

ДАЛИБОР ЈОВАНОВСКИ

Харилаос Трикупис и Македонија:
Грчката балканска политика и османлиска Македонија
1882-1895 година

ДАЛИБОР ЈОВАНОВСКИ

ХАРИЛАОС ТРИКУПИС
И МАКЕДОНИЈА

ГРЧКАТА БАЛКАНСКА ПОЛИТИКА И
ОСМАНЛИСКА МАКЕДОНИЈА 1882-1895 ГОДИНА

СКОПЈЕ, 2020

СОДРЖИНА

7	Предговор
11	Грција 1882-1885 година: политика, економија, општество, идентитет
49	Науката и политиката – создавање и промовирање на север- ната линија на грчките аспирации во османлиска Маке- донија
81	Балканот и Македонија во политиката на Грција 1882-1886
199	Грција, балканските земји и Македонија: 1886-1895
341	Заклучок
355	Извори и литература

ВОВЕД

Односот на Грција кон Македонија во периодот кога во споменатата балканска земја главен збор во внатрешната и во надворешната политика има Харилаос Трикупис сè уште е недоволно разработен во македонската историографија, иако е доста значаен. Не само од аспект на тоа што се случувало во наведениот период, туку и од тоа што ќе следува. Неопходноста од пишување на оваа тема се наметнува и со последиците, економски и политички, од политиката на грчката држава кон тогашната османлиска област Македонија, која Грците ја сметаа, ако не за исклучиво, тогаш за претежно грчка област. Кога говориме за недоволната обработеност на темата за односот на грчката држава кон Македонија во наведениот период, мора да напоменеме дека Ристо Поплазаров и Крсте Битоски се двајцата наши историчари кои имаат пишувано за политиката на грчката држава кон Македонија. Исто така, и Димитар Димески и Иван Катарџиев имаат посветено внимание на некои аспекти на политиката на грчката држава во некои реони на Македонија. Воопшто, темата дава широк простор за истражување, анализирање и пишување. Неопходно е да се напомене дека досега нема посеопфатен труд што се однесува на грчката политика кон Македонија во периодот што е тема на оваа монографија. За жал, и покрај неопходноста од проучување на грчката надворешна политика, низ историска призма, во нашата земја сè уште мал број историчари се занимаваат со грчката политика кон Македонија, особено за периодот пред Балканските војни. Тука би го споменал Димитар Љоровски Вамваковски.

Проблем во истражувањето на темата, не само за овој период, претставува сè уште недостапниот материјал од грчките архиви, што можеби не крие нешто спектакуларно, но сепак може да помогне за подобро анализирање на политиката на грчката држава кон Македонија. Ова намерно го споменаваме, бидејќи располагаме со мал број документи од Архивот на Грчкото министерство за надворешни работи и тие ни помогнаа за согледувања на одредени прашања, посебно во поглед на грчко-српските

односи и Македонија. При истражувањето, освен споменатите грчки документи, со цел да се постигне поцелосно согледување на политиката и односот на грчката држава кон Македонија беа користени многу интересни материјали што се наоѓаат во Државниот архив на Република Македонија – фонд: Јован Јовановиќ-Пижон и фонд: Руски конзулат во Солун, како и микрофилмуван архивски материјал по потекло од: *Foreign Office, Archives des Ministère étrangères, Archivio Storico del Ministère degli Affari Esteri, Министерство на странски послови-Политичко оделење и Просветно Политичко оделење*, Најголем дел од необјавениот архивски материјал има британско и српско потекло. На некој начин, откако ќе се навлезе во истражувањето, тоа е и нормално со оглед на бројните грчко-српски контакти и преговори по однос на Македонија, како и постојаниот британски интерес за Грција. Користењето на архивскиот материјал од различна провиниенција ни овозможи поопширно согледување и анализирање на грчката надворешна политика и нејзиниот однос кон Македонија. Освен необјавениот архивски материјал од голема корист ни беа објавените документи, пред сè од српските и од бугарските архиви, што во добар дел се однесуваат и на грчката политика кон Македонија. Не помалку значајно беше и користењето на објавените документи од француското и италијанското министерство за надворешни работи, но и публикации со грчки документи. Исто така, монографиите, сеќавањата, периодиката ни беа од голема корист при истражувањето и пишувањето. Кога говориме за политиката на грчката држава не е изненадувачки што таа ќе биде насочена кон територијално проширување во Македонија, како и во некои други османлиски области со цел да се оствари Мегалиидејата, иако во споменатиот период територијалните аспирации ќе бидат намалени во однос на претходниот, односно оној пред источната криза, меѓутоа начинот на кој таа ќе се води останал непроменет. Велиме не е изненадувачки затоа што Македонија беше влезена во плановите за грчките територијални проширувања уште од почетоките на егзистирањето на кралството Грција. Тоа воопшто не е чудно со оглед на ресурсите со кои располагаше Македонија, а кои беа неопходни за економското егзистирање на Грција. Грчката држава со цел да ги оствари своите амбиции за територијално проширување во Македонија ќе ги користи сите механизми што ѝ беа на располагање – конзулатите, Цариградската патријарши-

ја, иако односите нема секогаш да им бидат на завидно ниво и разните пропагандни здруженија врз кои имаше директна контрола. Токму тие беа дел од нашиот интерес. Неодминливо е да напоменеме дека грчката политика кон Македонија не можеше да се одвива независно од интересите на другите балкански држави и секако Големите сили. Затоа добар дел од темата се однесува токму на односите на Грција со балканските држави и Големите сили во однос на Македонија. Нормално, не може да не се споменат и односите на Грција со својот единствен сосед – османлиската држава, чијшто дел беше Македонија, но и други делови кон кои грчкото кралство имаше аспирации.

Монографијата ја поделивме на три дела, и тоа не беше случајно. Имено, за да биде подобро разбрана состојбата во Грција, моравме да дадеме објаснување како таа држава се развивала на сите нивоа и со какви проблеми се соочувала, бидејќи тие влијаеле на нејзината надворешна политика. Реформите што биле преземени од страна на Трикупис не биле случајни, но отвориле прашања поврзани со идентитетот што претходно не биле присутни во јавноста. Затоа логично продолжување на книгата е исцртувањето на линијата на грчки интереси во османлиска Македонија. Таа ги одразила грчките барања во однос на регионот, но читателот ќе забележи дека нејзиното создавање дошло речиси половина век откако била формирана грчката држава. Тука читателот ќе разбере како оваа линија била создадена и, најмногу од сè, зошто и колку и денес таа има влијание врз грчката надворешна политика. Третиот дел, всушност, е продолжение на втората глава. Во него се објаснети добар дел од грчките активности поврзани со османлиска Македонија, но и односите со балканските држави и единствениот копнен сосед на Грција во овој период – Османлиската држава.

Како научник и универзитетски професор свесен сум дека ниту една книга не може да даде одговор на сите прашања што го мачат читателот, науката, па и политиката. Ова е само еден обид да се даде објаснување каде и кога започна грчката политика кон османлиска Македонија, но исто така и зошто. Последното е многу важно, бидејќи денес се соочуваме со последиците од таа политика, а свесни сме и на грчките обвинувања дека сме ја краделе нивната историја и традиција. Оваа книга не е политички памф-

лет со цел да се допадне некому или пак да се спротивстави на нивните аргументи без научна основа. Напротив, таа е обид да се даде колку што е можно подобро објаснување зошто е така. Немавме никаква намера, ниту пак ќе имаме и во иднина, да се допаднеме некому со цел да бидеме прогласени за заштитник на нашите интереси. Нашата желба е преку науката, фактите и нивната интерпретација да дадеме објаснување за темата на која долго работевме, а кога науката е во прашање многу нешта се појасни, можат да се објаснат и да се даде сериозен одговор на многу пашања што денес го обременуваат нашето општество. За среќа, науката е неумолива и е на вистинската страна, само треба многу труд, откажување и сериозна анализа, а крајот е позитивен, барем кога е во прашање Македонија, само не треба удирање во гради.

Ниту едно научно дело не може да биде создадено без поддршка од другите. Секој што го зборува спротивното не ја говори вистината. Во оваа пригода сакам да се заблагодарам на повеќемина вработени во Државниот архив на Република Македонија, ова име го користам зошто така се викаше оваа институција кога ги вршев своите истражувања. Истото се однесува и за вработените во МАНУ. Секако, голема благодарност до моите колеги и пријатели од Грција, кои ми дадоа интересни материјали и со кои дискутирав за темата што ја обработував. На моите рецензенти проф. д-р Ванчо Ѓорѓиев и проф. д-р Никола Минов морам да им изразам голема благодарност за сугестиите што ми ги посочија.

На крајот, оваа книга му ја посветувам на мојот професор, ментор и пријател проф. д-р Михајло Миноски. Човекот што е најзаслужен за мојот успех во науката. Професоре, Ви благодарам!

1.

ГРЦИЈА 1882-1895 ГОДИНА: ПОЛИТИКА, ЕКОНОМИЈА, ОПШТЕСТВО, ИДЕНТИТЕТ

Грција од Големата источна криза излезе територијално проширена. Таа ја доби Тесалија, без Еласона и околината и помал дел од Епир. Ваквото решение на Големите сили не ги задоволи апетитите на голем дел од политичките кругови во Атина, но секако дека тоа беше значаен успех за Грција. Говориме за успех, не поради добивањето на нова територија, туку поради фактот дека таа беше добиена без водење војна. Точно е дека Грците испраќаа чети во Тесалија и во Македонија, дејствуваа разни заговорнички комитети, поврзани со одредени владини кругови во Атина, кои работеа на подготовки за кревање на востанија со цел да се создаде грчко прашање и тоа да биде активно. Исто така, грчката војска накратко навлезе во Тесалија и во Епир во текот на февруари 1878 година, но, сепак, заради постојаните интервенции на Големите сили и во Атина и во Цариград не дојде до воен судир помеѓу Грција и Османлиската држава. Тоа беше среќна околност за Грција. Иако Атина понекогаш се чувствуваше фрустрирана од однесувањето на Големите сили кон нејзините интереси, сепак реално гледано таквата политика на европскиот концерт ѝ донесе нова територија на грчката држава. Доколку не беше така, тогаш со оглед на големината на двете држави, нивниот економски, човечки и воен капацитет, единствениот исход од воениот судир би бил тотален грчки пораз, што немало да биде спречен и со евентуално востание на османлиските Грци. Заради тоа територијалното проширување на Грција е успех не само на политиката на Големите сили, туку и на атинските влади, што едноставно не беа премногу тврдоглави и ги слушаа советите на европските кабинети.

Со добивањето на Тесалија и на градот Арта во Епир наместо да се намали притисокот на иредентизмот и национализмот, тој се зголеми, особено што сега границата била донесена

до Македонија.¹ Иредентизмот станал преовладувачка тема во Грција,² особено помеѓу политичарите и интелектуалците.

На грчката политичка сцена наместо повеќепартиски се создава двопартиски систем во кој главната улога ја имаат прогресивната партија на Харилаос Трикупис и националната на Теодорс Делијанис.³ Всушност, смртта на еден од највлијателните грчки политичари во XIX век, Александрос Кумундурос на 10 март 1883 година ќе овозможи ваков развој на грчката политичка сцена.⁴

Во март 1882 година Трикупис станал премиер. Со неговото повторно доаѓање на чело на грчката влада започнал еден период, што траел до 1895 година, во кој овој политичар оставил голем белег на грчката политика. Тука, секако, не треба да го забораваме и фактот дека Трикупис бил првиот грчки политичар кој подолго од три години се задржал на премиерската позиција.⁵ Во периодот од 1878 до 1910 година во Грција биле формирани 27 влади на чело со 9 премиери.⁶

Грчката политичка сцена во овој период станала терен на лично прашање помеѓу двајца врвни политичари, „секој забележителен на свој начин, едниот како државник од највисок ранг, другиот незаменлив парламентарец, Колетис на модерното време.“⁷ Политичкиот судир помеѓу Трикупис и Делијанис од страна на некои иследувачи на грчкото општество во тој период е оценет како прва голема поларизација во современото грчко оп-

¹ John S. Koliopoulos and Thanos Veremis, *Modern Greece- A History since 1821*, Wiley-Blackwell, London, 2010, p. 55.

² Victor Roudometof, *Nationalism and Statecraft in Southeastern Europe (1750-1923)*, PhD dissertation, University of Pittsburgh, 1996, p. 441.

³ Κωνσταντίνος Βακαλοπούλος, *Νεοελληνική ιστορία 1204-1940*, Θεσσαλονίκη, 1992, σ.286.

⁴ Σπ. Β. Μαρκεζίνη, *Πολιτική ιστορία της Νεότερας Ελλάδος*, τ. 2, Αθήνα, 1966, σ. 156.

⁵ Σπυρος Τζοκας, *Ο Χариλαος Τρικουπης και η συγκροτηση του ελληνικου κρατους*, Θεμελιο, Αθήνα, 1997, σ. 126.

⁶ Dimitri A. Sotiropoulos and Dimitris Bourikos, *Ministerial Elites in Greece, 1843-2001: A Synthesis of old sources and new data in: Pedro Tavares de Almeida, Antonio Costa Pinto and Nancy Bermeo (ed.), Who governs Southern Europe? Regime change and ministerial recruitment 1850-2000*, Frank Cass, London, Portland, 2005, p. 153.

⁷ William Miller, *A History of the Greek people 1821-1921*, London, 1922, p. 96.

штество.⁸ Партијата на Трикупис се залагала за рационализација на бирократијата и создавање едно општество што би се базирало повеќе на богатство отколку на политичка моќ.⁹ Трикупис и неговите најблиски соработници сметале дека политиката и економијата требале да бидат одвоени. Затоа и развојот на приватниот сектор бил една од главните цели на неговата партија.¹⁰ Делијанис и неговите приврзаници имале спротивен став. Тие жестоко се спротивставувале на финансиските шпекулации и го сметале следењето на „приватниот интерес и богатство како неморално и антинационално“.¹¹

Колку биле различни Трикупис и Делијанис во начинот на политичкото делување може да ни покаже следниов пример. Делијанис ја шетал цела Грција со цел да добие што поголем број приврзаници. Трикупис пак немал време за такво нешто. Тој не ги учел традициите и навиките на обичните луѓе. Харилаос останувал дома и проучувал што е потребно на земјата, правел планови, се среќавал со дипломати и други странци што престојувале во Грција, а одел и во странство за да ја промовира грчката кауза.¹² Тука би го додале и следниов пример. Во времето кога Трикупис, заради економските потреби на државата, ги покачувал даноците, неговиот политички опонент настапувал со паролата „Долу даноците“.¹³

Во политичката партија на Делијанис влегувале и приврзаници на поранешните профранцуски и проруски групации во Грција, а нивното зближување било само заради нивната антибританска ориентираност.¹⁴ За нив немало место кај Трикупис, кој бил одлучно пробритански ориентиран, иако како премиер не секогаш бил задоволен од однесувањето на Велика Британија

⁸ Roudometof, *Nationalism and Statecraft in Southeastern Europe*, p. 440.

⁹ Исто, p. 439.

¹⁰ Исто.

¹¹ Исто, p. 439-440.

¹² Alexander N. Damianakos, *Charilaos Trikoupes and modernization of Greece 1874-1894*, PhD dissertation, New York University, 1977, p. 77.

¹³ Σ. Τζοκας, *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η συγκροτηση του ελληνικου κρατους*, σ. 134.

¹⁴ Varban N. Todorov, *Greek federalism during the nineteenth century. Ideas and projects*, East European Quarterly, Boulder, 1995, p. 113.

кон грчките интереси и аспирации. Делијанис не бил против економскиот развој на неговата земја. Тоа би било нелогично. Тој, за разлика од неговиот политички конкурент, сметал дека државата требало да ја контролира економијата.¹⁵

Сепак, и покрај сите разлики што постоеле меѓу Трикупис и Делијанис, може да кажеме дека и двајцата биле политички ориентирани кон Западот. Делијанис, на пример, бил убеден дека Грција, во геополитички поглед, претставувала мост помеѓу Западот и Истокот. Според неговите гледишта, грчкиот народ имал предност бидејќи бил, некој вид, пратеник на Западот за цивилизирање на Истокот.¹⁶ Овој негов став во многу потсетува на мислите на Колетис, кој бил основоположник на грчката голема идеја.

Трикупис бил познат по фразите: „Грција е предодредена да живее и ќе живее“ и „Грција ќе стане берза на Истокот“.¹⁷ Сепак, Трикупис, според Веремис и Колиопулос, бил првиот грчки политичар по Каподистријас кој имал јасни погледи околу целите и силата на државата.¹⁸ За да ги оствари гореспоменатите фрази, тој морал да се заложил за големи реформи во државата. Трикупис, преку реформите сакал да ја внесе неговата земја во европскиот економски систем, а потоа да ја оствари Мегалиидејата.¹⁹ Тој верувал дека националното обединување едноставно било невозможно без претходна модернизација на земјата и нејзин економски развој.²⁰

Реформите на војската што биле преземени од страна на Трикупис претставувале значаен дел од политиката на неговите влади. Овие воени реформи биле спроведувани под мотото „националната подготвеност е прашање на постоењето на елиниз-

¹⁵ Исто, р. 112.

¹⁶ Νίκη Μαρωνίτη, *Πολιτική εξουσία και εθνικό ζήτημα στην Ελλάδα 1880 - 1910*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2009, σ. 83.

¹⁷ Σ. Τζοκας, *Ο Χариλαος Τρικουπης και η συγκροτηση του ελληνικου κρατους*, σ. 145.

¹⁸ Θανος Βερεμης, Γιαννης Κολιοπουλος, *Ελλάς-Η σύγχρονη συνέχεια*, Καστανιωτη, Αθήνα, 2006, σ. 288.

¹⁹ Μανολης Κουμας, *Η παραδοση της ελληνικης εξωτερικης πολιτικης, Η Ελλάδα στον κοσμο της*, Εκδοσης Πατακη, 2016, σ. 136.

²⁰ Thanos Veremis, *The Modern Balkans: A concise guide to nationalism and politics. The rise and decline of the Nation states*, LSE, London, 2017, р. 41.

мот“, а целта бил создавање на една силна, современа и редовна армија.²¹ Мерките што биле преземени за постигнување на оваа цел се однесувале на организирањето на војската, образованието и обуката, како и во вооружувањето.²² Неговата влада во 1882 година донела закон со кој „на Владата ѝ било дозволено да повика странски офицери со цел да ги проучат воените регулативи на грчката држава...и да направат нови приспособувања на грчката војска...“.²³

Реформите во војската што биле спроведувани од страна на владата на Трикупис биле поврзани со иднината на Македонија. Според погледите на овој грчки политичар, во Македонија ќе се водела вистинска битка меѓу балканските држави, која на крајот ќе морала да заврши со војна.²⁴ А за војната е потребна подготвена војска. Харилаос Трикупис бил свесен дека неговата држава располага со слаба воена сила, на копно и на море, во споредба со османлиската војска. Затоа една од главните насоки на неговите реформи била во правец на вооружените сили.

Во 1882 година бил редуциран задолжителниот воен рок од две на една година со цел да се заштеди на одржувањето на војниците и парите да се наменат во нивна обука и опрема.²⁵ Овој потег најверојатно не бил без причина. Во периодот од 1879 до 1882 година бројот на регрутираните војници ја достигнал бројката од 30 000.²⁶ Еден пруски генерал рекол дека тој едвај да познава политичар што имал добро познавање на воените работи.²⁷ Владата на Трикупис во 1886 и во 1887 година сакала да набави нови

²¹ Νική Μαρωνίτη, *Πολιτική εξουσία και εθνικό ζήτημα*, σ. 84.

²² Исто.

²³ Angeliki Tsorlini, Miltiadis Daniil, Myron Myridis, Chryssoula Boutoura, An example of studying the evolution of a local geographic milieu in early 20th century Greece: Generalkarte (1900-1904) vs National mapping (1917) representations, *5th International Workshop on digital approaches in cartographic heritage*, Vienna, 2010, p. 577.

²⁴ Ν. Μαρωνίτη, *Πολιτική εξουσία και εθνικό ζήτημα*, σ. 81.

²⁵ Douglas Dakin, The formation of the Greek state: Political developments until 1923, in: John T.A.Koumoulides (ed.) *Greece in transition*, Zeno, London, 1977, p. 51.

²⁶ Thanos Veremis, *The military in Greek politics*, Hurst & Company, London, 1997, p. 33.

²⁷ Jeremiah W. Jenks, A Greek Prime Minister: Charilaos Tricoupis, *Atlantic Monthly*, v. 73, issue 437 (March 1894), p. 354.

бродови на парен погон за потребите на грчката воена морнарица. Грчкиот премиер ги изненадил воените лица и бродоградителите со своето познавање на материјата, поточно потребите на морнарицата.²⁸ Очигледно понекогаш, кога се во прашање воените потреби, грешеле и генералите. Овие воени набавки не биле случајни. Тие биле дел од воените реформи што ги спроведувал Трикупис со цел земјата да стане важен фактор во меѓународните односи, особено на оние во регионот.²⁹ Големо влијание врз него имало, најверојатно, непријатното искуство од минатото кога неговата земја се заканувала со војни дејства кон османлиската држава, но не била во можност да ги спроведе заради воената немоќ.³⁰ Кога се во прашање воените реформи во Грција и односите со северниот сосед, во овој период, мислам дека е потребно едно малку пошироко објаснување. Трикупис посветил повеќе внимание на реформирањето на воената морнарица. Тоа било очекувано бидејќи Грците морале да ги заштитат своите поморски комуникации, а истовремено да ги прекинат оние на противникот, односно османлиските.³¹ Затоа тој сметал дека трошоците за морнарицата требало да имаат приоритет во однос на оние за копнената војска, доколку дојде до ограничување на трошењето.³² Треба да се спомене дека при купувањето на воените бродови во 1887 година, грчката влада повторно зела кредит. Тоа веќе било нормално кога е во прашање Грција, меѓутоа има еден интересен детал за овој кредит. *Comptoir d'Escompte* од Франција ѝ одобрил кредит на грчката влада, бидејќи тој ќе се користел за купување на два разурнувачи од фирма во која оваа банка имала големи акции.³³ Овој момент од кредитирањето на Грција многу потсетува на денешното кредитирање на посиромашните држави од страна на богатите банки. Маргарита Дрицас, пишувајќи за странскиот капитал и грчкиот развој, забележала дека во текот на 1887 и на 1889 година, грчката држава била на раб на банкрот, но токму то-

²⁸ Исто.

²⁹ Θανος Βερεμης, Γιαννης Κολιοπουλος, *Ελλάς-Η σύγχρονη*, σ. 292.

³⁰ Исто.

³¹ Zisis Fotakis, *Greek naval strategy and policy 1910-1919*, Routledge, London, 2005, p. 6.

³² Исто.

³³ Margarita Dritsas, *Foreign capital and Greek development in a historical perspective*, *Uppsala papers in economic history, working paper n. 10*, 1993, p. 10.

гаш бил даден споменатиот кредит, а за тоа имало причина. Тогаш акциите на грчката држава биле купувани многу евтино и со нив биле правени шпекулации.³⁴ Од друга страна, грчката држава и понатаму имала проблеми со финансиите. Кредитите што ги земала грчката држава, всушност, биле користени за други потреби, а не за оние за кои биле наменети.³⁵

Трикупис се обидел својата нова стратегија за реформирање на војската и морнарицата да ја примени во еден релативно кус временски период, бидејќи се плашел османлиската држава, во меѓувреме, да не изгради мрежа на стратегиски железнички линии во јужна Македонија или да изгради добра воена морнарица.³⁶

Кога станува збор за реформите на Трикупис во однос на грчката војска треба да се забележи дека во периодот од 1882 до 1885 година тој го намалил воениот рок од три на една година.³⁷ Со тоа се сакало средствата, што претходно биле користени за воениот рок, да се пренасочат за подобрување на обуката и набавка на нова воена опрема³⁸.

Воените реформи барале финансиски средства, но и совети од страна. Сепак, Грција немала капацитет сама да ги изведе амбициозните планови на Трикупис за преобразба на армијата. Како докажан и запален англофил, Трикупис првично побарал помош од британската страна за реформите што тој ги планирал за грчката војска. Меѓутоа одговорот не бил позитивен. Владата во Лондон сметала дека поддршката на грчката воена реформа може да ја доведе во ситуација да заглави и во поддршка на бунтовите на грчкото население во османлиската држава.³⁹

Британската незаинтересираност не била обесхрабрувачка за искусниот грчки политичар. Тој се свртел кон Французите. Одговорот на Париз бил позитивен. Кон крајот на 1883 година, дваесет офицери, на чело со генералот Коронеос, биле испратени

³⁴ Исто.

³⁵ Исто, p. 11.

³⁶ Z. Fotakis, *Greek naval strategy and policy*, p. 6.

³⁷ Georgios Michalopoulos, *Greece and Macedonia: 1878-1910. Political parties, irredentism and the Foreign Ministry*, PhD thesis, University of Oxford, 2013, p. 54.

³⁸ Douglas Dakin, *The unification of Greece*, London, 1972, p. 145.

³⁹ Z. Fotakis, *Greek naval strategy and policy*, p. 7.

во Франција со цел да ги увиди способностите на француската, кои потоа би можеле да бидат применети и во грчката војска. Затоа била повикана и француска воена мисија во Атина. Франција испратила воена и морнаричка мисија во Атина со цел да помогне во реформирањето на грчките вооружени сили. Во 1884 година во Грција пристигнала мисијата на генералот Восу. Работата на реформи на грчката армија започнала. Кога е во прашање реформата на грчката армија треба да се спомене и обидот на Трикупис да ја реформира и воената академија. Тогаш студирањето било скратено на пет години со наведување на кадетите повеќе да учат предмети поврзани со воените работи, отколку со науката како што било во претходниот период.⁴⁰ Сепак можноста за студирање на воената академија во Атина останала привилегија само на оние што тоа можеле да го платат.⁴¹ Сепак и покрај тоа, во 1884 година било формирано Поморското кадетско училиште.⁴²

Неговите усилби да ја направи грчката армија значаен фактор во регионот, што ќе ѝ помогне на државата да го засили своето влијание нема да дадат значајни резултати. Најдобар показател била воената катастрофа во 1897 година, кога грчката војска била прегазена во краткотрајната војна со османлиската држава.

Во текот на Источнорумелиската криза, Трикупис го критикувал тогашниот премиер Делијанис заради мобилизацијата на армијата со цел да се добие барем мал дел од османлиската територија. Меѓутоа критиките не биле упатени заради извршената мобилизација, туку заради недоволната воинственост.⁴³ Подоцна, осврнувајќи се на изречените критики кон политичкиот противник, Трикупис, открил како тој гледал на политичкото и на военото дејствување во насока на остварување на грчките територијални аспирации. Според него „Доколку ние бевме на власт, нашата политика ќе беше брзо заземање на што поголема територија што би можеле да ја држиме пред Турците да можат да ја

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Годишните средства за студирање на воената академија ја надминувале сумата од 2500 драхми, што било просечна годишна плата на еден државен службеник. (Thanos Veremis, *The military in Greek politics*, p. 34).

⁴² Z. Fotakis, *Greek naval strategy and policy*, p. 8.

⁴³ Jeremiah W. Jenks, *A Greek Prime Minister: Charilaos Tricoupis*, p. 356.

одбранат. Поседувањето често е девет поени во правото, но во овој случај тоа е 99 од 100 можни поени.“⁴⁴

Една од главните одлики на владите на Харилаос Трикупис била развивањето на инфраструктурата во земјата. Политиката на инвестирање во инфраструктурата не била без основа. Грција немала добри патишта, а железничката поврзаност била слаба. Тоа било една од причините за слабата развиеност на грчката држава и економија во споредба со европските. Затоа „Трикупис сметал дека единствена мудра политика, доколку некој гледал во иднината, била да се изградат добри патишта и железнички линии што побрзо колку што државата можела да си дозволи.“⁴⁵ Затоа тој започнал со големи инфраструктурни зафати, што подоцна се покажале како исплатлива инвестиција. Еден од приоритетите на Трикупис била изградбата на добра железничка инфраструктура во државата. Тој го заложил својот политички авторитет со цел да ги убеди грчките политичари во неопходноста од подобро железничко поврзување на грчките градови. Многумина обраќањето на Трикупис во грчкиот парламент на 20 мај 1882 година го сметаат како клучно за понатамошниот развој на железниците во Грција.⁴⁶ Всушност, говорот на Трикупис не бил случаен. Нему му претходело склучување на договори со кој владата на Трикупис предвидела изградба на 700 километри пруги во Тесалија, Пелопонез и Атика.⁴⁷ Можеби проблемот не бил толку голем доколку Трикупис не укинал друг договор за изградба на железници, склучен од неговиот претходник, Кумундурос.⁴⁸ Трикупис, ги убедил пратениците во неопходноста од изградба на железницата, така како што тој ја замислил. Почнувањето на изградбата на железничките линии во Грција бил проткаен со големи дискусии, обвинувања и недоразбирања, но до смртта на Трикупис во 1896 година, во земјата биле изградени околу 1000 километри железнички линии.⁴⁹ Сепак, едно друго прашање по-

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Исто, p. 357.

⁴⁶ John A. Paravantis, Past, Present and Future of railway transportation in Greece, *Archives of Economic History*, v. XII, n. 1-2, Athens, 2001, p. 240.

⁴⁷ Irene Anastasiadou, *Constructing Iron Europe: Transnationalism and Railways in the Interbellum*, Amsterdam University Press, 2011, p. 212.

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ Ричард Клог, *Историја Грчке новог доба*, Клио, Београд, 2000, с. 70.

врзано со железниците ниту еден грчки политичар не можел да го реши, а тоа било поврзување на грчките со османлиските железници.

Најголем проект на Трикупис бил изградбата на Коринтскиот канал. Идејата за негова изградба датираше уште од 1869 година, кога во Грција била основана една француска компанија со цел да добие концесија за изградба на овој канал.⁵⁰ Неговата изградба, сепак, почнала подоцна, поточно во 1883 година, а конечно завршила во 1893 година.⁵¹ Сепак, и покрај големото скратување на поморскиот пат од Егејот кон Италија, финансиската корист од овој канал првично била многу мала.⁵² Тоа ја принудило француската компанија, која го изградила каналот и управувала со него, во 1906 година да ѝ го продаде на аукција на Националната банка на Грција за смешни 430 000 драхми.⁵³ Како и да е овој, првично, лош економски проект, во иднина почнал да ги дава резултатите.

За големите инвестициски зафати Грција немала доволно финансиски средства. Затоа, како и многу други економски не многу силни држави, владата на Трикупис започнала да се задолжува на страна. Недостатокот од финансиски средства Трикупис го надополнил со добивање нови кредити. Така, во периодот од 1879 до 1890 година биле добиени шест кредити во вредност од 630 000 000 драхми, а владата, од 1887 година, морала 40% од буџетот да двои за сервисирање на долговите.⁵⁴ Во 1883 и во 1884 година владата на Трикупис земала големи странски кредити, но истовремено ги зголемила и даноците. Во едно општество, какво што било грчкото, плаќањето на данок не било популарна и посакувана работа, а за неговото зголемување може само да претпоставиме какви биле реакциите. Трикупис тоа го почувствувал и на своја кожа. Тој, иако, бил премиер кој во текот на првата половина на осумдесеттите години на XIX поставил рекорд, за грч-

⁵⁰ M. Dritsas, *Foreign capital and Greek development in a historical perspective*, p. 13.

⁵¹ P. Клог, *Историја Грчке новог доба*, с. 70.

⁵² Исто.

⁵³ M. Dritsas, *Foreign capital and Greek development in a historical perspective*, p. 14.

⁵⁴ Tomas Gallant, *Modern Greece*, Arnold, London 2001, p. 50.

ки услови, од тригодишно непречено раководење со државата, во април 1885 година загубил на изборите. Некои во тоа време забележале дека била вистинска штета што еден политичар, како Трикупис, сакајќи да ја развие сопствената земја, ги загубил изборите.⁵⁵ Сметката за реформите била наплатена. Делијанис, кога биле во прашање расходите на државата имал сосема подруги размислувања во однос на својот политички противник. Според него, трошоците не требало да ги оптоваруваат даночните обврзници.⁵⁶

Кога е во прашање политиката на Трикупис за задолжување на земјата интересно е едно негово мислење. Грција во овој период не била богата и развиена држава, како и останатите балкански земји. Според Трикупис земањето на кредитите не било оптоварување на грчкото стопанство, а, според Џеремаја Џенкс, тоа било и мислење на британските економски експерти.⁵⁷ Очигледно процената на Трикупис била погрешна. Економската политика на Трикупис, сепак, не била прифатена од некои видни грчки економисти. Така Јоанис Суцос, либерал, критикувајќи го Трикупис, во поглед на економските реформи сметал дека економијата требало да се развива без државна преградка, која била задущувачка. Суцос, заедно со Аристидис Икономос, предвиделе дека државата, заради задолжувањата и начинот на кој се развива, ќе банкротира.⁵⁸

Пишувајќи за прашањето на задолжувањето на грчката држава кај странските кредитори треба да имаме предвид дека тогашните балкански валути, вклучително и грчката драхма биле формално или неформално врзани со правилата на Латинската монетарна унија со златниот француски франк во вредност 1:1.⁵⁹

⁵⁵ Φειδας Κωστα Κυπρης, *Η Ελλάδα 1821-2004. Ιστορικη διαδρομη και οικονομικη-τεχνολογικη εξελιξη*, Μιχαλη Σιδερη, Αθηνα, 2007, σ. 71.

⁵⁶ *Ιστορια του νεου ελληνισμου 1700-2000*, т. 5, Ελληνικα γραμματα, Αθηνα, 2005, σ. 22.

⁵⁷ J. W. Jenks, *A Greek Prime Minister: Charilaos Tricoupis*, p. 357.

⁵⁸ Μιχαλης Ψαλιδοπουλος, Η σχεση πολιτικος και οικονομικος θεωριας στην Ελλάδα 1870-1940, Πασχαλης Κιτρομηλιδης – Μαριος Χατζοπουλος (επιμελια), *Διακυμανσεις του νεοελληνικου πολιτικου στοχασμου απο τον 19ο στον 20ο αιωνα, Τετραδια εργασιας 35*, ΙΙΕ, Αθηνα, 2014, σ. 143-144.

⁵⁹ John R. Lampe, *Varieties of unsuccessful industrialization: The Balkan states before 1914; The Journal of economic History*, v. 35/1, (Mar.1975), p. 58.

Задолжувањето, но и слабата индустрија придонеле Грција да има голем трговски дефицит до крајот на 19 век. Во текот на нашето истражување сретнавме податоци за трговскиот дефицит на Грција во последните две децении на 19 век. Во периодот од 1886 до 1890 година трговскиот дефицит на Грција изнесувал 26 милиони драхми; во периодот од 1891 до 1895 година тој пораснал на 29.3 милиони драхми, а во од 1896 до 1900 година се искачил на 38.9 милиони драхми.⁶⁰ Овие показатели најдобро ја покажуваат слабата кондиција на грчката економија. Всушност не треба да се заборави дека трговскиот дефицит во Грција во овој период бил постојана состојба,⁶¹ иако процентот на учеството на трговијата со странство изнесувала од 32.9 до 35.6%, бројка која за иследувачите на економската историја на Грција значела висок степен на интеграција на грчката во меѓународната трговија.⁶² За разлика од останатите балкански држави, Грција во последните две децении на 19 век морала да увезува околу една четвртина од нејзините потреби за жито,⁶³ иако од 1881 година во својот состав ја имала Тесалија. Главниот извозен грчки производ било грозје и производите од него, што во 1890 година изнесувало 54,7 % од целокупниот грчки извоз. Најголем дел од овој извоз одел во Франција, каде се појавила болест на виновата лоза, која оставила тешки последици врз француското лозарство. Развојот на лозарството не било само идеја на грчките земјоделци, производители и трговци. Според Џозеф, производството било стимулирано заради големите француски побарувања.⁶⁴ Меѓутоа по 1892 година состојбите со виновата лоза во Франција биле поправени. Како што болеста на виновата лоза ѝ предизвикала проблеми на Франција, а го поттикнала грчкиот извоз, така надминувањето на овој проблем за Французите им отворил сериозни главоболки на Грците. Во 1892 година дошло до голем пад на грчкиот извоз на гро-

⁶⁰ Исто, p. 63.

⁶¹ P.E. Petrakis, H. Panorios, Economic fluctuation in Greece:1844-1913, *Journal of European economic history*, vol. 21/1, 1992, p. 34.

⁶² Исто, p. 36.

⁶³ John R. Lampe, Varieties of unsuccessful industrialization: The Balkan states before 1914, p. 64.

⁶⁴ Edgar William Joseph, *The politics of westernization, Eleftherios Venizelos third administration of Greece, June 1917-November 1920*, PhD dissertation, University of Pennsylvania, 1980, p. 24.

зје во Франција, а побарувачката на британскиот пазар, вториот голем партнер за извоз на грчко грозје, останала иста.⁶⁵ Спасот не можел да биде баран во други стопански гранки, особено не во индустријата. Грција во овој период била далеку од индустријализирана земја. Така во 1889 година во земјата, според некои истражувања, имало 145 фабрики.⁶⁶

Економската криза што ја погодила грчката држава предизвикала проблеми и во банкарскиот сектор. Некои влијателни банки едноставно исчезнале. Во 1872 година А. Сингрос ја основал Кредитната банка. Тој како услов за основање на оваа банка побарал да има право да дава пари таму каде што нема клонови на Националната банка на Грција.⁶⁷ Со тоа би добил голема печалба. Тоа го добил, но во 1893 година заради кризата оваа банка била затворена.⁶⁸

Економската немоќ не била случајна. Таа била поврзана со начинот на практикување на политиката во грчката држава. Кит Лег, пишувајќи за природата на грчката држава, ги нагласил двете карактеристики кои најчесто ги забележуваат и Грците и странците за современа Грција: преовладувањето на односот патрон-клиент и важноста на странското влијание.⁶⁹ Една од слабостите на грчката држава во последните две децении на 19 век била неможноста да се создадат класични политички партии со јасни програми. Иако Трикупис и Делијанис имале целни групи помеѓу грчките граѓани, нивните политички партии биле далеку од тоа да можат да бидат оценети како класични политички партии, со тогашните, современи европски стандарди. Можеби една од причините за тоа лежи во начинот на кој биле создавани политичките партии или групации во Грција. Основите на речиси сите политички партии во тогашна Грција биле во Вулито – грчкото собрание.⁷⁰ Поспособните или поснаодливите успеале да

⁶⁵ P.E. Petrakis, H. Panorios, *Economic fluctuation in Greece:1844-1913*, p. 38.

⁶⁶ E. W. Joseph, *The politics of westernization, Eleftherios Venizelos third administration of Greece, June 1917-November 1920*, p. 27.

⁶⁷ Юра Константинова, *Балканската политика на Гърция в края на XIX век и началото на XX век*, Фабер, Велико Търново, 2008, с. 40.

⁶⁸ Исто.

⁶⁹ Keith R.Legg, *The nature of the modern Greek state in: John T.A.Koumoulides (ed.) Greece in transition*, p. 283.

⁷⁰ Jeremiah W. Jenks, *A Greek Prime Minister: Charilaos Tricoupis*, p. 359.

извршат влијание врз еден дел од пратениците и на тој начин да создадат партија. Таков бил и случајот и со Трикупис и со Делијанис. Подоцна и со Ралис и со Карапанис. Трикупис, на пример, бил поддржувач на Кумундурос, но во 1872 година создал група од неколку члена во Собранието и така започнал да дејствува како лидер на партија. Трикупис, најверојатно, од сите грчки политичари пред Балканските војни има најголеми заслуги за развојот на демократијата во неговата држава и почитувањето на изборните резултати. Но, тој негов успех не бил ниту лесен, ниту без последици по него. Харилаос на 24 јуни 1874 година во весникот Кери објавил еден текст со наслов *Кој е виновен?* Пред сè, тука мислел на вината за политичката нестабилност во неговата држава. Трикупис прстот го вперил кон грчкиот крал Георгиос, кого го обвинил за погрешно толкување на уставот и начинот на кој ги наменува и сменува премиерите и министрите.⁷¹ Одговорот на кралот бил жесток. Харилаос бил уапсен, а бројот од весникот конфискуван. Но крајот на овој судир бил поволен за грчкиот политичар. Тој, со кауција бил ослободен, а следната 1875 година, кралот го наменува за нов грчки премиер. Георгиос ја сфатил својата грешка. Во своето обраќање во Собранието, грчкиот монарх нагласил дека во иднина за премиер ќе биде наменуван само тој кој имал најголема доверба во Собранието.⁷² Во Грција од тогаш на чело на владите застанувал политичарот кој имал гарантирано мнозинство во Собранието. Грчките политичари, ги признавале и ги признаваат изборните порази, без разлика колку се тие тесни и болни по нивните кариери. Трикупис несомнено е заслужен за понатамошниот развој на неговата држава, како ниту еден грчки политичар претходно и многу малку по него.

Системот во кој двете политички групации на Трикупис и на Делијанис го имале главниот збор не можел да му се допаѓа на грчкиот крал. Затоа и не чуди неговата симпатија за поранешниот соработник на Трикупис, Димитриос Ралис кој на почетокот од деведесеттите години на XIX век започнал да зачекорува во големиот

⁷¹ Ioannis A. Tassopoulos, *Constitutionalism and the ideological conversion to national unity under the Greek constitution of 1864*, in: Anna Frangoudaki and Caglar Keyder (ed.), *Ways to modernity in Greece and Turkey. Encounters with Europe 1850-1950*, I.B. Tauris, London – New York, 2007, p. 17.

⁷² Исто, p. 18; *Πρακτικά των συνεδριάσεων της Βουλής, 1876*, σ. 5.

ринг на грчката политика. Во оваа групација, која била позната како трета партија, влегле и поранешниот приврзаник на Делијанис, Н. Констандопулос, конзервативците К. Папамихалопулос, Н. Делијанис и Н. Манетас, радикалниот пратеник Ф. Филаретос, како и поранешниот трикупист А. Ефтаксиос.⁷³ За прв пат оваа група се појавила во грчкото собрание во ноември 1891 година. На некој начин тоа било најава за одредени политички промени во Грција, кои ќе бидат повидливи кон крајот на XIX и почетокот на XX век. Трикупис бил голем мајстор на политиката. Несомнено тој не можел да го поднесе својот конкурент Делијанис, но тоа не значело дека секогаш кога ќе имал шанса, без никаква скрупула, би го заменил противникот на премиерското место. Во февруари 1892 година кралот на еден изненадувачки и неуставен начин ја отпуштил владата на Делијанис.⁷⁴ Тоа било можност Харилаос без изборна победа да формира влада. Меѓутоа, ако се има предвид, дека токму тој го обвинил кралот во 1874 година за недавање на мандат на тој што има мнозинство во Собранието би било нелогично Трикупис да биде мандатар за состав на новата влада. Затоа воопшто не било изненадување неговото одбивање да направи влада како водач на најголемата опозициска групација во грчкото собрание. Харилаос, заедно со својот противник Делијанис, го обвинил кралот за самоволие.⁷⁵ Оваа негова чесна постапка била шанса за новата политичка групација да направи влада на чело со Константинос Констандинопулос да состави нова влада.⁷⁶ На тој начин новата политичка групација имала промоција и на владин план, но за краток временски рок. Потегот на Трикупис се покажал како умен, зошто по неколку месеци тој повторно станал грчки премиер.

Трикупис, според еден истражувач на неговото дело, не го сметал грчкото собрание за орудие на народната волја, туку повеќе за институција преку која може да оствари нужната модернизација.⁷⁷ Имено, тој имал за цел многуте политички групи што

⁷³ *История του νεου ελληνισμού 1700-2000*, т. 5, σ. 24.

⁷⁴ Исто, σ. 25.

⁷⁵ Исто.

⁷⁶ Исто.

⁷⁷ Делян Русев, „За съжаление фалирахме“: Двупартийният експеримент на Харилаос Трикупис или един неуспешен опит за стабилизация на гръцкия политически живот, *Via Balcanica* 2/2013, София, 2013, с. 19.

биле присутни во парламентот да ги сведе на две партии или: „слободното функционирање на парламентот ќе ги претвори партиите од лични во вистински, од многу во – две“.⁷⁸ Тој, кога е во прашање собранието вовел и една новина, која претходно ниту еден премиер не ја направил. Трикупис, може слободно да кажеме дека ги воспоставил основите за функционирање на политичките партии во Грција. Тој не успеал во сите свои намери, но ниту еден негов претходник не успеал да ја промени грчката политичка сцена како него. Во 1886 година, владата на Трикупис направила реформи и во грчкото собрание. Бројот на пратеници бил мален на 150. Целта на ограничувањето на бројот на претставниците на народот во собранието не била бесцелна. Пратениците, според замислата на Трикупис, требале да бидат повеќе поврзани со изборните реони и со областните изборни фактори, односно да бидат во насока на локалните интереси.⁷⁹ За разлика од овие потези на Трикупис, неговиот конкурент Делијанис сметал дека бројот на пратениците во грчкото собрание требал да биде поголем.⁸⁰

Кога е во прашање грчката политика интересни се некои согледувања на тогашни современици. Тие шетајќи низ Грција и пишувајќи за нејзината политичка реалност забележале една интересна појава. За време на изборите кандидатите делеле пари или пак истите ги давале за вино или ракија која слободно се делела на гласачите,⁸¹ кои биле мажи, бидејќи жените во тој период немале гласачко право во Грција. Очигледно оваа традиција и денес не е заборавена на Балканот.

Грчките политичари биле познати по еден интересен начин на придобивање на гласачите. Тоа било кумството. Грчкото општество било патријархално и крстењето на децата била света работа.⁸² Колку оваа инвентивност на грчките политичари била сериозна за придобивање на гласачи ни сведочи податокот дека Димитриос Ралис, истакнат политичар од крајот на 19 и почето-

⁷⁸ Исто.

⁷⁹ *Историја του νεου ελληνισμού 1700-2000*, т. 5, σ. 21.

⁸⁰ Исто, σ. 23.

⁸¹ Jeremiah W. Jenks, A Greek Prime Minister: Charilaos Tricoupis in: *Atlantic Monthly*, v. 73, issue 437 (March 1894), p. 360.

⁸² Исто.

кот на 20 век бил кум, на ни помалку ни повеќе, туку на 1000 деца, а еден друг политичар, Стефанос Драгумис само на 200 деца.⁸³ Тоа умешно било користено од страна на политичарите. Имајќи предвид дека во последните две децении на 19 век бројот на урбаното население во Грција бил околу 20% од вкупниот број на жители⁸⁴, оваа појава не треба да не изненадува. Освен кумството партиските лидери во Грција ја обезбедувале поддршката од страна на пратениците со ветувања дека ќе им овозможат пристап до владините работи и услуги. Ова најчесто било опишувано како русфети.⁸⁵ И оваа работа и денес не е непозната на пошироките балкански простори. Ваквиот начин на дејствување им овозможувал на локалните моќници да го задржат нивното влијание и да го контролираат парламентарниот живот. Новите влади, за да ги задоволат своите приврзаници најчесто ги отпуштале службениците именувани од нивните претходници и ги заменуваат со клиентите на оние пратеници што ја поддржувале владата.⁸⁶ Во грчкиот случај Владата обезбедувала единствен канал за мобилност и единствен извор на средства.⁸⁷ Тука се соочувале со еден проблем. Тие не можеле да ги исполнат целосно своите ветувања, па така брзо ја губеле поддршката од пратениците и често овие влади биле краткотрајни. Имено, грчката влада до крајот на 19 век имала само седум министерства.⁸⁸ Тоа значи дека премиерот имал мала можност за маневрирање. Тоа е сепак цената за големите ветувања со цел да се создаде влада. Кога говориме за владата и вработувањата во државната администрација треба да се спомене дека во осумдесеттите години на 19 век бил направен обид за стабилизирање на бројот на државните службеници. Сепак и со ова

⁸³ William Miller, *Greek life in town & country*, George Newnes Ltd. London, 1905, p. 23.

⁸⁴ John R. Lampe, *Varieties of unsuccessful industrialization: The Balkan states before 1914*, p. 72.

⁸⁵ Edgar William Joseph, *The politics of westernization, Eleftherios Venizelos third administration of Greece, June 1917-November 1920*, p. 8.

⁸⁶ Исто, с.8-9 (Кога во април 1885 година Делијанис дошол на власт, тој ги отпуштил луѓето кои ги вработил Трикупис и на нивно место донел свои клиенти на своите поддржувачи. Douglas Dakin, *The formation of the Greek state*, p. 52).

⁸⁷ Keith R. Legg, *The nature of the modern Greek*, p. 285.

⁸⁸ William Miller, *Greek life in town & country*, p. 25.

стабилизирање бројот на државните службеници во Грција по глава на жител бил еден од најголемите во Европа. Според истражувањата на Цукалас на 10 000 жители во Грција имало 214 државни службеници.⁸⁹ Една од идеите на Трикупис била земјата да развива пазар што би бил даден на приватниот сектор со стимулации од страна на државата. Несомнено, тоа било поволно за корупција, но и понатамошен развој на т.н. русфети. Некои од оние што се занимавале со приватно претприемништво понекогаш влегувале и во политичките води каде имале непријатности. Таков бил случајот со приватниот претприемач Стефанос Скулудис, кој во 1883 година бил наименуван за грчки претставник во шпанската престолнина. Неговото наименување предизвикало реакции во грчкиот парламент, каде било оспорено неговото наименување за претставник на земјата во Шпанија.⁹⁰ Решението било најдено во гласањето во Собранието, каде било одлучено една позиција да не биде во корелација со друга, особено што дипломатската позиција не била наменета за компензација.

Грчкиот политички живот, освен по кумството и русфети, бил познат и по т.н. политички семејства. Политиката станала семејна работа и наследство. Така на пример, Харилаос Трикупис бил син на првиот грчки министер за надворешни работи Спиридон Трикупис, а неговиот главен политички противник Теодорос Делијанис во роднински врски со политичарот од постарата генерација Петрос Делијанис, чиј син Јоанис краткотрајно, во 1895 година, бил и грчки министер за надворешни работи. Понекогаш семејната поврзаност на политичарите им била нејасна и непристојна дури и на најголемите поддржувачи на Грција. Францускиот филхелен Гастон Дешамп иронично запишал во неговата книга за Грција, издадена во 1892 година, еден момент од неговата посета на земјата што толку многу ја сакал. Тој се сретнал со едно шеснаесетгодишно момче кое му најавило дека наскоро, ко-

⁸⁹ Во Белгија овој број изнесувал 200, во Франција 176, во Германија 126, а во Велика Британија 73 службеници на 10 000 жители (Constantine Tsoukalas, On the problem of political clientism in Greece in nineteenth century, *Journal of the Hellenic Diaspora*, p. 5-6).

⁹⁰ Maria Christina Chatziioannou, Relations between state and the private sphere: Speculation and corruption in nineteenth Greece, *Mediterranean historical review*, v. 23/1, 2008, p. 9.

га ќе станел полнолетен, ќе се кандидирал за пратеник во парламентот, исто како неговиот татко и дедо во претходниот период.⁹¹ Странците што ја посетувале Грција забележале еден интересен феномен поврзан со политиката. Според едно видување во Грција било важно да си херој, а тоа се правело со ветување дека ќе загинеш за татковината и тогаш ги уживаш сите задоволства на животот, но многу било тешко нешто да се направи кога е во прашање да се направи ред и полнење на буџетот.⁹²

Политичките семејства не доминирале само на централно ниво. Тие имале важна улога и на локално ниво. Најдобар пример се двете семејства што давале градоначалници на Пиреја, најголемото грчко пристаниште. Во периодот од 1866 до 1903 година семејствата Муцопулос (браќата Димитриос и Трифонас) и Рецинас (браќата Теодорос и Александрос) наизменично се менувале на градоначалничката позиција.⁹³ Двете семејства зад себе имале моќна поддршка на локални индустријалци и трговци.⁹⁴ Тие биле значајни играчи не само на локално ниво. Кандидатите за премиерската функција, Трикупис и Делијанис, морале да се пазарат со нив за да ја добијат нивната поддршка.⁹⁵ Од каде потекнува моќта на градоначалниците, како оние од споменатите семејства? Моќта на градоначалниците во Грција произлегувала од Уставот од 1864 година што предвидувал тие да бидат избирани на директни и тајни избори.⁹⁶ На тој начин градоначалниците добиле силен легитимитет и станале значајни политички играчи.⁹⁷ Трикупис се обидел да ја среди локалната власт. Тој, во 1887 година, ги сменил границите на изборните единици ги укинал епархиите и ги реорганизираше префектурите со цел, слично како и во Франција, да се обиде последниве да имаат супервизија над општин-

⁹¹ Constantine Tsoukalas, On the problem of political, p. 11.

⁹² Politics and parties in Greece, *The review of reviews*, v. 5, april 1892, p. 338.

⁹³ Marianthi Kotea, The Rise and Fall of Mayoral Power in Greece 1833-1936, *International Journal of Humanities and Social Science*, v. 1, n. 20 (December 2011), p. 16.

⁹⁴ Исто.

⁹⁵ Исто.

⁹⁶ Konstantinos Lalenis, The evolution of local administration in Greece: how using transplants from France became a historical tradition in: *Discussion Paper Series*, 9(14), p. 300.

⁹⁷ Исто.

ската администрација и да се подобри способноста на централната влада да наметнува и да собира даноци на локално ниво.⁹⁸

Воспоставувањето на овој двопартиски систем, што овозможувал клиентизам и кумства, ни покажува една работа што не била многу логична ако се има предвид дека Грција, сè уште, била аграрна земја со голем број рурално население. Во тоа општество постоел еден недостаток. Имено, постоела отсутност на политички формации што би го одразувале интересите на најголемиот дел од населението - селаните.⁹⁹ Трикупис не бил многу заинтересиран за нив, а Делијанис, од друга страна, немал големи идеи што би биле во нивна полза. Во Грција и во овој период останало нерешено т.н. аграрно прашање.

Периодот во кој главен збор во грчката политика го имал Харилаос Трикупис отворил едно прашање кое, на некој начин, било поврзано и со грчкиот идентитет. Имено, во осумдесеттите години на 19 век еден дел од влијателните интелектуалци во земјата по половина век восхитување кон античкото минато кое не довело до ништо, се свртеле кон демотскиот јазик, јазикот на обичниот човек, јазик што, според нивните гледишта требало да биде средството со кое ќе се барале реформите.¹⁰⁰ Треба да се има на ум дека во времето кога Трикупис правел обиди да ја модернизира грчката држава на сите полиња на сцена стапиле големите грчки интелектуалци како Роидис, Вернардакис, Полилас, Психарис, Сурис, Ламброс, Паламас и др.¹⁰¹ Како и секоја реформа или барање за реформи, во било кој дел на општественото живеење, и ова прашање во Грција имало свој почеток. На почетокот на осумдесеттите години на 19 век во Грција, помеѓу поетите, се појавила т.н. Нова атинска школа, чии приврзаници го користеле демотскиот јазик, односно јазикот на кој говорел најголемиот дел од грчките граѓани. Во 1880 година биле објавени и првите збирки со песни на двајца приврзаници на оваа школа Никос Кампас

⁹⁸ Konstantinos Lalenis, *The evolution of local administration in Greece*, p. 300.

⁹⁹ George Andreopoulos, *State and Irredentism; Some reflections on the case of Greece*, *The Historical Journal*, v. 24/4 (Dec. 1981), p. 957.

¹⁰⁰ Edgar William Joseph, *The politics of westernization, Eleftherios Venizelos third administration of Greece, June 1917-November 1920*, p. 34.

¹⁰¹ Σ. Τζοκας, *Ο Χαριλαος Τρικουπης και η συκροτηση του ελληνικου κρατους*, σ. 217.

и Георгиос Дросинис.¹⁰² Патот кон барањата за употреба на димотикито бил отворен. Помеѓу приврзаниците на демотизмот, според Џозеф, имало две тенденции да се искористи демотскиот грчки јазик, како средство, со кое би се вовеле западни социјални реформи и да се искористи демотскиот грчки јазик како средство за стимулирање на националното единство.¹⁰³ Кон овој заклучок би го додале и мислењето на одличниот познавач на јазичниот проблем во Грција, Питер Мекриџ. Според него „Комбинираните ефекти на грчката територијална експанзија на север и новата бугарска опасност на понатамошните грчки територијални аспирации натерало повеќе грчки интелектуалци да расправаат во полза на воведувањето на обичниот грчки јазик во образованието и во другите делови на јавниот живот.“¹⁰⁴ Македонија влегувала во понатамошните грчки аспирации. Во 1878 година на Балканот била создадена нова држава - Кнежевството Бугарија, која исто така имала аспирации кон османлиска Македонија. Двете страни се обидуваале да го придобијат македонското население на своја страна, а во таа борба јазикот и образованието играло голема улога. Тогаш, логично се поставува прашањето зошто е важно која форма на јазик би се употребувала во училиштата на грчки јазик во османлиска Македонија. Одговорот, во голем обем, може да го најдеме во една констатација на грчкиот историчар Василис Гунарис. Според него Грците се покажале неспособни да го усогласат нивното класично образование кон практичните потреби на македонските селски општества.¹⁰⁵ Во оваа насока е интересно мислењето и на Ели Скопетеа. Според неа сè до појавувањето на Бугарите како конкуренти на Грците во Македонија, словенското население во споменатата област не предизвикувало посериозен интерес кај Грците.¹⁰⁶ Меѓутоа работите се промениле. Затоа во Атина се настојувало да започне еден посилен процес на ширење

¹⁰² Треба да се напомене дека половината од песните на Кампас биле напишани на катаревуса, а половина на димотики (Peter Mackridge, *Language and national identity in Greece 1766-1976*, Oxford university press, 2009, p. 203).

¹⁰³ Edgar William Joseph, *The politics*, p.34.

¹⁰⁴ Peter Mackridge, *Language and national identity*, p. 210.

¹⁰⁵ Basil Gounaris, *Social cleavages and national awakening in Ottoman Macedonia, East European Quarterly*, vol. XXXIX, n.4, Boulder, 1996, p. 416.

¹⁰⁶ Ελλη Σκοπέτσα, Οι Ελληνες και οι εχθροι τους, *Ιστορια της Ελλάδας του 20ου αιωνα*, τ. 2, Βιβλιοραμα, Αθηνα, 1999, σ. 15.

на грчката писменост помеѓу словенското население во Македонија. Слично како и Гунарис, Скопетеа проблемот во ширењето на писменоста во полза на грчките интереси го лоцира во катаревусата, службениот јазик на Кралството Грција,¹⁰⁷ што патем речено бил тешко совладлив и за самите Грци.

Објавувањето на книгата на Јанис Психарис „Моето патување“, во 1888 година, отворило една нова страна во грчката историја. Психарис, роден во Одеса, а живеел во Париз, жестоко ја нападнал употребата на катаревусата.¹⁰⁸ Интересно е да се забележи дека во Париз живеел и црпел знаења и креаторот на катаревусата Адамантиос Кораис. Книгата на Психарис успеала да ја искова линијата на поврзување помеѓу него и Атинската школа.¹⁰⁹ Во воведот на книгата Психарис дава некои интересни коментари. Според него еден народ за да биде тоа мора да направи две работи – да ги зголеми границите и да има сопствена филологија.¹¹⁰ Коментирајќи го овој став на Психарис, Герасимос Аугустинос забележал дека истиот ја илустрира блиската поврзаност на јазикот со политиката во една националистичка култура.¹¹¹ Психарис сметал дека требало да се учи архаичниот јазик (катаревусата) за да се разбере историското значење на димотикито бидејќи само на него можело да се пишува и да се развива.¹¹² Така, вклучително и со другите ставови на Психарис изнесени во ова негово дело, започнала дебата во Грција за прашање за кое се мислело дека било решено.

Оваа дебата на почетокот на 20 век го отворила и прашањето дали современите Грци биле Елини или Ромеи т.е. антички Грци или Византијци. Самиот Психарис во првото издание на неговата книга кога говори за Грците го користи зборот Греки, а подоцна започнал да го употребува терминот Ромеи.¹¹³ Тука, можеби, треба да споменеме дека рехабилитацијата на Византија што

¹⁰⁷ Исто, σ. 16.

¹⁰⁸ Robin Fletcher, Cultural and intellectual development 1821-1911, in: *John T.A. Koumoulides (ed.) Greece in transition*, p. 167.

¹⁰⁹ Исто.

¹¹⁰ I. Ψυχαρης, *Το ταξίδι μου*, Σ.Κ.Βλαστου, Αθηνα, 1888, α.

¹¹¹ Gerasimos Augustinos, *Consciousness and history: Nationalist critics of Greek society 1897-1914*, Columbia University Press, New York, 1977, p. 21.

¹¹² I. Ψυχαρης, *Το ταξίδι μου*, γ.

¹¹³ Peter Mackridge, *Language and national identity*, p. 216.

ја започнале Спиридон Замбелиос и Константинос Папаригопулос продолжила со уште поголем замав. Според Бугарската историчарка Јура Константинова, романот „То Таксиди му“ се смета за манифест на демотикизмот и идејно се нашол блиску до Константинос Папаригопулос, кој бил голем почитувач на Византија.¹¹⁴ Папаригопулос, историчарот кој најмногу придонел за инкорпорирањето на античка Македонија во рамките на грчката историја, а со тоа и во рамките на современиот грчки идентитет бил заслужен и за рехабилитацијата на Византија, која од страна на многумина грчки интелектуалци била сметана за извор на заостанатоста. Историјата на Византија претставувала значаен дел од повеќетомната Историја на грчкиот народ напишана од Папаригопулос. Речиси три од петте тома на второто издание на оваа дело, завршени во периодот 1885-1887 година, биле посветени на Византија.¹¹⁵ Неговата рехабилитација на Византија и нејзиното вметнување во грчкиот континуитет од антиката до современоста имала големо, ако не и решавачко, влијание врз грчката политичка мисла.¹¹⁶ Како што забележал Китромилидис, Византија станала значаен дел од Мегалиидејата, особено со времињата на Македонската и Комненската династија.¹¹⁷ Тука треба да забележиме дека моделот кој го применил Папаригопулос за поделба на грчката историја бил поделен на пет периоди – првиот елинизам, македонскиот елинизам, христијанскиот елинизам, средновековниот елинизам и современиот елинизам.¹¹⁸ Средновековниот елинизам секако дека, според Папаригопулос, бил поврзан со Византија. Враќањето на Византија во дискусиите на интелектуалците, всушност, бил дел од дебатата дали Византија или пак античка Грција треба да биде модел за современата држава.¹¹⁹ Тре-

¹¹⁴ Ю. Константинова, *Балканската политика на Грција*, с. 75.

¹¹⁵ Paschalis Kitromilides, *On the intellectual content of Greek nationalism: Paparrigopoulos, Byzantium and the Great idea in: D. Ricks and P. Magdalino (ed.) Byzantium and the Modern Greek identity*, Ashgate Publishing, 1998, p. 28.

¹¹⁶ Исто, p. 31.

¹¹⁷ Исто.

¹¹⁸ Theodore G. Zervas, *From Ottoman colonial rule to nation statehood: Schooling and national identity in the early Greek school*, *Espacio, Tiempo y Educacion*, v. 4, n. 1, January-June, 2017, p. 8.

¹¹⁹ K.E. Fleming, Athens, Constantinople, "Istanbul": Urban paradigms and nineteenth-century Greek national identity, *New perspective on Turkey, spring*, v. 22, 2000, p. 4.

ба да напоменеме дека процесот на рехабилитација и вметнување на Византија во грчкиот идентитет бил тежок и долготраен, но неопходен како врска помеѓу античките и современите Грци.¹²⁰ Тој процес конечно ќе заврши по Првата светска војна.

Неговиот наследник на Атинскиот универзитет Павлос Каролидис, во едно негово дело посветено на впечатоците од патувањето по скандинавските земји, напишал визијата на Мегали идејата ги вклучувала и урнатините на Партедонот и историската сила на Света Софија.¹²¹ Според Каролидис напуштањето на оваа визија би предизвикала губење на поширокиот елински свет, вклучително и на панелинскиот центар – Цариград, како што тоа се случило во минатото со Александрија, Антиохија и др.¹²²

Рехабилитацијата на Византија не била направена ниту лесно, ниту без отпори. Видни интелектуалци како Стефанос Куманудис и Николаос Сариполос сметале дека не било добро Нова Грција како извор да ги има симболите, моделите и хероите од средновековна Византија, која за нив била олицетворение на деспотизмот, верскиот фанатизам и севкупната заостанатост.¹²³ Папаригопулос имал одговор за овие тврдења. Иако некои нема да се сложат, сепак рехабилитацијата на Византија била поврзана и со националната кауза, особено кога е во прашање Македонија. Желбата за територијално проширување на грчката држава, постепено и неизбежно, довела до подруга интерпретација на грчката историја.¹²⁴ Многу брзо приказната за Василиј Бугароубиецот добила забележителен простор во грчкото општество. Така со победата на Василиј II над војските на Самуил се сакало да се покаже дека во Македонија се води битка со истиот противник –

¹²⁰ Далибор Јовановски, Иванка Додовска, Свртување кон средновековното минато – случајот на Грција. Политика, идентитет, историја, образование, територија, во: Митко Панов (уредник), *Византиската мисионерска дејност и европското наследство*, Евро Балкан, Скопје, 2017, с. 120.

¹²¹ P. Kitromilides, On the intellectual content of Greek nationalism: Paparrigopoulos, Byzantium and the Great idea, p. 32.

¹²² Исто.

¹²³ Надя Данова, Апостолос Христакудис, *История на нова Гърция*, Абагар, Софија, 2003, с. 194.

¹²⁴ Anthony Smith, *The cultural foundations of nations: hierarchy, covenant and republic*. Blackwell Publishing, 2008, p. 163.

Бугарите, која повторно требала да биде добиена.¹²⁵ Во периодот што следел Византија и Василиј биле повеќе од потребни за грчката кауза во Македонија.

Приврзаниците на демотизмот во Грција се соочувале со отпор и реални проблеми. Вилијам Милер, пишувајќи за ова прашање, забележал дека луѓето како Психарис или Паламас објективно се соочувале со проблемот дека селаните, поголемиот дел од населението го користело обичниот народен јазик, користеле ограничен речник, претежно составен од прости зборови.¹²⁶ Оваа забелешка на Милер не води кон еден добар заклучок. Пишувајќи за проблемите со кои се сочила новата грчка држава бугарскиот историчар Стојчо Грнчаров се осврнал и на проблемот со воведувањето на катаревусата како службен јазик го усложнувал политичкиот живот, и за нас во овој дел поважното, образованието.¹²⁷ Приврзаниците на демотизмот биле популисти и антиелитисти.¹²⁸ Тие сакале да ги интегрираат масите во општеството. Случајно или не, најголемиот отпор за барањата на демотистите стигнал од Атинскиот универзитет.¹²⁹ Тоа и не е некакво изненадување ако се има предвид кој предавал на овој универзитет. Еден од најголемите противници на демотистите бил професорот на атинскиот универзитет Георгиос Хасидакис. Тој бил и првиот професор по лингвистика на овој универзитет и прв шеф на катедра за лингвистика, формирана во 1885 година.¹³⁰ Случајно или не основањето на оваа катедра се поклопило со почетокот на дебатите за јазикот. Спомнувајќи го Хасидакис, треба да се напомене дека тој во одбивањето на аргументите на демотистите, посебно на Психарис, се свртел кон средновековниот грчки јазик, тврдејќи дека тој бил мешавина на зборови од античкиот и модерни-

¹²⁵ За ова прашање види кај: Paul Stephenson, *The legend of Basil the Bulgar Slayer*, Cambridge University Press, 2003, p. 113-134

¹²⁶ William Miller, *Greek life in town & country*, p. 10

¹²⁷ Стојчо Грнчаров, *Балканскиот свят*, Софија, 2001, с. 292

¹²⁸ Roudometof, *Nationalism and Statecraft in Southeastern Europe*, p. 445

¹²⁹ Robin Fletcher, *Cultural and intellectual development 1821-1911*, p. 168

¹³⁰ Efi Gazi, *Constructing of science of language: Linguistics and politics in twentieth century Greece* in: *Standard languages and language standards*, ed. Alexandra Georgakopoulou and Michael Silk, Ashgate publishing ltd., Aldershot, 2009, p. 278.

от грчки говор и бил различен од обичниот јазик.¹³¹ Според него димотикито не можело да се употребува се додека целосно не биде проучено.¹³² На Атинскиот универзитет постоеле и професори кои биле во малцинство, но не биле против употребата на димотикито. Најпознат од нив бил Константинос Контос, кој сметал дека катаревусата не била најдоброто решение за јазикот.¹³³ Според него, во употреба требале да бидат или старогрчкиот јазик или димотикито, но не и катаревусата.¹³⁴ Тука, секако, треба да го споменеме и Костис Паламас, значајна фигура во грчкиот културен живот, кој од 1886 година започнал да ја пишува својата поезија на димотики и така се приклучил кон оние што се залагале за негова употреба¹³⁵, иако понекогаш пишувал на катаревуса.

Споменувањето на јазичното прашање неодминливо не принудува да кажеме некој збор и за образованието во Грција во овој период. Трикупис бил убеден дека Грција го поседува човечкиот потенцијал да стане перфектна земја. За тоа да го направи на Грција ѝ било и потребно добро техничко образование¹³⁶, што таа го немала. Во таа насока и биле реформите што тој ги спроведувал на образовен план. Сепак за науките што би биле поволни за развојот на земјата требало време. Во Атина била основана Индустриската и комерцијална академија на Русопулос што постепено го привлекувала вниманието на младите Грци за науките што би ја развиле Грција.¹³⁷ Исто така, било создадено и Атинското училиште за трговија и индустрија¹³⁸, но на полето на математиката имало само едно училиште. Атинскиот универзитет бил поделен на пет факултети: теолошки, филозофски, правен, медицински и математички. Бројот на студентите на Атинскиот

¹³¹ Исто, p. 280.

¹³² Peter Mackridge, Katharevousa (c. 1800-1974). An Obituary for an official language, in : *Background to Contemporary Greece*, v. 1, Merlin Press, London - Barnes & Noble Books, Savage Maryland, 1990, p. 43.

¹³³ Peter Mackridge, *Language and national identity*, p. 210.

¹³⁴ Исто, p. 211.

¹³⁵ Gerasimos Augustinos, *Consciousness and history*, p. 41.

¹³⁶ Alexander N. Damianakos, *Charilaos Trikoupes and modernization of Greece 1874-1894*, p. 82.

¹³⁷ William Miller, *Greek life in town & country*, p. 153.

¹³⁸ Исто.

универзитет постојано се зголемувал, со одредени осцилации. Така, во учебната 1881/1882 година, бројот на студентите изнесувал 635, а во учебната 1894/95 година, бројот на запишаните достигнал 956 студенти.¹³⁹ За нас е интересен и бројот на студентите на Атинскиот универзитет што доаѓале од османлиска Македонија. Според податоците што ги соопштува Лапас, нивниот број во периодот од 1881 до 1890 година изнесувал 311,¹⁴⁰ а најголем дел од нив доаѓале од Солунскиот и од Битолскиот вилает.¹⁴¹ Високото образование во Грција е интересно и заради развојот на државата, но и заради националното прашање. Грчката држава сакала да има контрола во овој дел од образовниот процес. Затоа во 1882 година бил донесен закон со кој државата требала да има одредено влијание врз структурата на универзитетот, но и на тоа кој предава на истиот.¹⁴²

Во последните две децении на XIX век доаѓа и до зголемување на бројот на запишаните студенти на Атинскиот универзитет. Така, во учебната 1880/81 година биле запишани 561 студент, додека во 1890/91 година биле запишани 984 студенти.¹⁴³ Бројот на студентите се зголемувал со развојот на институциите. Тие едноставно имале потреба од кадар што имал високо образование.

Кога говориме за високото образование во Грција, во овој период, интересна е темата за вклучување на девојките во него. Грција, како и сите балкански земји, била конзервативно општество, во кое улогата на жената била поврзана со семејството. Сепак, модернизациските процеси, наметнале потреба и од вклучување на жените во општествениот живот. Нормално, тој процес не бил ниту лесен ниту без отпори. Така, во 1879 година бил направен првиот обид за запишување девојка на Атинскиот универзитет, но тој бил неуспешен. Студирањето на девојки на Атинскиот универзитет конечно било овозможено во последната деценија на 19 век. Во 1890 година неколку девојки биле одбиени да бидат примени на Универзитетот, Јоана Стефанополи била примена на Фи-

¹³⁹ Κωστας Λαππας, *Πανεπιστήμιο και φοιτητες στην Ελλάδα κατά των 19^ο αιωνα*, ΙΑΕΝ, Αθηνα, 2004, σ. 307.

¹⁴⁰ Исто, σ. 313.

¹⁴¹ Исто, σ. 314.

¹⁴² *Ιστορία του νεου ελληνισμού 1700-2000*, т. 5, σ. 130.

¹⁴³ Исто, σ. 132.

лोलшкиот оддел на Филозофскиот факултет и на тој начин станала првата жена во Грција што била примена на највисоката образовна институција во земјата.¹⁴⁴ Две години подоцна Ангелики Панајотату, заедно со својата сестра Александра, ќе бидат примени на Мединскиот факултет во Атина.¹⁴⁵ Така процесот на запишување на девојки на Универзитетот во Атина станал незапишлив.¹⁴⁶

Основното образование било задолжително, но грчките влади не биле строги во практикувањето на законот за основно образование.¹⁴⁷ Причините биле едноставни. Освен патријархалноста на општеството, тука не треба да се заборава и потребата од свежи сили за обработка на земјата. Исто така, треба да се забележи дека постоела голема диспропорција помеѓу бројот на машки и женски деца опфатени со основното образование.¹⁴⁸ Сличен бил соодносот и во средното образование, но интересно е дека според некои податоци Грција имала повеќе ученици во средното образование по глава на жител од останатите балкански држави и Италија, на пример.¹⁴⁹

¹⁴⁴ , Demetra Tzanaki, *Women and Nationalism in the Making of Modern Greece*, Palgrave Macmillan, 2009, p. 147.

¹⁴⁵ Е. Пουлаκου - Ρεμπελακου, Υπαρκτοι και μυθιοτορηματικοι φοιτητες της Ιατρικης στις σελιδες της αστικης λογοτεχνιας (1850-1910), *Αρχεια Ελληνικης ιατρικης*, 25(5), 2008, σ. 677.

¹⁴⁶ Далибор Јовановски, Сузана Симоновска, Високото образование на Балканот и вклучувањето на жените во него, *Меѓународно списание за образование, истражување и обука*, вол. 2/1, 2016, с. 131-132.

¹⁴⁷ William Miller, *Greek life in town & country*, p.137 (И покрај навидум површната заинтересираност на грчките влади за основното образование не треба да се запостави фактот дека бројот на децата кои го посетувале основното образование постојано се зголемувал. Така во 1875 година со основното образование биле опфатени околу 40 % од грчките деца, а во 1895 година тој број веќе бил зголемен на 53 % (Victor Roudometof, *Invented traditions, symbolic boundaries and national identity in Southeastern Europe: Greece and Serbia in comparative historical perspective (1830-1880)*, *East European Quarterly*, XXXII, n.4, January 1999, p. 441).

¹⁴⁸ R.A.H. Bickford-Smith, *Greece under King George*, Richard Bentley and son, London, 1893, p.177; Томас Галант во своите истражувања дошол до следниве бројки. Во периодот од 1860 до 1890 година бројот на машки деца запишани во основното образование бил зголемен од 44 000 на 178 000 , а на девојчиња од 8000 на 80 000 (Thomas Gallant, *Modern Greece*, p. 50).

¹⁴⁹ Исто, p. 179.

Кога е во прашање образованието во Грција сметаме дека е добро да се спомене дека тоа било во корелација со националните аспирации. Така грчката држава давала стипендии со цел студентите да посетуваат обука во училишта што биле создадени во европските делови на османлиската држава.¹⁵⁰ Оваа појава била поврзана, на некој начин, и со атинскиот универзитет. Тука студирале, извесен број на студенти што потекнувале од османлиската држава. Грција сакала, по нивното дипломирање, да ги искористи нивните услуги за сопствените аспирации. Споменувајќи ги грчките територијални аспирации или националното прашање не треба да се заборава и основното и средното образование. Така на часовите по географија биле користени карти на кои териториите помеѓу Дунав и Егејското Море не биле означени со терминот Балкан, туку како „Хеленски Полуостров“.¹⁵¹ На картите сите територии кон кои Грците имале аспирации и ги сметале за неослободени, биле означени како грчки.¹⁵² Овие карти биле набавувани од Силогосот за ширење на грчката писменост. Очекуваните резултати биле задоволителни за тие што го контролирале образовниот процес во Грција. Терминот Елински Полуостров не се употребувал само на картите, туку и во учебниците по географија и историја.¹⁵³ Географијата и историјата забеле-

¹⁵⁰ Ioannis Betsas, The objectives of the Greek foreign ministry for Greek education within the Ottoman state (1871-1912): The setting of objectives and the fundamental axes of activity in: Nikos Terzis (ed.), *Education in the Balkans: From the Enlightenment to the Founding of the Nation states*, Kyriakidis Brothers, Thessaloniki, 2000, p. 247.

¹⁵¹ William Miller, *Greek life in town & country*, p. 140.

¹⁵² Исто.

¹⁵³ Тука би сакал да дадам еден пример од учебник по географија на Јоанис Асимакопулос. Авторот во делот под наслов „Хеленски полуостров“, за потребите на учениците, напишал дека малите држави на полуостровот биле големи меѓусебни ривали, гледајќи дека османлиската држава се распаѓа тие се карале за нејзиното наследство. Според напишаното од авторот, Грција требала да го добие најголемиот дел од териториите на османлиската држава. (Ιωαν. Δ. Ασημακοπουλου, *Γεωγραφια του ελληνικου κρατους* Αθηνας, 1889, σ. 13) Учебникот на Асимакопулос не бил исклучок. Во еден друг учебник по географија, напишан од познатиот универзитетски професор, Мицопулос, било напишано дека цела Македонија како татковина на Александар Велики била единствено грчка со број на Турци и Бугари. (Robert Shannan Peckham, *National histories, natural states. Nationism and politics of place in Greece*, I.B. Taurus Publishers, London, New York, 2001, p. 144).

лежала Деметра Цанаки станале поетски простори низ кои интелектуалците сакале да ја мобилизираат целата нација за прашањето на политичкото обединување.¹⁵⁴

Историјата и географијата не биле единственото поле во образовниот процес во тогашна Грција што ја отсликувало поврзаноста на образованието и националната кауза. Во 1884 година Министерството за образование вовело задолжителни воени вежби во гимназиите низ Грција. Оваа одлука од страна на весникот Естија била оценета како исправна бидејќи младината ќе научи како да се биде граѓанин и војник.¹⁵⁵

Во текот на осумдесеттите години на 19 век во грчката престолнина биле формирани Американска и Британска археолошка школа, кои им се придружиле на веќе постојните Германска и Француска школа.¹⁵⁶ Постојењето на странските археолошки школи во Грција било поддржувано од тамошните влади. Грците, ова посебно се однесува на Харилаос Трикупис, позитивно гледале на овие школи, бидејќи нивното постоење помагало во култивизацијата на филеленската политика во Европа и во Америка без губење на грчкото културно наследство.¹⁵⁷

Во Грција во овој период биле формирани многу здруженија со разни цели – политички, културни, економски, спортски, научни и др. Едно од тие здруженија било и Историско и етнолошко здружение на Грција во 1882 година. Ова здружение било формирано со цел да ги собира „сите спомени од грчкиот живот во времето на неговото заоѓање во слободниот свет и деновите кога грчката раса била роб на овој или оној странски окупатор“¹⁵⁸, односно здружението требало да го потврди нескршливото единство и континуитет на елинизмот од антиката до тогашното време.¹⁵⁹ Така ова здружение на крајот на 19 и почетокот на 20 век било едно од позначајните институции во промоцијата на нацио-

¹⁵⁴ Demetra Tzanaki, *Women and Nationalism in the Making of Modern Greece*, p. 114-115.

¹⁵⁵ Исто, p. 115.

¹⁵⁶ Robin Fletcher, *Cultural and intellectual developments 1821-1911*, p. 170.

¹⁵⁷ Stephen L. Dyson, *In pursuit of Ancient past. A History of classical archaeology in the nineteenth and twentieth centuries*, Yale University Press, 2006, p. 123.

¹⁵⁸ Efi Gazi, *Constructing of science of language*, p. 282.

¹⁵⁹ Victor Roudometof, *Invented traditions*, p. 440.

налната историја и идентитет.¹⁶⁰ Во него, нормално, членувале најголемите грчки интелектуалци и застапници на тезата на континуитетот на грчката нација од антиката до модерното време – Николаос Политис, човекот кој во 1884 година ја извел кованицата лаографија¹⁶¹ со цел да го опише фолклорот, Константинос Папаригопулос, основоположникот на современата грчка историографија, Спиридон Ламброс, споменатиот Хасидакис и др. Постоеле и здруженија кои на прво место ја ставале националната кауза. Кога е во прашање создавањето и работењето на разни здруженија во Грција и нивната поврзаност со националните аспирации должни сме да напоменеме една работа. Трикупис, во овој временски период, имал еден став од кој не отстапувал. Имено сите здруженија што се занимавале со националните теми не смеее самостојно да дејствуваат без контрола на неговата влада.¹⁶² Имено во Грција, иако Македонија била сметана за грчка земја, развојот на состојбите во неа бил познат само на одреден мал број луѓе. Некои грчки политички кругови сметале дека честите промени на владите во Атина оневозможувале создавање поцврста долгорочна политика во однос на Македонија и затоа виталните национални прашања паднале во раце на приватни организации и здруженија што повремено неодговорно дејствувале¹⁶³. Ваквото размислување може само делумно да се прифати. Точно е дека тие здруженија не така ретко дејствувале на своја рака, без да ја консултираат владата, но исто така е точно и честото користење на овие комитети од страна на атинската влада за притисок врз Османлиската влада во одредени кризи во меѓусебните односи, особено кога нешто требало да се изнуди. Како и да е, Трикупис увидел дека раководењето со националното прашање не била работа на неодговорни и приватни организации. Затоа решил да распушти повеќе националистички друштва и организации што дејствувале уште од времето на Критската криза (1866-

¹⁶⁰ Efi Gazi, *Constructing of science of language*, p. 282.

¹⁶¹ Michael Herzfeld, *Ours Once More-Folklore, Ideology and the making of Modern Greece*, Pella, New York, 1986, p. 110.

¹⁶² Σ. Τζοκας, *Ο Χαριλαος Τρικουπης και η συκροτηση του ελληνικου κρατους*, σ. 133.

¹⁶³ Evangelos Kofos, *Nationalism and communism in Macedonia, Thessaloniki*, 1964, p. 30.

1869). Меѓу другите, тој ја распуштил и Етници Амина, најголемата и најсилната од сите организации.¹⁶⁴ Тоа не значело дека атинската влада немала да се грижи за грчките аспирации. Напротив, активностите на грчката пропаганда ќе бидат раководени од Силогосот за ширење на грчката писменост, кој ќе биде директно контролиран од грчкото Министерство за надворешни работи, а исто така не сите организации биле распуштени. Така, на пример, со своето дејствување ќе продолжи и Македонскиот силогос, но неговите активности нема битно да влијаат врз настаните. Инаку, во разните националистички здруженија членувале голем број млади луѓе задоени со Мегали идејата. Добар пример за учеството на грчките студенти во националистичките здруженија во време на кризи се настаните поврзани со бугарското обединување 1885/1886 година. Според Колиопулос помеѓу 10 и 15 % од студентите на Атинскиот универзитет им се придружиле на доброволните чети што заминувале на север.¹⁶⁵

Накратко, тука треба да забележиме дека процесот на модернизација на државата за кој се залагал Трикупис, го опфатил и театарот, како важен дел од животот во Грција. Овој грчки политичар бил еден од основачите на Конзерваториумот во Атина, каде се школувале глумците, кои главно немале образование.¹⁶⁶ Кога станал премиер, Трикупис, во насока на подобрување на работата на театрите започнал да праќа глумци во странство со цел тие да се образуваат и усовршуваат, но и да поттикнува доаѓање на странци што би го кренале нивото на грчкиот театар. Исто така, тој ја користел секоја можност поврзана со некој значаен датум со цел да го промовира грчкиот театар. Таков бил случајот и со прославата на 50 години од формирањето на Атинскиот универзитет, кога тој како премиер, кога повикал странци да учествуваат во прославата. Овие негови потези, не биле случајни. Тој сметал дека на Грција ѝ била потребна силна буржоазија и јака средна кла-

¹⁶⁴ Γεωργίου Ασπρεα, *Πολιτική ιστορία της Νεότερα Ελλάδος 1821-1921*, т. В, Αθηναίς, 1923, σ. 139.

¹⁶⁵ John S. Koliopoulos, *Brigands with a cause. Brigandage and Irredentism in Modern Greece 1821-1911*, Clarendon Press, Oxford, 1987, p. 213.

¹⁶⁶ Alexia Altouva, Charilaos Trikoupis and the emerging of major leading actors in the 19th century Greek theatre, *Modern Greek studies online*, 2, 2016, p. 93.

са. А театарот бил дел од неговата замисла, како дел од социјалниот живот.¹⁶⁷

Во грчкото општество, во овој период, а и подоцна се забележувале две тенденции по однос на решавањето на националното прашање, кое било можно, според Грците само со нови територијални проширувања. Едните ја проповедале Мегали идејата што ги отфрлала правата и интересите на другите балкански народи, а други пак го фаворизирале активното промовирање на грчките национални интереси, земајќи ги предвид и „оправданите потреби и барања на другите балкански народи“.¹⁶⁸ Оваа втора тенденција, всушност била слична на првата. Имено и нејзините приврзаници се залагале за остварување на Мегали идејата, но во соработка со другите балкански народи. Сепак оваа соработка била ограничена зошто и „оправданите“ барања на другите често биле во колизија со грчките интереси.

Кога е во прашање идејата за балканска федерација во Грција, како што напоменав, постоела организација што се залагала за балканско обединување. Здружението „Источна конфедерација“, кое било основано во Атина на 29 октомври 1884 година, со цел да се здружи со слични организации од регионот за да биде организирана Источна федерација на сите балкански држави, која би била способна да се спротивстави на странското влијание¹⁶⁹. Така, грчкиот дипломатски претставник во Софија, Клеон Рангавис, бил избран за почесен член на ова здружение, а неговиот татко Александрос, човекот што му го додели ловоровиот венец на Прличев, бил почесен член на Претседателството на здружението.¹⁷⁰ Во оваа организација покрај Рангавис членувале и Димитриос Боцарис, Јоанис Спидиотакис, поранешен министер за надворешни работи, Димитриос Калифронас, поранешен претседател на Собранието, Георгиос Милисис и др.¹⁷¹ Учеството на познати личности во оваа организација било впечатливо.¹⁷² Меѓутоа

¹⁶⁷ Исто, p. 92

¹⁶⁸ E. Kofos, *Nationalism and communism*, p. 30.

¹⁶⁹ Varban Todorov, *The society "Oriental Confederation" and its activities during the 80-ties and 90-ties of the 19th century*, p. 530.

¹⁷⁰ Исто, p. 531.

¹⁷¹ Λουκιανός Χασιώτης, *Η Ανατολική Ομοσπονδία*, σ. 53.

¹⁷² Ερη Σταυροπούλου, *Η Ελλάδα και η «Ανατολική ομοσπονδία»*, σ. 48.

членувањето на видни луѓе од грчкото општество во оваа организација не придонело таа да се здобие со поголемо влијание во Грција.¹⁷³ Грчките весници негативно гледале кон активноста на горенаведеното здружение и неретко го обвинувале дека е платено странско тело на Словените што ги продава грчките интереси. Така во „Палингенисија“, весник близок до Трикупис, во една статија од 16 октомври 1887 година самата идеја за балканска конфедерација се нарекла утопија.¹⁷⁴ Тоа било точно. Позицијата на водечките грчки политичари во однос на релациите со балканските народи не била многу погодна за соработка. Тоа го забележал и италијанскиот пратеник во Атина кој недоаѓањето на Каљевиќ, српскиот пратеник во грчката престолнина, го поврзува со расположението во Грција, кое според него не било наклонето за соработка, бидејќи Македонија била таа која претставувала јаболко на раздорот, а во тие моменти најгласни биле оние сили што ја спротивставувале Грција против другите народи на Балканот.¹⁷⁵

Пишувајќи за залагањето за постоење на албано-македонска држава во рамките на балканската федерација од страна на атинската Источна федерација, грчкиот историчар Лукијанос Хасиотис забележал дека тоа се должело на мислењето дека обединувањето на Македонија и Албанија со Грција, во тие моменти, не било можно.¹⁷⁶ Ери Ставропулу, кога било во прашање постоењето на македонска држава во рамките на една балканска федерација, смета дека тоа се должело на опасноста од недоразбирање помеѓу Србија, Бугарија и Грција, а не на постоење на посебна националност.¹⁷⁷

Процесот на реформи и осовременување на грчкото општество и држава довело и до промена на структурата на населението, односно се зголеми бројот на жителите кои живееле во грчките градови. Така во периодот од 1879 до 1889 година бројот на жители на Атина од 63 374 се зголемил на 107 251, на Пиреја

¹⁷³ Исто.

¹⁷⁴ Исто, σ. 536.

¹⁷⁵ ДАРМ, м-178, Calvi-il ministro degli Affari esteri, Atene, 7 dicembre 1887, ASMAE.

¹⁷⁶ Λουκιανός Χασιωτής, *Η Ανατολική Ομοσπονδία*, σ. 71.

¹⁷⁷ Ερη Σταυροπούλου, *Η Ελλάδα και η «Ανατολική ομοσπονδία»*, σ. 49.

од 21 055 на 34 327, а на Патрас од 25 494 на 33 529.¹⁷⁸ Единствено бил намален бројот на жителите на Лариса од 19 800 на 13 610, заради иселување на муслиманското население од овој град, по припојувањето на Тесалија кон Грција. Зголемувањето на бројот на жителите во градските средини не било само по пат на природен прираст и туку и со доселување на рурално население што својата подобра иднина ја гледало во градските средини.

Грција била држава во која се почитувала улогата на црквата во општеството, иако државата настојувала истата да ја контролира. Границите на црквата на Грција се зголемувале заедно со оние на државата. Така по добивањето на Тесалија и на градот Арта во Епир во 1881 година биле создадени услови за припојување на овие територии кон црквата на Грција. Тоа и се случило во 1882 година.¹⁷⁹ Чарлс Фрејзи, познавач на грчката црковна историја, смета дека оваа територијална придобивка Светиот Синод на грчката црква ја сметал за победа и компензација за состојбите во Македонија каде по 1870 година била присутна Егзархијата.¹⁸⁰ Добивањето на Тесалија и на градот Арта во Епир, имало позитивно влијание за зголемување на степенот на грчката самоувереност.¹⁸¹ Не биле сите одушевени од добивањето на Тесалија. Така во весникот Асмодеос и во една книга на Ксенос, отворено било изразено стравувањето од тоа што Грција добила со Тесалија. Според напишаното во овие текстови, Грција ќе требала да ги плаќа тесалиските долгови, а самиот регион бил наречен Султанов посед.¹⁸² Всушност, авторите отворено пишуваале за тоа кој имал корист од добивањето на Тесалија, а тоа биле побогатите граѓани и земјопоседниците.

¹⁷⁸ *Ιστορία του νεου ελληνισμου 1700-2000*, т. 5, σ. 58.

¹⁷⁹ Charles Frazee, *Church and state in Greece in: John T.A.Koumoulides (ed.) Greece in transition*, p. 138.

¹⁸⁰ Исто (Сметаме дека оваа констатација на Фрејзи е претерана. Имено во Македонија по 1877 година немало присуство на егзархиски владици, бидејќи тие биле протерани по започнувањето на руско - османлиската војна во април 1877 година. Точно е дека седиштето на Егзархијата било во Цариград, но се до 1890 година во Македонија нема официјално присуство на егзархиски митрополити).

¹⁸¹ Ν. Μαρωνιτη, *Πολιτικη εξουσια και εθνικο ζητημα*, σ. 83.

¹⁸² Eli Skopetea, *"Uzor-Kraljevina" i Velika ideja*, Filip Višnjić, Službeni glasnik, Beograd, 2005, s. 245.

Во овој период во Грција доаѓа да забрзан развој на новинарството. Грците, оние што биле писмени и читале, важеле за луѓе што ги читале сите можни списанија што им доаѓале в рака.¹⁸³ Грција била држава во која од 1 октомври 1873 година постоел дневен весник.¹⁸⁴ Голем импулс на развојот на грчкото новинарство дал весникот Акрополис. Неговиот основач Власис Гаврилидис неуморно преку текстовите на неговиот весник работел на модернизацијата на општеството.¹⁸⁵ Весниците поддржувале одредени политички партии. Така весникот „Палингенисија“ ја поддржувал партијата на Делијанис, а весникот Акрополис онаа на Трикупис.¹⁸⁶ Весниците не можеле да бидат настрана од јазичното прашање. Постоеле некои влијателни весници и списанија што одделувале простор и за поезија напишана на димотикито. Такви биле познатиот и престижен семеен магазин „Естиа“, како и сатиричните и политички весници Рампагас, Ми Ханесе и Акрополис.¹⁸⁷ Во овој период, во 1895 година била формирана и Атинската новинска агенција.¹⁸⁸ Таа била националната телеграфска агенција и за разлика од некои западни држави, била финансиски поддржувана од Владата и по обичај била давана во раце на владините поддржувачи.¹⁸⁹

Периодот во кој Трикупис и неговата политичка групација го имале главниот збор во Грција од страна на историчарот Џорџ Маврокордатос е оценет како период во кој, иако не бил спектакуларен, снагата и аспирациите на домашната трговска буржоазија значајно пораснале.¹⁹⁰ Герасимос Аустутинос, во контекст на обидите на Трикупис да ја модернизира грчката држава напишал дека конкуренцијата со неговиот политички противник, Тео-

¹⁸³ William Miller, *Greek life in town & country*, p.112.

¹⁸⁴ John Dimakis, *The Greek press*, in: *John T.A.Koumoulides (ed.) Greece in transition*, p. 219.

¹⁸⁵ Исто, p. 217.

¹⁸⁶ R.A.H. Bickford-Smith, *Greece under king George*, p. 276.

¹⁸⁷ Peter Mackridge, *Language and national identity*, p. 204.

¹⁸⁸ John Dimakis, *The Greek press*, p. 219.

¹⁸⁹ William Miller, *Greek life in town & country*, p. 114.

¹⁹⁰ Geogre Th. Mavrogordatos, *Stillborn Republic. Social coalitions and party strategies in Greece 1922-1936*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1983, p. 124.

дорос Делијанис, како и потребата за умерени реформи со цел да не ги избрка потенцијалните инвеститори, придонеле програмата на Трикупис само делумно да биде остварена.¹⁹¹ Реформите што ги спроведувал Трикупис, и кои биле стратегија на неговите влади, немале за цел само промена на изгледот на грчкото општество, туку да обезбедат непрекинато чекорење кон напредокот на државата.¹⁹² Колку му било тешко на Трикупис да ја оствари својата програма покажува и следниов пример.

Заради преголемото задолжување веќе во 1893 година грчката држава не можеше економски да функционира. Имено, нејзината задолженост беше огромна, а каматата на долгот достигна 70 %.¹⁹³ Трикупис се најде во исклучително тешка ситуација. Неговата политика за економско зацврстување на државата, како предуслов за остварување на нејзините територијални аспирации, несомнено доживеа колапс. Трикупис веќе не можеше да раководи со земјата. Тој во август 1893 година поднесува оставка на премиерската функција, но економските проблеми во Грција нема да можат да бидат решени за подолг временски период. Токму тоа било шанса за Трикупис да се врати на чело на грчката влада и тој тоа успева да го направи кон крајот на октомври 1893 година. Меѓутоа единственото што можеше да стори беше признавање на економската неспособност на неговата држава. Тој на почетокот на декември пред грчкиот парламент објавил банкротот на државата, што всушност на некој начин беше и спас за грчката држава, бидејќи банкротот значеше и избегнување на обврските за исплата на кредитите. Тоа бил и почеток на неговиот крај на грчката политичка сцена. Наскоро Трикупис целосно се повлекол од политиката. Во април 1895 година неговата партија претрпела голем пораз на изборите. Харилаос дури не успеал ниту да влезе како пратеник во грчкото собрание. Поразот на Трикупис од политичкиот противник Делијанис бил катастрофален според бројките. Партијата на некогаш популарниот Харилаос освоила 20 пратеници, додека неговиот лут политички противник добил 150

¹⁹¹ Gerasimos Augustinos, *Hellenism and the Modern Greeks*, in: Peter Sugar (ed.), *Eastern European Nationalism in the Twentieth century*, The American University Press, Washington, 1995, p. 172

¹⁹² Ν. Μαϱωνιτη, *Πολιτικη εξουσια και εθνικο ζητημα*, σ. 82

¹⁹³ Κωνσταντινος Βακαλοπουλου, *Νεοελληνικη ιστορια 1204 -1940*, σ. 290

пратеници во грчкото собрание.¹⁹⁴ Најверојатно разочаран од сопствениот неуспех тој ја напуштил Грција, земјата за која толку многу работел. Трикупис заминал за Кан, Франција, каде починал во март 1896 година. Во април истата година бил погребан во грчката престолнина.

¹⁹⁴ Ν. Μαρωνιτη, *Πολιτική εξουσία και εθνικό ζήτημα*, σ. 121

НАУКАТА И ПОЛИТИКАТА – СОЗДАВАЊЕ И ПРОМОВИРАЊЕ НА СЕВЕРНАТА ЛИНИЈА НА ГРЧКИТЕ АСПИРАЦИИ ВО ОСМАНЛИСКА МАКЕДОНИЈА

На почетокот од постоењето на грчката држава, како што забележува Пекхам, Македонија не била опфатена во погледите на дел од грчките интелектуалци¹. Но, според сегашните грчките тврдења Македонија секогаш била сметана за грчка земја. Меѓутоа некои искази на видни грчки интелектуалци од 19 век покажуваат и подруги размислувања, што можеби не биле во мнозинство во однос на оние кои милселе дека Македонија е грчка. Тука би сакал да напоменам неколку такви размислувања. Еден грчки интелектуалец од времето што му претходело на грчкото востание и создавањето на современата грчка држава, Анастасиос Псалидас, пишувајќи за Македонија, нагласил: *Македонија е добро позната заради кралот Филип и неговиот син Александар Велики. Меѓутоа, сега, земјата е бедна, бидејќи е населена со беден народ. Таа е богата со жито, вино, свила, памук и други производи. Меѓутоа, знаењето целосно исчезна и нејзините жители се Бугари, Турци и малку Грци и Власи, кои дојдоа од Албанија.*² Во насока на овој поглед на Псалидас, грчкиот историчар, Јоанис Колиопулос, коментира дека не може со сигурност да се забележи дали оваа земја може да се смета дека припаѓа на националната територија.³ Кога Големите сили побарале од тогашниот претседател на Грција, Јоанис Каподистријас да предложи посакувана и одбранбено способна граница помеѓу новата грчка држава во изградба и Османското царство, последниов ја предложил линијата Олимп-Мецово, со образложение: *Оваа линија, исто така, во минатото ја делела Грци-*

¹ Robert Shannan Peckham, *National histories, natural states. Natioanilsm and politics of place in Greece*, p. 42.

² John S. Koliopoulos, The war over the identity and numbers of Greece's Slav Macedonians, in: Peter Mackridge and Eleni Yannakakis (ed.) *Ourselves and others, The development of a Greek Macedonian cultural identity since 1912*, Oxford, 1997, p. 43.

³ Исто.

ја од северните соседни земји. Во средниот век и во модерното време, Тесалија секогаш беше задржна како грчка, додека Македонија беше освоена од Словените и многу други раси.⁴ Според Каподистријас оваа линија била добра за раздвојување на двата народа, поточно држави, иако тој сметал дека истата е само за западниот дел на Грција, додека, според востанатите региони во Македонија на Грција би требало да ѝ припадне и територијата јужно од линијата Олимп – Орфански Залив, оставајќи ѝ ги на Грција Негуш и Халкидик.⁵ Личниот секретар на познатиот грчки востанички водач Караискакис, Антимос Газис, во својот речник напишал дека Бугарија се нарекува поголемиот дел на Тракија и Македонија, како и цела Мизија до реката Дунав.⁶

Проучувајќи ја грчката историја и политиката на грчката држава кон регионот Македонија, кој бил во рамките на Отоманската држава, читав многу книги, списанија, дипломатски документи од разна провиниенција во кои имаше и податоци за грчките аспирации кон овој регион. Неодминливо прашање беше од кога и до каде се протегале тие аспирации и тоа постојано се поставуваше. Тука секако треба да го напоменам впечатокот што го добив. Имено Македонија, на почетокот од постоењето на грчката држава, не била приоритет.⁷ Ова мое запазување не е единствено или пак со злонамерна тенденција. Евангелос Кофос во една своја статија забележал дека Крит, Епир и Тесалија имале приоритет пред Македонија. Тој исто така смета дека помеѓу Грците во Атина, во средината на 19 век, имало слабо знаење за основните факти за состојбите во Македонија и на Балканот. Во контекст на тоа што го напишал Кофос како добар доказ може да го наведе следниов пример. Грците не биле ниту сигурни за ка-

⁴ Ιωάννη Κολιοπούλου, *Ιστορία της Ελλάδος από το 1800*, т. Α, Βαπια, Θεσσαλονίκη, 2000, σ. 35.

⁵ Θάνος, Βερεμης-Γιαννης Κολιοπουλος, *Ελλάς. Συγχρονη συνέχεια, από το 1821 μέχρι σήμερα*, σ. 65.

⁶ Βασίλης Γουναρης, *Η Μακεδονία των Ελλήνων-Από το διαφοτισμο εως Α Παγκοσμιο πολεμο. Μακεδονικές ταυτοτητες στο χρονο*, ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη, 2008, σ. 191.

⁷ Evangelos Kofos, *Dilemmas and orientations of Greek policy in Macedonia 1878-1896*, *Balkan Studies*, 21, Institute for Balkan studies, Thessaloniki, 1980, p. 45. Статијата на Кофос која тука ја цитирам дава многу интересни податоци како и зошто настанала линијата Охридско езеро-Неврокоп.

рактерот на територијата на Македонија. Според некои гласини Теодорос Делијанис прашал некој трговец од Серес за трговскиот обем на пристаништето на градот. Ова прашање било навредливо за трговецот кој кога се вратил во Серес раскажувал за незнаењето на грчкиот политичар.⁸ Трговецот сигурно бил шокиран како Делијанис не знаел дека Серес нема пристаниште бидејќи градот не бил на море. Меѓутоа, како што забележал Георгиос Михалопулос, грчките политичари, иако можеби не знаеле географија, биле свесни дека Македонија била помеѓу приоритетите на Грција.⁹ Британскиот научник Пекхам забележува дека на почетокот од постоењето на грчката држава Македонија не била опфатена во погледите на дел од грчките интелектуалци.¹⁰ Грчкиот историчар Јоанис Колиопулос, и покрај своите погледи за постоење на географска и историска Македонија, забележал дека во времето на грчкото востание, погледите на изразувачите на јавното мислење кај Грците во поглед на Македонија сè уште биле под влијание на оние од западот кои настојувале да ја остават Македонија надвор од Грција.¹¹

Забелешеките на Пекхам и на Колиопулос не се без основа. Во Грција се водела и една интересна дебата околу античка Македонија, а таа некако е поврзана и со темава што ја обработуваме. Константинос Папаригопулос, основоположникот на современата грчка историографија одиграл огромна улога во внесувањето на античка Македонија како дел од грчката историја и наследство.¹² Папаригопулос во 1853 г. во еден училишен учебник напишал дека Кралот на Македонија Филип, кој во 338 г.п.н.е. ја наметнал својата власт над цела Грција, не бил странец. Македонците, иако тие не биле споменати во пораните фази, биле Грци.¹³ Спиридон Замбелиос голем интелектуалец, по потекло од Јон-

⁸ Georgios Michalopoulos, *Greece and Macedonia: 1878-1910*, p. 8-9.

⁹ Исто, p. 9.

¹⁰ Robert Shannan Peckham, *National histories, natural states. Nationism and politics of place in Greece*, p. 42.

¹¹ I. Koliopoulos, *The shaping of the new Macedonia*, p. 174.

¹² Види повеќе кај: Далибор Јовановски, Константинос Папаригопулос и Македонија; *Историја, историографија и настава по историја*, СИРМ, Скопје, 2007, с. 187-195.

¹³ Κωνσταντίνος Παπαρηγόπουλου, *Ιστορία του ελληνικου εθνου*, Αθηναί, 1853, σ. 57.

ските Острови, во едно свое дело забележал дека не било мудро што античките Македонци биле сметани како окупатори и странци во Грција.¹⁴ Изнесените зборови на Папаригопулос и на Замбелиос го поставуваат прашањето дали во минатото сите грчки интелектуалци ги сметале античките Македонци за Грци? Одговорот е негативен. Видни и влијателни грчки интелектуалци ги сметале античките Македонци за освојувачи на Грција. Еден од најголемите грчки преродбеници Адамантиос Кораис сметал дека со победата на Филип кај Хајронеа, Грција ја загубила слободата.¹⁵ Во едно свое дело кога пишувал за островот Хиос, Кораис нагласил дека островјаните потпаднале под ропството на Македонците, па потоа под Римјаните, па под Геновјаните и на крај под Турците.¹⁶ Исто така, еден друг грчки преродбеник Григориос Паљуротис напишал дека смртта на Филип дала храброст во срцата на Грците што се понадевале дека може да ја повратат слободата.¹⁷ Во книгата „Елиники номархиа“ од анонимен автор, издадена во Италија во 1806 година, може да прочитаме дека со доаѓањето на Филип на македонскиот престол Грција започнала, за прв пат да ја губи слободата.¹⁸ Слично мислење во своите дела напишале и Атанасиос Стагеритис, Спиридон Конду, Николаос Дарварис и др.¹⁹ Погледите кон античките Македонци како окупатори на Грција не завршиле со создавањето на грчката држава. Првиот ректор на Атинскиот универзитет, Константинос Схинас, во својот говор при отворањето на Универзитетот Отон нагласил дека Грција била под власта на Македонците, Римјаните и на Византијците.²⁰ Кога веќе го споменав Схинас би било доборо да се

¹⁴ Σπυριδωνος Ζαμπελιου, *Ασματα δημοτικα της Ελλάδος*, Κερκυρα, 1852, σ. 45

¹⁵ Γιαννης Κουμπουρλης, Η ιδέα της ιστορικης του ελληνικου εθνους στους εκπροσωπο του ελληνικου Διαφοτισμου-η διαμαχη για το ονομα του εθνους και οι αποψεις τους αρχαιους Μακεδονες και τους Βυζαντινους, *Δοκιμες*, τ. 13-14, *Ανοιξη*, 2005, σ. 155.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто, σ. 178.

¹⁸ *Ελληνικη Νομαρχια ητοι λογος περι ελευθεριας, παρα Ανωμιμον του Ελληνοσ*, Θεσσαλονικη, 2006, σ. 67.

¹⁹ Βασιλειος Αθ. Πλατης, *Ιστορικη γεωγραφια και εθνικες διεκδικησεις των Ελληνων τον 19ο αιωνα*, Διδακτορικη διατριβη, Φιλοσοφικη Σχολη, ΑΠΘ, Θεσσαλονικη, 2008, σ. 266.

²⁰ Χριστινα Κουλουρη, *Ιστορια και γεωγραφια στα ελληνικα σχολια 1831-1914*, Αθηνα, 1988, σ. 36.

нагласи дека Рудометов споменува дека при отворањето на Атинскиот универзитет двајца говорници говореле за *освојувачките Македонци*.²¹ Големiot грчки интелектуалец Николаос Сариполос при воведното предавање на атинскиот Универзитет на 21 октомври 1848 г. истакнале дека „по битката на Хајронеја голем пепел на ропството фрли темнина врз Грција“.²² Јаковос Ризос Нерулос, претседател на Атинското археолошко друштво, на состанокот одржан на атинскиот Акропол на 25 мај 1841, меѓу другото изјавил: *Битката се случи кај Хајронеа во која победи Филип, уништувајќи ја еленската слобода. Меѓутоа, Филип направи нешто пострашно, тој го создаде Александар*.²³ Димарас забележал дека овој говор на Нерулос повеќе личел на оние на Демостен отколку на тоа што било познато во Грција.²⁴ Еден друг истакнат грчки интелектуалец, Георгиос Козакис-Типалдос дава интересна поделба на грчката историја. Според неговите видувања од 1839 година грчкото минато можело да се подели на следниве периоди: 1. Хеленски (до битката на Хајронеа); 2. Хелено-македонски (од битката на Хајронеа до битката кај Кинокефало); 3. Хелено-римски (од Кинокефало до Константин Велики); 4. Хеленогрекоромејски (од Константин Велики до паѓањето на Цариград); 5. Хеленоосманлиски (од паѓањето на Цариград до востанието од 1821 година) и 6. Новохеленски (од почетокот на востанието па понатаму).²⁵ Интересно е да се забележи дека и еден од основачите на современата грчка историографија, Константинос Папаригопулос, имал интересно видување за потеклото на античките Македонци. Читајќи ги споменатиот англискиот научник Роберт Шенан Пекам и на грчкиот историчар Јоанис Кубурлис наидовме на интересни забелешки. Имено, пишувајќи за дискусиите што се воделе во Грција околу прашањето кои територии се грчки, Пекам нагласил дека Македонија не била вклучена во најраните описи на нацијата, а самиот Папаригулос во 1849 г. пишувал дека античките Маке-

²¹ Victor Roudometof, *Nationalism, globalization and orthodoxy. The social origins of ethnic conflict in the Balkans*, Westport, 2001, p. 125, f. 3.

²² Димитрис Литоксоу, *Измешана нација*, Аз-Буки, Скопје, 2006, с. 32.

²³ Yannis Hamilakis, *The nation and its ruins. Antiquity, archeology and national imagination in Greece*, Oxford University Press, 2007, p. 112.

²⁴ К. Θ. Δημαράς, *Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1986, σ. 70.

²⁵ Исто, σ. 99-100.

донци „биле хибридна раса“,²⁶ а Кубурлис пишува дека основачот на грчката историографија во едно негово дело од 1844 година зборувал за античките Македонци на ист начин како и за Римјаните, поточно како за странска сила.²⁷ Меѓутоа по говорот на Јоанис Колетис во грчкото собрание во јануари 1844 година и промовирањето на грчката Мегалиида, работите започнале да се менуваат.²⁸ Постепено античките Македонци, нивната држава и историја започнале да се сметаат како дел од грчкото минато и традиција. Рудометов забележал дека преоценувањето на улогата на античките Македонци било поврзано со обезбедување на идејата за грчко единство.²⁹ Во оваа насока неизбежно е да го спомејеме говорот на Константинос Асопиос. Тој во својот говор по повод стапувањето на ректорската позиција на Атинскиот универзитет во 1856 година нагласил дека Александар Велики бил симбол на единството.³⁰ Промената на видувањата за местото на античка Македонија во грчката историја и идентитет, постепено довело и до зголемување на интересот на атинските влади за античкото минато и археологија на Македонија. Во последните три децении на 19 век во османлиска Македонија биле вршени археолошки ископувања, кои станале интересни за грчката влада. На почетокот на седумдесеттите години на 19 век, Владата во Атина издала насоки до конзулите во османлиската држава, значи и до оние во Македонија, за собирање на старини.³¹ Грчките конзули започнале да се интересираат за ископувањата во Македонија и се обидуваале, често и успешно, да набават некои антиквитети

²⁶ Robert Shannan Peckham, *National histories natural*, p. 42.

²⁷ Ioannis Koubirlis, European historiographical influences upon the young Konstantinos Paparrigopoulos in: *The making of modern Greece: Nationalism, Romanticism and the uses of the past (1797-1896)*, Ashgate, London, 2009, p. 54.

²⁸ За говорот на Јоанис Колетис види во: Dalibor Jovanovski, Nikola Minov, Ioannis Kolettis. The Vlach from the ruling elite of Greece, In: *Balkanica Posnaniensia, Acta et Studia*, XXIV, Poznan 2017, pp. 221-239.

²⁹ V. Roudometof, *Nationalism, globalization and orthodoxy*, p. 108.

³⁰ Kyriakos N. Demetriou, Historians on Macedonian imperialism and Alexander the Great, *Journal of Modern Greek Studies*, v. 19, 2001, p. 54, f.13.

³¹ Παντελής Ν. Νιγδελής, Οι αρχαιολογικού περιεχομένου δραστηριότητες του προξενίου της Θεσσαλονίκης τον τελευταίο αιώνα της τουρκοκρατίας, *Γνωριμία με τη γη του Αλεξάνδρου, Πρακτικά επιστημονικής διημερίδας 15 – 16 Ιουνίου 2002, Θεσσαλονίκη, 2003*, σ. 216.

што биле откопани и да ги испратат во Грција. Тука особено им помагал солунскиот Грк Петрос Папагеоргиу, филолог и археолог.³² Оваа активност на грчките влади околу добивање на археолошки антиквитети од Македонија, кои би биле изложени во музејот во Атина не била случајна. Во времето кога ќе започне борбата за Македонија помеѓу балканските држави, Грците, како постари, сметале дека имале посилни права врз територијата.³³ Затоа историјата на античка Македонија била потребна со цел да се покаже дека таа била нераскинлив дел од античката грчка и воопшто од целокупната грчка историја.³⁴ Тоа било вистината, но мора да се напомене дека неколку децении по создавањето на грчката држава се јавил интерес за античка Македонија и за нејзиното минато. Тоа не треба да се заборава, со едно прашање зошто не од самиот почеток на постоење на грчката држава? Во својата книга посветена на грчко-македонското прашање Адамантиос Скордос, пишувајќи за забравот и селективната свест како дел од националната свест напишал: „...во Грција, на пример, се сеќаваат на Александар Велики како основач на првата хеленистичка империја, но „забораваат“ дека античките Хелени на југ ги сметале македонскиот крал и неговите војници за варвари“.³⁵ Ние би додале дека се заборава и периодот пред античка Македонија да биде вметната во грчкиот пантеон, а тоа е по создавањето на современата грчка држава.

Споменатиот говор на Колетис ја отворил вратата за подруги размислувања за прашањето до каде требала да се протеге Грција. Истакнатиот грчки интелектуалец, Александрос Суцос, кој несомнено бил под влијание на зборовите на Колетис, во брошурата „Панорама на атинското народно собрание“ нагласил: „Нашиот трон остана таму. Нашиот религиозен водач водач – Патријархот остана таму. Големите столбови на зградата Јонија,

³² Исто, σ. 214.

³³ Ιωάννη Κολιοπούλου, *Ιστορία της Ελλάδος από το 1800*, τ. Α, σ. 88.

³⁴ Παντελής Ν. Νιγδελής, *Οι αρχαιολογικου περιεχομενου δραστηριοτητες του προξενιου της Θεσσαλονικης τον τελευταιο αιωνα της τουρκοκρατίας*, σ. 217.

³⁵ Адамантиос Скордос, *Грчко – македонското прашање. Граѓанската војна и политичката историја на Југоисточна Европа, 1945 – 1992*, *Ars studio*, Скопје, 2016, с. 36-37.

Тракија, Бугарија, Епир, Македонија и Тесалија останаа таму. Ние натаму треба да ги насочиме очите...“.³⁶ Влијателниот интелектуалец Клеоменис Икономос во својата брошура „За задоволување на Турција или за војна против Турција“ истакнал дека ја посветува на „целиот грчки народ во слободна Грција, на целото Средоземно Море, Мала Азија, Тесалија, Епир, Македонија, Албанија, Јонските острови, Тракија, Србија, Бугарија, Дакија и Сирија“.³⁷ Познатиот грчки политичар Александрос Маврокордатос, можеби единствениот фанариот кој успеал во грчката политика, во 1848 година испратил меморандум до грчкиот крал во кој, покрај нагласувањето на појавата на опасноста од Словените по грчките интереси, забележал дека Грција морала да ги анектира Тесалија, Епир, Крит и Македонија.³⁸ Латрис, учесник во ослободителното востание од 1821 година, во една своја книга од 1855 година, истакнал: „Велејќи Грција, како што повеќе пати кажавме, секогаш ги подразбираме... на север – Дунав, Црна Гора, границите на Србија и Црното Море, на исток – планините на Скиција и Аман и Еуфрат Кападокиски преку кои Грција се одделува од Ерменија и Сирија како и преку Дунав од Дакија, на запад – Јадранот или Јадранскиот Залив и Јонското Море, а на југ Средоземното Море“.³⁹ Професорот на Правниот факултет на Атинскиот универзитет, Николаос Сариполос, во еден разговор со грчкиот крал Георгиос I во неослободена Грција ги вклучил Крит, Тесалија, Епир, Тракија, Македонија, Црното Море до Трабзон, Мала Азија, егејските острови и Кипар.⁴⁰

Примерите што ги наведов, како што забележуваме, не го даваат одговорот дали сиот географски регион Македонија влегувал во рамките на грчките аспирации и дали границите на споменатиот регион, во очите на Грците, се протегале на север до

³⁶ Надя Данова, *Националниот въпрос в гръцките политически програми през XIX век*, Наука и изкуство, София, 1980, с. 90.

³⁷ Исто, с. 105.

³⁸ Делови од овој меморандум биле објавени од страна на Викелас, види: Demetrios Vikelas, *La Grece Byzantine et moderne: Essais historique*, Paris, 1893, p. 309-313.

³⁹ Исто, p. 175.

⁴⁰ Victor Roudometof, *Invented traditions, symbolic boundaries and national identity in Southeastern Europe: Greece and Serbia in comparative historical perspective*, p. 463, f.55.

Шара. Следниве примери би можеле да ни помогнат околу одговорот. А. Псалидас, уште на почетокот на 19 век, во едно свое дело напишал дека Македонија се раздвојува од Тракија со планината Родопи, а од Србија и Бугарија со Шар Планина.⁴¹ К. Папаригопулос во својата книга посветена на грчката цивилизација заклучил дека планините Балкан и Шар Планина биле границата помеѓу словенските и грчките земји, обележана со историја, етнологија и географија.⁴² Според него сите земји јужно од овие планини биле исклучиво грчки, бидејќи ги сочувале нивните историски имиња Македонија и Тракија.⁴³ Тука е интересна за спомнување и книгата на Б. Дигенис, „Неколку статистички податоци за Грција“, издадена во Марсеј во 1878 година. Во неа било наведено дека Словените на Балканот живееле на териториите до Стара планина.⁴⁴ Може да претпоставиме дека ова се однесувало и на територија на географска Македонија. Во оваа насока може да ни послужи и книшката со карта која се однесувала на етничкиот состав на Балканот, издадена во Лондон во 1877 г. од страна на издавачката куќа Стенфорд.⁴⁵ Основа на оваа мала книшка биле податоците добиени од Атинскиот силогос за ширење на грчката писменост. Затоа не било чудно што во објаснувањата придружени кон картата се тврдело дека населението во црноморските градови, Македонија и Тракија имало грчко потекло, јазик, традиција и вера.⁴⁶ Во однос на населението во северна Македонија и Тракија, како што било напишано во книшката: „мешаното грчко и бугарско население во овие региони постепено било соединето во едно ново и заедничко тело, кое не било ниту чисто бугарско, ниту чисто грчко, туку припаѓало на двете раси. Ова мешано население може најсоодветно да се означи како „бугарофони Грци“.“⁴⁷ Кога

⁴¹ В. Платис, *Историкη γεωγραφια*, σ. 231.

⁴² Славенко Терзић, *Србија и Грчка*, Београд, 1992, с. 78.

⁴³ Исто, с. 79.

⁴⁴ Н. Данова, *Националният*, с. 228.

⁴⁵ Х.Р.Вилкинсон, *Картите и политиката. Преглед на Етнографската картографија на Македонија*, Македонска книга, Скопје, 1992, с. 70; *Introductory remarks to the Ethnological map of European Turkey and Greece*, London, 1877.

⁴⁶ Н. Данова, *Националният*, с. 228.

⁴⁷ İpek Yosmaoğlu-Turner, *The priest's robe and the rebel's rifle: Communal conflict and construction of national identity in Ottoman Macedonia 1878-1908*, PhD dissertation, Princeton University, november 2005, p. 84.

веќе ја споменавме оваа книга интересно е да се напомене еден став на турската историчарка Ипек Јосмаоглу. Според неа, оваа книшка со картата што сите ја нарекуваат картата на Едвард Стенфорд, всушност е дело на грчкиот дипломатски претставник во Лондон, Јоанис Генадиос.⁴⁸ Ова тврдење на Јосмаоглу е логично ако се има предвид фактот дека Едвард Стенфорд бил издавач на карти и атласи. Во крајна линија брзиот превод на оваа карта и на грчки јазик од страна на Лазаридис во 1877 година во Атина⁴⁹ е добра потврда на ставот на турската историчарка. Тука може да го споменеме и ставот на една грчка историчарка од помладата генерација, а се однесува на оваа книга. Во една статија на Маријана Христопулос посветена токму на издавањето на картата на Стенфорд се говори и за и придонесот на грчкиот пратеник во Лондон, Генадиос, во нејзиното објавување. Грчката влада во октомври 1876 година решила да почне да влезе во играта на издавање на етнографски карти кои се однесувале на етнолошките состојби на Балканот на етнолошките состојби во регионот.⁵⁰ Тоа го направила со цел да одговори на сè поголемиот наплив на карти што се однесувале на етнографијата на Балканот, а биле објавувани во Западна и Централна Европа. Јоанис Генадиос, успеал да обезбеди материјалот што ќе биде подготвен во Атина да биде печатен во реномираната лондонска картографска куќа на Едвард Стенфорд. Тој го добил материјалот составен во Атина од страна на Силогосот за ширење на грчката писменост.⁵¹ Пред да го предаде кај Стенфорд, Генадиос лично интервенирал во некои делови од добиениот материјал.⁵² На слично мислење се и некои унгарски истражувачи. Деметер, Ботлик и Чаплар – Дегович сметаат дека картата на Стенфорд е прва грчка реакција на делото на Киперт.⁵³ И тие имаат став дека картата на Стенфорд е направена

⁴⁸ Исто, р. 83-84.

⁴⁹ Н. Данова, *Националният*, с. 228.

⁵⁰ Μαριαννα Α. Χριστοπούλου, Ο Ιωαννης Γενναδιος και ο εθνογραφικος χαρτης του Edward Stanford, Βασιλης Γουναρης (επ.) *Η φυλη, το εθνος, το κρατος - Μελετηματα αφιερωμενα στον Γιαννη Κολιπουλου*, Θεσσαλονικη, 2009, σ. 330.

⁵¹ Исто, σ. 332-336.

⁵² Исто, σ. 337-347.

⁵³ G. Demeter, Zs. Bottlik, Kr. Csaplar-Degovics, Ethnic mapping on the Balkans (1840-1925): a Brief comparative summary of concepts and methods of visualiza-

врз база дело на Јоанис Генадиос. Накратко би се осврнале на дејствувањето на Генадиос во Лондон. Неговата ангажираност не застанала само на оваа карта. Тој во 1879 година бил ангажиран во создавањето на Здружението за промоција на Хеленските студии, што во 1880 година започнало да го издава списанието *Journal of Hellenic studies*.⁵⁴ Џорџ Макмилан еден од основачите на ова здружение забележал дека по неговата прва посета на Грција, се сретнал со Генадиос, кој го информирал дека во Париз постои Здружение за промоција на грчката писменост, а токму тоа било еден од решавачките фактори за создавањето на ова здружение во британската престолнина.⁵⁵ Генадиос и тоа како имал заслуга за формирањето на здружението во Лондон кое ќе се бави со грчката антика, но и со промоција на грчките интереси.

Како и да е, Европа добила една карта што ги одразувала грчките гледишта за етнографијата на Балканот. Оваа карта со дополнителен материјал останала во историјата позната како картата на Стенфорд, иако тој во нејзиното составување немал никаков удел. Атина успеала да протне една целосно нејзина карта што носела друго име. Во таа насока е и следниов пример. Грчкиот министер за надворешни работи, Делијанис, испратил писмо до грчкиот амбасадор во Рим, Михаил Папаригопулос, во кое му го испратил мемоарот во врска со картата на Киперт. Притоа Делијанис го изнел и ставот на Владата дека иако таа не сакала да се меша сепак картата на Киперт не соодветствувала на етнолошката пропорција на Балканот. Според Делијанис, ланецот на Балкан и Шар Планина претставувал демаркациона линија помеѓу Словените и Грците, а тоа било потврдено од историјата и етнологијата.⁵⁶ Грчкиот министер сметал дека од јужната страна на Балкан планина имало, како што самиот се изразил, Бугари и Албанци, но сепак грчкиот елемент доминирал и неговата бројна

tion, in: ed. Demeter G. – Peykovska P., *(Re)Discovering the sources of Bulgarian and Hungarian history*, Sofia – Budapest, 2015, p. 80.

⁵⁴ Margarita Miliori, *Ambiguous partisanships; Philhellenism, turkophilia and balkanology in XIXth century Britain*, *Balkanologie VI (1-2)*, decembre 2002, p. 146-147.

⁵⁵ George A. Macmillan, *An outline of the history of the Society for the promotion of Hellenic studies 1879,-1904*, London, 1904, p. 1.

⁵⁶ ДАРМ, m - 178, Delyannis - Paparigopoulo, Atene, 18/30 mars 1878, ASMAE.

надмоќ не можела да се оспори.⁵⁷ Тука можеме да го споменеме и мислењето на познатиот грчки интелектуалец и дипломат Александрос Рангавис, кој сметал, во времето пред одржувањето на Берлинскиот конгрес, дека северната граница на Грција требала да се протега по Шар Планина и Стара Планина и да завршува кај Варна.⁵⁸ Постои преголема сличност помеѓу мислењата на Рангавис и Делијанис со картата објавена во Лондон. Кога е во прашање до каде биле грчките аспирации пред Големата источна криза, Евангелос Кофос забележува дека Грците како дел од идната проширена држава ги подразбирале цела Македонија и Тракија, а како северни граници ги означувале Балкан и Шар Планина.⁵⁹

Политичките настани што се случиле на Балканот со започнување на Големата источна криза (1875-1881 година), меѓу другото, довеле и до преиспитување на територијалните апетити на Грција, во случајов кон османлиска Македонија. За време на одржувањето на Берлинската конференција, во 1880 година, на која се разговарало и за новата грчко-османлиска граница, во Грција се посветило внимание на состојбите во Македонија и Тракија, каде се сметало дека грчките интереси биле сериозно загрозени. Според мислењето на познатиот грчки историчар Е. Кофос, Грција почнала да се помирува со фактот дека грчката империја до Шара и Балкан Планина не била прифатлива за другите балкански народи.⁶⁰ Покрај ова мислење, постои и друга, според мене, поважна причина. Имено, Артур Еванс во еден свој напис во лондонски „Тајмс“ од 5 октомври 1903 година, пишувајќи за бројноста и територијалната распространетост на грчкото население во Македонија запишал „покојниот Трикупис, колку што знам, ги гледаше нештата многу појасно. Тој добро си правеше сметка дека со исклучок на една тесна ивица на југ и неколку распрснати центри без поголема важност во внатрешноста на провинцијата, грчкиот елемент нема вистинско влијание во Македонија.“⁶¹ Затоа

⁵⁷ Исто.

⁵⁸ Н. Данова, *Националният*, с. 233.

⁵⁹ *История του ελληνικου εθνους, томος ΙΓ'*, Αθηνα, 1977, σ. 379.

⁶⁰ Evangelos Kofos, Greek-Serbian relations and the question of Macedonia 1879-1896, in: *Greek-Serbian cooperation 1830-1908*, Belgrade, 1982, p. 94.

⁶¹ *Англијският печат за Илинденско-преображенското востание*, София, 1998, д. 69, с. 272.

неминовно морало да дојде до менување на однесувањето, поточно до намалување на големината на територијалните аспирации во османлиска Македонија. Во јуни 1880 година грчкиот министер за надворешни работи, Трикупис, испратил писма до грчките конзули во Солун, Битола и Пловдив со молба да дадат различни предлози за прашања што се однесувале за територијално реформирање на Македонија и другите делови на османлиската држава според предлозите на Берлинскиот конгрес.⁶² Грчкиот конзул во Битола, Логотетис на 2 јули 1880 година испратил одговор до Трикупис во кој сугерирал јужниот дел од Македонија, кој според него бил грчки да се одвои од северниот по линијата Крушево-Прилеп-Мариово-Струмица-Демир Хисар-Серес-Драма.⁶³

Исто така, тој предложил казите и санџаците да се поделат на повеќе општински области кои би имале посебни управи. Солунскиот конзул, Ватикиотис предложил северната граница на областите во кои, според него доминирал грчкиот елемент, да се движи од Родопите кон Кресна и Малеш, па би продолжила кон устието на Црна Река во Вардар и преку Тиквеш, Битола, Преспа и Охрид би завршила кај Корча.⁶⁴ Овие предлози биле прифатени од Трикупис и тие ќе послужат за изработка на еден меморандум што требал да биде испратен до претставниците на Големите сили во Атина и во Цариград.

На 14 август 1880 година грчката влада поднела меморандум до амбасадорите на Големите сили, кој всушност бил наменет за европската комисија задолжена за организација на Источна Румелија.⁶⁵ Во меморандумот грчката влада бара во Македонија да не се наруши принципот на рамнотежа на народностите, бидејќи тоа било важно за рамнотежата на Медитеранот. Македонија, според авторите на меморандумот, била клуч на Егејското Море и спојна врска помеѓу Епир и Тесалија од една и Тракија од

⁶² Κωνσταντίνος Βακαλοπούλος, *Ο Βορειος ελληνισμος κατα την πρωιμη φαση του μακεδονικου αγωνα 1878-1894*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονικη, 1983, σ. 26.

⁶³ Κωνσταντίνος Βακαλοπούλος, *Το μακεδονικο ζητημα*, Παρτηρητης, Θεσσαλονικη, 1989, σ. 77.

⁶⁴ Κωνσταντίνος Βακαλοπούλος, *Ο Βορειος ελληνισμος*, σ. 27.

⁶⁵ ДАРМ, микрофилм - 30, Corbett - Granville, Athens, 15th august 1880, FO 32/52; Далибор Јовановски, *Грчката балканска политика 1830-1881*, Bato&Divajn, Скопје, 2005, с. 197-198.

друга страна и затоа Македонија била посебно важна и барала најсериозно внимание од комисијата за реформи. Рамнотежата од која, според грчкиот меморандум, зависел успехот на реформите не можела да се постигне без едно разграничување во Македонија, кое пак можело да стави крај на активностите на странските агенти.⁶⁶ Според атинската Влада Словените и Грците, пред почетокот на дејствувањето на пансловенските агенти живееле многу добро и немало посериозни проблеми во меѓусебните односи, но сега тие имаат недоразбирања, а врз грчките учители бил правен постојан притисок. Затоа би било добро да дојде до разграничување. Македонија требала да се подели на два вилаета од кои едниот би го зафаќал југоисточниот, а другиот северозападниот дел од областа.⁶⁷ Демаркационата линија би започнала од Родопите, па би минувала помеѓу Струмица и Радовиш од каде би продолжила кон устието на Црна Река во Вардар при што би го опфатила Тиквеш и би продолжила кон Битола, оставајќи ги од десно околината на Прилеп и Охрид и опфаќајќи ја целата област на Корча и оттука да се спои со новата грчка граница преку Колоња, Анаселица и Гревена. Југоисточниот дел би ги опфатил: 1) целиот Солунски вилает освен казата Велес; 2) нахијата Мариово и казите Битола, Лерин, Корча, Колоња, Анаселица, Кајлари, Кожани и Серфице од битолскиот вилает; 3) околината на Гревена што била во состав на Јанинскиот вилает.⁶⁸ Трикупис бил првиот грчки политичар кој разбрал дека Грција сама нема да може да го реши проблемот со османлиските територии на Балканот.⁶⁹ Затоа тој се насочил кон ограничување на грчките територијални аспирации. Најверојатно, затоа тој во 1880 година побарал од грчките конзули во османлиска Македонија да соберат податоци за населението.

Наведениот меморандум и линијата на поделба на Македонија на два вилаети имале свој претходник. Освен грчките дипломати кои давале свои идеи, мислам дека многу важни во одредувањето на линијата на најсеверните граници на грчките актив-

⁶⁶ Исто.

⁶⁷ Исто.

⁶⁸ Исто.

⁶⁹ V. N. Todorov, *Greek federalism during the nineteenth century. Ideas and projects*, p. 114.

ности и аспирации во Македонија доаѓале и од интелектуалните средини. Еден од идејните творци на оваа линија бил основоположникот на грчката историографија Константинос Папаригопулос. Зошто вака размислувам? Познатиот германски картограф Киперт во 1876 година објавил една етнографска карта на Балканот што во Грција била дочекана со негодување. Кога е во прашање Македонија лесно може да се забележи причината за негативните реакции на Грците на кои им биле доделен само мал појас покрај морето. Имено на картата од 1876 година Киперт како територии со мнозинско грчко население во Македонија ги означил областите јужно од линијата Пинд-Хрупиште-Катраница-јужно од Енице Вардар-Солун-Серес-Драма-Кавала. Под оваа линија имало и турски оази, но затоа имало грчка боја, навистина со мал обем, околу Мелник, Струмица, Битола. Тоа според грчките гледишта не било точно и не кореспондирало со реалните состојби и со историските факти. Картата на Киперт предизвикала мобилизација во Грција. На сцена стапил и Силогосот за ширење на грчката писменост. Ова здружение, со помош на грчките конзули и на патријаршиските митрополити, собрал податоци за составот на населението во Македонија.⁷⁰ Претседателот на Здружението, Константинос Папаригопулос, овие податоци му ги приложил на Киперт, барајќи од германскиот картограф да изврши корекција на картата што ја објавил.⁷¹ Не треба да имаме никакво сомнение дека овие податоци, одговарале на грчките интереси и желби. Во крајна линија не биле собрани од некој кој не бил заинтересиран за Македонија, туку од претставници на земја што имала апетити кон територијата на османлиска Македонија. Тој заминал за Берлин со цел да се сретне со германскиот картограф и да се обиде да изврши влијание врз него за да бидат променети нештата што не бил во грчки интерес. Папаригопулос пристигнал во германската престолнина во јули 1877 година.⁷² Тогаш започнува неколкумесечна комуникација помеѓу двајцата на-

⁷⁰ Ιακωβος Μιχαηλιδης, *Χαρτογραφοντας τη Μακεδονια (1870-1930), Χαρτογραφοντας τη Μακεδονια 1870-1930*, ΜΜΑ, Θεσσαλονικη, 2004, σ. 20.

⁷¹ Исто.

⁷² К. Θ. Δημαρα, *Κωνσταντιнос Παπαριγοπουλου*, σ. 343; Dalibor Jovanovski, *Science and politics – the creation and promotion of the northern line of the Greek aspiration in Ottoman Macedonia, The name issue revisited*, ΜΙС, Skopje, 2012, p. 379.

учници околу границата што би ги одделувала Грците од останатите народи во регионот. Тоа што нас нè интересира за темата која е цел на нашето пишување е барањето на Папаригопулос областа околу Битола сè до Крушево да биде означена со грчка боја.⁷³ Во понатамошната кореспонденција на 1 февруари 1878 г. во едно писмо од Атина, Папаригопулос прашува зошто веќе договорената линија Разлог-Неврокоп-Мелник-Струмица-Воден-Преспаспа што требала да биде обоена со грчка боја е спуштена појужно.⁷⁴ Киперт, изненадувачки, попуштил и се согласил на измени што биле блиску до тоа што го сакал Папаригопулос. Така непосредно пред почетокот на Берлинскиот конгрес била издадена брошура со една карта во прилог. Насловот на оваа брошура е: „Објаснувачка забелешка за етнографската карта на грчките, словенските, албанските и романските земји направена од Хенри Киперт“.⁷⁵ Споменатата историчарка Јосмаоглу забележува дека текстот во неа бил напишан од Папаригопулос со согласност на Киперт.⁷⁶ Грчкиот картограф и универзитетски професор, Евангелос Ливиератос, за разлика од турската историчарка, наведува дека Папаригопулос само помогнал во составувањето на оваа карта.⁷⁷ Сепак, и тој признава дека оваа карта била прогрчка.⁷⁸ Како и да е грчкиот историчар успеал да го убеди Киперт и во нешто многу поважно од текстот. Тоа било поместување на линијата на областите на Балканот што биле населени со мнозинско грчко население кон север. Тоа, што се однесува до Македонија, кореспондирало со линијата на грчките интереси во оваа област. Линијата по која во иднина ќе се движат грчките аспирации била исцртана. Гореспоменатите идеи на грчките конзули одлично се вклопувале во тоа што го исцртал Папаригопулос. Според некои мислења можеби најамбициозниот обид да се конкретизира те-

⁷³ Француски документи за историјата на македонскиот народ, т.1, Архив на Македонија, Скопје, 1969, с. 13.

⁷⁴ Исто, с. 16.

⁷⁵ *Notice explicative sur la Carte Ethnographique des pays Helleniques, Slaves, Albanais et Roumains*, dessinee par M. Henri Kipert, Kerkes & Hohmann. Berlin, 1878.

⁷⁶ Ipek Yosmaoğlu-Turner, *The priest's robe and the rebel's rifle*, p. 94.

⁷⁷ Ευαγγελος Λιβιερατος, "Εθνογραφικες" απεικονισεις της Μακεδονιας του 19ου αι. - Θυματα η θητες της χαρτογραφιας;, *Χαρτογραφοντας τη Μακεδονια 1870-1930*, ΜΜΑ, Θεσσαλονικη, 2004, σ. 97.

⁷⁸ Исто.

риторијалната визија на Мегали идејата го направил Константинос Папаригопулос – „На крај, преовлада желбата на Папаригопулос и резултатот беше една импресивна карта која што, за прв пат, ги покажуваше со толкава прецизност националните територии на Елинизмот“.⁷⁹ Овие зборови најдобро покажуваат колкаво влијание во Грција, дури и денес, имала картата што ја потпишал Киперт, а ја составил Папаригопулос. Картата на Папаригопулос не била ниту етнологска, ниту се однесувала на земјите споменати во нејзиниот наслов.⁸⁰ Всушност, оваа карта како што забележува Јосмаоглу не била наменета за географите во Западна Европа, туку за училниците во македонските училишта, но и за грчката јавност со цел да се покаже наследството на античката грчка цивилизација и важноста на Македонија за истата.⁸¹ Голема улога во идното нејзино дистрибуирање во османлиска Македонија ќе има Силогосот за ширење на грчката писменост од Атина,⁸² здружение на чие чело бил токму Папаригопулос. Самиот тој, една копија на оваа карта ја објавил во еден историски атлас во 1887 година, под наслов Карта на Елинизмот со соседните словенски, албански и романски земји.⁸³ Може само да претпоставиме зошто Папаригопулос ја објавил картата на Киперт од 1878 година во едно наставно помагало. Промоцијата на картата во образовниот систем на Грција, била повеќе од неопходна.

Исцртувањето на линијата на грчки интереси во Македонија не се појавила ниту случајно, ниту наеднаш. Ова особено се однесува на нејзиниот творец грчкиот историчар, Константинос Папаригопулос. Најавата за поделба на Македонија тој ја напра-

⁷⁹ Anastasia Stouraiti, Alexander Kazamias, *The imaginary topographies of the Megali idea: National Territory as utopia in: Spatial conception of the Nation. Modernizing Geographies in Greece and Turkey*. I.B. Tauris, London, New York, 2010, p. 24.

⁸⁰ Исто, p. 25.

⁸¹ Ipek Yosmaoğlu, *Blood ties. Religion, Violence and the Politics of Nationhood in Ottoman Macedonia 1878-1908*, Cornell University Press, 2014, p. 126.

⁸² Goran Sekulovski, *Le géographe Kiepert et les Balkans à Berlin (1878): les archives diplomatiques mises en perspective, Cartographie et traites de paix (XVe-XXe siècle)*, CFC, 228(6), 2016, p. 80.

⁸³ Κωνσταντίνος Παπαρηγόπουλος, *Ατлас γεωγραφικός, τοπογραφικός και εικονογραφικός της ιστορίας του ελληνικού έθνους, Καταστήματα Ανεστή Κωνσταντινίδου, εν Αθηναις, 1887.*

вил во својата книга Епилог на историјата на грчкиот народ, која ја завршил во декември 1876 година. Во неа, грчкиот историчар напишал дека, заради словенскиот притисок, грчкиот јазик останал доминантен во Македонија до Струмица, Мелник и Неврокоп.⁸⁴

Создавањето на линијата што ги означувала најдалечните грчки аспирации во османска Македонија наскоро било надополнето и со проект за поделба на регионот на три зони: 1) јужна зона што на север е ограничена со линијата Костур-Негуш-Солун-Серес-Ксанти; 2) средна зона чија северна линија била Охрид-Крушево-Велес-Струмица-Мелник-Неврокоп и 3) северна зона над северната линија на средната зона.⁸⁵ Всушност, како и претходно, еден од застапниците за ваквата поделба на Македонија бил Папаригопулос, кој на барање на грчкото министерство за надворешни работи на 31 март 1884 година испратил проект околу прашањето како Македонија можела да се подели на зони. Во однос на средната зона, Папаригопулос признава дека поголемиот дел од населението било словенско и затоа предлага да се засилат напорите за охрабрување на населението да ја почувствува грчката свест. Со цел да се обезбеди јужната линија Папригопулос предложил засилување на пропагандните акции на линијата Битола-Гевгелија-Струмица-Мелник. Овие размислувања на познатиот грчки историчар биле во насока на зајакнување на грчката позиција во оние региони на Македонија кои, според грчките желби, требале да припаднат на проширената голема грчка држава. Според Платис, главен приоритет на Папаригопулос било задржувањето на Солун⁸⁶. Поделбата на зони на Македонија од страна на Папаригопулос не се базирала на националното сознание на македонското население, јазикот, историјата или обичаите. Јура Константинова забележала дека самиот Папригопулос не тврдел дека границите што биле исцртани од него имале научен карактер, туку дека тој го составил документот од исклучиво со по-

⁸⁴ Σπυρος Καραβας, Ο Κωνσταντινος Παπαρηγοπουλος και οι εθνικες διεκδικησεις (1877-1885), *Ιστοριογραφια της νεοτερης και συγχρονης Ελλαδος 1833 - 2002*, ΚΝΕ, Αθηνα, 2004, σ. 159.

⁸⁵ Σοφια Βουρι, *Εκπαιδευση και εθνικισμος στα Βαλκανια. Η περιπτωση της βορειδυτικης Μακεδονιας 1870-1904*, Θεσσαλονικη, 1992, σ. 51.

⁸⁶ Β. Πλατης, *Ιστορικη γεωγραφια*, σ. 235.

литички мотив.⁸⁷ Според неа, планот бил направен со цел да се задржи сувоземната врска на Грција со посакуваниот Цариград и со едinizмот во Мала Азија.⁸⁸ Папаригопулос сметал дека Грција требала да присоедини големи континентални простори, бидејќи во спротивно би останала држава со островски карактер.⁸⁹ Осврнувајќи се на овие зборови на Паригопулос, Тасос Костопулос забележал дека за првпат некој во Грција размислувал од геостратегиски и геополитички аспект.⁹⁰ Навистина, кога ќе се погледне во извештајот на Папаригопулос до грчката влада, од пролетта 1884 година, може да се забележи длабинско размислување, но и разбирање на етнолопките состојби во османлиска Македонија од страна на познатиот и влијателен грчки историчар. Така, тој забележал дека грчката страна, главно, се потпира на бројниот влашки елемент во Македонија, кој пак заради романската пропаганда може да стане незначаен за Грција.⁹¹ Тој, свесен за состојбите, предлага во иднина грчката страна нешто да жртвува во Македонија. Според него најдобро би било, во иднина да бидат жртвувани Охрид, Прилеп, Крушево, дел од Мариово и Неврокоп, затоа што тоа би било надобро за грчките интереси во однос на непријателот.

Размислувањата на Папаригопулос за населението во Македонија и за линијата на грчките интереси може да сретнеме и во некои книги што биле објавени во тој период или претходно. Па така во патописот на Мекензи и Ирби, кој бил мошне важен извор, може да забележиме дека авторките сметале оти линијата на разграничување помеѓу словенското население во османлиска Македонија, кои тие го сметале за бугарско и грчкото одело по линијата на старата Виа Егнација помеѓу Солун и Охридското Езеро – „другите погранични градови се Битола, Воден и Енице,

⁸⁷ Юра Константинова, *Българи и Гърци в борба за османското наследство*, Фабер, Велико Търново, 2014, с. 25.

⁸⁸ Исто.

⁸⁹ Исто.

⁹⁰ Τασος Κωστοπουλος, *Εθνικα κομματα και πρωμος μακεδονισμος. Η πολιτικη και κοινωνικη διασταση της εθνικης διαπλασης στην υστερη οθωμανικη Μακεδονια*, Διδακτορικη διατριβη, Πανεπιστημιο Αιγαίου, Μυτιληνη, 2018, σ. 489.

⁹¹ Исто, σ. 502.

во кои живеат малку или пак нема Грци“.⁹² Тозер сметал дека грчките заедници се ретки северно од планината Олимп и паралелно на неа, а неизмешаната словенска крв е ретка јужно од таа линија.⁹³ Интересен е и погледот на Валентин Широл, англиски новинар и политички коментатор на влијателниот лондонски Тајмс. Според него Кожани бил последниот влашко – грчки град во Македонија.⁹⁴ Не би сакал да тврдам, но може да претпоставиме дека овие ставови му биле познати на Папаригопулос и најверојатно имале влијание врз неговите погледи и размислувања. Сепак се работело за историчар со голем габарит кој бил свесен за состојбите на теренот.

Покрај Папригопулос, поделба на Македонија на два дела или на интересни сфери предлагал и грчкиот конзул во Солун, Логотетис. Тој на 8 февруари 1884 година испратил до грчкото министерство за надворешни работи еден мемоар за Македонија.⁹⁵ Мемоарот бил скица за тоа како Македонија требала да се подели. Според планот на Логотетис оваа османлиска област се делела на два големи дела – јужен и северен. Јужната линија на јужниот дел започнува од селото Маврони, југозападно од Гревена и завршува на устието на Струма во Егејското Море. Северната линија на јужниот дел започнува од селата Горна и Долна Белица и продолжува кон Струга-Демир Хисар-Браилово-Плетвар-вливот на Црна Река во Вардар-Мелник-Неврокоп. Западната линија на јужниот дел започнува од веќе спомнатото село Маврони и продолжува кон Самарина-Николица-Каменица-Кулија-Лавдерија ја сече реката Девољ кај селото Кјукс, што се наоѓа на реката Шкумба⁹⁶. Источната линија на јужната зона започнува од селото Варутин и оди до Порто Лагос. Според Логотетис јужниот дел може да се подели исто така на две зони – северна и јужна. Лини-

⁹² *Historicus, Bulgaria and her neighbors*, The Mail and Express Job print, inc. New York, 1917, p. 59-60.

⁹³ Исто, p. 60.

⁹⁴ Исто, p. 61.

⁹⁵ Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος, *То македонико ζητημα*, σ. 30.

⁹⁶ Исто, σ. 31 (интересно е да се забележи дека најголемиот дел од оваа западна линија на јужната зона навлегува длабоко во Албанија, односно во реоните каде има поголема концентрација на православно население од различна етничка припадност).

јата на поделба на јужната зона започнува од Протопапа⁹⁷ оди кон езерото Малик по линијата Бапчор-Мокрени-Емпорио-Катраница-Баталик-Боагриево-планина Пангај и завршува на границата со Источна Румелија. Според статистичките податоци на Логотетис, во јужната зона на јужниот дел бројот на христијаните изнесувал 565 000 и сите биле Грци, а во северниот дел на истата зона бројот на Грците изнесувал 1 073 000. Тие го надминувале бројот на другите заедници од кои, според Логотетис бројот на Турците изнесувал 565 000, на според него Бугарите – 190 000, унијатите – 20 000, протестантите-5 000, романогласните-16 000 и Евреите – 85 000.⁹⁸ Во однос на северниот дел од Македонија во меморандумот на Логотети му е посветен многу мал простор, но тоа требало да се очекува, бидејќи и самиот нагласува дека само во Скопје и Велес имало мали грчки заедници. Повеќе од очигледно е дека бројките, со кои манипулира Логотетис се нереални и претерани, но токму и целта на меморандумот била да се нагласи грчкиот карактер на јужниот дел од Македонија, а во истиот дел е вклучена и значајна територија на јужна Албанија. Може да се заклучи дека границата на грчките претензии во Македонија, полека се ограничува на линијата Охрид-Битола-Крушево-Струмица-Петрич-Мелник-Неврокоп.

Следниот чекор по прашањето на оваа линија било обезбедувањето на странско признавање или поддршка на овие барања.⁹⁹ Тука секако голема улога играла политиката. Харилаос Трикупис бил политичар кој бил и еден од најревносните поддржувачи на оваа линија на грчките интереси и аспирации во османлиска Македонија. Затоа воопшто не било изненадување што тој ја користел секоја пригода да ја промовира оваа линија. Британскиот амбасадор во Атина, Хорас Рамболд, не само во своите извештаи до британскиот Форин офис, туку и во своите мемоари го забележал овој став на Трикупис. Кога пишувал за него, нарекувајќи го грчкиот Кавур, Рамболд забележал дека Трикупис и покрај неговиот шовинистички однос, сепак бил доволно паметен да изложува екстремни погледи за територијално проширу-

⁹⁷ Албанија.

⁹⁸ Исто, σ. 33-35.

⁹⁹ E. Kofos, *Dilemmas and orientations*, p. 139.

вање.¹⁰⁰ При една нивна средба Трикупис му покажал на Рамболд „на картата една линија, која, кратко опишано, почнувала од Драч на Јадранот и одеа до соседството на Серес, малку посеверно од Егејот, оставајќи ги на југ Охрид и Битола(Монастир)“.¹⁰¹ Според Трикупис тоа било целосно прифатливо и се што барал е признавање на правото на морална акција во грчката сфера со цел кога ќе дошло време регионот одреден за елинизмот да биде целосно подготвен за Грција без страв од судир со Бугарите или други аспиранти.¹⁰² Во овој период грчката престолнина ја посети и влијателниот Џозеф Чемберлен, кој имал средба со грчкиот премиер. На неа тој се интересирал за можноста од разговори за идната поделба на Македонија на интересни сфери. Трикупис, како и на Рамболд, така и на Чемберлен му ја повторил линијата по која би одеа грчките барања во османлиска Македонија.¹⁰³

Трикупис не ја промовирал линијата на грчки интереси во Македонија само пред англискиот амбасадор. Во еден негов разговор со рускиот дипломатски претставник во грчката престолнина тој повторно ја промовирал грчката позиција за поделба на Македонија. Всушност на средбата на Трикупис со Бјуцов, одржана на 19 март 1887 година, рускиот дипломат се интересирал околу прашањето на грчките претензии во Македонија. Грчкиот политичар одговорил дека одредувањето на разграничувањето помеѓу Грците и Бугарите била многу тешка тема.¹⁰⁴ Според него, како решение требало да се земе етнолошкиот фактор. Грчките аспирации се однесувале на јужниот дел од Македонија така што Битола, Струмица, Солун и Серес требало да останат во грчката сфера.¹⁰⁵ Тој воопшто не криел зошто споменатите места требало да им припаднат на Грците. Според неговото објаснување Серес бил грчки град, Битола била раскрсница, а во Солун, пак, преовла-

¹⁰⁰ Horace Rumbold, *Final recollections of a diplomatist*, Edward Arnold, London, 1905, p. 108.

¹⁰¹ Исто, p. 109.

¹⁰² Исто.

¹⁰³ Исто, p. 116.

¹⁰⁴ Σπυριδων Σφετας, *Ελληνο-βουλγαρικές αναταραξεις 1880-1908*, Επικεντρο, Θεσσαλονικη, 2008, σ. 155.

¹⁰⁵ Исто.

дувал грчкиот интерес во однос на словенскиот.¹⁰⁶ Немам податоци дали, во овој период, грчките барања и размислувања околу линијата на интереси и поделба на Македонија на три зони добиле поддршка. Најверојатно одговорот е негативен. Единствен податок што го најдов е во книгата на Луис Серџнт издадена во 1897 година. Во оваа книга посветена на Грција во деветнаесеттиот век, авторот, кој имал силни прогрчки чувства, на едно место забележува дека е добро да се насочат очите кон тоа што било поумерено и одбранливо, т.е. во случај на поделба на Македонија во блиска иднина, Грција да го добие делот што почнува од Кавала, па минувајќи низ Драма, Серес, Демир Хисар, Дојран, Гевгелија, Острово, Битола завршува кај Валона¹⁰⁷. Логично и тезата за трите зони во Македонија почнала да се промовира пред меѓународната јавност. Тука би сакал да издвојам два примера. Во времето на Источнорумелиската криза во 1885 година Грците ја искористиле можноста, покрај изразите на негодување за бугарското обединување, да ја искажат тезата за поделба на Македонија на три зони. Така, грчкиот амбасадор во Лондон, Генадис, во интервјуто за "Pall Mall Gazette" од 6 ноември 1885 година ја изнел тезата за поделба на Македонија на три зони¹⁰⁸. Многу поексплицитен бил лидерот на грчката опозиција, Харилаос Трикупис. Тој престојувал во Лондон со цел да лобира за грчките интереси, меѓу другите и кај Вилијам Гелдстоун, негов стар пријател. Во текот на посетата Трикупис дал интервју за веќе споменатиот влијателен весник "Pall Mall Gazette". Говорејќи за настаните во Источна Румелија, бугарското обединување и последиците по регионот од тоа, вештиот грчки политичар се осврнал и на грчките интереси во Македонија. Тој во интервјуто Македонија ја поделил на три зони, и тоа: јужна во која доминирале Грците и секогаш ќе биде грчка без разлика кој ја анектирал; средната зона во која има грчко население и северната зона во која нема Грци¹⁰⁹. Освен што ја

¹⁰⁶ Исто.

¹⁰⁷ Lewis Sergeant, *Greece in nineteenth century*, London, 1897, p. 282.

¹⁰⁸ Стојан Новаковиќ, *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву*, Београд, 1905, с. 372.

¹⁰⁹ Demetrius Vikelas, *La Grece Byzantine et moderne*; p. 26; Yura Konstantinova, Some aspects of the Greek-Bulgarian diplomatic relations from the unification to the first berats for Bulgarian Bishops i Macedonia, *Etude Balkaniques*, 41/4, Institut d'etudes Balkanique, Sofia, 2005, p. 55.

повторил идејата за поделба на Македонија на три зони, Трикупис објаснил како гледал на измешаноста на населението во, според грчките гледишта, средната зона во Македонија. Според него, населението во оваа зона било под јурисдикција на Цариградската патријаршија, но грчката националност била заслабена. Затоа тој сметал дека населението во оваа зона доколку било апсорбирано од Србите или Бугарите најверојатно би станало словенско, но доколку зоната би и припаднала на Грција, тогаш тоа би останало грчко.¹¹⁰ Овој став грчкиот политичар го повторил после неколку години, но тогаш неговата изјава предизвикала бура во Грција. Најверојатно оваа изјава на Трикупис е првата негова јавна промоција на линијата за поделба на Македонија на зони, предложена од Папаригопулос. Според Константинова, атинските политичари го прифатиле гледиштето на познатиот грчки историчар дека доколку не се присоедини Македонија или дел од неа тогаш Грција ќе останела држава со островски карактер.¹¹¹ Интервјуто на Трикупис за споменатиот лондонски весник имало одек и во Грција. Секако, во весник што ја поддржувал политичката опција на лидерот на грчката опозиција. Во Неа Имера било пренесено дека ова интервју одлично ја одредило политиката на Грција. Според напишаното во весникот, Трикупис ги одредил територијалните барања на Грција, а тоа требале да се протегат до Солун, Серес и, доколку е можно, до Битола.¹¹² Со други зборови, освен промовирањето на линијата на грчки интереси во Македонија, Трикупис ги одредил и грчките територијални желби. Тоа што порано се говорело помеѓу дипломатите, во овој случај било и медиумски промовирано. Целта била повеќе од очигледна.

Промовирањето на линијата за поделба на Македонија било правено и во тогашните западни списанија. Еден таков текст потпишан од грчки државник најдовме и во влијателното британско списание "The Contemporary review". Во текот на Источнорумелиската криза, за која подоцна ќе говориме, во ова списание се појавила статија за грчката позиција во однос на кризата. Токму тука, авторот на статијата ја промовира идејата за поделба

¹¹⁰ Περί Χαρίλαου Τρικουπίη, Α', εν Αθηναίς, 1907, σ. 531.

¹¹¹ Ю. Константинова, *Българи и Гърци в борба за османското наследство*, с. 27.

¹¹² Σ. Καράβας, *Ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος και οι εθνικές διεκδικησεις* (1877-1885), с. 167.

на Македонија на два дела, но и за намалување на границите на регионот во рамките на линијата за која станува збор. Според авторот линијата која започнувала над Валона продолжувала кон Охридското Езеро и: „Тоа не носи до северните граници на вистинска Македонија, која е, а ние тврдиме, целосно грчка земја“.¹¹³ Северните граници на Македонија, како што ги замислувал авторот, ги оставале Битола, Струмица, Мелник и Неврокоп во рамките на територијата која требала да и припадне на грчката држава. Во оваа статија го сретнуваме терминот „вистинска Македонија“, што бил прифатен од страна на грчките политичари и интелектуалци, со цел да се докажува дека античка Македонија немала врска со географскиот регион Македонија од 19 век. Според авторот на статијата, панславистите, заради нивните цели и користејќи го незнаењето што преовладувало во Западна Европа во однос на регионот, говореле за Македонија во која влегувале сите земји од Халкидики и Солун на југ до српската граница на север и од границите на Бугарија и Источна Румелија на исток до Албанија на запад. Тоа, според него, не било вистина. Имено: „... како што секој студент по географија ќе признае, Македонија никогаш не се протегала посеверно од линијата исцртана во нашата претходна демаркација“.¹¹⁴ Оваа интересна и неточна дефиниција за границите на регионот Македонија многу брзо ќе го добие своето значење.

Грчката политика во првата половина на осумдесеттите години на XIX век, како што може да се забележи, го променила опсегот на своите територијални аспирации кон османлиска Македонија. Соочени со неможноста да ја освојат и да ја добијат цела Македонија, атинските политички кругови го лимитирале обемот на територијалната експанзија во споменатата османлиска област. Сепак, во Грција се појавила и една тенденција за оправдување на оваа линија на грчки аспирации со историски аргументи. Тука би сакал да се повикам на споменатиот грчки историчар Евангелос Кофос. Тој забележал дека северниот дел од Македонија бил издвоен од националната програма на грчката Ме-

¹¹³ A Greek statesman, “The position of Greece in the present Crisis” in: *The Contemporary review*, v. XLVIII, July -December, 1885, London, 1885, p. 742

¹¹⁴ Исто, p. 743.

гали идеја¹¹⁵. Грчките историчари и интелектуалци правеле се за да ја обезбедат оваа линија со „научни докази“, што би потврдиле дека исклучените северни области немаат историска основа да бидат сметани како дел од Македонија, бидејќи никогаш не биле дел од античкото македонско кралство¹¹⁶. Овие аргументи многу брзо станале непроменлив и неодвоив дел од грчката надворешна политика.

Грчките интелектуалци на секој начин и во секоја пригода ќе настојуваат да ја промовираат и да ја бранат новата линија на грчки аспирации во Македонија. Науката, за жал, се помешала со политиката. Во понатамошниот текст ќе изнесам некои примери. При крајот на 1884 година повторно дошло до актуализација на проблемот со шизмата на бугарската Егзархија. Тогаш царскиот комесар на руската православна црква, Поводоночев, издал памфлет во врска со бугарското црковно прашање. Објавувањето на овој памфлет предизвикало реакции во Атина. Професорот по теологија, Н. Дамалас, издал свој памфлет што го насловил како „Одговор на памфлетот на почитуваниот Поводоночев“ и што претставувал сумарен поглед на еден сегмент на Грците по црковното прашање¹¹⁷. Според Дамалас, јурисдикцијата на Егзархијата би се однесувала на кнежевството Бугарија и Источна Румелија, а власта на Патријаршијата би се однесувала на останатиот дел од Османлиската држава. Интересно е прашањето за Македонија. Дамалас предлагал во оваа област да се исцрта линија што би одела од Неврокоп кон Струмица, Битола и Корча. Северно од оваа линија Бугарите, како што тој се изјаснил би можеле да добијат владички места. Оваа брошура била преведена на француски јазик и била распространета надвор од земјата преку грчките дипломатски претставништва. Дамалас не бил случен човек. Тој, непосредно пред да ја издаде оваа брошура, ја посетил Македонија, поточно Солун и Света Гора, со цел да ги разгледа причините за грчко-руските монашки недоразбирања на Атос¹¹⁸.

¹¹⁵ E. Kofos, *Dilemmas and orientations*, p. 49

¹¹⁶ Исто.

¹¹⁷ Evangelos Kofos, *Attempts at mending the Greek-Bulgarian ecclesiastical schism (1875-1902)*, *Balkan Studies*, V. 25, N.2, Thessaloniki, 1984, p. 359.

¹¹⁸ Χρηστος Καρδαρας, *Το οικουμενικο πατριαρχειο και ο αλυτρωτος ελληνισμο. Μετα το Συνεδριο του Βερολινου (1878)*, Αθηνα, 1996, σ. 172-178.

Може да претпоставиме дека тој бил запознат со состојбите во еден дел од Македонија. Интересно е да се напомене дека брошурата напишана од Дамалас била нарачана од страна на министерот за надворешни работи на Грција, Кондоставлос и, како што забележува Јура Константинова, „фактички ја одразува официјалната позиција на Атина по прашањето“.¹¹⁹

Настаните што во септември 1885 година ќе се случат во Пловдив и обединувањето на Источна Румелија со Бугарија во Грција нема да бидат гледани со симпатии. Грција од кризата што ќе следи нема да добие ништо, но затоа во земјата започнала една нова појава – печатење книги во кои ќе се настојува да се покажува грчкиот карактер на Македонија или на поголемиот дел од неа. Очекувано, корените на грчкиот карактер ќе се бараат во антиката, бидејќи како што видовме античка Македонија станал дел од грчкото минато. Целта на печатењето на книгите била да се запознае грчката јавност со Македонија и значењето на оваа област за грчките интереси. Во книгата посветена на Македонија, Калостипис географските граници на овој регион на север ги одредува до Шар Планина¹²⁰. Овој интелектуалец кој извесен период работел како учител во Серес иако Македонија, од географски аспект, ја претставува таква каква што повеќето ја знаеле и ја знаат и ден денес, но кога е во прашање грчкиот интерес, можеби и ненамерно, се движи во правец на северната линија на грчките аспирации. Во споменатата книга, Калостипис кога пишува за образованието и за етнолошките состојби во Македонија, тој го насочува вниманието кон териториите што биле во состав на Битолскиот и Солунскиот вилает.¹²¹ Не треба да се сомнева дека Калостипис како мнозински народ во Македонија ги посочува Грците. Тоа требало да биде потврда дека поголемиот дел од Македонија морал да ѝ припадне на Грција. Тука би сакал да забележам дека оваа книга е една од првите книги посветена на Македонија во Грција. Таа е издадена половина век по формирањето на грчката држава.

Пред да продолжам да изнесувам некои од размислувањата на грчките интелектуалци би сакал да го споменам и мислење-

¹¹⁹ Юра Константинова, *Балканската политика на Грција*, с. 141.

¹²⁰ Ιωαννου Καλοστητη, *Μακεδονια, ητοι μελετη οικονομολογικη, γεωγραφικη και εθνολογικη της Μακεδονιας, εν Αθηνας*, 1886, σ. 9-11.

¹²¹ Исто, σ. 55-69 ; Β. Πλατης, *Ιστορικη γεωγραφια*, σ. 236.

то на цариградскиот патријарх Јоаким III кој бил познат по своите ставови за подобрување на односите на Грците со балканските Словени. Сепак во едно негово писмо до грчкиот дипломатски претставник во османлиската престолнина, Андреас Кондуриотис, Јоаким нагласил дека линијата по која требало да се дејствува започнувала од Драч па преку Прилеп, Струмица, Мелник, Неврокоп, Одрин и завршувала во Созопол.¹²² Според неговото мислење, со оваа линија не се спасувал само елинизмот, туку и светот.¹²³

Големиот интелектуалец и писател Д. Викелас, кој по потекло бил од Македонија, во текот на ноември 1885 година во Париз одржал предавање на тема „За улогата и аспирациите на Грција во источното прашање“ во кое, меѓу другото ги истакнал грчките барања за територијално проширување, во соработка со другите балкански народи, на територијата северно од Крф и „грчкиот дел од Македонија“¹²⁴, мислејќи на веќе прифатената линија. Поточно, тој ќе нагласи дека Халкидик и Солун морале да влезат во составот на грчката држава. Ова предавање Викелас ќе го отпечати во мала книшка на француски јазик издадена во местото каде било одржано предавањето – Париз. Истото предавање Викелас го вклучил и во една своја книга издадена на англиски јазик во Велика Британија во 1891.

Грчките интелектуалци, од кои некои биле и политичари го користеле и Собранието како место каде се говорело за прашањето на линијата на грчките интереси во Македонија. Таков бил случајот и со Атанасиос Ефтаксиос. Тој во 1895 година во собранието во Атина јавно се искажал во полза на северната граница на Грција по линијата Битола-Демир Капија-Струмица-Мелник.¹²⁵ Нешто подоцна овој грчки интелектуалец и поранешен министер за култура повторно ќе го искаже својот поглед и став во полза на споменатата линија. Тој во својата студија „Бугарската шизма“ едноставно го изразил преовладувачкото мислење во Грција. Според Ефтаксиос, шизмата им конвенирала на грчките интереси

¹²² Χρηστος Καρδαρας, *Ιωακειμ Γ – Χαριλαος Τρικουπης – Η Αντιπαράθεση, Τροχαλία, Αθηνα, 1998*, ε. 65, σ. 208-209.

¹²³ Исто, σ. 209.

¹²⁴ С. Новаковиќ, *Балканска питања*, с. 402-404.

¹²⁵ Βασίλης Γουναρης, *Τα Βαλκάνια των Ελλήνων*, Επικεντρο, Θεσσαλονίκη, 2008, σ. 414.

зошто ги храбрела Грците и Патријаршијата да издржат „во борбата со бугарските напади во Македонија“.¹²⁶ Пишувајќи за можностите да се надминат грчко-бугарските црковни, а со тоа и политички, недоразбирања тој се осврнал и на можноста за поделба на Македонија според јазикот што преовладувал во деловите од споменатата област. Така според Ефтаксиос јазичната демаркациона линија за литургијата би можела да биде повлечена според, како што истакнува Ефтаксиос, старата јазична линија Неврокоп-Мелник-Струмица-Стоби-Битола-Охрид.¹²⁷ Ефтаксиос најверојатно своите тврдења за „старата јазична линија“, ги темелел на делот од својот живот што го минал во Македонија¹²⁸, особено во нејзиниот централен дел. Тој во Атина во 1880 година ја објавил книгата „Работата на елинизмот во Македонија“, што според грчкиот историчар Гунарис била одличен почеток за запознавање со областа.¹²⁹ Овој заклучок на Гунарис се поклопува со тоа што го напишав на почетокот – Грците сè уште немале јасна претстава до каде е Македонија и каква била тамошната состојба без разлика дали се работи за етнографска, политичка, економска или социјална. Како и да е, Ефтаксиос користејќи го познатиот факт дека во поголемите градски центри во Македонија се користел и грчкиот јазик пишувал за „старата јазична линија“. Кога се во прашање границите на Македонија, Атанасиос Ефтаксиос ги дава границите што ние ги знаеме, поточно северната граница е на Шара.¹³⁰

Видовме како Викелас ги печател своите говори и предавања на француски и на англиски јазик со цел да станат достапни и за тамошната јавност. Сепак неговите брошури и книги не биле посветени само на Македонија, таа била една од темите за коишто тој пишувал. Еден друг грчки интелектуалец и новинар Клеантис Николаидес направил чекор понатаму. Како што забележуваат Гунарис и Михаилидис, оваа негова книга била првата грчка

¹²⁶ E. Kofos, *Attempts at mending*, p. 365.

¹²⁷ Исто.

¹²⁸ Β. Γουναρης, *Τα Βαλκανία των Ελλήνων*, σ. 173.

¹²⁹ Исто.

¹³⁰ Αθ. Ευταξιας, *Η Μακεδονία, Μακεδονικόν ημερολόγιον, έτος δ, εν Αθηναις, 1911, σ. 70.*

студија за Македонија објавена на некој европски јазик.¹³¹ Логично се поставува прашањето каде е линијата на грчките аспирации во Македонија во оваа книга? Одговорот е многу едноставен на самиот почеток¹³². Николаидес дал една етнографска и лингвистичка карта на Македонија што, како што самиот нагласил, ја базира на картата на Киперт од 1878 г. Во неа како територии на кои преовладува грчкиот јазик и грчкото население се прикажани македонските области под линијата Битола-Демир Капија-Струмица-Мелник-Неврокоп. Оваа негова карта подоцна станала една од главните аргументи што ги користеле грчките политичари во насока на остварување на своите интереси. Исто така, не треба да се заборава дека таа е користена од страна на разни научници што се занимавале со Македонија, како на пример, познатиот англиски географ Вилкинсон кој забележал: „Аспирацијата на Грција кон Македонија стана сосема јасна со книгата за Македонија на Николаидес...“.¹³³ Европа добила карта на Македонија што им одговарала на грчките интереси и аспирации.

Кон крајот на овој дел од книгата ќе се повикам на Вилкинсон, заради силината на аргументот. Тој нагласил дека „Можеби еднакво погрешни се и обидите да се дефинира Македонија, историски, преку повикување на нејзините политички граници од минатото. ... не е неразумно да се заклучи дека историјата повеќе не го става својот печат на границите на Македонија како што тоа го прави физичката географија“.¹³⁴ Коментарот на оваа забелешка на Вилкинсон е непотребен. Тука би го додал и Папаругопулос. Несомнено грчкиот историчар бил националист, но и научник. Тој бил свесен дека линијата немала историска основа.¹³⁵ Грчкиот министер за надворешни работи, Кондоставлос побарал од Папригопулос, кон крајот на 1884 година, да обезбеди историски факти со кои северните делови би се отстраниле од остато-

¹³¹ Василис Гунарис и Јаковос Михаилидис, Перото и мечот: преглед на историографијата за македонското прашање, во: *Виктор Рудометов, Македонското прашање*, Евро Балкан прес, Скопје, 2003, с. 143.

¹³² Dr. Cleanthes Nicolaidis, *La Macedoine, la question macedonienne dans l'antique, au moyen-age et dans la politique actuelle*, Johannes Ræde, Berlin, 1899.

¹³³ X.P., Вилкинсон, *Картите и политиката.*, с. 138.

¹³⁴ Исто, с. 37.

¹³⁵ В. Πλάτης, *Ιστορικη γεωγραφία*, σ. 235.

кот на Македонија и би се тврдело дека само деловите јужно од линијата за која се говори во овој прилог се вистинска Македонија, онаа од античко време. Според Костопулос ова барање на Кондоставлос не било случајно и не било изолирано. Непосредно пред грчкиот министер за надворешни работи да го испрати барањето до Папаригопулос, конзулот на Грција во Пловдив, Николаос Генедиос, испратил еден извештај до Кондоставлос. Во него Генедиос напишал дека панславистите ја бараат цела и неподделена Македонија. Затоа Грците имале интерес да се одредат новите географски граници на Македонија или таа да се подели на северен и на јужен дел, последниов да се бара како грчка земја.¹³⁶

Одговорот бил доста интересен. Папаригопулос не сакал, иако тој бил еден од творците на линијата, да го потврди тоа што го барал министерот. Според грчкиот историчар, барањето не можело да биде поткрепено со историски докази. Имено, деловите на Македонија во кои, како што се изразил познатиот грчки историчар, дејствувале и Бугарите, биле границите на Македонија од времето на Филип II¹³⁷. Еден од креаторите на линијата го дал и одговорот.

На крајот мора да направиме мал осврт на потребата да се промовира оваа линија и да се поврзе со античка Македонија. Костопулос пишувајќи на оваа тема забележува дека за грчката страна, природно, антиката претставувала главниот историски аргумент за барањата за територијално проширување врз македонските области, па така, според тоа што го напишал Папаригопулос, во изданијата во кои се пишува за националната историја, како и во сите скалила на образовниот механизам, античка Македонија била природен наследник на класична Грција.¹³⁸ Не случајно

¹³⁶ Τασος Κωστοπουλος, *Εθνικά κομμάτα και πρωϊμος μακεδονισμος. Η πολιτική και κοινωνική διασταση της εθνικής διαπλάσης στην υστερη οθωμανική Μακεδονια*, σ. 505.

¹³⁷ Во текот на моите истражувања во грчкиот дневен весник „Елефтеротипија“ од 24 февруари 2001 година најдов интересен документ што целосно се поклопува со тоа што го пишуваат Платис и Костопулос. Документот потекнува од грчкото министерство за надворешни работи, каде, според авторите, е заведен под бр. Φ.1885/ ΑΑΚ/ΙΒ.

¹³⁸ Τασος Κωστοπουλος, *Εθνικά κομμάτα και πρωϊμος μακεδονισμος. Η πολιτική και κοινωνική διασταση της εθνικής διαπλάσης στην υστερη οθωμανική Μακεδονια*, σ. 785.

јно во Грција, по 1853 година, а особено по Втората светска војна, античките Македонци, Александар Велики и неговиот татко Филип биле избрани за славен дел од грчката нација.¹³⁹ Затоа е јасно зошто кон средината на 19 век во Грција, по повеќе од 20 години државност, античка Македонија, од окупатор на стара Грција, се претворила во бедем на грцизмот преку кој се докажувале историските права на Грција врз османлиска Македонија. Ако етничкиот карактер на областа не одговарал на грчките интереси, тогаш со помош на историјата требало да се потврдат правата врз територијата. Од тоа време па до денес во Грција, кога се говори за регионот Македонија, постојат две Македонии, онаа грчката или како ја нарекуваат историска – вистинска Македонија и другата Македонија, која наводно била продукт на другите.

¹³⁹ А. Скордос, *Грчко – македонското прашање. Граѓанската војна и политичката историја на Југоисточна Европа, 1945 – 1992*, с. 40.

БАЛКАНОТ И МАКЕДОНИЈА ВО ПОЛИТИКАТА НА ГРЦИЈА: 1882–1886

3.1. ГРЧКИТЕ ПОЛИТИЧКИ И ПРОПАГАНДНИ АКТИВНОСТИ ВО МАКЕДОНИЈА И БАЛКАНСКИТЕ ЗЕМЈИ

Добивањето на Тесалија и на дел од Епир ја донесе Грција на јужната граница на Македонија. Токму Македонија беше една од османлиските области кон кои Грција имаше територијални претензии. Таа беше сметана како грчка земја, но поголемиот дел од христијанското население не беше со грчко потекло, иако дел од Словените, кои беа под црковна јурисдикција на Цариградската патријаршија, се декларираа или пак беа сметани како Грци, но без да го знаат грчкиот јазик или пак да имаат некои други допирни точки со грчката култура, обичаи и сл. Постепено поголемиот дел од ова население ќе ја напушти патријаршијата, а со тоа и припадноста кон грчкиот народ. Владејачките кругови во Атина беа свесни за овој проблем и затоа Македонија, иако нема да биде запоставена, во текот на осумдесеттите години на XIX век секогаш ќе биде зад Крит во рамките на грчката надворешна политика. Тоа било и логично заради фактот дека најголемиот дел од населението на овој медитерански остров беше од грчко етничко потекло. Ваквиот однос на Атина ќе се промени на почетокот на деведесеттите години на XIX век.

Територијалните придобивки од големата источна криза, без да се води војна, но и незадоволството од од нив кај одредени влијателни политички кругови во Грција, како и бројната грчка заедница која останала во рамките на Османлиската држава, беа поволен терен за постојан притисок за остварување на грчките аспирации и Мегали идејата. Сепак, дали тоа беше можно и дали Грција, и покрај желбите на одредени кругови за територијална експанзија, беше во можност тоа да го направи со својата политичка, економска и воена моќ? Одговорот е негативен, а во понатамошното излагање ќе видиме зошто е тоа така. Тука само би го напоменале мислењето на Пасхалис Китромилидис за територи-

јалното ширење на Грција во 19 век. Тој заклучува дека добивањето на Јонските острови во 1864 година, како и на Тесалија и градот Арта во Епир во 1881 година било последица на решението на Големите сили, но не и успех на непрекинатата борба за ослободување на неослободените Грци во османлиската држава.¹

Грчката власт во Тесалија сè уште не била зацврстена, а во атинските весници веќе биле забележани написи што говореле за опасноста што се надвиснала над грчките интереси во Македонија. На 30 декември 1881 година, познатиот грчки научник, Маргарит Димица, кој патем бил роден охриданин, во весникот „Стоа“ пишува за сè поголемата активност на Словените, Австријците, Романците, Бугарите и Србите во Македонија. Тој забележал дека Македонија нема да биде дадена на рака, како што бил случајот со Тесалија и мал дел од Епир.²

Кога во првата половина на 1882 година Трикупис ја добил власта, тој мораше да се соочи со фактот дека неговата земја на Балканот беше осамена, без сојузници.³ Пред него имаше две опции. Едната беше сојуз со Словените против Османлиската држава. Тој имаше шанса уште на почетокот на 1882 година да покаже дали е за таа соработка. Имено црногорскиот кнез Никола ѝ предложил на Атина создавање на антиосманлиски сојуз во кој би влегле Грција, Бугарија, Романија и Црна Гора. Тоа од страна на грчката влада не било прифатено и покрај понудата на чело на тој сојуз да биде грчкиот крал Георгиос.⁴ Исто така набрзо не ги прифатил и српските предлози, и покрај наклонетоста на грчкиот крал, за создавање на антиосманлиски сојуз. Ова покажува дека Трикупис едноставно не верувал во сојузот со Словените. Меѓутоа, од друга страна, тој не сакал да си дозволи да нема добри односи со словенските држави, посебно со Србија, иако многу бил сомничав, како и сите грчки политичари кон, како што тие

¹ Πασχαλης Κιτρομηλίδης, Το ελληνικό κράτος ως εθνικό κέντρο, *Συγχρονα θέματα*, т. 13, 1981, σ. 67.

² Στοα, αρ. Φυλ. 2888(355), 30. 12. 1881.

³ Χριστοφορου Ναλτσα, Ανατολική Ρωμυλία. Η καταληψις αυτής υπό των Βουλγαρων και ο ναυτικός αποκλεισμός της Ελλάδος 1885-1886, Θεσσαλονίκη, 1963.

⁴ Edouard Driault et Michel Lheritier, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*, t. IV, Paris, 1926, p. 178

често се изјаснувале, пансловенските активности.⁵ Трикупис бил во право кога се сомневал во Србите и нивните аспирации кон османлиска Македонија. Српските аспирации кон османлиска Македонија добро ги опишува видниот српски географ и дипломат, Владимир Кариќ. Тој во својата книга „Српска земља“, објавена во Белград во 1882 година, пишувал и за „српска Македонија“. Според него, на југ „српска Македонија“ ја сочинувале две области Солунската и Битолската.⁶ За нас, заради темата од интерес е да напоменеме дека во Битолската област, според Кариќ влегувале окрузите: „Битолски, Кичевски, Решњански, Преспански, Охридски и Флорински: на запад граница одела по Црн Дрим и планините на западниот брег на Преспанското и Охридското Езеро“.⁷ Овој опис на Кариќ постепено бил прифатен од страна на српските политичари и, многу брзо активностите на српската дипломатија и наука ќе бидат насочени кон засилување на српската позиција во османлиска Македонија.

Кариќ ги исцртувал контурите на српските аспирации во османлиска Македонија, но таму Србија немала разгранета пропагандна мрежа. Србите заостанувале во однос на Грците и Бугарите, особено на просветен и црковен план. Затоа им требала помош од некого, а тоа биле Грците. Српското воено аташе во османлиската престолнина Јеврем Велимировиќ во 1882 година испратил еден извештај до ресорното министерство со своите впечатоци од патувањето низ европскиот дел на Турција. Тој во овој извештај забележал дека Србите би можеле да извлечат корист при решавањето на Македонското прашање, но затоа им била потребна грчка помош.⁸

Грција едноставно живеела во постојан страв од панславизмот, за кој во атинските политички кругови се сметало дека бил поттикнуван директно од Петроград. Стравот и недовербата

⁵ Во Грција секоја активност на некој словенски народ, која би била спротивна на грчките интереси и аспирации била сметани за пансловенска.

⁶ Михајло Војводиќ, Стојан Новаковиќ и Владимир Кариќ, Клио, Београд, 2003, с. 30.

⁷ Исто.

⁸ Момир Самарџиќ, Извештај мајора Јеврема Велимировиќа о путовању по Турској 1882 године, *Зборник Матице Српске за историју*, бр. 69-70, Нови Сад, 2004, с. 312.

посебно се однесувале на грчките аспирации кон Македонија. Во однос на одбивањето на соработка на антиосманлиска линија постојат и мислења, според кои, Трикупис увидел дека во Европа немало расположение за менување на состојбите на Балканот, па затоа тој така се однесувал.⁹ Но и покрај се, барем кога е во прашање Србија, атинската влада не бегала од потпишување на трговски гоговор. Во 1882 година бил склучен десетгодишен трговски договор помеѓу Грција и Србија со кој двете страни си го признаваат една на друга местото на најповластена нација, како и правата на Грците во Србија и на Србите во Грција.¹⁰

Втората опција во однос на надворешната политика, која се појави пред Трикупис беше затоплување на односите со својот единствен сосед – Османлиската држава. За таа опција постоеше еден голем услов од Цариград, а тој беше зачувувањето на целокупноста на Османлиската држава.¹¹ Токму тоа беше голем проблем за било која грчка влада. Сите грчки аспирации за територијално проширување се однесуваа на османлиските територии. Проблемот не беше во тоа дали официјална Атина позитивно ќе се изјасни за тоа. Одговорот најверојатно би бил позитивен, но прашање е дали тоа ќе биде почитувано. Истовремено, иако Грција територијално се проширила, протегането на граничната линија се уште бил камен на сопнување во грчко-османлиските односи. Сепак, Трикупис постепено ќе гради добри односи со Цариград заради интересот териториите на Османлиската држава, кон кои Грција имала интерес, да не потпаднат под власта на другите балкански држави или пак на некоја голема сила, пред се на Австро-Унгарија.

Кога пишуваме или говориме за надворешната политика на Грција кога на чело на нејзината влада бил Харилаос Трикупис треба да имаме предвид еден негов став изнесен во весникот Ора. Во 1876 година во споменатиот весник грчкиот политичар напишал една статија во која го изнел своето видување за надворешната политика, особено за балканските простори. Трикупис, меѓу другото, напишал: „Мирољубивата или воинствената политика,

⁹ Г. Аспреа, *Политика*, с. 140.

¹⁰ Ю. Константинова, *Балканската политика на Грција*, с. 192.

¹¹ Кирил, Патријарх Български, *Българската екзархия в Одринско и Македонија след освободителната война 1877-1878*, т. 1, кн.2, Софија, 1970, с. 336.

активна или пасивна, на пријателство или недоверба кон Портата, на соработка или неутралност кон другите христијански народи во османлиската држава, никогаш не претставува самостоен принцип, туку е резултат на влијанието на условите врз единствената национална идеја на елинизмот. Кон реализирањето на таа идеја цврсто чекори ногата на Грција...“.¹² Со тие зборови, Трикупис го започнал своето искачување кон премиерската позиција во Грција. Тие зборови ќе станат и основа на политика на неговата партија, но и на грчката надворешна политика поврзана со националното прашање во последните две децении на 19 век.¹³ Харилаос Трикупис бил уверен дека Критското прашање ќе се реши во полза на грчките интереси. Затоа тој сметал дека интересот на Грција требал да се насочи на север, кон Македонија, каде веќе и други балкански држави започнале да ги пројавуваат своите аспирации.¹⁴

Освен Балканот, владата на Трикупис, се обидела да игра улога и во Медитеранот. Во Египет, каде имало значајна грчка емиграција, во 1882 година дошло до британска интервенција на Велика Британија со цел да го задуши движењето на тамошните националисти. Во 1882 година, британската флота ја бомбардирала Александрија. Трикупис испратил три грчки воени бродови и истовремено понудил неколку илјади војници, надевајќи се да го подигне грчкиот углед.¹⁵ Но, Британците ја одбиле неговата понуда. Оваа мала авантура може да ја поврземе и со Балканот, иако на прв поглед не изгледа така. Имено, доколку грчката понуда била прифатена, тогаш Атина би очекувала поддршка од Лондон за нејзините аспирации. Меѓутоа, Лондон апсолутно немал потреба од некакво грчко учество во египетската криза, без оглед на заинтересираноста на Грција, поради тамошната грчка заедница.

Во Атина имало политичари, како Трикупис, кои биле непријателски расположени кон Виена заради стравот, кој не бил без основа, дека по Босна и Херцеговина и Србија, на ред на виенските апетити ќе дојде Македонија со Солун. Меѓутоа, грчкиот

¹² Ю. Константинова, *Балканската политика на Грција*, с. 91.

¹³ Ν. Μαρωνίτη, *Πολιτική εξουσία και εθνικό ζήτημα*, σ. 76-77.

¹⁴ V. N. Todorov, *Greek federalism during the nineteenth century. Ideas and projects*, p. 113.

¹⁵ William Miller, *Greece*, Ernest Benn Limited, London, 1928, p. 136.

пратеник во хабсбуршката престолнина, Григориос Ипсилантис, по повод потпишувањето на сојузот на тројцата императори, испратил писмо до атинската влада во кое јасно укажува дека Грција потпаѓа во сферата на влијанието на Австро-Унгарија и затоа требало да се работи во таа насока.¹⁶ Ова значело почнување на разговори со Виена за усогласување на интересите, пред сè во Македонија, но во тој момент во Атина, поради веќе спомената причина, воопшто не била разгледана оваа сугестија.

Заради полесно и побрзо остварување на грчките територијални аспирации, посебно во Македонија каде грчкото население било малцинско, било логично да се очекува дека соработката помеѓу владата во Атина и Цариградската патријаршија требала да биде конструктивна и без некои поголеми проблеми. Сепак во првата половина на осумдесеттите години на XIX век таа соработка не одела лесно. Владата на Трикупис имала проблеми во односите со Патријархот Јоаким III. За разлика од атинската влада, Јоаким сметал дека е повеќе од потребно да се премостат недоразбирањата со Бугарската егзархија и да се надмине шизмата за доброто на православието. Јоаким сметал дека било добро за грчките интереси да дојде до приближување со Словените.¹⁷ Во тој поглед Јоаким бил во право, зошто најголемиот дел од населението во Македонија било словенско. Сепак, главен проблем во меѓусебните односи било дејствувањето на силогосите кои биле финансирани од атинската влада. Во Атина било сметано дека погледите на Јоаким биле штетни по грчките национални интереси, особено од словенското дејствување во мешаните региони на Македонија. Затоа Трикупис започнал да дејствува во Синодот на Патријаршијата и во текот на 1882 година таму веќе постоеле две фракции – за и против Јоаким.¹⁸ Тврдењето на Атина дека Јоаким бил опасен за грчките интереси тешко дека може да се прифати. Цариградскиот патријарх своите заложби за подигање на шизмата и приближувањето кон Словените го правел од чисто прагматични причини. Тој во едно доверливо писмо од 1882 година вели: „Искуството покажа дека ние не сме во состојба да ги

¹⁶ Κωνσταντίνος Αυλιανός, *Μια προοπτική συμμαχία Ελλάδος – Αυστρο-Ουγγαρίας επαυρίο 1883-1887*, Θεσσαλονίκη, 1994, σ. 28.

¹⁷ *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, ΙΔ, Αθήναι, 1977, σ. 20.

¹⁸ Исто.

победиме и искорнеме националните тенденции на Бугарите и да го замениме секаде бугарскиот со грчкиот јазик, треба барем да се потрудиме да им ја всадиме идејата дека сите жители на Македонија... еднакво патат и имаат еднаква со нас егзистенција и иднина“.¹⁹ Исто така, Јоаким водел грижа за улогата на грчката влада по прашањето на грчките национални интереси. Бугарскиот кнез Александар Батенберг во разговорот со него ја искажал својата идеја за договор помеѓу Бугарите и Грците за Македонија и Тракија, барајќи негова помош во таа насока. На ова Јоаким го изнел своето видување дека тоа е прашање од национален и политички аспект, а се однесува на целиот грчки род и затоа прво треба да се види што мисли грчката држава т.е. атинската влада.²⁰ Меѓутоа, ваквите негови погледи не биле причина официјална Атина да го промени својот став кон Патријархот. Грчката влада, на чело со Трикупис, не била единствената што имала негативно мислење за дејствувањето на Јоаким. Влијателните лидери на Атинскиот силогос за ширење на грчката писменост имале многу критичен став кон патријархот Јоаким III, не само околу неговите идеи за надминување на шизмата, туку и околу раководењето со грчкото образование во османлиските провинции, особено во Македонија.²¹ Сепак, главните критики на Силогосот до Јоаким, изнесувани во писмата кои биле упатувани до грчката влада се однесувале на наводното негово потпирање врз Словените. Кога е во прашање односот на Јоаким кон Словените интересни се делови од неговото дејствување во црковните работи. Јоаким III пред да стане Цариградски патријарх бил митрополит во Варна и во Солун. Несомнено таа позиција му овозможила да ја согледа реалноста на теренот. Затоа воопшто не чуди неговата активност во насока на подобрување на позицијата на црквата во поглед на проблемите со кои таа се соочувала – финансиски и етнички.²² Тука треба да споменеме дека Патријаршијата под негово рако-

¹⁹ Ристо Поплазаров, Некои моменти од борбата на Македонците против грчката и бугарската црковно-просветна доминација во втората половина на XIX век (до 1888), *Југословенски историски часопис*, 4, Београд, 1969, с. 110.

²⁰ Χ. Ναλτσα, *Ανατολική*, σ. 85-86.

²¹ Evangelos Kofos, Attempts at mending the Greek Bulgarian ecclesiastical schism, p. 357. f. 24.

²² Lora GERD, *Russian policy in the Orthodox East: The Patriarchate of Constantinople (1878-1914)*, De Gruyter, 2014, p. 43.

водство, релативно лесно, се согласила да ѝ даде автокефалност на Српската православна црква. Очигледно проблемот со Бугарската егзархија имал големо влијание врз неговото однесување.

Кога е во прашање односот на владата во Атина кон патријархот Јоаким интересно е едно видување на грчкиот историчар Пасхалис Китромилидис. Според него, политичарите во Атина, што ја претставувале грчката секуларна држава, не ги разбирале проблемите на Патријаршијата бидејќи размислувале со логиката на водење на националната држава, а црквата во Цариград во времето на Јоаким сè претставувала како екуменска.²³

Сепак треба да се забележи дека на почетокот Јоаким III ја уживал поддршката на грчките националисти во Грција и во Османлиската држава, но тие наскоро биле разочарани од некои негови постапки.²⁴ Тој, како што мисли Кофос, повеќе се определил за традиционалната екуменска мисија на Патријаршијата.²⁵ Според Кофос било сосема разбирливо настојувањето на Атина да го преземе раководењето на работите што ги засегаат Грците во османлиската држава.²⁶ Ова се однесува и на Патријаршијата. Намалената дијецеза довело до намалување на приходите и потреба од нова финансиска помош. Адресата била Атина. Грчката влада во периодот од 1879 до 1882 година на Патријархот му дала 150 000 драхми годишно за потребите на Патријаршиската канцеларија, митрополиите во Македонија и во Тракија и училиштата во Цариград и Халки.²⁷ Тој што давал помош барал и поголемо влијание и контрола. Меѓутоа атинската влада не сакала да има контрола само врз работењето на Патријаршијата. Трикупис сакал да има контрола и врз работењето на Атинскиот силогос за ширење на грчката писменост. Во 1882 година тој склучил договор со ова здружение со кој му дал можност да врши надзор над образовни-

²³ Paschalis Kitromilides, *The Ecumenical Patriarchate and the "National Centre" in: Phanari 400 years Ecumenical Patriarchate of Constantinople*, Istanbul, 2006, p. 268.

²⁴ Evangelos Kofos, *Patriarch Joachim III (1878-1884) and the Irredentist Policy of the Greek State*, *Journal of Modern Greek Studies*, v.4, n.2, October 1986, John Hopkins University press, p. 109.

²⁵ Исто, p. 108.

²⁶ Исто.

²⁷ Ю. Константинова, *Балканската политика на Грција*, с. 119.

те и политичките активности на грчката пропаганда во османлиската држава. Според мислењето на Евангелос Кофос со овој договор една приватна асоцијација станала главен советник на грчката влада и главен носител на иредентистичката политика меѓу османлиските Грци.²⁸ Всушност, на некој начин, ова здружение станало „полуофицијален орган на грчката политика, особено во Македонија и во Тракија“.²⁹ Меѓутоа тоа не значело, како што забележал и претседателот на здружението, Папаригопулос дека односите меѓу Силогосот и владата во Атина секогаш биле добри.³⁰

Недоразбирањата со патријархот Јоаким не биле единствениот проблем во односите на Атина со Цариградската патријаршија. Грчката влада сметала дека некои митрополити не работеле во согласност со грчките интереси. Според гледиштата на атинската влада квалитетот на свештенството во македонските градови било далеку од потребите на времето. Многумина од нив, според мислењето на владата во Атина, покажувале зачудувачка некомпетентност да се соочат со промените што се случувале во нивната средина. Други пак повеќе се грижеле за своите привилегии, отколку да се посветат на грчките интереси.³¹ Понекогаш во недоразбирањата помеѓу грчките дипломати и претставниците на Цариградската патријаршија, првите ги обвинувале вторите со зборовите дека тие не се Грци, туку христијани.³² Јоаким ваквите обвинувања ги сметал за неосновани, а конзулите што ја известувале атинската влада, според него, имале погрешен впечаток кога мислеле дека владиците јавно би настапувале во полза на националните интереси. Јоаким сметал конзулите „тоа можеле да го прават бидејќи немале одговорност кон државата додека владиците имале одговорност и кон Патријаршијата и кон Османли-

²⁸ E. Kofos, *Patriarch Joachim III (1878-1884) and the Irredentist Policy of the Greek State*, p. 110.

²⁹ Μαρία Κοτζαμπαση, *Εθνική ταυτότητα και εκπαίδευση στην Ανατολική Μακεδονία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα – η δράση του Σουλλογίου προς Διαδοσιν των ελληνικών γραμμάτων*, Κωνσταντίνος Α. Δημαδης, *Ταυτότητες στον ελληνικό κοσμο (απο το 1204 έως σημερα)* τ. Ε, ΕΕΝΣ, Αθηνά, 2011, σ.546.

³⁰ Исто.

³¹ E. Kofos, *Nationalism and...*, p. 22.

³² Dimitris Livianos, *Macedonian question. Britain and the southern Balkans*, Oxford University Press, 2008, p. 8.

ската држава“.³³ Јоаким бил во право, но тоа не влијаело врз атинската влада и нејзините дипломатски претставници во Османлиската држава да престанат со обвинувањата. Со цел да ги спречи недоразбирањата што сè повеќе ја оптоварувале работата на грчката пропаганда на теренот, владата во Атина во 1882 година го обновила правилникот со кој се регулирале односите помеѓу Силогосот и министерството за надворешни работи. Така бил создаден единствен систем за надзор и управување на грчките училишта во Македонија со учество на митрополитите, месните фактори и конзулите.³⁴ Тоа нема да го реши проблемот. Главниот проблем се состоел во тоа кој ќе го координира грчкото образование во Македонија.³⁵ Понекогаш доаѓало до недоразбирања помеѓу грчките дипломатски претставници и патријаршиските великодостојници, а соработката била прекинувана. Во таквите ситуации грчката влада реагираше со прекинување на помошта за грчките општини, што имало влијание врз позицијата на грчката пропаганда и елинизмот воопшто.

Недоразбирањата помеѓу Атина и Патријаршијата, иако постоеле, не биле причина соработката целосно да замре. Напротив таа течела дури и кога имало проблеми од помала важност. Таквата соработка била повеќе од потребна. Исто така Грција продолжила со традицијата на праќање на способни дипломати во Македонија, кои не само што би земале активно учество во раководењето со грчката пропаганда, туку би можеле да соработуваат со патријаршиските службеници, а и да ја контролираат нивната работа за која во Атина немале голема доверба. Во јули 1882 година за нов конзул во Битола бил поставен Докос. Неговото наменување предизвикало големо внимание кај грчките и гркоманските кругови во градот, кои му приредиле топол пречек. Меѓу тие кои со ентузијазам ќе го пречекаат биле и локалниот митрополит, како и оние од Меглен, Костур, Преспа и Охрид.³⁶ Топли-

³³ E. Kofos, *Dilemmas*, p. 54, f. 24.

³⁴ Крсте Битоски, *Дејноста на пелагониската митрополија 1878-1912*, Скопје, 1967, с. 77; Ристо Поплазаров, *Пропагандната дејност на грчките друштва во Македонија во втората половина на XIX век*, ГИНИ, XII/2, Скопје, 1968, с. 193.

³⁵ Konstandinos Vacalopoulos, *Modern history of Macedonia 1830-1912*, Thessaloniki, 1988, p. 165.

³⁶ K. Βακαλοπουλος, *Ο βορειος ελληνισμος*, σ. 115.

от пречек бил заради општото мислење дека Елинизмот бил во опасност и помошта од Атина била повеќе од неопходна, но многу брзо ќе се јават и првите недоразбирања помеѓу главните носители на грчката пропаганда.

Силогосот за ширење на грчката писменост, како што веќе напоменавме, беше единствена институција, која во овој период имаше материјална и политичка помош од атинската влада. Сепак, во замена за таа помош атинската влада преку своето министерство за надворешни работи имаше директен увид, а со тоа и можност за контрола на дејствувањето на Силогосот. Претседател на Атинскиот силогос во 1882 година беше познатиот грчки историчар Константинос Папаригопулос. Тоа не беше случајно. Во моментите кога во Атина се мислело дека елинизмот е загрозен, повеќе од потребна била личност како Папаригопулос да застане на чело на една пропагандна институција врз која грчката влада имала директна контрола. Тоа, пак, не значеше дека претседателот на Силогосот немаше слобода на дејствување. Напротив, тој можеше да дејствува врз основа на своите размислувања. Исто така, тој беше драгоцен советник на атинската влада по прашањето на османлиските области, кон кои Грција имаше територијални претензии, особено за Македонија. Папаригопулос бил активен. Веќе во 1882 година тој го посетил Цариград со цел да се запознае со ситуацијата на теренот. Официјално, целта на неговата мисија во Цариград бил разговор за припојувањето на новите територии, што Грција ги доби во 1881 година, кон Грчката православна црква, бидејќи биле под црковна јурисдикција на Цариградската патријаршија.³⁷ Меѓутоа, историчарот имал и друга задача – да ја разгледа ситуацијата во Османлиската држава, состојбите во Патријаршијата и позицијата на грцизмот. Уште на самиот почеток од својата мисија, мај 1882 година, Папаригопулос започнал да го известува грчкиот премиер за своите согледувања.³⁸ Според неговите размислувања во османлиска Македонија, во тие моменти, постоеле три главни интереси – „Рускобугарскиот, османлискиот и грчкиот. Романскиот и австрискиот се второстепени“.³⁹ Папа-

³⁷ Χρηστος Καρδαρας, *Ιωακειμ Γ - Χαριλαος Τρικουπης. Η αντιπαραθεση*, ε. 30, σ. 119.

³⁸ Исто, σ. 120.

³⁹ Исто, док. 31, σ. 123.

ригополос сметал дека од посебна важност е да се задржи влијанието на Патријаршијата, која би настапувала и како црква на сите православни во османлиска Македонија.⁴⁰ Постоела една причина за овој став на грчкиот историчар. Имено, Папаригопулос, во својот извештај до Трикупис, нагласил дека треба да се дефинира што се подразбира под елинизам во Македонија. Доколку под тоа се подразбирале само оние што биле Грци, тогаш, сметал Папаригопулос, грчката страна губела.⁴¹ Токму затоа била потребна улогата на Патријаршијата. Со други зборови, сите што ја признавале јурисдикцијата на оваа црковна институција биле сметани за Грци, без разлика на нивното потекло. На почетокот на јуни 1882 година, Папаригопулос повторно му напишал еден извештај на грчкиот премиер. Тогаш, со цел да бидат засилени позициите на грцизмот во Македонија, тој побарал од Трикупис поголема финансиска поддршка за Силогосот, што тој го раководел, како и регулирање на односите меѓу ова здружение и грчката влада и Патријаршијата.⁴²

Најверојатно податоците за грчката пропаганда тој ги добил од Патријаршијата и грчката амбасада. Веднаш по своето враќање во Атина, тој испратил писмо до грчката влада во кое ги изложил своите согледувања и размислувања за тоа во каква состојба е грчката пропаганда и што би требало да се направи за нејзино засилување. Според него, бугарската и романската пропаганда дејствувале во реони каде имало грчко население отворајќи училишта во кои многу вложувале со цел да придобијат што поголем број нови приврзаници.⁴³ Затоа, според него биле потребни повеќе средства за работа на Силогосот со цел да се спротивстави на овие, за грчките интереси, неприфатливи акции. Тој нагласил дека од 1879 година грчка влада ѝ праќала 150 000 драхми на вселенската Патријаршија како помош и тоа за Патријархот и неговата канцеларија, за македонските и тракиските епархии и за високите теолошки школи во Цариград и Халки. Сепак, Папригопулос укажува дека парите што се наменети за Македонија и Тракија

⁴⁰ Исто, σ. 124-125.

⁴¹ Исто, σ. 124.

⁴² Исто, док. 35, σ. 132-133.

⁴³ Σοφία Βουρη, *Πηγες για την ιστορια της Μακεδονιας*, Αθηνα, 1994, ε. 5, σ. 39.

во спомнатите области пристигнувале со задоцнување за што вината е во Патријаршијата. Затоа парите треба да се праќаат преку Министерството за надворешни работи, а нив да ги делат конзулите. Тој ги наведува епархиите во Македонија во кои треба да се прати финансиска помош – Струмица, Преспа, Скопје, Дојран, Меглен, Пелагонија, Костур, Драма, Мелник, Дебар и Велес.⁴⁴ Тоа всушност се епархии во кои имало, според грчките гледишта, мешано население. Сепак во добар дел од овие епархии под Грција биле подразбирани сите православни христијани, што ѝ припаѓале на Патријаршијата. Папаригопулос имал уште поконкретен план за мегленската епархија. Тој за засилување на позициите на елинизмот во мегленско и околината предложил организирање на чисто градско училиште во Лерин со женски и со машки оддел со 1 до 8 наставници; создавање на општински и машки училишта во, според неговото искажување, главните славофонски села Екси-Су, Емпорио, Старо Село и Сорович со по тројца учители во секое; назначување на еден или двајца учители во малите села на областа Сара-Ѓол; давање поддршка на учениците во грчките училишта во областа со цел овие да продолжат со школувањето во гимназиите во Сјатиста и Костур; училиштето во Лерин да раководи со образовниот процес во Меглен, а ќе биде во постојан контакт со грчкиот конзул во Битола.⁴⁵ Исто така, во овој временски период националното и образовното дејствување на грчката пропаганда во југозападниот дел на Македонија имало за цел да се прошири во македонските и влашките села во овој регион; вклучување во дејствувањето на локалните влијателни луѓе (црковни лица, учители, лекари); претворање на градот Битола во образовен центар за овој дел од Македонија со зголемување и проширување на економската поддршка на грчката држава.⁴⁶ Што се однесува до Солун, и таму грчката образовна пропаганда имала солидна основа, иако во Атина постојано се тврдело дека елинизмот е загрозен. Во големото македонско пристаниште во овој временски период имало едно основно училиште со 130 ученици и тројца учители; една гимназија со 213 ученици и 11 учители; едно машко основно училиште со 650 ученици и 14 учите-

⁴⁴ Исто, σ. 40.

⁴⁵ Σ. Βουρη, *Εκπαίδευση και εθνικισμος*, σ. 78.

⁴⁶ Исто, σ. 76.

ли; едно училиште за девојчиња со 600 ученички, 9 учителки и 8 нивни помошнички.⁴⁷

Целата ваква активност на грчката пропаганда на образовен план имала своја причина. Имено по формирањето на бугарската Егзархија во Атина, а особено во овој период, сè повеќе преовладувало мислењето дека црковната припадност полека го губи значењето за одредување на народносната припадност, а на нејзино место се поважна улога имал јазикот. Затоа било потребно припадниците на Патријаршијата од македонско, според Грците славофонско, потекло да се здобијат со добри познавања на грчкиот јазик со цел да не бидат придобиеани од страна на егзархистите.⁴⁸ Во оваа насока интересно е гледиштето на грчката историчарка Софија Вури која смета дека во осумдесеттите години на XIX век грчката страна била принудена да прифати дека верскиот и другите критериуми на кои дотогаш се повикувала не се успешни за спротивставување на, според неа, бугарските аргументации, бидејќи близкоста на христијанското население кон грчката црква задолжително не значело и грчка етничка свест.⁴⁹

Активностите на грчката пропаганда не можеле да останат незабележани од османлиските власти. Тие во 1882 година го примениле законот за контрола на училиштата, донесен во 1867 година. Тогаш Османлиската влада го обвинила Силогосот за ширење на грчката писменост дека врши противдржавна работа и ги насочувал грчките училишта да ја воспитуваат младината во правец кој не бил прифатлив за османлиските власти.⁵⁰

Започнувањето на египетската криза во мај 1882 година довело до нови турбуленции во грчко-османлиските односи. Иако Македонија директно не била засегната од оваа криза некои грчки кругови можеле да направат помали проблеми. Имено за некои Грци кризата била можност да се истакнат грчките права врз Крит, Епир и Македонија зошто, според нивното размислување, постоела можност Австро-Унгарија да ја анектира Босна и

⁴⁷ ДАРМ, м-95, Archives des Ministeres des Affaires Etrangeres (AMAE), Salonique, Correspondance politique 1880-1884, t. 6, f. 206, Salonique, 30 mai 1882.

⁴⁸ *Македонија-4000 години елленска историја и политикa*, Атина, 1982, с. 460.

⁴⁹ Σ. Βουρη, *Εκπαίδευση*, σ. 53-54.

⁵⁰ Ристо Поплазаров, *Пропагандната*, с. 200-201.

Херцеговина, а Русија уште повеќе да се зацврсти во Бугарија.⁵¹ Извесен број на агенти и тајни пратеници заминале на османлиска територија. Трикупис, така барем се изјаснил, верувал дека тие дејствуваат во насока на смирување на османлиските Грци. Тоа можело да биде така, но меѓусебните односи почнале постепено да се затегнуваат и да се случуваат првите гранични инциденти. Во таквите ситуации, според искуството од минатото, овие агенти сигурно не вршеле пацификација на османлиските Грци. На 30 август 1882 година дошло до затегнување на грчко-османлиската граница во реоните на Катерини и Олимп, потоа кај местото Карали Дервент. Османлиските сили решиле да го бранат овој терен пред сè заради патот Платамона-Солун. Грчките сили на чело со генералот Гривас навлегле во правец на Карали Дервент, но османлиската војска презела акција во насока на Волос.⁵² Сепак, османлиските сили, заради наредбата на владата, го запреле навлегувањето и се вратиле на својата територија. Под притисок на Големите сили, што заради и онака затегнатата ситуација на меѓународната сцена околу Египет не сакале нови проблеми, Грција и Османлиската држава се согласиле да потпишат примирје на 5 септември, а грчките сили да се повлечат од Карали Дервент.⁵³ Како и во многу затегнати ситуации во претходниот период повторно од страна на дел од Големите сили било предложено одржување на конференција за регулирање на граничниот проблем. Токму овој предлог не му се допаднал на грчкиот премиер, кој сметал, а тоа ѝ го понудил на Цариград, дека во интерес на двете држави било споровите сами да ги разрешуваат. Тој најверојатно сметал дека во моментите кога Османлиската држава има уште еден проблем, далеку поголем од оној со Грција, во Египет и тоа со Англија, било погодно да дојде до разговори со Портата околу граничната линија, при што Атина би можела да добие одредени отстапки. Судирот со османлиските сили кај Карали Дервент, бил искористен од страна на владата во Атина, да покаже дека цврстина и решителност во однос на националните интереси, иако реално Грција не сакала отворен воен судир со османлиската др-

⁵¹ Driault et Lheritier, *Histoire diplomatique*, p. 173.

⁵² ДАРМ, м-95, АМАЕ, Salonique, t.6, Correspondance politique, 1880-1884, f. 220.

⁵³ Driault et Lheritier, *Histoire diplomatique*, p.175.

жава.⁵⁴ Во таа насока интересно е да се забележи дека провлади-ниот весник Ора, граничниот пункт Карали Дервен, го означил како клуч кон патот за Солун.⁵⁵ На крајот прашањето на Карали Дервен било решено во полза на Грција. Треба да се каже дека и официјален Лондон и Берлин не биле многу расположени за одржување на амбасадорска конференција.

Својата намера за решение на спорот помеѓу двете соседни земји, без трета страна, Трикупис ја преточил во директен предлог до Портата. Тој преку грчкиот амбасадор во Цариград, Кундуриотис, ѝ предложил на османлиската влада, на 15 септември 1882 година двете држави да го спречат мешањето на Големите сили со заедничко разбирање.⁵⁶ Тоа разбирање подразбирало корекција на северната грчка граница. Османлиите тоа го знаеле и биле спремни да и отстапат помали стратегиски точки на Грција. Тие навеле дека се подготвени тоа да го направат на четири места. Во текот на септември започнале разговори помеѓу двете страни за наведениот проблем. Османлиите, како услов за решавање на проблемот побарале, грчките сили да се повлечат од границата. Иако преговорите не се одвивале во најповолни услови, сепак на 9 ноември 1882 година грчките и османлиските претставници го потпишале договорот со кој на Грција ѝ биле отстапени некои точки на заедничката граница.⁵⁷ Со овој договор бил решен спорот и на тој начин бил отворен патот за поблиски односи помеѓу двете земји што реално било од заеднички интерес. Ова го користи официјален Лондон и врши на некој начин притисок врз грчката и османлиската влада да ги направат првите видливи чекори за нивното приближување, но тоа беше многу тешко заради наталожената меѓусебна недоверба. Кон ова треба да се додаде и можноста, заради грчко-османлиското приближување, да дојде до уште поголемо заладување на односите меѓу Атина и Патријаршијата,⁵⁸ зошто Портата веќе започнала да ги контролира ак-

⁵⁴ Ю. Константинова, *Балканската политика на Грција*, с. 90.

⁵⁵ Исто.

⁵⁶ Исто, р. 176.

⁵⁷ Исто, р. 177.

⁵⁸ Ελένη Μπέλια, *Εκπαίδευση και αλυτρωτική πολιτική. Η περίπτωση της Θρακίας 1856-1912*, Θεσσαλονίκη, σ. 90.

тивностите на Патријаршијата, а многу брзо ќе дојде и до големи недоразбирања меѓу османлиската влада и Патријархот.

Грција, освен решавањето на проблемите во односите со северниот сосед продолжила со контактите со другите балкански држави. Кон крајот на 1882 година во Атина пристигнал српскиот дипломатски претставник. Неговата цел била да се дојде до договор помеѓу двете држави околу заедничките интереси во Османлиската држава, особено околу Македонија, но грчката влада во тој момент не била заинтересирана за склучување на каков било договор со Србија.⁵⁹ Атина по подобрувањето на односите со Цариград не сакала да дојде до нивно повторно заладување, а исто така сметала дека Србија не е толку силна во Македонија за да мора да се водат преговори. Иако грчката влада немала добри односи со цариградскиот Патријарх, тоа не значело дека немаат заеднички интереси по однос на грчката кауза особено во Македонија. Различен беше пристапот за решавање на проблемите. Јоаким, како што видовме, не криел дека сака да дојде до надминување на шизмата. Тој во октомври 1882 година изјавил дека било крајно време да дојде до помирување на двете цркви. Тој сметал дека помирувањето би требало да опфати и поделба на македонските епархии. Според него, таа поделба немала само црковен, туку и национален карактер.⁶⁰ Затоа, како што самиот изјавил, познавајќи ја состојбата во Македонија како поранешен солунски митрополит, бил на мислење дека сите епархии јужно од велешката требало да останат под јурисдикција на Патријаршијата. Случајно или не ова негово гледиште за територијална поделба на Македонија помеѓу Патријаршијата и Егзархијата се поклопувало со размислувањата на голем број политичари во Атина за кои подоцна ќе говориме. Треба да се истакне дека Јоаким имал поддршка од некои грчки дипломати за својот став околу надминување на шизмата. Грчкиот конзул во Софија, Клеон Рангавис, сметал дека екскомуникацијата на Егзархијата и шизмата отворале бездна помеѓу двата народа без да се создадат поволности за грчките цели во Источна Румелија, Тракија и Македонија.⁶¹ Според

⁵⁹ Driault et Lheritier, *Histoire diplomatique*, p. 178-179.

⁶⁰ Славко Димевски, *За развојот на македонската национална мисла до создавањето на ТМОРО*, Скопје, 1980, с. 206.

⁶¹ E. Kofos, *Attempts*, p. 360, f. 29.

Рангавис, без шизмата двата народа можеле мирно да коегзистираат и да работат за нивните национални интереси во Македонија. Размислувањата на Рангавис не се поклопувале со оние на поголемиот дел од грчките политичари, но мора да се има предвид дека Клеон Рангавис бил приврзаник на оние делови во грчкото општество, кои се залагале за соработка со другите балкански народи.

На почетокот на 1883 година имало размислувања за приближување на Атина кон Виена, но главна пречка за тоа бил Трикупис. Грчкиот премиер сметал дека токму Австро-Унгарија била таа која имала негативен став за грчките аспирации на Берлинскиот конгрес. Тој не го криел ниту своето незадоволство од дејствувањето на австриските дипломатски агенти на пропагандно поле во Македонија и Албанија.⁶² Според неговите исказувања Виена ќе ги загрози грчките интереси во Македонија и Тракија, а со тоа ќе им го олесни патот на Словените. Овој негов став е помалку претеран зошто Виена не била многу расположена да ги засили словенските позиции на Балканот. Грчкиот политичар сметал дека по потчинувањето на Србија следна цел на Виена би била поврзување на железничката линија која ќе завршува во Солун.⁶³ Тој дури на почетокот на 1883 година ќе изјави дека Австро-Унгарија е непријател на елинизмот исто како што е и Русија.⁶⁴ По овие изјави на Трикупис било повеќе од јасно дека во тој момент не можело да дојде до приближување на Атина кон Виена. Не само изјавите на Трикупис, туку и грчкото јавно мислење не било наклонето за соработка со Виена. Пример за тоа е пишувањето на весникот „Еон“, кој објавил статија под наслов „Црквата и нашата националност во Македонија“.⁶⁵ Причина за оваа статија било пастирското послание на солунскиот митрополит Калиник до сите македонски градови по повод првата недела на велигденскиот пост во која се обвинуваат сите пропаганди дека работат против елинизмот. Пишувачот на статијата во „Еон“ не заостанал во жестокиот напад на другите пропаганди во Македонија. Главното внимание било задржано на дејствувањето на австриската пропаган-

⁶² К. Αλιανος, *Μια προοπτική*, σ. 95.

⁶³ Исто, σ. 23.

⁶⁴ Исто, σ. 95.

⁶⁵ Кирил, Патријарх Български, *Българската*, т.1, кн. 2, с. 653.

да со обвинување до австрискиот конзул во Солун за помагањето на католичката пропаганда со цел Австро-Унгарија да проникне во Македонија и до Егејското Море. Ставот на Трикупис несомнено влијаел на расположението на грчкото јавно мислење, кое било креирано од ваквите написи. Многу брзо Атина ќе биде потсетена за овој проблем од страна на Виена.

Во почетокот на осумдесеттите години на XIX век во Атина многу се размислувало за испраќање на грчки лекари во Македонија, кои би соработувале со локалните свештеници и учители за да се формираат комитети во црковните општини со цел да се засили грчката свест кај локалното население.⁶⁶ Со овие размислувања не се согласувал грчкиот конзул во Солун, Петрос Логотетис, кој сметал дека појавата на грчките лекари во Македонија ќе предизвика силна реакција на османлиските власти, кои доколку грчките лекари не се османлиски државјани би ги протерале, а пак доколку се, тогаш би ги затвориле. Логотетис преферирал веќе ако владата се реши за поголемо ангажирање на лекари за потребите на грчката пропаганда, предност да се даде на оние што потекнуваат од Македонија. Тој притоа посочил и еден список на оние лекари кои до 1883 година биле ангажирани од грчката пропаганда, а потекнувале од Македонија-Вафијадис Апостолидис, Епаминонда Димитријадис во Битола; Краиста во Крушево; Симос и Вузас во Костур; Тривелас во Прилеп; Цамоглис во Охрид; Сакеларидис во Велес; Ниотис во Скопје; Василис Димитријадис во Воден; С. Маркис во Бер; Павлидис и Цаусис во Кавала; Пападопулос Прасакакис, Занас, Гика, Кутувалис, Киријакос и Кехаја во Солун; Емануил и Икономидис во Серес; Харитонас во Драма, Ризос во Струмица; Кивернидис во Гевгелија и др. Според Логотетис овие лекари, не само што биле османлиски државјани туку и добро ја прикривале својата активност од османлиските власти.⁶⁷ Сепак во Атина, најверојатно по поподробна анализа, било решено поголемото ангажирање на лекарите за потребите на грчката пропаганда да биде оставено за некои подобри времиња.

⁶⁶ К. Вакалопулос, *То Македонико ζητημα*, с. 83, одлична анализа за делувањето на грчките лекари во Македонија е направена во: Никола Минов, Хипокритски кон Хипократ, ГЗФзФ, кн. 69, Скопје, 2016, с. 155-170.

⁶⁷ Исто.

Трикупис, на почетокот на 1883 година, повторно размислувал за приближување кон Цариград во насока на подобрување и засилување на позицијата на елинизмот во Османлиската држава, но до тоа нема да дојде заради еден настан кој ќе ги залади грчко-османлиските односи, а тоа е посетата на бугарскиот кнез Александар Батенберг на Атина. Тоа не значеше дека во грчките политички и дипломатски кругови немало да се продолжи со размислувања за грчко-османлиско приближување, дури тоа да биде и на локално ниво. Таков е примерот со Битола. Постоеле размислувања дека едно од решенијата за подобрување на позицијата на елинизмот на Битолско било формирање на заеднички грчко-османлиски комитет.⁶⁸ Во овој комитет немало да има место за најфанатизираниите османлиски функционери во Битолскиот вилает. Иако оваа замисла никогаш нема да се материјализира, таа како идеја говори за подготвеноста на некои од Грците да се здружат со секого само за да ја постигнат својата цел. Треба да се напомене мислењето на грчкиот конзул во Битола, кое можеби било решавачко за нереализирањето на ваквата идеја. Докос, познавајќи ја состојбата на теренот, се спротивставил на оваа идеја со образложение дека Османлиите би го подржале само послабиот елемент и би го менувале однесувањето во зависност од моменталните потреби.⁶⁹

Проблемите што постоеле помеѓу Патријаршијата и грчката влада не биле причина некои патријаршиски великодостојници да не бараат помош од грчките дипломатски претставници во Македонија. Така во јануари 1883 година дојранскиот епископ, Теоклитос, побарал од грчкиот конзул во Солун парична помош за набавка на неопходните црковни книги и верски материјал за црквата во Стојаково.⁷⁰

Активностите на грчките конзули во Македонија не биле насочени само кон засилување на грчката пропаганда, туку и кон елиминирање на нејзините противници, преку обвинувања против нив кои биле испраќани до османлиските власти. Големиот противник на грчката, а застапник на романската пропаганда,

⁶⁸ Исто, с. 88.

⁶⁹ Evangelos Kofos, *Dilemmas and*, p50, f.14.

⁷⁰ К. Βακαλόπουλος, *Ο Βορείος*, с. 123.

Апостол Маргарит во април 1883 година бил уапсен од страна на османлиските власти заради некои обвинувања од страна на грчка страна, во што бил вмешан и грчкиот конзулат во Битола.⁷¹

Иницијативата за поблиски односи помеѓу Софија и Атина дошла од бугарска страна. Имено, бугарскиот кнез Александар Батенберг во ноември 1882 година во разговорот со грчкиот конзул во Софија предложил идеја според која било неопходно брзо да дојде до спогодба помеѓу Грција и Бугарија, бидејќи во спротивно судирот би бил неизбежен.⁷² Разговорот не можел да донесе конкретни резултати, но идејата на бугарскиот кнез за спогодба помеѓу Атина и Софија наскоро ќе има шанса да биде испробана, иако шансите за договор биле минимални. Тоа најдобро се гледа од инструкциите на грчкиот премиер, Трикупис до Рангавис во кои, меѓу другото, искусниот атински политичар напоменал дека во однос на Македонија и егејскиот брег грчката страна не може да направи никакви компромиси.⁷³ Може да претпоставиме дека брзата спогодба која ја предлагал бугарскиот кнез освен за прашањето на Источна Румелија и Егзархијата, се однесувала и на Македонија. Инаку, додека траеле разговорите за тоа дали има можност да дојде до посета на бугарскиот кнез на Атина, министерот за надворешни работи Константин Стоилов испратил една поголема белешка до батенберг, што всушност претставува програма за дејствување на Бугарија во османлиска Македонија. Во неа бугарскиот министер забележал дека проблемот на истокот ќе се реши во Македонија и тоа со сила на оружјето и „сè зависи од тоа кој прв ќе стигне на самото место и со кој ќе биде населението“.⁷⁴ Стоилов сметал дека, кога е во прашање македонското население, Бугарија требала постојано да нагласува дека кнежевството е единствениот и природен заштитник на Македонија или „со еден збор секој Македонец треба да е вдахновен со мислата

⁷¹ Кирил, Патријарх Български, *Принос към униатството в Македония*, д. 13, Софија, 1968, с. 441.

⁷² Јура Константинова, *Балканската политика*, с. 151.

⁷³ Исто, с. 155.

⁷⁴ Михајло Миноски, *Македонија во билатералните и мултилатералните договори на балканските држави 1861-1913*, док. 87, ДАРМ, Филозофски факултет, Скопје, 2000, с. 286; Санја Велкова Кожухарова, *Българи и Гърци. Чертни од взаимните им представи*, Институт за балканистика с център за тракологија, Софија, 2014, 212.

дека во Софија се грижат за неговата судбина, за неговата сегашност и за неговата иднина“.⁷⁵ Затоа тој, меѓу другото, предлагал формирање на училишта во најголем обем. За Стоилов главен конкурент во Македонија била Грција, што била сосед на Македонија и во првата криза ќе ги покажела своите претензии.⁷⁶ Така, додека се разговарало за посетата на Батенберг на Атина, Македонија доби нова програма за придобивање на нејзиното население. Трите балкански држави, секоја од свој интерес и аспект, почнаа да се борат за придобивање на населението, што ако имаше свест како што тие сакаа да има, немаше потреба да биде цел на пропагандите.

Шизмата која Цариградската патријаршија ја фрлила врз Бугарската егзархија во 1872 година ги оптоварувала односите помеѓу Грција и Бугарија. Затоа околу ова прашање се воделе разговори помеѓу претставниците на владите во Софија и во Атина со цел да се најде некакво решение. Така, во јануари 1883 година бугарскиот министер за надворешни работи, Стоилов, се сретнал со грчкиот конзул во Софија, Рангавис. Стоилов, во име на кнезот, побарал од грчкиот дипломат да се заложи за подигнување на шизмата и да дознае под кои услови патријархот Јоаким III бил подготвен да ја крене шизмата.⁷⁷ Мора да се напомене дека грчкиот дипломат бил еден од оние малобројни Грци кои сметале дека шизмата повеќе прави штета отколку што и носи корист на Грчката кауза. Според него, токму шизмата е причина за лошата позиција на Грција во Бугарија и во Источна Румелија.⁷⁸ За разлика од него поголемиот дел од грчките политичари и интелектуалци ја сметале шизмата како одбранбено средство за заштита на грчките интереси. Грчкиот генерален конзул во Солун, Докос, во еден свој извештај истакнал дека „нашиот национален интерес ќе трпи одредена штета доколку Шизмата биде подигната“.⁷⁹ Во таа насока е и писмото на Константинос Папаригопулос до амбасадорот Аргиропулос во кое нагласил дека подигнувањето на шизмата би претставувало отстапување на Македонија и на Тракија

⁷⁵ Исто, с. 288.

⁷⁶ Исто, с. 287.

⁷⁷ Χ. Καρδαράς, *Το Οικουμενικό πατριαρχείο*, σ. 112.

⁷⁸ Исто.

⁷⁹ E. Kofos, *Attempts*, p. 360, f. 29.

на Бугарите.⁸⁰ Овој став на основоположникот на современата грчка историографија е најдобар показател за што се користела шизмата од страна на грчките политичари и е одговор зошто таа нема да биде подигната подолг временски период.

Напоменавме дека посетата на бугарскиот кнез на грчката престолнина ќе доведе до заладување на грчко-османлиските односи на краток рок. Подготовките, доаѓањето, престојот и разговорите на Батенберг во Атина сè уште се обвинени со магловитост, не само заради подготовките, туку и заради различното мислење околу тоа за што се разговарало и што бил приоритет на разговорите. Подготовките биле, барем на почетокот тајни. Стоилов на 10 февруари 1883 година му соопштил на грчкиот конзул во Софија дека бугарскиот кнез имал желба во април да го посети грчкиот крал во Атина. Многу брзо, веќе на 27 февруари грчкото министерство за надворешни работи позитивно одговорило на бугарското барање. Грчката влада, според одговорот, била убедена дека средбата на двајцата суверени ќе резултира со едно разбирање што е потребно да постои помеѓу двете земји.⁸¹ Ваквите топли зборови биле повеќе од добра основа за евентуалните разговори, кои би следеле во Атина. Пред да отпатува за османлиската престолнина кнезот Батенберг се сретнал со грчкиот конзул во Софија Рангавис. Кнезот на грчкиот дипломат му рекол дека во Атина ќе го отвори прашањето за воена соработка помеѓу Грција, Бугарија, Србија и Црна Гора.⁸² Според Рангавис, кнезот Батенберг не го оспорил правото на Грција на Солун, но прашал што мислат Грците за Кавала.⁸³ Интересно е да се забележи дека во 1896 година додека бил на дипломатска служба во Букурешт, Рангавис се сретнал со тамошниот бугарски претставник Мингов. Во разговорот Рангавис се осврнал и на неговите средби со Батенберг на кои било разговарано за поделба на Македонија. Според грчкиот дипломат „Тие се договориле јужна Македонија да се отстапи исцело на грчкото влијание, населена претежно со Грци. А во северна, каде што мнозинското население е бугарско, се приз-

⁸⁰ Yura Konstantinova, The Greek-Bulgarian schism and the conflict between Charilaos Tricoupis and Joakim III, *Etude Balkanique*, 42/1, Sofia, 2006, p. 110.

⁸¹ Χ. Ναλτσα, *Ανατολική*, σ. 86.

⁸² Σπυριδων Σφετας, *Ελληνο-βουλγαρικές αναταραξεις*, σ. 47.

⁸³ Исто, σ. 47-48.

навало исклучиво право на Бугарија да спроведува пропаганда. Преостанувало да се определи демаркациона линија меѓу двете сфери на влијание“.⁸⁴ Според Рангавис останувало уште да се формализира сојузот помеѓу двете држави, а тоа требало да се случи за време на посетата на бугарскиот кнез на Атина.

Меѓутоа, наскоро Османлиската влада ќе дознае за намерите на Батенберг и ќе се обиде да ги спречи, но во тоа нема да успее.⁸⁵ Бугарскиот кнез на османлискиот комесар во Софија му рекол дека посетата на Атина се должи на поканата на грчкиот крал и кралица од претходната година.⁸⁶ Од горенаведеното се гледа дека бугарскиот кнез не ја говорел вистината. Иако грчката влада во одговорот до Софија за барањето бугарскиот кнез да ја посети Атина изразила подготвеност за позитивен епилог од неа, сепак еден настан, уште пред Батенберг да дојде во Атина ќе покаже колку било тешко да се постигне било каква согласност по спорните прашања меѓу двете земји. Причината за тоа била можноста Батенберг да допатува во Атина преку Солун. Таквата можност предизвикала неспокојство, не само во Атина туку и во Цариград.⁸⁷ Иако, барем официјално, добредојден во Атина, можноста да дојде во грчката престолнина преку Солун предизвикала непријатно расположение помеѓу грчките политички кругови, кои се плашеле од големата пропаганда што би претходела на посетата на Солун. Грчкиот крал дури размислувал да оди во Ираклион на Крит⁸⁸ како некој вид на притисок, не само врз Цариград, туку и врз Големите сили со цел овие да влијаат врз Батенберг да не го посетува Солун. Стравот што бил изразен од страна на официјална Атина бил логичен ако се има предвид дека Грција имала аспирации кон Македонија, каде што за главен свој соперник ја сметала бугарската пропаганда, а и македонското словенско население, што не ѝ припаѓало на Патријаршијата го сметала за бугарско. Во целиот случај се вмешала Виена, што го посвету-

⁸⁴ Михајло Миноски, *Македонија во билатералните и мултилатералните договори на балканските држави 1861-1913*, док. 102, с. 313.

⁸⁵ *Документи за бугарската историја*, т. 4, Софија, 1942, д. 82, с. 53.

⁸⁶ Исто, д. 87, с. 55.

⁸⁷ Елена Стателова, *Дипломацијата на Княжество Бугарија 1879-1886*, Софија, 1979, с. 130.

⁸⁸ X. Налтса, *Ανατολική*, σ. 86.

вала Батенберг да не оди за Солун, а тој, не можејќи да се спротивстави ја прифатил оваа сугестија.⁸⁹ Бугарскиот кнез од Цариград заминал за Ерусалим, а потоа патот го продолжил за Атина.⁹⁰ Така опасноста, за Грците, Батенберг да дојде во грчката престолнина преку Солун останало само на хартија. Предомислувањето на бугарскиот кнез, колку тоа да било изнудено, предизвикало олеснување во грчките политички кругови, а и грчкиот печат го пречекал со пријателски тон.

Додека траеле подготовките за посетата на Батенберг на грчката престолнина, владата во Атина, увидувајќи дека бугарското црковно прашање било премногу опасно за нејзините интереси, директно се обратила кон Портата. Според тоа што било кажано, Грција за разлика од Бугарите, сакала соработка со Османлиската држава и со Турците, но политиката на Истанбул што одела по принципот „раздели и владеј“, направила големи штети за самата Турција.⁹¹ Успехот на Бугарите, според атинската влада, бил постигнат со руска поддршка, а Русија имала свои планови за регионот. За разлика од Бугарите, Грција својот однос кон интегритетот на Османлиската држава го покажала со неутралноста во последната Српско-турска војна.⁹²

Бугарскиот кнез пристигнал во Атина на 3 мај 1883 година. Тука тој бил пречекан како владетел на независна држава. Неговата посета на грчката престолнина предизвикала внимание не само помеѓу грчката јавност, туку и кај српскиот и османлискиот амбасадор. Може да претпоставиме дека на османлискиот претставник во грчката престолнина воопшто не му било пријатно кога одекнал дваесет и еден плотун во чест на бугарскиот гостин.⁹³ Султановиот дипломатски претставник во Грција особено внимание посветил на доделувањето ордени од страна на бугарскиот кнез на своите грчки домаќини, претежно на министри.⁹⁴ Загри-

⁸⁹ Driault et Lheritier, *Historire diplomatique...*, p.180.

⁹⁰ *История на Българите. Българската дипломация от древността до наши дни*, т.4, София, 2003, с. 242.

⁹¹ Χρηστος Δ. Καρδαρας, *Το οικουμενικο πατριαρχειο*, σ. 121.

⁹² Исто.

⁹³ Ghica-Sturdza, Atena, 22 aprile/4mai 1883, *Documente diplomatice Române, seria I, v. 11, doc. 253*, Editura Academiei, București, 2006, p. 242.

⁹⁴ *Документи*, т. 4, док. 93, с. 58.

жувачки за Османлиите било не само доделувањето, туку и при- мањето на ордените од страна на грчките политичари. Османли- скиот пратеник во Атина им рекол на своите колеги дека добил одредени инструкции од својата влада. Според нив, тој не требал да присуствува на официјалните приеми доколку бугарскиот кнез добил кралски почести, односно биде примен како прет- ставник на независна држава.⁹⁵ Османлиите изразиле голема за- гриженост од посетата на бугарскиот кнез на грчката престолни- на, особено од средбата на кралот Георгиос со бугарскиот гостин.⁹⁶ Стравот произлегувал од можноста да дојде до сојуз помеѓу Грција и Бугарија. Имено, уште пред Батенберг да ја посети грч- ката престолнина во Истанбул пристигнувале гласови дека може да дојде до сојуз помеѓу балканските држави. Затоа, османли- ската влада побарала од своите амбасади во Европа да испитаат да- ли тие гласини биле вистинити или не.⁹⁷

Посетата на Батенберг била следена со вознемирување и во Белград. Имено, таа посета дошла во време кога официјален Белград сакал да води разговори со Атина за заедничка соработка во Македонија и постоел страв да не се поведат разговори помеѓу Атина и Софија за истата работа⁹⁸. Овој страв бил реален и логи- чен зошто меѓу проблемите што ги оптоварувале односите поме- ѓу двете земји била и Македонија. Сепак интересно е гледањето на српскиот пратеник во Атина за оваа посета, кој на неа гледа како на попустливост на официјална Атина кон Бугарите со што дозволуваат да имаат заеднички интереси во Македонија и тоа затоа што не можеле да го избришат фактот дека „во Македонија има и Словени“.⁹⁹

Најинтересен дел од посетата секако се разговорите што бугарскиот кнез ги имал со своите домаќини, а за коишто има раз- ни информации. Елена Стателова смета дека разговорите главно се однесувале за шизмата и положбата на Егзархијата, при што

⁹⁵ Ghica-Sturdza, Atena, 22 aprile/4mai 1883, *Documente diplomatice Române, seria I, v. 11, doc. 253*, p. 242.

⁹⁶ Ebru Boyar, *Ottoman Turks and the Balkans*, Tauris, London-New York, 2007, p. 76.

⁹⁷ Исто.

⁹⁸ Славенко Терзић, *Србија и Грчка*, с. 251.

⁹⁹ Исто, с. 252.

грчката влада изразила готовност за надминување на шизмата доколку Егзархот го напушти Цариград и ја ограничи дејноста на Источна Румелија.¹⁰⁰ Бугарскиот патријарх Кирил и Леритие пак сметаат дека се разговарало за положбата на грчкото население во Бугарија, за железниците и за односите помеѓу двете цркви за што Трикупис понудил посредништво помеѓу Егзархијата и Патријаршијата со цел бугарската црква да добие статус што го имал атинскиот митрополит, под услов Егзархијата да се откаже од Македонија,¹⁰¹ но тоа било одбиено од бугарскиот кнез. На исто мислење е и Налцас.¹⁰² Славко Димевски од своја страна смета дека Батенберг принципиелно бил за спогодба за подигање на шизмата и за воспоставување на патријаршиска јурисдикција во Македонија, доколку се даде гаранција за словенска богослужба во црквите и за бугарската просвета во Македонија.¹⁰³ Елијанос дава повеќе погледи околу разговорите врз база на различни извештаи на странските амбасадори. Така, според него, Александар Батенберг сакал да ги придобие Грција и Црна Гора за сојуз со цел да се спречи австриското пробивање во правец на Солун, а исто така и да ја разгледа можноста од склучување на антиосманлиски сојуз, како и можноста да се направи антируски сојуз со учество и на Романија со заклучок дека посетата била доста матна.¹⁰⁴ Поплазаров тврди дека Грција и Бугарија се согласиле јужна Македонија да биде под грчко влијание, а северниот дел под бугарско. Требало само да се одреди демаркационата линија и тоа при посетата на Батенберг на Атина.¹⁰⁵ Терзиќ пак дава информација за известувањето на грчкиот пратеник во Белград, Делијанис до српската влада, во кое се наведува дека се разговарало за црковниот проблем, но дека Грција не бара и нема да бара политичка спогодба со Бугарија сè додека таму Русите наредуваат.¹⁰⁶ Според Спиридон Сфетас, целта на посетата на бугарскиот кнез на грчката пре-

¹⁰⁰ Е. Стателова, *Дипломацијата*, с. 131.

¹⁰¹ Кирил, П. Б, *Българската*, т.1, кн. 2; Driault et Lheritier, *Histoire diplomatique*, p. 180-181.

¹⁰² Χ. Ναλτσας, *Ανατολική*, σ. 88.

¹⁰³ С. Димевски, *За развојот*, с. 208.

¹⁰⁴ Κ. Αλιανος, *Μια προοπτική*, σ. 24.

¹⁰⁵ Ристо Поплазаров, *Грчката политика спрема Македонија во втората половина на XIX и почетокот на XX век*, Скопје, 1973, с. 22.

¹⁰⁶ С. Терзиќ, *Србија и...*, с. 253.

столнина била формирање балкански сојуз против понатамошното австроунгарско навлегување на Балканот, но кралот Георгиос покренал две прашања што влијаеле врз меѓусебните односи: „1. грчките услови за подигнување на шизмата и 2. заштита на Грците што живееле во бугарското кнежевство“.¹⁰⁷ Кардарас во однос на посетата Батенберг на Атина пишува дека главната цел на бугарскиот кнез била да се увери во расположението на грчката влада за сојуз со Бугарија и Црна Гора.¹⁰⁸ Според В. Гунарис, било природно што македонското прашање, заедно со прашањето за позицијата на Грците во Бугарија и Источна Румелија, било централна тема на разговорите кои Батенберг ги водел во Атина.¹⁰⁹ Ханс Лотар Штепан смета дека основна цел на посетата на бугарскиот кнез на Атина била да се сондира теренот за заедничко дејствување помеѓу Грција и Бугарија.¹¹⁰ Грчкиот министер за надворешни работи Стефанос Драгумис во еден негов разговор со британскиот дипломатски претставник во Атина, Монсон, во октомври 1889 г. демантирал една информација на новинската агенција Хава за некаков бугарски предлог за поделба на Македонија. Тој напоменал дека за тоа прашање се разговарало за време на посетата на Батенберг на Атина во 1883 година, кога тогашниот бугарски кнез му изложил еден таков предлог на грчкиот крал со цел Бугарија да излезе на море, но не преку Солун, туку преку Кавала, бидејќи според мислењето на грчкиот министер тогаш Софија не била заинтересирана за Солун. Предлогот бил одбиен, бидејќи Атина не можела да се согласи со отстапување на областа околу Кавала каде што провладувал грчкиот елемент.¹¹¹ Сепак треба да се видат и искажувањата на тогашниот грчки премиер, Трикупис, кој бил еден од учесниците во овие разговори. Тој во разговорот со британскиот амбасадор во Атина, Рамболд, од 3 февруари 1887 година, се задржал и на посетата на Батенберг.¹¹² Спо-

¹⁰⁷ S. Sfetas, Aspects of Greek-Bulgarian political relations after the Congress of Berlin – The failure of the Greek-Bulgarian rapprochement (1878-1900), *Etudes Balkaniques*, 2, 2005, p. 43.

¹⁰⁸ Χ. Καρδαράς, Το οικόμεινκο, σ. 122.

¹⁰⁹ Β. Γουναρης, Τα Βαλκάνια, σ. 403.

¹¹⁰ Ханс-Лотар Штепан, *Македонскиот јазол*, Аз-буки, Скопје, 2004, с. 129.

¹¹¹ ДАРМ, м-162, Monson-Salisbury, Athens, 9 october 1889, FO 32/608.

¹¹² ДАРМ, м-159, Rumbold-Salisbury, Athens, 3 february, 1887, FO 32/587.

ред него директна цел на посетата на кнезот на Атина била постигнување договор за разбирање околу грчко-бугарската граница во Македонија, но тој многу брзо сфатил дека нема ништо да испадне од ова прашање. Неговиот интерес се насочил и кон можноста Батенберг да ја извести руската влада за резултатите и за темите на разговорите. Трикупис за оваа негова дилема го прашал Батенберг и одговорот бил позитивен, но било збунувачки за грчкиот премиер, бугарскиот кнез, при неговото претставување пред грчките министри, говорел против Русија. Во еден друг разговор со британскиот амбасадор во Атина, Монсон, од октомври 1889, Трикупис повторно се навратил на посетата на бугарскиот кнез на грчката престолнина.¹¹³ Тој го информира својот собеседник дека на Батенберг му понудил линија на разграничување, во која се наведени минимумот грчки барања и која се „однесувала само на провинцијата Македонија“.¹¹⁴ Бугарскиот кнез наводно не се спротивставил на линијата. Трикупис понатаму тврди дека доминантна идеја на кнезот била спречување на австриското пробивање кон Егејското Море со формирање сојуз помеѓу Грција, Бугарија и Црна Гора, но тоа можело да доведе до војна со Османлиската држава, а за што ниту една од наведените балкански држави, дури и со помош на Србија не биле подготвени. Грчкиот премиер нагласил дека неговата земја не сакала да води војна за добивање територии и затоа оваа идеја на Батенберг не добила поддршка во Атина.¹¹⁵ Најверојатно овие тврдења на Трикупис, кои предизвикале интерес кај странските дипломати во Атина, но и кај новинарските кругови во Европа, довеле до погрешни интерпретации за резултатот од посетата на бугарскиот кнез на Атина. Во Лондон во 1887 година се појавила книга од анонимен автор, во која било напишано дека Трикупис и Батенберг постигнале договор за поделба на Македонија на интересни сфери помеѓу Грција и Бугарија, според кој во иднина би било кренато востание и на тој начин би дошло до анексија на деловите од Македонија кон едната и кон другата страна според договорената линија на двајцата лидери.¹¹⁶

¹¹³ ДАРМ, м-162, Monson-Salisbury, Athens, 12 october, 1889, FO 32/608.

¹¹⁴ Исто.

¹¹⁵ Исто.

¹¹⁶ The author of "Greater Britain", *The present position of European politics or Europe in 1887*, Chapman and Hall Ltd., London 1887, p.147-148.

Кофос, користејќи грчка документација,¹¹⁷ пишува дека постоеле добри изгледи за разговори за надминување на проблемите помеѓу Грција и Бугарија, но откако грчката влада увидела дека кнезот останал на погледите за проширување на Бугарија до Солун се покажало дека не може да се одржат некои значајни дискусии по тоа прашање.¹¹⁸

Врз база на изнесеното може да се обидеме да заклучиме дека, и покрај различните видувања на авторите што можат да се прифатат како точни, бугарскиот кнез при посетата на Атина со своите домаќини разговарал за повеќе теми, но главниот дел од разговорите, а тоа нè интересира, биле посветени на Македонија, било за решавање на црковниот спор, што се однесувал и на неа, било за одредување на некоја линија на разграничување на интересните сфери, но заради очевидните разлики до тоа не дошло. Главниот спор помеѓу двете страни не бил само припадноста на православно население, туку територијата особено во приморскиот дел на Македонија со Солун како центар. Ова несогласување не се однесува само за овој временски период. Како потврда за неуспехот да се постигне некоја согласност може да послужи и фактот што само еден месец по посетата на Батенберг на грчката престолнина, истиот тој атински печат кој го дочекал со пријателски коментари, започнал да пишува негативно за Бугарите.¹¹⁹ Според Сфетас, Трикупис сметајќи ја Бугарија за руски протекторат и проценувајќи дека бугарските барања во Македонија се поддржани од Русија, не посветил големо внимание на предлозите на Батенберг и на Влкович. Едно невнимателно искажување на бугарскиот кнез дека за разговорите ќе го информирал рускиот Цар биле доволни за однесувањето на грчкиот премиер.¹²⁰

Неуспехот на посетата на бугарскиот кнез на Атина била забележана и од странските дипломати во грчката престолнина.

¹¹⁷ Кофос говори дека во Архивот на грчкото министерство за надворешни работи постои документација за посетата на Батенберг на грчката престолнина, но таа е некомплетна. (Evangelos Kofos, *Dilemmas*, p.51, f.15).

¹¹⁸ Исто, p. 50.

¹¹⁹ Χ. Ναλτσα, *Ανατολική*, σ. 86.

¹²⁰ Σπυριδων Σφετας, *Οψεις των ελληνο-βουλγαρικων πολιτικων σχεσεων μετα το συνεδριο του Βερολινου-Η αποτυχια μιας ελληνο-βουλγαρικης προσεγγισης (1878-1900)*, *Μακεδονικα*, Θεσσαλονικη, 2007, σ. 142.

Така, романскиот пратеник забележал дека и покрај сите почести што биле укажани кон Батенберг, атинските весници пишувале за можен сојуз меѓу двете земји само ако Бугарите со откажале од своите аспирации кон Македонија.¹²¹ И во ова несогласување, романскиот амбасадор ја забележал желбата на Грците за поделба на Македонија на два дела. Тука, иако била истакната неможност од сојуз, сепак бил забележан ставот дека северниот дел од Македонија бил бугарски, а приморскиот со Солун грчки.¹²²

Според некои размислувања за Грците разговорите на Батенберг во Атина имале повеќе информативен карактер и немале за цел постигнување на договор помеѓу двете страни, ниту вклучување на Грција во некаков балкански сојуз.¹²³

Посетата на бугарскиот кнез на грчката престолнина, интересно, била и тема на еден атински сатиричен весник. Во популарниот *Асмодеос*, се појавил напис во кој биле исмевани написите во останатите грчки весници за посетата на Батенберг на Атина, особено по прашањето на заедничката соработка помеѓу Грците и Бугарите. Всушност, авторот на статијата во популарниот сатиричен весник бил целосно во право, кога заклучил дека сета бука ќе се стиши.¹²⁴

Посетата на бугарскиот кнез на Атина и неуспехот да се постигне макар и минимум согласност за спорните прашања повторно доведува до барање начин за приближување кон Османлиската држава. Трикупис му соопштил на кралот дека во тој момент немало можност за соработка со некоја балканска христијанска држава. Затоа со цел да се спречи словенската пропаганда треба повторно да се поработи на можноста за сојуз со Портата.¹²⁵ Всушност, Грција сакала приближување кон Цариград со цел зачувување на статус кво состојба на Балканот и целовитоста на Османлиската држава. Тоа било така заради неможноста евентуалните промени на Балканот да бидат решени согласно со грчките желби и аспирации. Во оваа насока е интересно и гледиштето на

¹²¹ Ghica-Sturdza, Atena, 27 aprile/9mai 1883, *Documente diplomatice Române, seria I, v. 11*, doc. 257, p. 249.

¹²² Исто.

¹²³ Ю. Константинова, *Балканската политика*, с.153.

¹²⁴ Ασμοδαίος, αρ. 219, 24 Απριλίου, 1883.

¹²⁵ Исто, с. 90.

грчкиот министер за надворешни работи Контоставлос кој сметал дека „непријателот од кого мора да се бранат и Турција и Грција е словенството, кое продира на Балканскиот Полуостров, бидејќи тоа на ист начин им се заканува, како на владеењето на Султанот так и на елинизмот“.¹²⁶

Скоро истовремено со повторното барање начин за приближување со Османлиската држава се засилила активноста на грчките конзули во Македонија, кои согласно со постигнатиот договор го известувале Папаригопулос за состојбите на теренот. Овој, пак, давал идеи до грчката влада за тоа како да се засили позицијата на елинизмот во Македонија, а тоа претежно се однесувало на финансирање на грчките училишта во Македонија. Така солунскиот грчки конзул го информирал Папаригопулос дека во областа за која тој е надлежен имало 194 грчки училишта со 13 022 ученици за кои тамошните Грци издвојувале по 9341 лири.¹²⁷ Кога пишувал за егзархиските и романските училишта, грчкиот конзул нагласил дека тие биле финансирани од бугарската и романската влада, додека рускиот конзул давал средства за егзархиските училишта. Папаригопулос, врз база на овој извештај заклучува дека само грчкото образование има вистински етнички карактер затоа што другите во најголем дел биле финансирани од страна, додека Атинскиот силогос одвојувал само по 4000 османлиски лири за грчките училишта во овој дел на Македонија.¹²⁸ Слично било и со извештајот на Докос, грчкиот конзул во Битола, според кој грчките училишта биле доминантни, по број, во однос на егзархиските и романските. Според него во областа која била под негова надлежност имало 252 грчки, 70 егзархиски и 16 романски училишта.¹²⁹ Исто како и неговиот солунски колега и тој наведува дека најголем дел од средствата за егзархиските училишта доаѓаат од Софија и од Русија, а за романските од Букурешт. Папаригопулос наведува дека и за училиштата во Битола биле праќани по 4000 османлиски лири. Тоа значи дека и грчките училишта добивале средства од Атина.

¹²⁶ Ханс-Лотар Штепан, *Македонскиот јазол*, с. 131.

¹²⁷ Σ. Βουρη, Πηγες, ε. 6, σ. 43.

¹²⁸ Исто, σ. 44.

¹²⁹ Исто, σ. 51.

Многу е тешко да се одреди вистинската сума на дотациите на атинската влада на Силогосот за ширење на грчката писменост. Според Поплазаров за 1883 година една четвртина од расходите на грчките училишта во Македонија биле финансирани од атинската влада. Грчката историчарка Белија наведува бројка од 297 000 драхми што биле одвоени од Силогосот за грчките училишта во Македонија.¹³⁰ Папаригопулос, како претседател на Атинскиот силогос е поконкретен со парите што биле наменети за грчкото образование во Османлиската држава. Тој во еден извештај да атинската влада нагласил дека за 1883 година како дотација за Силогосот биле доделени 417 646, но за подобро финансирање ќе мора да се соберат 500 000 драхми.¹³¹ Познатиот историчар наведува зошто е потребно зголемување на дотациите. Работата на Силогосот била поделена на три главни дела: 1) чисто образовна во која спаѓаат поддршката на учителите во Солун, Битола; пансионот во Серес; поддршка на четири гимназии во Солун, Битола, Серес и Одрин и тоа целосни трошоци за гимназиите во Битола и Одрин, а за оние во Солун и Серес, помош во образовниот процес; помош за 24 грчки училишта од кои 15 во Македонија, три во Тракија и шест во Епир и Албанија; целосна поддршка на 127 машки и женски училишта и тоа 97 во Македонија, 21 во Тракија и 11 во Епир и Албанија; поддршка на 191 основно училиште – во Македонија, 24 во Тракија и 19 во Епир и Албанија. За горенаведените активности се потрошени 385 825,90 драхми.¹³² 2) За исхрана биле потрошени 101 523 драхми и 3) за политичкото дејствување биле потрошени 28 456 драхми или вкупно 515 804,90 драхми. Од наведените податоци се гледа дека најголемиот дел од средствата, иако тоа не е прецизирано, биле наменети за Македонија заради најголемите потреби. Папаригопулос го искористил овој извештај да побара поголема помош од страна на грчките конзули во Македонија и Тракија, особено во областите што ги покриваат конзулатите во Солун и Битола, а тие сочинувале

¹³⁰ Helene Belia, La contribution du "Syllogue pour la propagation des lettres Grecques" a l'encouragement de l'Hellinisme de macedoine 1869-1886. *Communications grecques au VI-e congres international des etudes du sud-europeen*, Athenes, 1990, p. 282.

¹³¹ Σ. Βουρη, Πηγες, ε. 13, σ. 81.

¹³² Исто.

4/5 од Македонија. Иако според Папаригопулос грчките училишта биле далеку побројни од другите, сепак непријателите на елинизмот станале сè поагресивни и затоа е потребно зголемување на помошта, посебно за формирање на нови училишта. Кон ова барање на Папаригопулос може да го додадеме мислењето на Ставрианос за тоа дали грчкото образование постигнало големи резултати помеѓу словенското население во Македонија. Тој смета дека и покрај тоа што во Македонија се водел непречен процес на елинизација, сепак мал број од оние што имале грчко образование станале Грци, а селанските маси во Македонија не биле допрени од грчката култура во академска смисла и тие продолжиле да ги говорат нивните словенски дијалекти.¹³³ Тоа секако му било познато на големиот грчки историчар и тој како шанса за зголемување на грчкото влијание го гледа засилувањето на образовната пропаганда, но иако повремено ќе има некои успеси, сепак најголемиот дел од македонското словенско население ќе остане на другата страна од грчките интереси и аспирации.

Барањата за засилување на грчката пропаганда преку образованието во овој период не можеле да родат плод затоа што османлиските власти, кои од поодамна биле сомничави кон грчките активности, решиле истите да ги стават под своја контрола. Воопшто, по 1883 Портата поставувала пречки за работата на Силогосот на османлиска територија. На 28 мај 1883 Портата официјално ги оспорила привилегиите на Патријаршијата. Имено, Портата под изговор дека Силогосот врши активности што не биле дозволени решила директно да ги контролира наставните планови, наставните средства, книгите и посебно наменувањето на учителите.¹³⁴ Треба да се напомене дека Патријаршијата на некој начин чувствувала дека може да ѝ бидат загрозувани привилегиите. Патријархот Јоаким со цел до тоа да не дојде на 19 јуни 1883 година се обидел да влијае врз Портата, која одговорила дека нема намера да ги допре привилегиите на Патријаршијата.¹³⁵ Тоа се покажало како еден добар маневар на османлиската влада, која реално гледано морала да преземе таков чекор, зошто во прашање било дејствување на антиосманлиски елементи во неколку неј-

¹³³ L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York, 1959, p. 518.

¹³⁴ E. Μπελια, *Εκπαίδευση*, σ. 91.

¹³⁵ K. Βακαλοπουλου, *Ο Βορειος*, σ. 39.

зини области. Проблемите што Цариградската патријаршија ги имала со османлиската држава во 1883 година воопшто не биле случајни и изненадувачки за тогашен познавач на состојбите. Имено, во 1881 година османлиската влада почнала да презема одредени мерки кон османлискиот грчки печат и образовен систем, кој бил целосно под контрола на Патријаршијата.¹³⁶ Така во јуни истата година османлиското министерство за образование побарало објаснување од Патријархот за патриотските песни, напишани од Пумос, што биле објавени во училишните учебници. Во март следната година, османлиското министерство за образовани го запленило ракописот од историчарот А. Паспатис со наслов Опсадата и падот на Константинопол.¹³⁷ Министерството како услов овој ракопис да биде објавен побарало авторот да се согласи со препораките на цензорскиот комитет. Кон активноста на овој комитет треба да ја додадеме и цензурата кон Географијата на Антонијадис и Христијанскиот катехесис на Киријакос. Како резултат на оваа пракса, во иднина сите училишни програми и учебници морале да поминат цензура на министерството, а османлиската влада наменувала и инспектор за православните училишта.¹³⁸ Очигледно национализмот и антидржавното дејствување ја натерало владата во Цариград да преземе остри мерки што дотогаш биле непоимливи за Патријаршијата и Грците воопшто. Грчкото однесување во Големата источна криза и османлиското отстапување на Тесалија и градот Арта во Епир го направиле своето. И така малата доверба кон Грците дополнително била намалена.

Паралелно со интервенцијата на османлиската влада во образованието контролирано од страна на Патријаршијата, властите во Цариград под своја контрола сакале да го стават и дејствувањето на патријаршиските митрополити во државата. Така, на пример, во февруари 1883 година, во бератот што бил издаден за наменување на митрополитот во Костур Константинос, било нагласено дека тој ќе биде суден од османлиски, а не од патријаршиски суд.¹³⁹ Потезите на османлиските власти не можеле да

¹³⁶ L. GERD, *Russian policy in the Orthodox East: The Patriarchate of Constantinople (1878-1914)*, p. 43.

¹³⁷ Исто, p. 44.

¹³⁸ Исто.

¹³⁹ Исто.

останат без соодветна реакција на Патријархот. Јоаким III се сретнал со османлискиот голем везир Саид-паша со цел да му го изрази своето незадоволство.¹⁴⁰ Реакцијата на патријархот не била случајна ниту пак османлиското однесување било нелогично. Везирот на патријарховиот протест одговорил дека Патријаршијата би требала да биде задоволна со позицијата на клерот во Грција,¹⁴¹ најверојатно алудирајќи на позицијата на тамошната православна црква. Коментирајќи ја оваа случка, Денис Вовченко забележал дека османлиските власти, очигледно, гледале во западниот модел што бил применет во новите балкански национални држави.¹⁴²

Решението на Портата за укинување на привилегиите било жежок костен во меѓусебните односи на Атина и Цариград. Грчката влада, која во тој период сакала приближување кон Портата не сакала да ги заострува односите. Од друга страна, пак, Патријаршијата барала поткрепа во спорот со Портата. Доколку тоа не се случи тогаш Патријаршијата ќе бара помош и заштита на друга страна.¹⁴³ Тоа била Русија, која и онака во Атина не била сметана за пријател на Грција и елинизмот, туку за поттикнувач на панславизмот. Атинската влада не одговорила на оваа закана. Освен антипатијата кон Јоаким имала и друга причина за тоа. Јоаким, и покрај сите проблеми со кои се соочувал и понатаму настојувал да се реши прашањето на шизмата. Тој во едно писмо од 24 мај (6 јуни) 1883 година упатено да грчкиот пратеник во Цариград, Кундуриотис, укажал дека руската црква можела да биде модератор во спорот со Егзархијата, зошто немала канонски односи со неа. Тој верувал дека за грчките интереси во Македонија поопасно било брзото зголемување на училиштата, основани од бугарската влада, а не егзистенцијата на Егзархијата.¹⁴⁴ Во борбата на Патријаршијата со османлиската влада за нејзините привилегии амбасадите на големите европски сили не сакале да се вме-

¹⁴⁰ Denis Vovchenko, A triumph of Orthodoxy in the age of nationalism: The Ecumenical Patriarchate, the Sublime Porte and Greece (1856-1890), *Modern Greek studies yearbook*, vol. 28/29, 2012/2013, p. 259.

¹⁴¹ Исто.

¹⁴² Исто.

¹⁴³ Driault et Lheritier, *Histoire diplomatique...*, p. 183.

¹⁴⁴ E, Kofos, *Attempts*, p. 358, f. 24.

шаат. Исклучок било руското дипломатско претставништво во османлиската престолнина. Руската амбасада му дала поддршка на патријархот Јоаким III. Пратеникот Нелидов се сретнал со патријархот и го посветувал да ја причека неговата дипломатска активност околу прашањето на привилегиите.¹⁴⁵ Рускиот дипломат неколку месеци порано му врачил и официјален протест на османлискиот министер за надворешни работи Аариф-паша. Најверојатно, советот на Нелидов, пред сè, имал за цел да повлијае врз патријархот да не презема порадикален чекор, односно да не поднесе оставка.

Целиот проблем околу црковните привилегии и руското вмешување во решението на него, според некои грчки историчари го поставил и проблемот околу подигнување на шизмата врз Бугарската егзархија. Според Кофос, руската влада му врачила предлог на Јоаким за надминување на спорот.¹⁴⁶ Јоаким бил наклонет да разговара, но владата во Атина силно се спротивставила на оваа можност. Очигледно е дека Грција и Грците ја користеле шизмата здобивање концесии.¹⁴⁷ Од друга страна, треба да се напомене дека руската амбасада во османлиската престолнина не давала поддршка на одредени бугарски барања. Имено, во 1883 година егзархот Јосиф имал намера да побара добивање на берати за наменување на егзархиски митрополити. Тогаш рускиот дипломатски претставник во османлиската престолнина го посветувал егзархот да не прави силни барања кон Патријаршијата, бидејќи доколку истата побара од Руската црква да даде сопствен став, тогаш последнава немала да биде на страна на Бугарите.¹⁴⁸

Меѓутоа, барањето поддршка од Нелидов рускиот пратеник во османлиската престолнина и неговото вмешување во проблемот со патријаршиските привилегии имале негативна последица за Патријархот и го отвориле патот за негово повлекување од тронот бидејќи бил дополнително обвинет дека е проруски

¹⁴⁵ L. GERD, *Russian policy in the Orthodox East: The Patriarchate of Constantinople (1878-1914)*, p. 44.

¹⁴⁶ E. Kofos, *Dilemmas*, p. 51 (Предлогот од руската влада не е наведен, а не го сретнавме на друго место).

¹⁴⁷ Исто.

¹⁴⁸ L. GERD, *Russian policy in the Orthodox East: The Patriarchate of Constantinople (1878-1914)*, p. 73.

ориентиран.¹⁴⁹ Обвинувањата кон Јоаким дека бил русофилски настроен, најверојатно се должеле и на неговиот став во поглед на руската поддршка. Тој сметал дека еден сојуз со Русија може да биде покорисен за Грците, отколку западната помош, што секогаш била непријателски настроена кон Православието.¹⁵⁰ Овој негов став сигурно не можел да најде место во политиката на Трикупис, која била насочена кон Англија.

Кога го спомнавме Нелидов тука би забележале еден интересен детаљ. Нелидов во мај 1883 година бил наменуван за руски амбасадор во османлиската престолнина. За нас, кога е во прашање рускиот интерес во регионот и односот кон грчката политика, е интересно неговото видување за можноста од распад на османлиската држава и прашањето на Босфорот и Дарданелите. Според неговото мислење: „Секој можел лесно да забележи дека Турската империја ќе се распадне на истиот начин како што тоа се случило со Византиската. Доколку главниот град биде освоено, седиштето на Империјата ќе се пренесе во Азија и таа полека ќе умира. Русија треба да го освои главниот град, бидејќи целиот нејзин политички, трговски и воен интерес зависи од окупацијата на мореузите“.¹⁵¹ Ова негово размислување доволно говори во кој правец ќе биде неговото дејствување како руски амбасадор во Цариград. Во поглед на руската политика кон османлиска Македонија и прашањето на припадноста на тамошното население, кое за жал и денес предизвикува жолчни полемики, интересен е погледот на рускиот дипломат Г. Н. Трубецкој. На прашањето дали Македонија е бугарска провинција тој одговара: „Долго време Русија, Британија и другите европски земји позитивно одговараа на ова прашање. Меѓутоа, многумина од нашите конзули што го проучуваа ова прашање дале различен одговор. Македонија ниту е чисто бугарска, ниту е српска област, но Словените што таму

¹⁴⁹ Исто.

¹⁵⁰ Lore Gerd, Το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και η ρωσική πολιτική στην Ορθόδοξη Ανατολή (1878-1914), *Κωνσταντίνος Α. Δημάδης, Ταυτότητες στον ελληνικό κοσμο (απο το 1204 εως σημερα)* τ. Γ, ΕΕΝΣ, Αθήνα, 2011, σ. 649.

¹⁵¹ Lora GERD, *Russian policy in the Orthodox East: The Patriarchate of Constantinople (1878-1914)*, p. 5.

живеат се еден суров материјал што може да биде претворен во српски или во бугарски“.¹⁵²

Интересно е да се напомене дека и покрај грчките жалби на руското однесување, сепак постоеле моменти кога на високи руски претставници што ја посетувале Атина можело да им се укаже на грчките барања, но тоа не се правело. Примерот на посетата на Великиот кнез Константин Николаевич на грчката престољнина е добар пример. Тој бил татко на грчката кралица Олга. Кон крајот на февруари 1883 година Константин Николаевич дошол во Атина. Во рамките на својата посета тој се сретнал и со премиерот Трикупис, кој за време на нивната средба, барем според тоа што пишувал Константин, грчкиот политичар му говорел за финансиските проблеми на земјата.¹⁵³

Проблемите со кои се соочувала Патријаршијата би требало да ги зближи Атина и Патријархот, но до тоа не доаѓа, иако грчките дипломати постојано известувале за тешката положба на елинизмот. Тоа не значи дека владата во Атина, заради аверзијата кон Јоаким, немала да се грижи за позицијата на Цариградската патријаршија, како значаен дел од грчката пропаганда. Впрочем Патријархот можел и да биде сменет, а Патријаршијата како институција останува и понатаму. Според Трикупис, грчката држава која сакала територијално да се прошири требало да ја користи позицијата на Патријаршијата во османлиската држава за своите интереси.¹⁵⁴ Затоа тој сметал дека Патријархот, но и свештениците требало да дејствуваат во рамките на потребите на Атина и да го усогласуваат своето дејствување според налозите на грчката влада.¹⁵⁵

Веднаш по заминувањето на бугарскиот кнез од Атина, владата на Трикупис испратила еден циркулар до грчките дип-

¹⁵² Исто, р. 8

¹⁵³ А.В. Шевырев, Августейший путешественник: Визит великого князя Константина Николаевича в Грецию в 1883, *Константиновски чтения – 2017*, Санкт Петербург, 2017, с. 36.

¹⁵⁴ Βασίλειος Ν. Παππας, *Ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία στο Άγιο Όρος και την ευρύτερη περιοχή – η δράση μοναχών και λαϊκών κατά τον Μακεδονικό αγώνα και τους βαλκανικούς πολέμους*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2014, σ. 54.

¹⁵⁵ Ανδρέας Νανακης, *Εκκλησία, γένος, ελληνισμός*, Τεγριος, Αθήνα, 1993, σ. 54.

ломатски претставништва во европските престолнини. Грчките дипломати требале овој циркулар да го искористат со цел да го привлечат интересот на европските дипломати околу бугарските активности што им штетеле на грчките интереси.¹⁵⁶ Овој циркулар, најверојатно е составен, заради информациите што доаѓале од османлиската престолнина. Патријархот Јоаким III го информирал грчкиот пратеник во Истанбул, Андреас Кундуриотис, за неговите средби со високи османлиски функционери. Овие средби не биле без повод. Имено, претходно бугарскиот егзарх ги обиколил османлиските министерства, каде што ги изложил своите барања за митрополитски места во Македонија.¹⁵⁷ Така грчкиот амбасадор во Лондон, Аргиропулос, го посетил британскиот министер за надворешни работи со цел да му ја изложи позицијата на својата влада, за според нив, тешката позиција на Патријаршијата и проблемите во односите со Егзархијата.¹⁵⁸ Според Аргиропулос, Екуменската патријаршија била изложена на крстоносна војна од страна на панславистите, што грчкиот елемент го сметале за словенски.¹⁵⁹ Добивањето на црковната независност, сметал Аргиропулос, не ги задоволела панславистите и постоела опасност Патријаршијата да изгуби добар дел од својот имот како што веќе се случило во Влашка и Молдавија во 1860 година, потоа и во Бесарабија, кога имотот бил присвоен од страна на Русите.¹⁶⁰ Грчкиот амбасадор главниот виновник за недоразбирањата го лоцира кај Егзархијата, затоа што Патријаршијата се обидела со сите сили да дојде до компромис. Тој го уверувал Гренвил во подготвеност на Патријархот да ја подигне шизмата, во името на религиозната согласност, но тоа му било забрането од Синодот. Всуш-

¹⁵⁶ Χ. Δ. Καρδαράς, *Το οικουμενικό πατριαρχείο και ο αλυστροτός ελληνισμός*, σ. 126.

¹⁵⁷ Χ. Καρδαράς, *Ιωακείμ Γ - Χάριλαος Τρικουπίης. Η αντιπαρατέση*, ε. 54, σ. 182-183.

¹⁵⁸ ДАРМ, м-29, Granville, Foreign Office, 15 June 1883, FO 195/1428.

¹⁵⁹ Исто (грчкиот амбасадор не споменува дека потеклото на тој дел од населението не било грчко).

¹⁶⁰ Исто (Интересно е гледиштето на американскиот историчар Данкан Пери, кој како една од главните загуби на Патријаршијата по создавањето на Егзархијата била токму финансиската, бидејќи дел од приходите сега оделе кај новата црква. Duncan M. Perry, *The politics of terror. The Macedonian Liberation Movements 1893-1903*, Durham, 1988, p. 15).

ност во таа забрана голем удел имала официјална Атина. Тој како услов за надминување на црковниот спор повторно го нагласува територијалниот опфат на Егзархијата, која би требало да се простира само на територијата на кнежевството Бугарија и седиштето да ѝ биде во Софија зошто и грчката, српската и романската црква имале автокефалност, но нивната јурисдикција се протегала само на територијата на нивните држави. Аргиропулос, сепак, ја кажал главната грижа на неговата влада, а тоа биле аспирациите на Бугарите кон Источна Румелија, Тракија и Македонија и тоа на штета на грчкиот елемент. Токму од тие причини Грција бара помош од Европа, особено од Англија додека не биде доцна. Сега е појасно зошто тој го користел терминот панслависти, кој за Лондон не бил многу пријатен. На крајот Аргиропулос се изјаснил дека немало потреба од праќање на егзархиски владици во Македонија и во Тракија, бидејќи во рамките на Османлиската држава постоела Цариградската Патријаршија. Грчкиот дипломат само ги потврдил грчките позиции и видувања за црковното прашање, што не биле толку проблематични заради некои канонски причини, колку заради територијата. Скоро истовремено грчкиот министер за надворешни работи му предал циркуларно писмо на британскиот амбасадор во Атина, во кој не криел дека самото постоење на Бугарија претставува опасност за грчките аспирации, а развојот на панславизмот бил уништувачки за грчкиот елемент.¹⁶¹ Контоставлос сметал дека формирањето на Егзархијата и решението нејзиното седиште да биде во Цариград биле понижувачки за Патријаршијата. Исто како и грчкиот амбасадор во Лондон и тој нагласил дека единственото решение може да биде ограничување на дејствувањето на Егзархијата само на територијата на Кнежеството Бугарија. Главна причина за оваа многу остра реакција на грчкиот министер за надворешни работи бил говорот на егзархот во кој била нагласена супремацијата на Бугарите во Македонија и Тракија, што значело, користејќи ја влошената позиција на Патријаршијата, барање на владички места во овие области, а тоа во Атина било дочекано како повреда на грчките интереси зошто и самата помисла да се постават бугарски владици во двете османлиски области било напад врз грчката кауза, бидејќи тие области во иднина морале да припаднат на Гр-

¹⁶¹ ДАРМ, м-30, Ford-Granville, Athens, 28 June 1883, FO 32/550.

ција. Контоставлос нагласил дека Македонија и Тракија во Грција се сметат како грчки области на Османлиската држава.¹⁶² Тој побарал заштита од Европа, но не Европа да војува за Грција, туку заштита на Парискиот мировен договор од 1856 година во кој со член 9 се заштитувала Патријаршијата. Помалку е чудно што еден искусен дипломат како Контоставлос се повикал на еден меѓународен договор, кој веќе бил надминат.

Грчката влада не била загрижена само за црковниот проблем, туку и за позицијата на грчката пропаганда на теренот од каде пристигнувале информации, што во Атина биле сметани за алармантни. Грчкиот конзул во Битола, на почетокот на јуни 1883 година, го информирал министерството за надворешни работи во Атина за своите согледувања на теренот, поточно за позициите на различните пропаганди. Според Докос посебно била тешка позицијата на елинизмот во, како што тој наведува, бугарофонските села, во реонот што тој го покривал каде што грчкиот јазик бил потполно непознат, иако биле вложени големи напори на тој план.¹⁶³ Главниот проблем Докос го гледа во оддалеченоста на селата од грчката граница и затоа не можело да дојде до позасилно распространување на јазикот и на националната свест. Докос, сепак, наведува дека подруга била ситуацијата во селата каде што населението имало грчка свест, иако по потекло не било грчко. Таму работата била поволна за грчките интереси. Како пример го наведува селото Загоричани каде што Грците имале шанси за успех, иако бугарската пропаганда се обидувала тоа да го неутрализира. Со цел да се засили позицијата на Грците, тој предлага формирање на нижо основно училиште во Загоричани. Меѓутоа грчките конзули понекогаш морале да демантираат одредени написи во атинскиот печат за случувањата во Македонија. Токму Докос морал да реагира на пишувањето на весникот „Еон“ околу напредокот на бугарската пропаганда во реоните што ги покривал неговиот конзулат. Имено, весникот пишувал за формирањето на егзархиски училишта во Охрид, воденско и костурско. Докос, информирал дека напредокот на егзархистите е постојан од 1870 година, а училиштата постоеле и порано.¹⁶⁴ Самиот напис во

¹⁶² Исто.

¹⁶³ Σ. Βουρη, *Πηγες*, ε.9, σ. 61.

¹⁶⁴ Исто, д. 12, σ. 69-70.

весникот покажува дека грчкото општество полека, но сигурно се преокупира со настаните во Османлиската држава, поточно во областите кон кои Грција има претензии. Улогата на грчкиот печат во однос на националната работа се повеќе ќе се засилува и на некој начин ќе врши влијание врз политичарите, но и обратно посебно кај оние листови што се под директно влијание на политичките партии.

Развојот на настаните, што не биле поволни за интересите на Грција и елинизмот воопшто ја натерало Атина да бара сојузник помеѓу Големите сили што би бил гаранција, не за нејзината безбедност, туку за заштита на грчките интереси. Сепак во тие моменти било многу тешко да се најде таков сојузник. Официјален Лондон, кој никогаш нема да ја остави Грција на цедило, не бил расположен за постојаните грчки барања, а во однос на заштитата на привилегиите на Патријаршијата дури не покажал никаква активност. Париз, исто така, не покажувал знаци на заинтересираност. Тамошниот грчки пратеник неколку пати го посетил француското министерство за надворешни работ со цел да издејствува француска поддршка по прашањето на привилегиите на Патријаршијата, но официјален Париз бил на мислење дека не треба да интервенира во спорот помеѓу Портата и Патријаршијата.¹⁶⁵ Петроград бил сметан за непријател на интересите на елинизмот. Значи останала Виена, што и онака била најзаинтересирана за настаните на Балканот бидејќи дел од нејзината територија бил на Полоустровот, а и аспирациите за проширување на влијанието се однесувале токму на овој дел од Европа. Тоа во Атина било добро познато, но веќе напоменавме дека премиерот Трикупис ја сметал Австро-Унгарија за непријател на грчките интереси. Грчката влада сакала да дојде до разјаснување на позицијата на Виена во однос на Солун и Македонија, како и запирање на пропагандата во таа османлиска област, бидејќи Трикупис постојано известувал за активност на австриските конзули.¹⁶⁶ Ставот на Трикупис сепак не беше поделен од страна на другите грчки политичари, дури ни кралот веќе на бил толку против контактите со Виена, иако на почетокот и тој бил загрижен за вистинските намери на Хабсбуршката монархија кон областите на Османлис-

¹⁶⁵ Кирил, П. Б, *Българската*, т.1, кн. 2, с. 352.

¹⁶⁶ К. Αλιανός, *Μια προοπτική*, σ. 30.

ката држава кои во Атина беа сметани како грчки. Кралот на 5 јуни 1883 година се сретнал со австроунгарскиот конзул на Крф на кој му го изнел своето мислење дека на неговата земја и требало поддршка од некоја голема сила. Интересно е дека Георгиос непостигнувањето на согласност со Батенберг околу сојуз на балканските држави го лоцира во противењето на грчката јавност.¹⁶⁷ Тоа секако не било точно, но не пропуштил да истакне дека идејата потекнува од Софија, а не од Атина. Грчкиот крал го допрел прашањето на правата на Патријаршијата и побарал поддршка од Виена, а доколку истата ја добие тогаш Австро-Унгарија ќе се покаже како голем пријател на Грција и нејзин заштитник не само на Балканот туку и пошироко. Според Георгиос таквата австриска поддршка ќе значи и поддршка против панславизмот, бидејќи бил убеден во опасноста од Русија по грчките интереси.¹⁶⁸ Со други зборови Георгиос барал австриска поддршка за грчките аспирации, а Грција би била некој вид на браник против панславистите, кои според уверувањето на атинските политички кругови биле заеднички непријател. На тој начин биле направени првите чекори за приближување кон Виена, иако Трикупис и понатаму останал противник на можноста за поблиска соработка.

Интересот на одредени политички кругови во Грција за приближување кон Виена во текот на јуни доби и конкретна шанса. Причина за тоа била оставката на Трикупис со што се отворила можноста за директни разговори со Виена за можната соработка помеѓу двете земји со цел да дојде до договор за сојуз.¹⁶⁹ Грците при тоа на ум, пред сè, ја имале Македонија. Грчкиот амбасадор во Виена, Ипсилантис добил инструкции од Атина во таа насока, со напомена дека Австро-Унгарија би требало да ја напушти целта за проширување кон Солун. Треба да се каже дека Ипсилантис бил еден од оние кои сметале на склучувањето на сојузот со Виена како неопходност за Грција, доколку таа сака во иднина да го добие Солун. Според него, само по тоа Грција може да очекува наклоност на Виена за своите аспирации.¹⁷⁰ Ипсилантис бил во право. Австро-Унгарија која можела да се проширува само кон ју-

¹⁶⁷ Исто, σ. 33.

¹⁶⁸ Исто.

¹⁶⁹ Driault et Lheritier, *Histoire diplomatique*, p. 188.

¹⁷⁰ Κ. Αλιανος, *Μια προοπτική*, σ. 35.

жниот дел на Балканот не би поддржала аспирации на ниту една балканска држава без претходно да ги обезбеди своите интереси.

Во согласност со инструкциите добиени од Атина, Ипсилантис побарал средба со австроунгарскиот министер за надворешни работи Калноки, кој на 26 јуни го примил грчкиот дипломат. Тогаш Ипсилантис ги направил првите предлози за сојуз, но исто така морал да го искаже мислењето кое преовладувало во Атина, а тоа е можното австриско посегаше по Солун. Калноки на ова одговорил, а тоа било нормално, дека тврдењата од тој тип се без основа.¹⁷¹ Тој му ја предочил на грчкиот пратеник неопходноста на официјална Атина да поработи малку со своето јавно мислење, кое очигледно не било наклонето на Виена. Сепак двајцата заклучиле дека двете држави прво морале да ја изразат својата желба за приближување, да се обидат да ги усогласат интересите и на крајот да ги одредат условите за политичкото разбирање. Ипсилантис не бил разочаран од средбата. Напротив, тој бил релативно оптимистички расположен во однос за можноста од постигнување на договор. Тој во извештајот до Атина нагласил дека Виена сакала да дојде до територијално проширување на Грција, ако може на истата да смета како на постојан сојузник, а оставувањето на Солун во Атина на треба да биде сфатено како услов, туку како последица на приближувањето.¹⁷² Ваквиот негов извештај нема да биде прифатен со ентузијазам од страна на грчката влада, која најверојатно очекувала поконкретни резултати од овие разговори. Тој добил инструкции во кои стриктно е наведено дека Солун е од големо значење за Грција. Ипсилантис се обидел да го придобие кралот, но и овој, иако поумерен му нагласил дека Грција мора да ја добие границата согласно со решенијата на Берлинската конференција од 1880 година, иако и самиот говорел од потребата на неговата земја за Солун.¹⁷³ Ипсилантис немал друг избор и на 17 јули повторно се сретнал со Калноки. На оваа веќе втора нивна средба посветена на можноста од грчко-австроунгарски договор, Калноки ја нагласил заинтересираноста на неговата земја за зачувување на статус кво на Балканот, како што било предвидено со берлинскиот договор. Тој сепак наговестил

¹⁷¹ Driault et Lheritier, *Histoire diplomatique*, p. 188.

¹⁷² Кирил, П. Б, *Българската*, т.1, кн. 2, с. 338.

¹⁷³ Χ. Νάλτσα, *Ανατολική*, σ. 97-98.

дека биле потребни некои услови за евентуална поддршка на Виена за можните територијални реструктурирања, кои според него би биле преранети.¹⁷⁴ Според австроунгарскиот министер, јавното мислење на неговата земја би сакало да ги види концесиите што Виена би ги направила во однос на Грција, а од тие концесии зависи расположението на истото. На некој начин ова било предупредување до Атина да не претерува со територијалните барања. Од друга страна, Калноки повторно не пропуштил да нагласи дека Атина мора да поработи на негативниот став на грчкото јавно мислење кон неговата земја, ако сака да дојде до сојуз. Тука австроунгарскиот министер бил во право, а грчката влада сега навистина имала реален проблем, што не можел да се реши набрзина. Разговорот завршил без конкретен договор, но вратата за продолжување на дијалогот не била затворена.

Грција, иако на почетокот на владеењето на Трикупис ги одби српските предлози за сојуз, почнала да покажува интерес за разговор со Белград. Имено, грчкиот пратеник во српската престолнина во есента 1883 година му говорел на Пироќанац за можноста од заедничка работа на Грција и Србија со цел да обележат една политика на балканските народи, а тоа значи дека не сакаат никој од страна да им се меша и би било корисно да им се придружат и другите балкански држави.¹⁷⁵ Најверојатно дипломатската изолираност на Атина била причина за овој потег, но и стравот од Големите сили. Додека грчката дипломатија се вртеше кон Србија во Атина тамошниот османлиски амбасадор Тефик-бег се сретнал со грчкиот премиер за да разговараат околу посетата на Георгиос на Цариград. Постоеле мислења на некои грчки дипломати, како амбасадорот во Цариград, дека зад ова стојат интересите на Германија, Австро-Унгарија и Англија кои посакувале ваков сојуз како противтежа на словенството.¹⁷⁶ Ова може да биде точно. Сепак грчко-османлиското приближување не било можно пред сè заради проблемот со привилегиите на Патријаршијата, но и критското прашање. Кога говориме за привилегиите на Патријаршијата во Грција постоеа сомнеж за руска вмешаност во целиот проблем. Кралот Георгиос дури изјавил дека однесувањето

¹⁷⁴ К. Αιλιανος, *Μια προοπτική*, σ. 43.

¹⁷⁵ С. Терзић, *Србија и Грчка*, с. 254.

¹⁷⁶ Χ. Ναλτοα, *Ανατολική*, σ. 92-93.

на рускиот амбасадор во Цариград, Нелидов, го потсетувало на она на Игнатиев.¹⁷⁷ Тоа сепак не било точно. Напротив во овој период руската дипломатија не била вмешана во никакави антипатријршиски активности.

Преговорите помеѓу Ипсилантис и Калноки што се воделе летото 1883 година резултирале со посета на Виена на грчкиот крал. Тоа било посета од која официјална Атина многу очекувала. Кралот Георгиос пристигнал во Виена на 8 октомври 1883 година и веднаш се сретнал со Калноки. Уште на почетокот на разговорот тој му нагласил на виенскиот дипломат, слично како и на австроунгарскиот конзул на Крф, дека било тешко за неговата земја да се бори со бугарската пропаганда без притоа да има поддршка од една голема сила, бидејќи позицијата на елинизмот била очајна.¹⁷⁸ Според него, погледите на бугарскиот кнез кон Солун, што тој го сметал за бугарско пристаниште, одат подалеку од Санстефанскиот договор. Георгиос добро знаел дека токму Виена беше еден од најголемите противници на договорот од Сан Стефано и не случајно го споменал истиот. Грчкиот крал отворено му изјавил на Калноки дека би било пожелно Солун да ѝ припадне на Грција, кога веќе хабсбуршката држава немала намера да го заземе, и со тоа главното македонско пристаниште немало да падне во словенски раце. Австроунгарскиот министер избегнал да даде одговор по прашањето на Солун и со тоа предизвикал големо разочарување кај грчкиот суверен.¹⁷⁹ Всушност, Калноки и немал потреба да се обврзува за концесии кон држава, која во тој момент не била во позиција да поставува услови. Георгиос, иако разочаран, нагласил дека Грција имала интерес во Македонија, но добил одговор дека Виена била заинтересирана за мир на Балканот, иако Виена би се заложила кај Портата за интересите на елинизмот во Македонија.¹⁸⁰ Со други зборови, исполнувањето на грчките територијални барања би предизвикале нарушување на стабилноста во регионот, а тоа не било во интерес на Виена. Како крајна можност Калноки понудил склучување на трговски договор помеѓу двете држави. Тоа повторно било разочару-

¹⁷⁷ Исто.

¹⁷⁸ К. Αλιανος, *Μια προοπτική*, σ. 55.

¹⁷⁹ Исто.

¹⁸⁰ Исто, σ. 57.

вачки за Георгиос, кој повеќе сакал договор за сојуз со кој не само што би се обезбедиле грчките барања, туку и позицијата на Атина би станала многу позасилена. Тоа го знаела и Виена.

Георгиос заминал разочаран од Виена, но сепак гael надеж дека Калноки ќе му одговори по прашањето за Солун. Во таа насока грчкиот амбасадор во хабсбуршката престолнина добил инструкции од Контоставлос за сондирање на расположението на Калноки по прашањето на Солун. Паралелно со тоа грчкиот дипломат требал да го увери австрискиот министер во искреноста на Грција околу нејзината намера да се приближи кон Виена, а тоа веќе беше многу тешко со оглед на фактот што Трикупис се вратил на власт. Неговите ставови, иако во меѓувреме од прагматични причини ги променил и беа познати на Виена. Ипсилантис не успева да го добие посакуваниот одговор, а новиот австроунгарски амбасадор во Атина, Траутенберг, во разговорот со грчкиот премиер нагласил дека Грција може да смета на поддршка од страна на неговата влада само ако продолжи со реформите во економијата и на вооружените сили и доколку се залага за статус кво на Балканот.¹⁸¹ Тоа значело дека Грција не може да добие поддршка, иако Трикупис работел на реформите, но по прашањето на статус кво во Атина имало многу влијателни сили што не поддржувале зачувување на истото.

Неуспехот на грчките политичари да ја придобијат Виена за своите аспирации многу брзо ќе има одглас во атинскиот печат. Весникот „Македонија“ издал статија под наслов „Австрија“.¹⁸² Насловот доволно говори за расположението што владеело во Атина. Исто така, во весникот „Акрополис“ се појавила една статија, напишана од дописникот на овој весник од Кавала, а која се однесувала не само на австриската политика кон Грција, туку и на руската.¹⁸³ Во статијата Виена била обвинета дека се стреми кон Серското поле, богатите со риба устија на Струма и што е најважно кон двете пристаништа – Солун и Кавала. Провладиниот весник „Ора“, кој секогаш ги изразува ставовите на Трикупис, повикувајќи се на некои наводни написи во виенскиот печат зак-

¹⁸¹ Исто, с. 61.

¹⁸² Χ. Ναλτσα, Ανατολική, с. 99-100.

¹⁸³ Кирил, П. Б, *Българската*, т.1, кн. 2, с. 654.

лучува дека Виена моментално, сметајќи го моментот за неповолен, нема да ја спроведе својата шема, која би предизвикала непријатност во Грција.¹⁸⁴ Тоа според авторот на статијата ѝ овозможува на Грција да се подготви за исполнување на своите должности. Оваа статија предизвикала изненаденост кај австроунагрскиот амбасадор во Атина, кој не го криел своето незадоволство од припишувањето аспирации на неговата земја кон Солун. Тој доста логично го поврзал написот во весникот со неуспехот на грчките барања во Виена. Ваквото пишување на атинските весници, само ја потврдиле оправданоста на недовербата на Калноки околу расположението на грчкото јавно мислење, кое во конкретниов случај било креирано директно од политичарите. Пишувањето на грчките весници секако негативно ќе се одрази кон можноста за приближување, но и тоа ќе биде краткотрајно заради потребата на Грција од поддршка на Виена по прашањето на привилегиите на Патријаршијата.

Разочарувањето на грчките политичари од Виена е проследено со изрази на загриженост околу позицијата на елинизмот во Македонија. Грчкото министерство за надворешни работи на 24 октомври 1883 година испратило допис до Министерскиот совет во кој се нагласува опасноста од дејствувањето на непријателите на елинизмот во Македонија и Тракија со барање да се преземат драстични мерки за заштита на грчките интереси во овие две области.¹⁸⁵ Сепак повеќе се даваат идеи отколку што се преземаат мерки за, тоа што во Атина било сметано, заштита на грчките интереси. Грчкиот конзул во Битола предлагал заедничко дејствување на сите грчки конзули во Македонија во соработка со Атинскиот силогос, но претходно морале да се означат националните приоритети.¹⁸⁶ Докос ќе биде поконкретен во писмото до Папаригопулос во кое ги изнесол своите размислувања и идеи за засилување на позицијата на елинизмот во Македонија. Тој препорачува да дојде до поврзување на железничката линија од Солун кон Серфице, а потоа и кракот кон Грција. Со тоа, според мислењето на Докос, ќе се развијат трговските врски со Грција и ќе соз-

¹⁸⁴ ДАРМ, м-30, Ford-Granville, Athens, 8 november 1883, FO 195/1429.

¹⁸⁵ Ε. Μπελια, *Εκπαίδευση*, σ. 92.

¹⁸⁶ Σ. Βουρη, *Εκπαίδευση*, σ. 74.

даде можност за отворање земјоделска банка.¹⁸⁷ Докос признава дека дознал за одбивањето на Портата во ноември 1883 година да го одобри железничкото поврзување, но сметал дека било национална должност да се продолжи со напори за железничко поврзување на Лариса со Серфице. Овој предлог на Докос не бил само размислување на еден грчки дипломат. Во тој период во Атина се размислувало за тоа на кој начин би можело да се помогне на грчката пропаганда или елинизмот, како што сметале во Грција. Еден од начините бил економско зајакнување со помош на грчката држава, но се барале методите и формите како тоа да се изведе. Грчката влада го сметала за пожелно поврзувањето на грчките со османлиските железници,¹⁸⁸ но овој предлог како што веќе напомувавме бил одбиен од страна на Портата. Атина исто така во насока на поврзување на трговиите на двете држави имала намера да предложи и редовна поморска линија помеѓу Волос и македонските пристаништа, но и овој предлог ќе биде одбиен од османлиската влада. Портата не можела да прифати сообраќајно поврзување со Грција бидејќи се сомневала во крајните цели на тие предлози, но исто така и немала некоја економска корист.

Односите помеѓу Грција и Русија кон крајот на 1883 година биле осетно влошени. Постоеле повеќе причини за неповолниот развој на меѓусебните односи. Една од причините биле и недоразбирањата на Света Гора помеѓу руските и грчките монаси. Во текот на октомври истата година грчките свештеници од манастирот Пандократор испратиле мемоар до англискиот конзул во Солун, Блант, во кој ги обвинуваат руските свештеници за нивното поведение на Света Гора, а ист таков протест бил испратен и до грчката влада.¹⁸⁹ Атина веднаш реагирала на овој протест и му наложила на својот конзул во Солун, Логотетис да замине за Света Гора со цел да ја испита состојбата. Грчкиот конзул го посетил светиот полуостров, под претекст дека тој потпаѓал под неговата конзуларна јурisdикција. Сепак, тој од своите колеги во Солун не можел да го скрие осетното заострување на односите помеѓу грчките и руските монаси на Света Гора. Грците ги обвину-

¹⁸⁷ Σ. Βουρη, *Πηγες*, ε. 16, σ. 96.

¹⁸⁸ *Македонија*, σ. 461.

¹⁸⁹ Constantinos Vacalopoulos, *Temoignages historiques sur l'etat politique au Mont Athos (1880-1884)*, *Balkan Studies*, 23/2, Thessalonique, 1982, p. 368.

вале Русите за нивните претензии на Света Гора со желба полуостровот да го трансформираат во една руска колонија. Исто така Грците сметале дека Русите сакале да ја потчинат Цариградската Патријаршија под своја закрила.¹⁹⁰ Тоа биле грчките објаснувања, но вистинскиот проблем лежел во значењето на Света Гора за Мегалиидејата. Намалувањето или исчезнувањето на грчкото влијание на полуостровот несомнено би имал големи последици по иднината на елинизмот. Затоа и Логотетис бил пратен таму. Тој откако се вратил во Солун јавно се фалел пред своите колеги за наводниот свој успех да ги неутрализира Русите, но тоа не било точно бидејќи и грчката влада покажувала незадоволство од неговото дејствување.¹⁹¹ Проблемот уште извесно време ќе ги оптоварува односите помеѓу двете земји, а тоа е уште еден доказ дека Логотетис не успеал во својата мисија. Покрај проблемите на Света Гора Грците, не само во овој период, ќе ги обвинат Русите и за поттикнување на Егзархијата да бара берати за митрополитски места во Македонија.

Добивајќи информации за настаната состојба на Света Гора и проблемите со руските монаси, владата на Трикупис решила на светиот полуостров да испрати двајца истакнати познавачи на црковните работи. Тоа биле професорите на Теолошкиот факултет во Атина, Николаос Дамалас и Панјотис Павлидис. Тие пристигнале на Света Гора на почетокот на август 1883 година.¹⁹² Таму останале повеќе од еден месец, истражувајќи ги причините за несогласувањата помеѓу руските и грчките монаси. По враќањето во Атина, тие поднеле еден извештај до грчката влада во кој, меѓу другото, предложиле: засилување на грчкото образование на Света Гора; еднаш годишно грчкиот конзул во Солун, но и другите грчки конзули во Македонија да ја посетуваат Света Гора, со цел да ги охрабруваат грчките монаси во нивната заштита на интересите на елинизмот; создавање на една бродска компанија којашто ќе се плови од грчките пристаништа до Света Гора и на тој начин ќе ја олесни економската позиција на монасите; доделување одликувања на грчките монаси што се истакнале во борбата за

¹⁹⁰ Исто, p. 365.

¹⁹¹ Кирил, П. Б, *Българската*, т.1 , кн. 2, с. 458.

¹⁹² X. Δ. Καρδαράς, *Το οικουμενικό πατριαρχείο και ο αλυτρωτός ελληνισμός*, σ. 172.

интересот на Црквата и народот; добивање англиско државјанство на монаси од различни манастири на Света Гора, со цел да може да повикаат на заштита од страна на британската амбасада во Истанбул, во случај руското ширење да ги загрози нивните права.¹⁹³ Случувањата на Света Гора покажале дека понекогаш Атина и Патријаршијата не можеле да се договорат. Двајцата грчки теолози сметале дека патријархот Јоаким не бил виновен за состојбата на Света Гора, но тој став не бил споделен со владата на Трикупис која сметала дека руските активности биле резултат на неактивноста на патријархот.¹⁹⁴ Од друга страна, пак, Јоаким сметал дека целта на делувањето на руските монаси на Света Гора било во насока на освојување на истата, но тоа не го правеле од политички, туку од верски причини.¹⁹⁵ За разлика од другите, проблемите кои настанале на Света Гора, Јоаким не ги гледал како резултат на активноста на руските панслависти, туку на статутите на самоуправните манастирски заедници.¹⁹⁶ Според овие статутите монасите во манастирите можеле да отстапат пред руските барања.¹⁹⁷ Патријархот Јоаким во однос на руското дејствување на Света Гора препорачувал избегнување на конфронтација со Русите. Можеби заради неговото однесување кон Русите, во овој период, интересите на Патријаршијата, но и на грцизмот воопшто на Света Гора, не биле погодени од, како што во Атина говореле, пансловенските активности.¹⁹⁸ Еден цариградски Грк кој го проследувал дејствувањето на Јоаким забележал дека тој ги сакал Русите, но ги отфрлал нивните ирационални идеи.¹⁹⁹ Во исто време атинската влада преку својот конзул во Солун се обидувала да се спротивстави на руските акции, а самиот Патријарх бил обвинет дека

¹⁹³ Исто, σ. 177-178.

¹⁹⁴ Исто.

¹⁹⁵ Χ. Δ. Καρδαρας, *Το οικουμενικο патриарχειο και ο αλυτρωτος ελληνισμος*, σ. 154.

¹⁹⁶ Evangelos Kofos, *Patriarch Joachim III (1878-1884) and the Irredentist Policy of the Greek State*, p. 116.

¹⁹⁷ Исто.

¹⁹⁸ Βασίλειος Ν. Παππας, *Ιστορικα και πολιτιστικα στοιχεια στο Αγιο Ορος*, σ. 56.

¹⁹⁹ Paschalis Kitromilides, *The Ecumenical Patriarchate and the "National Centre"*, p. 269.

е „русофил“.²⁰⁰ Јоаким бил свесен за обвинувањата за русофилството, а тоа се гледа и од неговото писмо до грчкиот пратеник во османлиската престолнина, Кундуриотис од септември 1883 година во кое тој забележува дека секоја активност во Атина се гледала како на русофилија или русофобија, иако интересот бил заеднички.²⁰¹

На почетокот на ноември 1883 година, цариградскиот патријарх, Јоаким III, се сретнал со секретарот на руската амбасада, Теплов. Патријархот за оваа средба ја информирал и грчката влада. Постоела и причина за тоа. Според негово мислење, Теплов, дејствувал со дозвола на руската влада.²⁰² Рускиот дипломат му предложил на Патријархот решение за надминување на проблемите околу Бугарската егзархија. Теплов предложил јурисдикцијата на Егзархијата да биде ограничена на територијата на кнежевството Бугарија, додека Источна Румелија требала да биде под црковна власт на патријаршијата. Во однос на Македонија, предлогот изложен од страна на Теплов, предвидувал нејзино целосно потчинување под јурисдикција на Цариградската патријаршија, но во северните делови, кои рускиот дипломат ги сметал за бугарски, би било дозволени населението да ги избира своите архиеереи, кои би добивале наредби од страна на Патријархот.²⁰³ Јоаким сметал дека предложеното во однос на Бугарија и Источна Румелија било прифатливо, но за Македонија не можел да ја даде својата согласност.²⁰⁴ Ова е уште еден доказ дека Патријархот, покрај православните, пред сè ги имал предвид грчките интереси. Јоаким сметал дека, иако овој предлог целосно не ги задоволувал грчките интереси, тој сепак сметал дека може да послужи за постепено повторно зајакнување на елинизмот.²⁰⁵ Предлозите на Теплов нема да бидат ефектуирани. Интересно е да спомене дека

²⁰⁰ Evangelos Kofos, Patriarch Joachim III (1878-1884) and the Irredentist Policy of the Greek State, p. 116.

²⁰¹ Βασίλειος Ν. Παππας, *Ιστορικα και πολιτιστικα στοιχεια στο Αγιο Ορος*, σ. 58.

²⁰² Χ. Δ. Καρδαρας, *Το οικουμενικο πατριαρχειο και ο αλυτρωτος ελληνισμος*, σ. 129.

²⁰³ Исто.

²⁰⁴ Исто.

²⁰⁵ Исто.

овој руски дипломат неколку години подоцна во Санкт Петербург објавил еден текст посветен на грчко-бугарскиот црковен спор. Во оваа негова студија тој, за разлика од поранешните руски мислења, не ги оцрнувал Грците како противници на единството на православието.²⁰⁶ Напротив, според неговите зборови, егзархот Јосиф како примарно го ставал бугарското територијално проширување пред православното единство.²⁰⁷ Овие негови зборови, најверојатно, биле под импресија на тоа што го гледал на теренот, но и на неговите контакти со патријархот и со егзархот околу проблемот со шизмата на Бугарската егзархија. Но, исто така треба да имаме предвид дека во време кога патријарх бил Јоаким III, односите помеѓу Русија и Цариградската патријаршија биле одлични, а авторитетот на единствената православна сила помеѓу османлиските Грци бил на завидно ниво, и покрај постојаниот грчки страв од панславизмот.²⁰⁸

Кризата околу привилегиите на Патријаршијата се заострила со оставката на Патријархот Јоаким III од 23 декември 1883 година, како резултат на неговото несогласување со политиката на Портата по односното прашање. Грчката влада реагирала на оставката на Јоаким со испраќање на циркулар на 24 декември до нејзиниот амбасадор во Цариград, во кој му се наложува да делува во насока на држење на тензиите во Цариград и во провинциите, како и да дејствува на придобивање на некоја од Големите сили за поддршка на грчките ставови по прашањето на привилегиите.²⁰⁹ Поделеноста во Синодот по прашањето на оставката на Јоаким ќе ја усложни работата на грчкиот амбасадор. Големiot логотет Аристархи беј отворено говорел дека притисоците од Атина доведе до негова оставка, а тоа мислење го делеле и некои дипломати.²¹⁰ Овие гледишта можат да се прифатат како точни

²⁰⁶ Denis Vladimirovich Vovchenko, *Containing Balkan nationalism: Imperial Russia and Ottoman Christians (1856 - 1912)*, PhD dissertation, University of Minnesota, 2008, p. 255.

²⁰⁷ Исто.

²⁰⁸ Лора Герд, *Константинопольская патриархия и Русская церковь перед революцией, Государство, религия, церковь в России и за рубежом, 1(34)*, Москва, 2016.

²⁰⁹ Исто, с. 351.

²¹⁰ Исто, с. 358.

со оглед на разликите меѓу Патријархот и грчката влада по однос на шизмата, но и начинот на дејствувањето на грчката пропаганда, најмногу во Македонија. Точно е дека Грција и даваше поддршка на Патријаршијата кога тоа ѝ беше потребно, но исто така е точно дека во овој период никогаш не му даваше поддршка на Јоаким. Колку и да звучи чудно на Атина и одговараше оставката на Јоаким, бидејќи се отвораше патот за поставување на Патријарх врз кој грчката влада ќе може да има поголемо влијание. Тоа во Атина секогаш се поврзуваше со националните интереси, посебно во Македонија.

Неуспехот на Јоаким III и неговата оставка и денес се тема на размислувања и пишувања на грчките историчари. Танос Веремис смета дека Јоаким, со својата политика за соработка со православните народи на Балканот, го потценил значењето на сè посилените балкански национализми и затоа морал да се повлече откако веќе бил изложен на османлиското незадоволство.²¹¹ Овој грчки историчар смета дека односите помеѓу Патријархот и грчката влада биле една од причините зошто во 1882 година не дошло до поголемо зближување помеѓу османлиската држава и нејзиниот јужен балкански сосед.²¹² Според неговите размислувања, патријархот Јоаким повеќе се залагал за соработка помеѓу православните народи на Балканот и се спротивставувал на политиката на Трикупис за подобрување на односите со османлиската држава, преку која би се направила некаква бариера против словенското навлегување во Македонија.²¹³ Слично размислува и Лора Герд, која смета дека Јоаким имал возвишени мисли за вселенско православие ослободено од национализам.²¹⁴ Падот на Јоаким за Димитриос Стаматопулос бил резултат на силната опозиција направена од страна на националистичките кругови кои реагирале

²¹¹ Thanos Veremis, *The Hellenic kingdom and the Ottoman Greeks: The experiment of the "Society of Constantinople"* in; *Ottoman Greeks in the ages of nationalism : Politics, economy and the society in the Nineteenth century*, ed. by Dimitri Gondicas and Charles Issawi, The Darwin press inc. Princeton, 1999 p.185.

²¹² Θανος Βερεμης, *Ιστορια των ελληνοτουρκικων σχεσεων 1453-2003*, ΕΛΙΑ-ΜΕΠ, Σιδερης, Αθηνα, 2005, σ. 50.

²¹³ Thanos Veremis, *The Modern Balkans: A concise guide to nationalism and politics. The rise and decline of the Nation states*, p. 40.

²¹⁴ Лора Герд, *Константинопольская патриархия и Русская церковь перед революцией*, с. 291.

на османлиските обиди да ги укинат привилегиите на Патријаршијата.²¹⁵ Нанакис, пишувајќи за односите помеѓу Јоаким и Портата, забележал дека грчкиот премиер не можел да ја разбере православноста и екуменската улога на Патријаршијата за која се залагал Цариградскиот патријарх.²¹⁶

Посетата на грчкиот крал на Виена, како што веќе видовме, не ги даде очекуваните резултати, а во Атина повторно се разгорела антиавстриските страсти. Грчките дипломатски претставници во Солун и Битола со голема загриженост ги следеле активностите на австриските дипломати на теренот заради нивната поддршка на католичката пропаганда, што беше сметано како антигрчка активност.²¹⁷ Тоа, сепак, нема да биде пречка грчката влада во јануари 1884 година да побара од својот амбасадор во Виена да се обиде повторно да го постави прашањето за приближување помеѓу двете држави, но, разочарувачки за Грците, Калноки бил повеќе од дециден дека не може да даде никакви гаранции за Солун.²¹⁸

На почетокот на 1884 година, грчката влада морала повторно да размислува за приближување кон Цариград, не со цел Портата да и помогне на Атина да го добие тоа што го сака, бидејќи тоа било невозможно, туку за заедничко дејствување против словенските акции. Кога султанот Абдул Хамид во почетокот на 1884 година го покани грчкиот крал да го посети Цариград, владата во Атина виде шанса да постави барања што се однесувале на трговијата и меѓусебното поврзување. Атина повторно го поставила прашањето на железничкото поврзување. Грчкиот амбасадор во Цариград во март 1884 година, врз база на инструкциите од Атина, требало да ѝ понуди на Портата, во замена за нејзините концесии, гарантирање на годишниот приход на османлискиот дел од пругата, ослободувајќи го правото на пристојност. Тој стапил во контакт со османлискиот министер за надворешни работи, кој му ветил дека проектот за поврзување ќе биде разгледан

²¹⁵ Dimitrios Stamatopoulos, *From Millets to minorities in the 19th century Ottoman Empire: an ambiguous modernization in : Citizenship in Historical perspectives*, ed. by Steven G. Ellis et al. Pisa University Press, 2006, p. 266.

²¹⁶ Ανδρέας Νανακίης, *Εκκλησία, γένος, ελληνισμός*, σ., 54.

²¹⁷Κ. Βακαλοπούλος, *Ο Βορείος*, σ. 50.

²¹⁸ Κ. Αλιανός, *Μια προοπτική*, σ. 62.

од страна на Портата, но тоа не се случило.²¹⁹ Исто така и посета на Георгиос останала недоговорена. На тој начин обидот за поблиски односи со Портата останал без резултат, а тоа пак ќе ја принуди Атина повторно да размисли за поврзување со некоја европска сила. Тоа бил единствен начин грчките аспирации да можат да бидат реализирани.

Оставката на Јоаким на патријаршискиот престол не била веднаш прифатена од Портата. Тоа било и за очекување, бидејќи Јоаким бил лојален кон султанот, а османлиската власт сигурно била запознаена со неговите несогласувања со грчката влада. Оваа, од своја страна, веднаш ги поддржала силите во Синодот кои биле за неговата оставка. За разлика од порано во тие моменти големиот логотет Аристархи беј директно ја обвинил владата во Атина дека го користела проблемот на привилегиите за да се ослободи од него.²²⁰ Меѓутоа решението на Јоаким било конечно и тоа на крајот било прифатено од страна на Портата. Грчката заедница во Македонија го изразила своето задоволство од прифаќањето на оставката на Јоаким. Водечките личности на оваа заедница го обвинувале, веќе поранешниот, патријарх за сервилност кон руската амбасада, посебно во поглед на проблемите на Света Гора и изразиле надеж дека султанот повторно ќе ги потврди привилегиите на Патријаршијата.²²¹ Иако навидум проблемот со оставката на Јоаким не се поврзани со Македонија, реакцијата на Грците покажува дека оваа оставка имала поврзаност и со Македонија, бидејќи било можно зад ставовите на грчката заедница да стоела Атина.

Грчката влада по прифаќањето на оставката на Јоаким се насочила кон изборот на новиот Патријарх со цел да биде избрана погодна личност. Атина во тоа ќе успее со изборот на новиот Патријарх Јаким IV на 16 октомври 1884 година,²²² за кого грчкиот амбасадор во Цариград многу пофално ќе се изјасни со напомена дека наводно не бил избор на неговата влада. Со неговиот избор, влијанието на Атина ќе биде значително поголемо, а тоа во грчките политички кругови се гледало како шанса за зајакнување на

²¹⁹ В. Gounaris, *Greco-turkish*, p. 316.

²²⁰ Кирил, П. Б, *Българската*, т.1, кн. 2, с. 375.

²²¹ ДАРМ, м-27, Blunt-Earl of Dufferin, Salonica, 2 may 1884, FO 78/3644.

²²² Кирил, П. Б, *Българската*, т.1, кн. 2, с. 383.

елинизмот, бидејќи проблемите, поточно недоразбирањата со новиот патријарх ќе бидат помали.

Прашањето за ангажирање на грчките лекари во пропагандните активности и понатаму било актуелно во грчкото министерство за надворешни работи, каде се разгледувале моделите за нивно вклучување. Тоа довело до спротивставени мислења на грчките дипломатски претставници во Османлиската држава. Така додека грчкиот конзул во Битола, Докос, сметал дека е потребно лекарите да соработуваат со патријаршиските свештеници и учители за да се зацврсти грчката свест кај населението, неговиот колега од Солун, Логотетис се спротивставувал на ваквата можност со напомена дека локалните османлиски власти жестоко ќе реагираат на нивното дејствување.²²³

При крајот на 1884 година повторно дошло до актуализација на проблемот со шизмата на бугарската Егзархија. Тогаш царскиот комесар на руската православна црква, Поводоночев, издал памфлет во врска со бугарското црковно прашање. Објавувањето на памфлетот предизвикало реакции во Атина. Професорот по теологија, Н. Дамалас, издал свој памфлет кој го насловил како „Одговор на памфлетот на почитуваниот Поводоночев“ и кој претставувал сумарен поглед на еден сегмент на Грците по црковното прашање.²²⁴ Според Дамалас, јурисдикцијата на Егзархијата би се однесувала на кнежевството Бугарија и Источна Румелија, а власта на Патријаршијата би се однесувала на останатиот дел од Османлиската држава. Интересно е прашањето за Македонија. Дамалас предлагал во оваа област да се исцрта линија што би одела северно од Неврокоп-Струмица-Битола и Корча. Северно од оваа линија Бугарите, како што тој се изјаснил би можеле да добијат владички места. Оваа брошура била преведена на француски јазик и била распространета надвор од земјата преку грчките дипломатски претставништва, но била критикувана од страна на некои грчки интелектуалци, како Папаригопулос, кој сметал дека таа била штетна по грчките интереси. Прашање е зошто Папаригопулос, кој бил еден од оние што ја предложиле линијата на грчките аспирации во Македонија не сакал да ја под-

²²³ К. Βακαλοπούλου, *Ο Βορείος*, σ. 47.

²²⁴ E. Kofos, *Attempts*, p. 359.

држи оваа на Дамалас. Можеби сметал дека било прерано размислувања за поделба на Македонија да бидат изнесени во јавноста, не толку заради реакциите на Грците, колку заради можноста другата страна да помисли дека Грција е подготвена на отстапки.

Грчката влада при крајот на 1884 година повторно ја разгледувала можноста за приближување кон Виена. Интересно е дека, за разлика од порано, Трикупис отворено говорел не само за можноста од приближување кон Виена, туку и за потребата на Грција до тоа да дојде. Во разговорот со францускиот амбасадор во Атина, Де Муј, грчкиот премиер бил запрашан за активностите на австриските дипломатски службеници во Македонија и за очекувањата на Атина од можноста за приближување кон Виена. Тој директно одговорил дека неговата влада во приближувањето кон Австро-Унгарија го гледа својот пат кон Солун, иако претходно во разговорот со британскиот амбасадор во грчката престолнина дал спротивен одговор, т.е. погледите на Виена кон Солун, претставуваат проблем, иако нивните заеднички интереси во однос на руските и бугарските активности се идентични.²²⁵

Промената на мислењето на Трикупис не се должела на некоја нова политика на Виена и Атина во меѓусебните односи, туку на потребата на Грција да ја има австриската поддршка заради некои случувања во и околу Македонија, кои во Атина биле сметани како премногу опасни за грчките интереси. Имено, во тој период имало информации во лондонскиот печат за османлиските насилства во Македонија за што се воделе дури и дискусии во британскиот Парламент. Грчките дипломатски претставници во европските земји овие извештаи ги прогласиле за неточни. Така грчкиот амбасадор во Цариград за неколку дена во декември 1884 година два пати се сретнал со својот британски колега, при што го искажал своето неверување во написите и чудење од заседанијата на Горниот дом на британскиот Парламент по повод настаните²²⁶ и не пропуштил извештаите кои пристигнувале од Македонија да ги нарече претерани и, секако, производ на панславистите.²²⁷ Се-

²²⁵ К. Αιλιανος, *Μια προοπτική*, σ. 75.

²²⁶ ДАРМ, м-29, Wyndham-Granville, Constantinople, 3 december 1884, FO 78/3628.

²²⁷ ДАРМ, м-29, Wyndham-Granville, Constantinople, 10 december 1884, FO 78/3628.

пак, пишувањето на белгискиот публицист и универзитетски професор Лавелеје ќе предизвика бура од реакции во Грција, но и од грчката заедница во Македонија. Тој во лондонскиот весник "Pall Mall Gazette", но и во други листови објавил повеќе написи за османлиските насилства во Македонија врз, како што тој, се изјаснил бугарското население.²²⁸ Настаните, за кои тој пишувал, биле причина за зголемен интерес на британскиот печат за тоа што се случува во Македонија, но во некои од написите била спомената грчката поддршка на османлиските власти. Најголема загриженост и протести во Грција од целокупното дејствување на Лавелеје ќе предизвика неговата студија за населението во Македонија, во која тој тврди дека апсолутно мнозинство на населението во оваа област биле Бугарите, а бројот на Грците изнесувал 54 480.²²⁹ Оваа бројка на Грци во Македонија, изнесена од Лавелеје, предизвикала бран на протести во Атина, но и во Македонија. Во грчкиот главен град на 25 декември 1884 година бил одржан протест на Грците од Македонија, што живееле во Грција.²³⁰ На протестот била усвоена декларација во која се потенцира незадоволството од пишувањето на Лавелеје и британскиот печат и затоа треба да биде соопштена вистината. Вистината според нивните гледишта. Тие, исто така, протестирале против изјавите на Новиков и дадената интерпретација на војводата од Аргил во британскиот Дом на лордовите за насилствата во Македонија, затоа што тие се базираат само на словенски извори. Демонстрантите, кои ја усвоиле резолуцијата го молат филелинот Глени да се заложи, како што се изјаснуваат, за каузата на Македонија. Со цел подобро пренесување на грчките ставови била составена тричлена делегација – Константинос Талис, Јанис Коцанис и Михаилис Типалидис, што требала да ја проследи декларацијата до атинските списанија, „Химера“ во Трст и лондонски „Times“, како и до странските амбасади во грчката престолнина.

Со овој протест не се завршиле искажувањата на грчкото незадоволството од тоа како се известува за Македонија. Скоро

²²⁸ *Граѓа за историјата на македонскиот народ од Архивот на Србија, т. 4, кн. 1, Белград, 1985, док. 142 и 143, с. 241-243.*

²²⁹ К. Вакалопулову, Ο Βορειος, σ. 147.

²³⁰ ДАРМ, м-178, Archivio Storico del Ministero degli Affari Esteri (ASMAE), Curtopasi-Mamini, Atene, 28 dicembre 1884.

истовремено во Серес бил одржан собир на грчката заедница во однос на состојбите во Македонија.²³¹ Собирот бил организиран од некоја Македонска Филеленска асоцијација и исто како на другите собири од ваков тип била испратена декларација, овој пат до Гледстоун.²³² Во декларацијата се нагласува, со многу одбрани зборови дека Англија секогаш била наклонета кон поробените народи, но тоа нејзино филантропство некој сакал да го искористи во бугарска полза под изговор дека, како што стои во декларацијата, бугарското население било загрошено, но тоа не било точно, иако може да има некои исклучоци.²³³ Според авторите на декларацијата, населението во Македонија и оние што ја знаат состојбата ги отфрлаат таквите изјави и нив ги прогласуваат за измама на оние што сакале европските влади и јавното мислење да го натераат да поверуваат во овие злосторства, но овие злосторства биле направени од бугарските комитети во Софија и Пловдив, кои испраќале чети за да го пљачкаат населението и да создаваат немири. Што се однесува до наводите на Лавелеје демонстрантите ги отфрлаат како перверзирање на вистината, бидејќи само во серската област, според нивните статистички податоци, живееле 80 000 Грци. Централниот собир на кој било искажано незадоволство на Грците од Македонија по повод написите на Лавелеје бил одржан во Солун на почетокот на јануари 1885 година на кој присуствувале „највлијателните лидери на грчката заедница“²³⁴ од Солун, Струмица, Велес, Скопје, Битола, Лерин, Костур, Анаसेлеца, Кожани, Серфице, Корча, Воден, Бер, Гревена, Касандра, Света Гора, Кавала, Драма, Серес, Мелник и Неврокоп. Тоа значи присуство на луѓе скоро од цела Македонија, од кои некои не биле Грци, туку грцизирани Македонци и Власи. Со Собирот раководел солунскиот патријаршиски митрополит. Исто така, и на овој собир била усвоена резолуција во која се протестира против тврдењето на белгискиот публицист и професор дека во Македонија имало само 57 480 Грци. Според овој документ, усвоен на протестот, во Македонија имало 800 000 Грци, Македонија не е словен-

²³¹ ДАРМ, м-27, Blunt-Granville, Salonica, 31 december 1884, FO 78/3645.

²³² ДАРМ, м-28, The macedonian Philhellenic association to Mr. Gladstone, Seres, 18(30) december 1884, FO 195/1515.

²³³ Исто.

²³⁴ ДАРМ, м-28, Blunt-Wyndham, Salonica, 9 january 1885, FO 78/3776.

ска земја како што е прикажана во европскиот и во англискиот печат и дискусиите во британскиот Парламент. Во резолуцијата се нагласува дека патријаршистите се тие што се жртви, бидејќи се напаѓани од бугарските чети со единствена цел да бидат принудени да ја напуштат Патријаршијата. Исто така, се бара почитување на решенијата на Берлинскиот конгрес. Протестите и резолуциите, за кои не располагаме со податоци дека се организирани или поддржани од грчката влада и конзули, но тоа не може да се исклучи, јасно ја покажуваат чувствителноста на Грците, од двете страни на границата во однос на состојбите во Македонија, нивното јавно неприфаќање на тврдењата, а тие биле точни, дека во Македонија мнозинскиот дел од христијанското население било словенското, но и фактот дека тие организирано и жестоко се спротиставуваат на тоа што го сметаат за спротивно на нивните национални интереси притоа негирајќи ги другите. Кога говориме за организираноста за одбрана на грчките интереси, може да се послужиме и со примерот на посетата на еден австроунгарски воен брод на солунското пристаниште. Познато е дека дел од атинските политички кругови никогаш не гледале со наклоност на Виена заради нејзините аспирации кон јужните делови на Балканот. Тие ставови биле пренесени и во Македонија, каде што при посетата на австроунгарскиот брод во Солун биле организирани протести на грчката заедница против присуството на бродот во солунското пристаниште.²³⁵

Демонстрациите што во Македонија биле организирани од страна на тамошните грчки и патријаршиски кругови сериозно ја загрижиле и руската дипломатија. Руската амасада во османлиската престолнина, врз база на извештаите од конзулатот во Солун, побарала официјално објаснување од Патријаршијата, која, интересно, одговорила дека активностите за кои било побарано објаснување се должеле на дејствувањето на бугарските националисти што било поттикнато од страна на агенти на Папата.²³⁶ Во атинскиот печат се посветувало големо внимание на овие настани. Тоа било искористено да се потенцира словенската опасност за грчките интереси во Македонија. Во весникот „Еон“ се појавил напис во кој

²³⁵ К. Вакалопулов, *О Вореиос*, σ. 58.

²³⁶ L. GERD, *Russian policy in the Orthodox East: The Patriarchate of Constantinople (1878-1914)*, p. 74.

се укажувало дека православниот панславизам е еднакво опасен по грчките интереси како и махинациите на Папата.²³⁷

Почетокот на 1885 година во Атина бил обележан со постојана загриженост за состојбите во Македонија. Трикупис му изјавил на британскиот пратеник во Атина дека неговата влада била убедена во вмешаноста на словенските агенти во влошувањето на состојбите во Македонија, но доколку има активности во кои има одредени грчки структури, тогаш тоа се однесува на Вулгарис, кој „бил грчки државјанин од бугарско потекло“.²³⁸ Тој не пропуштил да нагласи дека овие активности биле финансирани од руски фондови. Атина, исто така, била загрижена од постојаните митинзи во Бугарија, но и од барањето на Егзархијата да добие митрополитски места во Македонија и информациите за решението на Портата да дозволи наменување на бугарски владици во Велес, Скопје и Охрид. Британскиот конзул во Солун, Блант смета дека токму од овие причини Грците со сите сили се трудат да ја убедат Портата да го повлече решението и ѝ укажуваат на опасноста од бугарските активности за османлиските интереси.²³⁹

За постојаната загриженост што била искажувана од страна на атинската влада во однос на Македонија удел имале и тамошните грчки конзули што постојано известувале за лошата позиција на елинизмот, но истовремено нуделе можни решенија со цел зајакнување на грчката позиција. Солунскиот конзул Николау во едно писмо од 25 февруари предложил формирање на совет на македонските учители и предавачи.²⁴⁰ Целта на овој совет би била решавање на педагошките прашања, собирање на разновидни податоци за состојбите во областа, податоци за етнолошките, црковните, археолошките и етничките проблеми. Тој совет би ги просветувал и информирал наставниците за етничката борба. Многу брзо атинската влада ќе им издаде инструкции на своите конзули во Македонија да работат на собирање етнолошки

²³⁷ Adamantios Theodor Skordos, *From Russian "Pan-Slavism" to Soviet "Slavocommunism"*. Slaviness as an enemy concept in nineteenth and twentieth century Greece, *Memoria e Ricerche, Anno XXVI, n. 59, settembre – dicembre, 2018*, p. 440.

²³⁸ ДАРМ, м-30, Nicolson-Earl Granville, Athens, 4 January 1885, FO 32/563.

²³⁹ *Британски дипломатически документи по българския национален въпрос 1878-1893, т. 1*, София 1993, д. 71, Солун 22 февруари 1885, с. 216.

²⁴⁰ Σ. Βουρη, *Πηγεσ, ε.18, σ. 106*.

податоци за поддршка на грчките барања по линијата, која веќе беше прифатена – Охрид-Крушево-Прилеп-Стоби-северно од Струмица-Мелник-Неврокоп.²⁴¹ Со тоа Атина покажува дека не била сигурна, дури и за областа што ја сметала за неоспорно грчка.

Кога е во прашање поддршката на Англија за грчките интереси и воопшто грчко – британските односи на почетокот на 1885 година се случил еден инцидент во кој бил вмешан британскиот вршител на должноста Николсон. Тој, за разлика од другите странски амбасадори во грчката престолнина, во своите извештаи пишувал за негативните последици од економските и финансиските реформи на Трикупис. Еден таков извештај се појавил во едно угледно списание и со тоа го предизвикал бесот на грчкиот премиер.²⁴² Наскоро Николсон имал еден тежок инцидент. Тој за време на прошетка низ Атина имал недоразбирање со грчки жандарм, кој го удрил британскиот дипломат. Николсон побарал официјално извинување и отпуштање на жандармот од државната служба. Грчката влада тоа го сторила, но во парламентот се развила жестока дискусија за однесувањето на британскиот дипломат, кој на тој начин се нашол во многу деликатна позиција.²⁴³ Во грчките весници, исто така, започнал жесток напад врз Николсон, кој самиот признал дека бил во тешка ситуација, особено што се чувствувал, на некој начин, измамен од Трикупис, кој првично се извинил за инцидентот, а потоа на укажувањата на Николсон дека треба да се смири целата ситуација, едностранно останал ладен. Наскоро, не заради овој инцидент, тој бил повлечен од Атина.

Грција не ја добила очекуваната поддршка од Англија, не само по повод текстовите на Лавелеје, туку и за настаните во Македонија. Напротив, во британскиот парламент се разговарало за состојбите во Македонија на начин кој не одговарал на грчките интереси. Токму од тие причини Атина, и покрај секогаш присутните сомнежи кон Виена во однос на Македонија, повторно за многу краток временски период се обидела да се доближи да Австро-Унгарија. Премиерот Трикупис во разговорот со францус-

²⁴¹ E. Kofos, *Dilemmas*, p. 52, f. 19.

²⁴² Harold Nicolson, *Sir Arthur Nicolson, Bart. A study in the old diplomacy*, Constable and co. Ltd., London, 1937, p. 54-55.

²⁴³ Исто, p. 55-59.

киоит амбасадор отворено изјавил дека неговата влада настојувала да најде еден *modus vivendi* за Македонија и соработката со Виена е насочена кон спречување на руската пропаганда во Македонија. Целта на Грција, според Трикупис, била Македонија како грчка земја да биде спасена од Словените и бугарските аспирации на кои само Виена можела да им се спротивстави и тоа го докажала со залагањето кај Портата за грчките интереси.²⁴⁴ Официјална Виена наводно ја уверила Атина дека во Македонија имала само економски интереси. Токму ова ќе биде искористено од страна на Грците. Во текот на март 1885 година грчката престолнина требала да биде посетена од страна на австроунгарскиот престооло-наследник Рудолф. Посетата била искористена од страна на владиниот весник "Ора" да објави напис во кој се говори за заедничкиот интерес на двете земји за зачувување на статуското на Балканот, но од интерес за Виена е обезбедувањето на економските интереси на Егејот оставајќи им го на Грците поседувањето на Солун и политичката доминација во Македонија.²⁴⁵ Овој став на весникот кој ги изразува ставовите на Трикупис од страна на амбасадорите на Големите сили бил протолкуван како обид на Грците да ја натераат Виена да ги поддржи грчките аспирации во Македонија во замена за грчка поддршка на австриските трговски интереси на Егејот. Меѓутоа големо прашање е дали Виена би прифатила една мала и немоќна балканска држава да го гарантира нејзиниот економски интерес на Егејот. Одговорот е не. Треба да се има предвид дека единствениот простор за територијално ширење на Австро-Унгарија бил Балканот, бидејќи оваа држава беше единствената европска сила која немаше поседи вон стариот континент, а на своите граници на запад, север и исток имаше моќни соседи – Италија, Германија и Русија. Меѓутоа, грчките аспирации во тој момент биле многу силни. Трикупис, иако искусен политичар, дозволил Македонскиот силогос во Атина непречено да дејствува, а ја имал и неговата наклоност. Впрочем „секоја идна затегнатост во Југоисточна Европа би била зграпчена од него за да ја постигне целта на која постојано работи. Неговата екселенција е убедена дека целата политичка и економска иднина на

²⁴⁴ К. Αλιανος, *Μια προοπτική*, σ. 76-77.

²⁴⁵ ДАРМ, м-30, Nicolson-Granville, Athens, 2 march 1885, FO, 32/563.

Грција зависи од поседувањето на Солун²⁴⁶. Затоа во една таква ситуација не треба да чудат и вакви предлози, иако тие биле тешко прифатливи.

Традиција било националниот празник во Грција, денот кога започнало Грчкото востание – 25 март да биде одбележан со големи манифестации и прослави. Во текот на нивното одржување често биле искажувани грчките аспирации кон Османлиската држава, но и да се протестира заради позицијата на Грците во соседната држава. Таков бил случајот и со прославата на националниот празник во 1885 година. Тогаш во Атина биле организирани демонстрации на кои главен збор имале професорите на атинскиот универзитет, кои потекнувале од Македонија, а биле одржани и протести и пред руската амбасада.²⁴⁷ Целта на демонстрациите во грчката престолнина била да се укаже на позицијата на Грците во Османлиската држава. Сето тоа било проследено со еуфорични извици „Да живее Грција“ и „Да живее Македонија“. Всушност во Атина на 25 март имало три собири. На првиот собир професорот Генациос говорел за античкото потекло на Грците, за што сведочи и просторот што го одбрал за собирот – урнатините на античкиот театар.²⁴⁸ Вториот собир бил во организација на „Учителското здружение“ на кој се говорело за значењето на денот на востанието за грчката просвета, а се говорело и за Македонија, која како „колепка на Аристотел-најголемиот философ и колевка на Александар – најголемиот стратег и владетел никогаш нема да ја забораваме“.²⁴⁹ Третиот собир бил најголем и се одржал во зградата на Универзитетот, а бил организиран од македонскиот комитет. На собирот се говорело против славизмот. Иако целта на овие собири била изразување на загриженоста за судбината на Грците во Османлиската држава, не ретко со нив се сакало да се влијае и врз странските дипломатски мисии, но во овој период тоа не успевало. За ова ни сведочи информацијата на српскиот претставник во Атина, Груиќ, за обидот на тројца ученици да поднесат петиција до странските амбасади во грчката престолнина за тешката положба на Грците во Османлиската др-

²⁴⁶ Исто.

²⁴⁷ ДАРМ, м- 178, Curtopasi-Manini, Atene, 16 aprile, 1885, ASMAE.

²⁴⁸ *Граѓа*, т.4, кн. 1, док. 161, с. 271.

²⁴⁹ Исто.

жава и пишувањата на Лавелеје. Наместо поддршка им било одговорено дека не е уместо да се коментира работата на Лавелеје, кој бил приватна личност и дипломатијата не може да го прогласи за одговорен што има подруго мислење за етнографијата на Македонија, а второ и најважно, Македонија била составен дел од Османлиската држава и не може нивното заземање за оваа област да го сметаат за легитимно.

Во текот на 1885 година грчката влада, за разлика од неколку години порано, сериозно почнала да ја разгледува можноста за постигнување некаков договор помеѓу Атина и Белград во однос на Македонија. Грците сметале дека со Србија би можело многу полесно да се постигне согласност за Македонија, заради послабата српска позиција во Македонија. Меѓутоа, така не размислувале Србите кои веќе започнале да организираат митинзи по српските градови заради заштита на, како што се истакнувало, своите браќа во Стара Србија и Македонија. Информациите за овие митинзи на почетокот биле пренесувани во атинскиот печат само како извештаи без коментари,²⁵⁰ но многу брзо и грчкото јавно мислење се заинтересирало за нив и посебно за петициите што целосно биле печатени во весниците во Атина. Грчката влада нешто порано покажала интерес за српските ставови околу Македонија. На почетокот на јануари 1885 година владата во Атина му наложила на својот дипломатски претставник во Белград да ги испита српските погледи, а со тоа и аспирации кон Македонија, но и можноста за постигнување согласност за сојуз меѓу двете земји.²⁵¹ Одговорот бил помалку загрижувачки за Атина. Грчкиот амбасадор во својот извештај дава преглед на српската надворешна политика за која констатира дека е под влијание на Виена. Токму тоа и австриското присуство во Босна ги насочуваат српските погледи на југ кон Солун. Српските погледи кон југот нема премногу да ја исплашат Атина, но ќе ја направат претпазлива во разговорите што ќе следат.

Во Србија, кога биле во прашање односите со Грција и поделбата на Македонија на интересни сфери, постоело размислување за поддршка од Атина. Во 1885 година, претседателот на

²⁵⁰ Исто, с. 272

²⁵¹ Αρχеιον Υπουργετων Εξωτερικων (ΑΥΕ), Πρεσβιας Βελιγραδι/1885/, α. 251, εω Βελιγραδι, 3 Ιαναριου, 1885.

српската влада, Милутин Гарашанин, на српскиот крал Милан му поднел еден план врз база на кој требало да биде организирана српската пропагандна работа во европскиот дел на османлиската држава, поточно во т.н. Стара Србија и Македонија.²⁵² Кога се во прашање Грците, Гарашанин сметал дека Србија, поради грчкото влијание во Цариград, имала потреба од грчка помош. Според него, добрите односи на Србија и Грција би можеле да го зголемат влијанието на Србите во османлиската престолнина.²⁵³ Според него, спогодбата помеѓу Србија и Грција била можна, но претходно било неопходно да се постигне договор околу поделбата на интересните сфери во Македонија.²⁵⁴

Сепак првите контакти помеѓу Грците и Србите во овој период нема да бидат насочени кон разговор за поделба на Македонија на сфери на интереси и влијанија, туку за наменување на српски митрополити. Српската влада испратила барање до Патријархот Јоаким IV за наменување на митрополити Срби по националност во Призрен, Скопје, Велес, Дебар, Битола и Охрид, а за возврат српската влада би плаќала по 1000 лири за секое место.²⁵⁵ Според Кофос, наводно во Патријаршијата имало расположение за прифаќање на српските предлози, но и во Фанар имало поделеност по тоа прашање.²⁵⁶ Иако српската влада барала повеќе митрополитски места во Македонија, главните разговори се воделе околу Скопје. Патријархот му нагласил на српскиот пратеник во Цариград дека според неговото мислење во Скопје, ако треба да се избира митрополит според народноста, тогаш митрополитското место би требало да му припадне на некој Србин.²⁵⁷ Во таа насока тој се залагал кај Големите сили да влијаат врз

²⁵² Момир Самарџиќ, Делатност Милутина Гарашанина на организирање српске пропаганде у Старој Србији и Македонији 1885 године-корени и план, *Историјски часопис*, књ. LI (2004), с. 109.

²⁵³ Исто, с.120.

²⁵⁴ Исто.

²⁵⁵ Славко Димевски, *Историја на македонската православна црква*, Скопје, 1989, с. 537.

²⁵⁶ E. Kofos, Greek-serbian relations and the question of Macedonia 1879-1886, p. 100.

²⁵⁷ ДАРМ, фонд: Јован Јовановиќ-Пижон, сиг. 1. 17. 1. 1/1-30, Грујиќ-Гарашанину, Цариград, 10 априла 1885.

Портата да не ѝ издава берати на Егзархијата.²⁵⁸ Меѓутоа Патријархот, кој можеби мислел дека би било подобро во Скопје да има српски наместо егзархиски митрополит, бил под влијание на грчката влада. Така, Јоаким IV како услови за наменување на српски митрополити побарал: кандидатите да бидат османлиски државјани; да имаат завршено богословски факултет; да бидат монаси или свештеници; да го знаат грчкиот јазик; да имаат добро поведење; да не се компромитирани кај османлиските власти и да фигурираат кај Патријаршијата како кандидати за владаци.²⁵⁹ Овие барања биле тактички потег на Патријархот, кој многу добро знаел дека нема ниту еден српски црковен великодостојник кој би можел да ги исполни овие услови, особено за османлиското државјанство и фигурирањето за кандидат за владика. Зад овие услови индиректно стоела владата во Атина, која во април 1885 година побарала од Патријархот да го одложи наменувањето на српски митрополити во северна Македонија пред да се разјаснат српските барања во Македонија.²⁶⁰ Наводно Атина се плашела концесиите во северниот дел од Македонија да не бидат почеток за српските барања во јужниот дел, кој според гледиштата на Грците бил нивен.²⁶¹ Тоа можеби делумно е точно, но сепак Грција во тој период сакала да добие подобра преговарачка позиција во однос на Белград. Доколку не било така, тогаш грчкиот министер за надворешни работи, Контоставлос не би му дал инструкции на грчкиот пратеник во Белград да ги почне разговорите за исцртување на линија на зоната на интереси во Македонија.²⁶² Грчкиот пратеник постапил согласно инструкциите на владата. Многу брзо ја известил за првите впечатоци при што нагласил дека постои ентузијазам кај сите за договор против Османлиската држава, но што се однесува да границата на интересните

²⁵⁸ Интерсено е излагањето на Патријархот пред британскиот амбасадор во Цариград во поглед на можноста Портата да ѝ издаде берати на Егзархијата. Тој покрај негативниот став на Патријаршијата напоменал дека и српската и грчката црква се спротивставуваат на давањето берати на Егзархијата. (ДАРМ, м-24, Wyndham-Granville, Constantinople, 1 april 1885, FO 287/3).

²⁵⁹ С. Димевски, *Историја*, с. 538.

²⁶⁰ E. Kofos, *Dilemmas*, p. 51, f.16.

²⁶¹ E. Kofos, *Greek-serbian*, p. 100.

²⁶² Исто, p. 96.

сфери работите нема да се одвиваат многу брзо.²⁶³ Оваа негова констатација само ја потврдила првичната одлука на Атина да изврши влијание врз Патријаршијата околу пролонгирањето на решението за назначување српски митрополити во северна Македонија. Преговорите нема да бидат прекинати, но со тек на време ќе добијат друга насока.

Атинскиот печат продолжил со известувањето за настаните и состојбите во Македонија, а преку коментарите во весниците неретко се искажувале и ставовите на владата. Понекогаш тие се користеле и за внатрешнополитичка употреба. Во грчкиот провладин печат во контекст на известувањата за Македонија била нагласена задачата на елинизмот. Грција, како што било нагласено не можела да остане индиферентна на тоа што се случува на север од нејзината граница во областа „која секогаш беше сметана како една од основните куќи на елинизмот“. Грчката влада сакала зачувување на статус кво, но не исклучува и други можности, односно да го брани правото на елинизмот и интересот на грчката националност. Тоа било и став на Трикупис. Однесувањето на грчкиот премиер не останало незабележано од страна на британскиот амбасадор во Атина, кој забележал дека и покрај воената неподготвеност на Грција, владата немала да остане настрана доколку дојде до сериозни немири во Македонија. Во таков случај Грција би влегла во судир заради Солун, а Трикупис тоа не го криел.²⁶⁴ Сепак, кај британскиот дипломат постоел сомнеж за причините за користење на остар тон во пишувањата на провладиниот печат, но и во некои искажувања на Трикупис. Според него, владата со остриот тон во однос на настаните во Македонија сакала да го сврти вниманието од економските проблеми на државата. Трикупис можеби имал таква намера заради националистичката реторика на неговиот конкурент Делијанис, но во април 1885 година ги губи изборите и морал да ја напушти премиерската функција. Незадоволството на Грците од економската политика на Трикупис била причина за неговиот пораз, а не неговата надворешна политика и односот кон Македонија.

Доаѓањето на новата влада на чело со Делијанис требало да значи поактивен однос на грчката држава за исполнување на

²⁶³ АҮЕ, /В1885/, v. 50, εν Βελιγραδιν, 19 απριλιου 1885

²⁶⁴ Исто.

националните аспирации, но до тоа нема да дојде. Делијанис само ги потврдил мислењата и зборувањата за него како за обичен шовинист и демагог. Тој дури презел остри мерки за спречување на преминувањето на грчки чети на османлиска територија. Имено, во текот на мај имало преминување на грчки чети од Тесалија во Македонија. Според некои дипломатски извештаи тие биле формирани од грчката „Источна конфедерација“.²⁶⁵ Делијанис издал наредба за спречување на префрлувањето на чети од грчка на османлиска територија, а за дејствувањето на некои од нив го обвинил својот претходник Трикупис.²⁶⁶ Ова негово тврдење не било точно, но тој успеал за одреден временски период да го спречи навлегувањето на грчки чети на османлиска територија, а тоа го забележале и странските конзули во Солун, кои мирната состојба во јужна Македонија ја поврзале со енергичните мерки на грчката влада.²⁶⁷ Постапките на Делијанис биле разбирливи бидејќи неговата влада, а и многу Грци, во тој момент опасноста по елинизмот ја гледале во кнежевството Бугарија, а не во Османлиската држава. Затоа грчката влада настојувала да ги ограничи акциите на четите што би можеле да доведат до заострување на односите со Цариград, а тоа Атина не го сакала.

Грчката влада постојано изразувала загриженост за позицијата на елинизмот во Македонија и затоа преземала акции таа да биде подобрена. Една од причините за заслабената позиција на елинизмот била и недоволното познавање на грчкиот јазик од страна на учителите во грчките училишта. Јаонис Меркулис, надзорник на училиштата на теренот на битолскиот грчки конзулат, во текот на 1885 година забележал дека во основните училишта имало учители, кои „одвај можат да читаат, а камоли да зборуваат на грчки јазик“. Оваа констатација на Меркулис покажува и еден факт, а тој е потеклото на учителите што не говореле грчки. Сепак нивното потекло нема да пречи тие да ѝ служат на грчката кауза. Причина за тоа може да бараме и во нивниот материјален интерес. Значајно за грчката пропаганда било основањето на филообразовното здружение „Проодос“ („Напредок“) во Крушево во јули 1885 година. Целта на здружението била развој на духот и

²⁶⁵ ДАРМ, м-30, Rumbold-Granville, Athens, 4 june 1885, FO 32/563.

²⁶⁶ ДАРМ, м-30, Rumbold-Granville, Athens, 28 may 1885, FO 32/563.

²⁶⁷ Британски дипломатически, док. 77, с. 240.

свеста кај своите членови и развој на елинизмот во разни области – формирање на библиотеки, набавки на книги, периодика и дневни листови.²⁶⁸

Обидите на Грците да ја засилат позицијата на својата пропаганда ќе бидат попречени со настаните кои ќе се случат во Источна Румелија со што активностите ќе бидат насочени во друг правец.

3.2. ОДНОСОТ НА ГРЦИЈА КОН МАКЕДОНИЈА ВО ВРЕМЕ НА ИСТОЧНО-РУМЕЛИСКАТА КРИЗА 1885-1886

Грција во текот на последната третина од 1885 година ќе се соочи со големата криза што била предизвикана од обединувањето на Кнежевството Бугарија и Источна Румелија. Некои сметаат дека Грција неподготвена ги дочекала овие настани,²⁶⁹ но сепак не може да се прифати тврдењето за немање информации²⁷⁰ за одредени дејствувања на разните комитети. Грчките дипломатски службеници ја информирале својата влада за дејствување на чети на бугарско-османлиската граница кон Македонија.²⁷¹ За можните подготовки говорел и грчкиот амбасадор во Цариград Кондуриотис, но во Атина неговите предупредувања не биле земени предвид.²⁷² Интересно е и едно тврдење на грчкиот политичар Трикупис, тогаш лидер на опозицијата во разговорот со англискиот амбасадор во Атина во февруари 1887. Тој тврди дека во времето кога тој бил лидер на опозицијата добил предлози од Батенберг за Македонија. Според ова искажување на Трикупис, бугарскиот кнез наводно се согласил за линија на разграничување во Македонија што би водела од Охрид преку Струмица и Мелник до границата со Источна Румелија.²⁷³ Тоа според Трикупис

²⁶⁸ К. Вакалопулов, *О Вореиос*, σ. 165.

²⁶⁹ Χ. Ναλτσα, *Ανατολική*, σ. 148 Α.

²⁷⁰ Налцас тврди дека грчката влада немала доволно дипломатски информации, а за тоа најмногу го обвинува грчкиот конзул во Софија Рангавис, кој, според него, повеќе се интересирал за поезијата и филологијата (Исто, σ. 148Α-149Α).

²⁷¹ Driault et Lheritier, *Histoire*, p. 201.

²⁷² Χ. Ναλτσα, *Ανατολική*, σ. 150 Α.

²⁷³ ДАРМ, м-159, цит. док., Athens, 3 february 1887, FO 32/587.

било апсолутно прифатливо за Грците, бидејќи Битола и Серес, останувале во нивниот дел. Иако можеме да се сомневаме на дадената согласност на Батенберг до Трикупис, заради големата сличност со веќе прифатената линија на грчките побарувања во Македонија, може да прифатиме дека постоел некој предлог со цел Грците полесно да го прифатат настанот што ќе следи. Тој предлог би требало да послужи и како најава дека нешто се подготвува. Водечките личности во грчкиот политички живот не направиле анализа за можниот развој на настаните, а кралот Георгиос дури на 9 август заминал на пат. Грчкиот премиер Делијанис во говорот пред Парламентот во март 1886 година рекол дека после сè што се случило можел да биде обвинет за немарност.²⁷⁴ Всушност, Делијанис на почетокот од кризата, ја забележал сложеноста на состојбите и не сакал да се реши за воената опција.²⁷⁵ Но многу брзо тоа ќе се промени и грчката влада ќе влезе во една ситуација од која нема да може да се повлече.

Напишав дека во Грција првично немало големо возбудување. Тоа се однесувало на јавното мислење. Меѓутоа британскиот претставник во Атина ни дава една интересна информација во неговите сеќавања. За разлика од јавноста, владата била многу вознемирена од информациите што пристигнувале од Пловдив. Вознемиреноста, според Рамболд, била поголема бидејќи неколку дена претходно грчката влада била уверувана од Виена дека мирот во регионот бил повеќе обезбеден отколку порано.²⁷⁶ Припојувањето на Источна Румелија кон Бугарија предизвикало болно чувство кај Грците, кои оваа област ја сметале како територија врз која имале неоспорно право.²⁷⁷

Информациите за настаните во Пловдив и бугарското обединување на 7 септември пристигнале во Атина. Тие предизвикале реакции, иако првично немало некој поголем жар. Точно е дека некои кругови во Атина уште првиот ден организирале демон-

²⁷⁴ Χ. Ναλτσα, *Ανατολική*, σ. 150 Α.

²⁷⁵ Βαγια Σερετη, Ο αποηχος της προσαρτησης της Ανατολικης Ρωμυλιας απο τη Βουλγαρια στον αθηναϊκο τυπο, *Οψεις της ιστοριας και το πολιτισμου της Θρακης*, Δημοκριτειου Πανεπιστημιου Θρακης, Κομοτηνη, 2015, σ.172.

²⁷⁶ Horace Rumbold, *Final Recollections*, p. 41.

²⁷⁷ M.Lascaris, Greece and Serbia during the War of 1885, *Slavonic and East European Review*, Vol.11, No. 31 (Jul., 1932), p. 88.

страции, но тие не биле со жестокост што можела да се очекува.²⁷⁸ Одредени атински аналитичари тоа го коментирале со вкупната криза во Грција, но исто така и со верувањето, кое првично преовладувало во Атина, дека берлинскиот договор го обезбедувал статус кво на Балканот и затоа Големите сили немале да дозволат да биде нарушен. Сепак, странските дипломати во грчката престолнина очекувале многу брзо да дојде до промена на однесувањето и на владата и на јавното мислење. Такво навестување веќе имало во опозицискиот печат што барал мобилизација на војската.²⁷⁹ Грчката влада дејствувала помалку збунето, иако притисокот на јавноста веќе започнал да се чувствува, а се појавиле и барања за навлегување во Епир и Македонија. Реално гледано тоа не било возможно, бидејќи Грција војнички не била подготвена за таков сериозен потфат. Владата можела да преземе позасилена активност, но и тоа не се случило. Напротив, грчкиот дипломатски претставник во Софија, Рангавис, не настапувал во име на својата влада, туку во име на другите дипломати.²⁸⁰ Кога владата немала да покаже капацитет за справување со ситуацијата, тогаш се создаваат услови за дејствување на разни структури што се јавуваат како спасители на националните интереси, кои на своја страна го имале и веќе проширениот страв дека засилувањето на Бугарија ќе им наштети на интересите на елинизмот. Тоа особено било забележливо во написите на атинскиот печат.²⁸¹ Демонстрациите во Атина започнале да стануваат секојдневна појава. Првиот голем митинг бил одржан на 9 септември 1885 година.²⁸² Такви демонстрации биле одржани и пред куќата на Делијанис, кој морал да ја уверува толпата да веруваат во Европа која ќе успее да ги врати состојбите согласно со одредбите од Берлинскиот договор, но одговорот на топлата бил „Долу владата. Да живее Македонија“.²⁸³ Развојот на настаните го принудило грчкиот крал да ја

²⁷⁸ ДАРМ, м-24, Rumbold-Salisbury, Athens, 23 september 1885, FO 287/3.

²⁷⁹ Исто.

²⁸⁰ *Външната политика на България, т. 1*, София 1978, док. 277, с. 564.

²⁸¹ Χ. Ναλτσα, *Ανατολική*, σ. 152 Α.

²⁸² Βαγία Σερετη, *Ο αποηχος της προσαρτησης της Ανατολικης Ρωμυλιας απο τη Βουλγαρια στον αθηναϊκο τυπο*, σ. 179.

²⁸³ Χ. Ναλτσα, *Ανατολική*, σ. 152 Α.

прекине традиционалната посета на Данска и да се врати во земјата каде бил пречекан со повици во корист на војна.²⁸⁴

Заради настаните во Источна Румелија кралот Георгиос ја прекинал посетата на европските престолнини. Во Виена тој се сретнал со српскиот крал Милан. Во престолнината на дунавската монархија се сретнал и со тамошниот министер за надворешни работи Калноки. Тој пред дипломатите и министрите изјавил дека заедно со српскиот крал се принудени да ги заштитат своите интереси што се комплицирале заради дејството на Бугарите.²⁸⁵ Тој ја најавил и можноста за мобилизација на грчката војска доколку бугарските акции се распространеле и во Македонија. Грчкиот крал, користејќи го руското незадоволство со бугарското обединување, му пишал порака на царот Александар III, во која го уверувал рускиот император за искреното пријателство на Грција кон Русија. Откако се вратил во грчката престолнина во разговорот со британскиот полномошен министер во Атина изјавил дека бугарскиот Кнез го разурнал Берлинскиот договор и доколку Големите сили молчеле на оваа акција, тоа ќе предизвика слична активност и на другите националности.²⁸⁶ Со други зборови тој ја најавил можноста и неговата земја да преземе соодветни дејства со кои понатаму би биле нарушени решенијата на Берлинскиот мировен договор од 1878 година, кој требало да обезбеди статус кво на Балканот на подолг временски период. Сосема е друго прашањето дали навистина Грција би можела да презеде слична акција како што тоа го направило кнежевството Бугарија со обединувањето со Источна Румелија. Таму реално не постоела османлиска власт, ниту пак војски кои обединувањето би го спречиле на самиот почеток.

Настаните во Источна Румелија и нејзиното обединување со Бугарија предизвикале голема загриженост во Европа. Лордот Солзбери, во едно писмо до кралицата Викторија, забележал дека акцијата што ја презеле Бугарите била лоша, бидејќи може да дојде до немири во Македонија, Грција тоа ќе го искористела, а

²⁸⁴ ДАРМ, м- 438, Политичко одељење(ПО), ФVб, Грујић-Гарашанину, Атина, 15 септем-бра 1885.

²⁸⁵ X. Глушков, События на Балканах 1885-1886 годов и Европа, *Вестник ВолГУ, Серия 4, в. 12, 2007, с. 67.*

²⁸⁶ Исто.

сето тоа можело да ја доведе во опасност Османлиската империја.²⁸⁷ Британската кралица во една телеграма до Солзбери нагласила дека треба јасно да им се стави до знаење на Грција и на Србија оти понатамошното загрозување на мирот на Балканот немало да биде толерирано.²⁸⁸

Загриженоста на Солзбери не била без основа. Тој добивал вознемирувачки информации од британските дипломати. За време на престојот на грчкиот крал во Виена, Георгиос се сретнал со британскиот пратеник во австриската престолнина. Грчкиот монарх на Британецот едноставно му рекол дека тој очекувал да биде повикан за „ослободување на Крит и на другите места, и јас сигурно ќе одам. Што е добро за Кнезот на Бугарија е добро и за мене“.²⁸⁹ Колку овие зборови на Георгиос да звучеле арогантно или како реакција на одреден бес, кој би можел да му замери по настаните во Пловдив? Загриженоста на Солзбери сигурно не била поголема од онаа на султанот. Тој бил, повеќе од загрижен што би можеле да направат Србите и Грците.²⁹⁰ Единствената компензација што тие би можеле да ја бараат биле делови од османлиската територија.

Грчката влада веќе морала да реагира поцврсто по повод настаните во Источна Румелија. Притисокот на јавноста бил се посилен, но и стравот од силна Бугарија најмногу ја засилувал загриженоста на Атина. Едноставно се создала држава со голема територија и значително население со која било тешко да се најде заеднички јазик.²⁹¹ Особено за Македонија. Затоа Делијанис во разговорите со странските амбасадори во Атина, посебно оние на европските сили, не го криел своето возбудување од настаните во Пловдив, но добивал совети Грција да не ја заострува и онака комплицираната ситуација. Англискиот амбасадор го посветувал да избегнува активности што би го запалиле јавното мислење. Вла-

²⁸⁷ William L. Langer, *European alliances and alignments 1871-1890*, Alfred A. Knopf, New York 1931, p. 348.

²⁸⁸ George Earle Buckle, *The Letters of Queen Victoria*, v. 3, 1879-1885, John Murray, London, 1928, p. 694.

²⁸⁹ Lady Gwendolen Cecil, *Life of Robert Marquis of Salisbury*, v.3, Hodder and Stoughton Ltd., London, 1921, p. 243.

²⁹⁰ Исто, p. 247.

²⁹¹ Барбара Јелавич, *Историја на Балканот*, кн. 2, Скопје, 1999, с. 47.

дата во Атина наводно покажувала согласност со овие совети, бидејќи располагала со информации дека бугарски чети навлегле во Македонија, но истите не ги објавувала заради јавното мислење.²⁹² Можноста за загрозување на Македонија од страна на Бугарите и стравот кој бил присутен во Грција околу таквата можност им бил познат на амбасадорите на Големите сили. Затоа австроунгарскиот амбасадор во Атина ја уверувал грчката влада дека Виена заедно со другите сили ќе се труди да спречи движењето да се прошири и кон Македонија.²⁹³ Притоа била пренесена пораката на Калноки за мирољубиво однесување на Грција. Официјална Атина, во тој момент, надевајќи се на странската дипломатска интервенција за повторно воспоставување на статус-кво не можела поинаку да постапува, а и Делијанис немал капацитет да се справи со ситуацијата. Уште повеќе и покрај барањата за интервенција на грчката војска, таа не беше во состојба да изврши покомплицирана акција.

Ситуацијата на Балканот започнала сè повеќе да се заострува. Станувало јасно дека Атина и Белград ќе бараат враќање на статус кво или одредени компензации. Тоа можело да се очекува со оглед на фактот дека обединета Бугарија станува релативно силна балканска земја, со аспирации кон други османлиски области, иако сè уште не била независна. Можноста од дополнителни проблеми и губење на контролата на ситуацијата на Балканот ги принудило Големите сили да преземат конкретни чекори со цел да ја стават ситуацијата под контрола. Францускиот премиер Фрејсине предложил, а многу брзо и добил согласност од другите европски сили, да се направи колективен чекор во балканските престолнини – Атина, Белград и Букурешт за да се одвратат трите влади од опасните намери и предлози и да не се создаваат немири во другите делови на Османлиската држава, особено по информациите дека Бугарите сакале да направат немири и во Македонија.²⁹⁴ Повеќе немаше сомнение дека Големите сили не сакаат ниту да слушнат за компензации на Грција и Србија, за што наголемо пишувале и весниците во Берлин, Виена и Цариград.²⁹⁵

²⁹² ДАРМ, м- 24, Rumbold-Salisbury, Athens, 23 september 1885, FO 287/3.

²⁹³ ДАРМ, м- 24, Rumbold-Salisbury, Athens, 24 september 1885, FO 287/3.

²⁹⁴ Χ. Ναλτσα, *Ανατολική*, σ. 119.

²⁹⁵ *Γραΐα*, т.4, кн. 1, док. 208, с. 359.

Францускиот амбасадор во Атина, Де Муј, се сретнал со Делијанис при што апелирал на воздржаност и разумност. Грчкиот премиер дал уверување за решеноста на неговата влада да не прави дополнителни компликации и затоа ќе го чека решението на Големите сили, а Де Муј, пак го уверил Делијанис дека може да смета на пријателството на Франција, што било покажано и во текот на настаните од 1880-1881 година.²⁹⁶ Размислувањата на Големите сили, во овој период, нема многу да влијаат на настаните во Грција.

Додека се заострувала политиката и безбедносната состојба на Балканот, проструила една интересна вест. Имено се слушале гласини за некаков сојуз на Романија со Србија или Грција. Романската влада веднаш реагираше со цел да ги демантира таквите гласини што можеле да ја стават во непријатна ситуација. Романските пратеници во странство добиле налог од министерот за надворешни работи да ја демантираат информацијата за некаков сојуз со Грција или Србија.²⁹⁷ Овие информации не биле случајни. Имено, непосредно по настаните во Пловдив грчкиот премиер Делијанис отворено го прашал дали може да смета на поддршка на Романија и на романската војска.²⁹⁸ Романскиот дипломат одговорил дека немал овластувања да одговори на такво прашање. Одговорот на романската влада веќе го видовме.

Во Атина продолжиле собирањата на кои се поттикнувала владата да преземе порешителни чекори за заштита на грчките интереси. Голем број говорници држеле подбучнувачки говори по атинските улици во кои се величала грчката нација. Од своја страна владата започнала да ја придвижува војската кон османлиската граница, особено единиците од Атина и Пелопонез.²⁹⁹ Меѓутоа, грчките политички кругови почнале да говорат дека со превратот во Пловдив и обединувањето на Источна Румелија со Буга-

²⁹⁶ Христо Глушков, Франција, османската империја и съединението на България 1885-1886, *Исторически преглед*, 41/5, София, 1985, с. 72-73.

²⁹⁷ Ion Câmpineanu, Către legațiile României în străinătate (fără Belgrad și Atena), București, 17/29 septembrie 1885, *Documente diplomatice române, seria 1, v. 12, doc. 429*, Editura Conphys, 2010, p. 639.

²⁹⁸ Ghica-Ion Câmpineanu, Atena, 27 septembrie/8 octombrie 1885, *Documente diplomatice române, seria 1, v. 12, doc. 465*, p. 668.

²⁹⁹ ДАРМ, м-438, ПО, Р-1, Ф-V, Грујић-Гарашанину, Атина 22 септември 1885.

рија е завршено и немало шанси да се врати претходната состојба. Затоа Грција требала да бара компензација, но таа не би требало да се однесува на Крит, кој и така ќе бил добиен.³⁰⁰ Сепак на почетокот на кризата размислувањата биле подруги. Имено во грчката влада постоеле кругови кои сметале дека анексијата на Крит немала да предизвика проблеми како барањата за добивање на територија согласно со решенијата на Берлинската конференција од 1880 година. Во самата влада се развила дискусија за тоа што Грција требала да направи во дадената ситуација. Некои министри сметале дека треба да се навлезе во Епир и да се предизвика големо востание на Крит. Некои, пак, барале итна поморска акција на Крит проследена со истоварување на грчките сили, како и испраќање на војска во Македонија. Тројца министри во грчката влада – Андониос Зигомалас, министер за црковни прашања, Ровертос Ромас, министер за поморство и С. Антонопулос, министер за правда, приложиле меморандум во кој укажувале на воената немоќ на Османлиската држава, а тоа требало да се искористи за поттикнување на востание на Крит, проследено со навлегување на грчката војска во Епир за да ги заземе оние територии предвидени со Берлинската конференција.³⁰¹ Владата првично го прифатила овој меморандум, но по враќањето на кралот Георгиос во земјата тој бил напуштен. Георгиос повторно се покажал пореален во поглед на меѓународната ситуација. Големите сили во никој случај немале да дозволат дополнително заострување на ситуацијата на Балканот во моментите кога статус кво беше нарушено. Исто така, и грчката војска не беше подготвена за плановите на некои грчки министри.

Користејќи ја ситуацијата, грчката опозиција започнала да врши сè поголем притисок врз владата со цел оваа да дејствува порешително. Исто така, разните силогоси, кои повторно се активирале, организирале демонстрации. Емигрантите што потекнувале од Македонија и Тракија започнале да го преземаат организирањето на демонстрациите во Атина. Посебна активност покажал Македонскиот силогос на чиешто демонстрации главен збор имал членот на грчкиот парламент Драгумис, кој потекнувал од Македонија. Владата соочена со големиот притисок во

³⁰⁰ Исто.

³⁰¹ Χ. Νάλτσα, *Ανατολική*, σ. 116-117.

земјата морала да презема чекори со кои би демонстрирала решителност. Таа решила да спроведе мобилизација и активирала, за почеток, 12 000 резервисти.³⁰² Со активирањето на војската се добил впечаток дека Атина се заканува со воена акција во Македонија, но грчката влада настојувала да не ги залади односите со Портата.³⁰³ Тоа може да се забележи и од написот во владиниот весник „Проја“ во кој се споменувала можноста од грчка акција, но доколку напорите на Големите сили нема да резултираат со враќање на статус кво.³⁰⁴ Овие активности на владата во почетокот биле наменети за задоволување на барањата на јавноста. Потезите на владата, иако биле наменети за внатрешна употреба, не останале незабележани од страна на Големите сили. Дипломатските претставници на европските сили му посочиле на Делијанис дека за нив било неприфатливо движењето на грчките сили. Грчкиот премиер се оправдувал со мобилизацијата и движењето на српската војска, за што атинските весници секојдневно известувале, притоа посочувајќи како треба да се дејствува за заштита на националните интереси.³⁰⁵ Австрискиот амбасадор го посетил Делијанис со цел повторно да го увери во изјавата на Калноки дека неговата земја нема да дозволи никакви акции на Бугарите кон Македонија.³⁰⁶ Меѓутоа, грчкиот премиер добивал информации од своите дипломатски претставници во европските престолнини за ставовите на нивните влади по најновата балканска криза, но и за нивните стравувања од можните дополнителни компликации. Грчкиот амбасадор во Берлин го известил својот претпоставен за стравот што постоел кај германската влада од можноста грчката војска да навлезе во Македонија при што го посветувал да се искористи тоа германско стравување.³⁰⁷ Делијанис, големиот грчки националист и поборник за реализација на аспирациите на елинизмот, бил во многу деликатна ситуација. Самиот бил свесен дека статус кво на Балканот било нарушено, притисокот во

³⁰² ДАРМ, м-24, Rumbold Salisbury, Athens, 25 september 1885, FO 287/3.

³⁰³ ДАРМ, м-438, ПО, Р-1, Ф-V, цит. док., Атина 22 септембра 1885.

³⁰⁴ ДАРМ, м-24, цит. док., Athens, 25 september 1885, FO 287/3.

³⁰⁵ ДАРМ, м-438, ПО, Р-1, Ф-V, пов. 30, Грујић- Гарашанину, Атина, 25 септембра 1885.

³⁰⁶ ДАРМ, м-24, Rumbold Salisbury, Athens, 25 september 1885, FO 287/3.

³⁰⁷ X. Παλσα, *Ανατολική*, σ. 118.

земјата бил огромен, стравот од можноста Бугарите да ги прошират своите акции во Македонија исто така бил голем, а конфронтирањето со Големите сили и Портата, кои немале да дозволат компензации, би му донело само негативни резултати. Затоа тој единствено што можел да направи е барањето да не се признае обединувањето на Бугарија. Тој едноставно сакал да прикаже пред европските сили дека интересите на Грција се исти со нивните и затоа неговата влада сакала да се зачува статус кво за разлика од оние што го нарушиле.³⁰⁸ Во однос на мобилизацијата, во разговорот со Рамболд, премиерот Делијанис нагласил дека Грција не била наклонета кон војна, но доколку обединувањето на Бугарија биде признато од страна на силите или пак биде нарушен мирот во Македонија, тогаш тој не може да се обврзе на ништо.³⁰⁹ Овој став на Делијанис бил резултат на сè поголемиот притисок што бил вршен врз него од страна на јавноста, особено на емигрантските групи и здруженија. Рамболд забележал дека Делијанис не бил во можност да се справи со овој притисок, иако првично се потсмевал со целта состојба предизвикана од настаните во Источна Румелија, надевајќи се дека таа ќе биде брзо решена од страна на османлиската држава и Големите сили.³¹⁰ Кога е во прашање мобилизацијата на грчката војска и заканите на Атина за упад во Македонија, интересно е да се забележи коментарот на српскиот пратеник во Грција. Според Сава Груиќ, и покрај заканите за упад во Македонија, сепак владата на Делијанис се обидувала да одржува добри односи со Портата, кои неговиот претходник Трикупис успеал да ги воспостави.³¹¹

Првичното активирање на 12 000 резервисти не било доволно. На 12 октомври со декрет била извршена мобилизација на сите копнени и поморски воени сили на државата.³¹² Ова ја прелеало и онака полната балканска чаша. Големите сили започнале

³⁰⁸ Χαρίλαου Μελετοπούλου, *Η Ευρωπαϊκή διπλωματία εν Ελλάδα, Αθηνας, 1888*, σ. 77.

³⁰⁹ Horace Rumbold, p. 42-43.

³¹⁰ Исто, p. 43.

³¹¹ Вукашин Д. Дедовић, *Рад Србије на заштити државних и националних интереса У Македонији од 1885 до 1912 године*, Докторска дисертација, Филозофски факултет, Београд, 2016, с. 222.

³¹² Horace Rumbold, p. 47.

да вршат силен притисок врз атинската влада. Понекогаш тој бил мошне непријатен. Грчките дипломати во европските земји се нашле во многу непријатна состојба, заради решението на сопствената влада за мобилизацијата на војската. Грчкиот вршител на должноста известувал дека ништо не можело да ја надмине острината на јазикот кој бил користен од страна на германскиот министер за надворешни работи, Херберт Бизмарк.³¹³ Во Виена, пак, Калноки воопшто не сакал да ги слушне објаснувањата на тамошниот грчки дипломатски претставник.³¹⁴ Скоро истовремено, Лордот Солзбери се обидел од Трикупис, лидерот на грчката опозиција, кој тогаш се наоѓал во Лондон, да побара да го искористи своето влијание врз своите сонародници за да се спречи бурата што се појавувала во Грција.³¹⁵ Овие обиди и начини на директно објаснување на сериозноста на состојбите не дале резултати. Тоа нема да ги обесхрабри европските сили што биле решени, барем Грција да ја смират, ако веќе другото им излегло од контрола. На 22 октомври до атинската влада била испратена една дипломатска нота на европските сили. Нотата била пратена само еден ден пред заседанието на грчкото собрание. Можеби тоа било и целта.

Грција во моментите, кога реално гледано, била осамена морала да побара сојузник на Балканот, а тоа била Србија, која, исто така, била загрижена од бугарското обединување. За овие две држави обединувањето на кнежевството Бугарија со Источна Румелија било очигледно кршење на Берлинскиот договор, но и опасност од создавање на Голема Бугарија.³¹⁶ Извештаите на грчкиот дипломатски пратеник во Белград говореле за постоење волја кај српската влада да дејствува заедно со Грција и се подготвувала во таа насока.³¹⁷ Овие извештаи не биле без основа. Српскиот премиер и министер за надворешни работи, Милутин Гарашанин го посетил грчкиот дипломатски претставник во Бел-

³¹³ Исто, р. 49.

³¹⁴ Исто.

³¹⁵ Исто.

³¹⁶ Атанасиос Лупас, Стојан Новаковиќ и Грци. Грчке перцепције о Стојану Новаковићу, *Стојан Новаковиќ. Поводом сто седмдесет пет година од рођења*, САНУ, Београд, 2018, с. 128.

³¹⁷ X. Παλτσα, *Ανατολική*, σ. 118-119.

град, Назос. Тогаш тој го замолил грчкиот дипломат да го праша Делијанис, какво би било однесувањето на Грција кон идниот сериозен развој на состојбите во регионот. Средбата, од страна на српскиот политичар, била искористена да се изрази и желбата на Белград за сојуз со Атина.³¹⁸ Следните денови српскиот премиер два пати се сретнал со Назос на кој му ја претставил намерата на Србија да влезе во Македонија и во Стара Србија и без претходен договор со грчката страна, иако неговата земја сметала дека заедничкото дејствување на двете држави подобро би било слушано од страна на Големите сили.³¹⁹ Интересно, според Ласкарис, овие српски ставови не го испровоцирале грчкиот премиер Делијанис брзо да му одговори на грчкиот дипломатски претставник во српската престолнина. Тој, дури на 2 октомври го информирал Назос дека ги добил неговите телеграми.³²⁰ Според него, идеите на Гарашанин биле добра основа за понатамошни разговори. Делијанис, заглавен во сопствените проблеми, задоцнил со брз одговор на српските барања. Но, сепак, Назос добил инструкции за разговори со Србите, и налог да замине за Ниш, каде што биле кралот Милан и премиерот Гарашанин.³²¹

Расположение за договор со Србија постоел и кај грчката јавност и кај опозицијата. Трикупис, лидер на грчката опозиција, за време на својот претстој во Лајпциг на тамошните грчки студенти им изјавил дека било потребно да се соработува со Србија, бидејќи таа била единствената држава чии што интереси се поклопувале со грчките и не се прекршувале, затоа што српските аспирации не оделе подалеку од стара Србија и Косово.³²² Тоа не било точно, но потребата за сојуз била посилна. Неколку дена по настаните во Пловдив дошло до средба на грчкиот пратеник во Белград со Гарашанин на која се разговарало за можноста од спогодба помеѓу двете држави.³²³ Гарашанин во текот на нивните средби му предложил на Назос да дојде до заедничка акција во Македонија. Грчкиот дипломат не дал конечен одговор за оваа

³¹⁸ M. Lascaris, *Greece and Serbia during the War of 1885*, p. 90.

³¹⁹ Исто.

³²⁰ Исто.

³²¹ Атанасиос Лупас, Стојан Новаковиќ и Грци, с. 128.

³²² ДАРМ, м-438, ПО, Р-1, Ф-V, пов. 30, Атина, 25 септембра 1885.

³²³ Е. Стателова, *Дипломацијата*, с. 170.

понува. Во Атина веќе рековме дека постоело расположение за сојуз со Србија кај сите поважни структури на грчкиот јавен и политички живот. Во таа насока често се лансирале и неточни вести за некои настани како за средбата на кралот Георгиос со српскиот суверен Милан во Виена на почетокот на кризата³²⁴ или пак за наводно склучениот сојуз помеѓу Грција, Србија и Романија.³²⁵ Сепак грчките политичари, покрај изјавите на Трикупис за исти интереси, не гледале со голема доверба на српските аспирации и пропаганда во Македонија.

Паралелно со почетокот на разговорите за сојуз, атинската влада им дала инструкции на своите конзули во Македонија да ја оценат позицијата и силата на српската пропаганда во областа. Врз основа на нивните извештаи официјална Атина требала да го оформи својот став во однос на можните разговори за заедничко делување, како и за поделба на Македонија на интересни сфери. Грчкиот конзул во Битола, Пануријас, во својот извештај до министерството за надворешни работи тврдел дека само фантазијата можела да најде Срби во областите под негова конзулска јурисдикција.³²⁶ Исто така тој дава и подробен преглед и за областите кои спаѓаат во Северна Македонија, а во кои тогаш Грција немала дипломатски претставник. Според извештајот на Пануријас во областите околу Скопје, Тетово, Куманово и Крива Паланка имало луѓе што го користеле српскиот јазик. Сепак, тој својот извештај го заклучува со констатацијата дека во, како што наведува, чистите грчки реони на Македонија немало можности Србија да полага некакви права.³²⁷ Овој извештај покажува дека и покрај заедничките интереси помеѓу двете земји било тешко да се склучи грчко-српски сојуз. Многу лесно било тие две држави да се сложат околу тоа кој им бил заеднички непријател во моментот, но речиси невозможно било да се одредат зоната на интересите во Македонија. Грците биле тие што повеќе се сомневале во српските намери околу делови од Македонија. Тие немале голема довер-

³²⁴ Χ. Μελετοπούλου, *Η ευρωπαϊκή διπλωματία*, σ. 73.

³²⁵ ДАРМ, м-438, ПО, Ф-V, Грујић-министру председнику, Атина 28 септембра 1885.

³²⁶ ΑΥΕ/Β, Προξενίας Μακεδονίας, φак. 1895, Πανουργιάς – Εξωτερικών Υπουργείου, εν Βιτωλίου, 2 Σεπτεμβρίου 1885.

³²⁷ Исто.

ба кон Србите, бидејќи сметале дека српските претензии, не само кон јужната туку и кон централната зона на Македонија биле неосновани. Исто така, и покрај сите желби за пријателство и соработка прашање е дали евентуалниот сојуз можел да се материјализира. Трикупис кој наводно сметал дека бил можен сојуз со Србија во разговорот со српскиот пратеник во Лондон, Мијатовиќ, на 29 септември 1885 година, изразил сомнеж во можноста од заедничка грчко-српска акција и тоа против Османлиската држава, пред сè заради воената неподготвеност на неговата држава која немала генерали, високи штабни офицери и никакво воено искуство на грчката армија.³²⁸ Најверојатно ова искажување на искусниот грчки политичар ќе има влијание во понатамошните српски чекори во однос на Грција и можноста од заедничко дејствување. Преговорите ќе продолжат и понатаму, но со многу послаб интензитет. Тука, исто така треба да ја споменеме и бавноста на Делијанис во одговорот на српските предлози. Тој му испратил инструкции на Назос. Меѓутоа, Србите, под австроунгарски притисок, краткотрајно забораиле на воената опција, а со тоа и на потребата од сојуз со Грците.³²⁹ Тие потклекнале под притисокот на амбасадорот Кевенхилер.³³⁰ Таков бил и одговорот на Гарашанин до Назос.

Можноста од вмешување на Грција во кризата со што дополнително би се комплицирала веќе сложената ситуација ја натерало владата во Лондон, која полека ќе се сврти кон Софија, да преземе чекори со цел да издејствува немешање на грчката влада во румелиските настани. Британскиот амбасадор во Атина, Рамболд во разговорот со Делијанис истакнал дека Грција може да смета на британска помош под услов Тесалија да не биде користена како база за напад врз османлиските територии.³³¹ Грчкиот премиер во разговорот нагласил дека обединувањето на Источна Румелија со Бугарија веќе им нанело големи рани на едinizмот и грчките надежи во интервенција на Големите сили или пак на Портата се покажале залудни. Затоа Грција повеќе не можела да остане индиферентна на настаните и мора да се подготви за сите

³²⁸ *Грција*, т.4, кн. 1, док. 209, с. 361.

³²⁹ M.Lascaris, *Greece and Serbia during the War of 1885*, p. 92.

³³⁰ А. Лупас, Стојан Новаковиќ и Грци, с. 128.

³³¹ ДАРМ, м-24, Rumbold Salisbury, Athens, 29 september 1885, FO 287/3.

можни ситуации. Тоа особено се однесува на можноста за слични обиди во Македонија. Според Делијанис неговата земја ќе се воздржи од употреба на сила, но во случај на загрозеност на грчките интереси во Македонија не би можела да се обврзе на ништо. Овие ставови на Делијанис изнесени во разговор со претставник на една европска сила изгледаат многу остри, посебно гледани од аспект на грчката воена моќ. Грчкиот премиер сигурно бил свесен за можностите на неговата држава во случај на интервенција на османлиска територија, но исто така сметал дека би било добро за грчките интереси во Македонија да има закана од можни грчки акции, бидејќи со тоа би се вршел притисок врз Големите сили да застанат на пат на можните бугарски акции. Тоа било потребно и заради гласините од одржување на меѓународна конференција за решавање на проблемот, а таа можност грчкиот крал ја сметал како неповолна за неговата земја.³³² Георгиос бил во право бидејќи ниту една од Големите сили не била заинтересирана за грчките ставови.

Грчките политичари, но и грчката јавност веќе станале сигурни дека нема да има враќање на статус кво предвидено со Берлинскиот договор. Тоа предизвикува засилување на, и така, силните националистички чувства во земјата. Од друга страна, пак, владата имала сериозни финансиски проблеми за да одговори на предизвиците со кои се соочувала. Тоа доведува до сè позасилена активност на разните силогоси и други националистички здруженија. Паралелно во земјата продолжила мобилизацијата, а кон границата биле испратени дополнителни воени сили. Македонскиот силогос, користејќи ја ситуацијата формирал т.н. македонска фаланга, а во план било формирање на „Света група“, составена од студенти на атинскиот универзитет,³³³ која би била формирана од комитетот во кој главен збор имале атинскиот митрополит, градоначалникот и ректорот на универзитетот. Ова доволно говори за сè позапаливата ситуација, но и за се поочигледната слабост на владата што овозможило непречено дејствување на вакви групации. Колку и да не било поволно за грчката влада дејствувањето на разните здруженија, сепак Делијанис би имал оп-

³³² ДАРМ, м-24, Rumbold Salisbury, Athens, 30 september 1885, FO 287/3.

³³³ ДАРМ, м-24, Rumbold Salisbury, Athens, 30 september 1885, FO 287/3.

равдување дека не стоел зад нив, особено зад нивните акции, што би можеле да бидат и од корист за неговата влада.

Извештаите што пристигнувале од грчките дипломатски претставници во Македонија воопшто не биле оптимистички. Грчкиот конзул во Солун, Логотетис, во извештајот од 1 октомври, говори за големата загриженост кај грчкиот елемент во Македонија, бидејќи се верувало дека обединувањето било направено со поддршка на Големите сили, а тоа ќе наштети на интересите на елинизмот.³³⁴ Овој и сличните извештаи само ја зголемувале загриженоста на Делијанис, иако реално Бугарите во Македонија не можеле да преземат слична акција заради составот на христијанското население во областа кое, за разлика од она во Источна Румелија, во голема мера не се чувствувало бугарско и заради фактот дека Големите сили тука немале да дозволат слични обиди.

Кога говориме за грчката заедница во Македонија нејзините претставници се залагале за соработка со Османлиите. Тоа може да се забележи од пишувањето на солунскиот весник на грчки јазик „Фарос тис Македонијас“ од 25 септември 1885 година кога се говори за грчко-османлиска соработка, бидејќи тие биле природни сојузници.³³⁵ Во истиот весник на 2 октомври била изразена вербата во султанот и братството на Османлиите и Грците, како и нивната силна поврзаност во борбата против панславизмот.³³⁶ Всушност проблемот лежел во фактот дека огромното мнозинство на Грците, словенското македонско население го сметале за бугарско и тоа било доволно за зголемената загриженост. Делијанис на 1 октомври повторно на британскиот амбасадор во Атина му изјавил дека во случај на загрозеност на Македонија неговата влада не може да се обврзе на ништо. Тој својот став го објаснил со зборовите дека формирањето на една држава од три милиони луѓе, непријателски настроени кон елинизмот не може да ја остави пасивна Грција и затоа неговата земја мора да добие компензација.³³⁷ Всушност тука се криела и загриженоста на Гр-

³³⁴ К. Вакалоπουλου, *То македонико*, σ. 55.

³³⁵ Βασίλης Γουναρης, *Οι ελληνοβουλγαρικοί ανταγωνισμοί μέσα από τις ανταποκρισεις του Φαρου της Μακεδονιας, (φθινοπορο), Μακεδονικα*, 23, Θεσσαλονικη, 1983, σ. 162.

³³⁶ исто, σ. 163.

³³⁷ ДАРМ, м-24, Rumbold-Salisbury, Athens, 1 october 1885, FO 287/3.

ција, но британскиот дипломат нема да даде гаранции за компензација. Тоа нема да го сторат ниту германскиот ниту францускиот амбасадор, но грчката влада за првпат официјално побарала компензација заради нарушувањето на статус кво. Тоа било причина претставниците на Големите сили да побараат средби со грчкиот крал. Меѓутоа наместо разбирање од негова страна за ситуацијата Георгиос, слично како и Делијанис говорел за неможноста неговата земја уште долго да ги слуша советите на Големите сили, а Грција морала да ги штити своите интереси.³³⁸ Најнастојчив во контактите со грчкиот суверен бил британскиот амбасадор. Сепак, ниту тој нема да успее да влијае на грчките ставови. Напротив, Георгиос на нивната средба на 3 октомври, отворено му рекол на Рамболд дека јавноста во Грција се повеќе бара отфрлање на Берлинскиот договор.³³⁹ Според грчкиот крал не можело да има двојни стандарди и затоа не може да се спречат оние што сакале да го заштитат елинизмот, бидејќи во спротивно би се дозволила победа на славизмот. Тој на забелешката на Рамболд изнел еден интересен податок. Наводно српскиот крал Милан добил ветување од Виена за добивање на Косово и никој од него не барал да седи мирен. Тоа што најмногу го загрижувало, како што истакнувал Георгиос, била можноста од создавање Голема Бугарија, како што била проектирана со Санстефанскиот договор, и тоа во рок од шест месеци, а Цариград за неколку години би потпаднал во словенски или руски раце.³⁴⁰ Ова помалку фантастично предвидување на грчкиот крал не било случајно. Тој добро знаел кој бил најголемиот противник на решенијата од Сан Стефано, но исто така ја забележувал и постепената британска поддршка на бугарското обединување. За разлика од времето пред Берлинскиот конгрес, сега Рамболд не покажал никакво разбирање за грчките поплаки, вклучително и на кралот. Исто така, британскиот амбасадор не губел надеж за смирување на грчките реагирања и повторно се сретнал со Делијанис, кој повторно му ги изнел познатите грчки ставови околу Македонија со закана дека Грција ќе преземе одредени чекори, но нив не ги објаснил.³⁴¹ Всушност, Де-

³³⁸ ДАРМ, м-24, Rumbold-Salisbury, Athens, 2 october 1885, FO 287/3.

³³⁹ ДАРМ, м-24, Rumbold-Salisbury, Athens, 3 october 1885, FO 287/3.

³⁴⁰ Исто.

³⁴¹ ДАРМ, м-24, Rumbold-Salisbury, Athens, 3 october 1885, FO 287/3.

лијанис не можел да се помири со фактот дека неговата земја нема да добие компензација.

Лидерот на грчката опозиција и лут противник на Делијанис, Трикупис за време на својата посета на Лондон се обидел да лобира за грчките барања. Обидите довеле до разочарување кај искусниот грчки политичар. Водачот на грчката опозиција бил особено непријатно изненаден кога дознал за писмото на Гледстоун до Гешов во кое Британецот не ги оправдувал претензиите на Грција и Србија.³⁴² Затоа тој инсистирал да се сретне со Гледстоун, но овој тоа го одбил бидејќи бил зафатен со изборите. За разлика од грчко-османлиските недоразбирања во 1880-1881 година, кога Гледстоун како британски премиер застанал зад Грција, сега тој едноставно не сакал да ги сослуша грчките аргументи, а тоа требало да биде сигнал дека работите се промениле. Сепак, Трикупис своите ставови успеал јавно да ги пласира. Неговото обраќање на грчката заедница во Лондон било пренесено од страна на британскиот печат. Тој во говорот истакнал дека природно право на Грција било да се грижи за судбината на Грците во Источна Румелија, а должноста налагала и грижа за Македонија при што морало да се нагласи опасноста врз интересите на елинизмот во Македонија, што произлегувала од промените во Источна Румелија.

Информациите што доаѓале од Виена биле нешто поповолни за Атина. Ипсилантис дознал дека Виена дозволува интервенција на османлиските сили за воспоставување на статус кво, но таа треба да се одложи сè додека Србија не ја загрози Македонија.³⁴³

Демонстрациите организирани по поважните грчки центри продолжиле и понатаму. Такви биле организирани во Волос и Лариса, а нивната намена била иста заштита на грчките интереси во Македонија. Состојбата во Македонија, според информациите на британскиот конзул во Солун, Блант не била загрошена од активности слични на оние во Источна Румелија, но постоела загриженост од воените подготовки на Грција и Србија.³⁴⁴ Овој извештај покажува дека Грција наместо да испадне држава што е

³⁴² *Външната политика*, д. 323, Лондон, 19 октомври 1885, с. 616.

³⁴³ Driault et Lheritier, *Histoire diplomatique*.

³⁴⁴ ДАРМ, м-24, Blunt-White, Salonica, 5 october 1885, FO 287/3.

загрозена со бугарското обединување, како што сакала да се прикаже, заради некои свои постапки, предизвикувала можност да биде обвинета за поттикнување немири во соседната држава. Османлиската влада била запознаена со активностите во Грција и било прашање на време кога ќе реагира на. На почетокот на октомври османлискиот министер за надворешни работи побарал од грчкиот амбасадор во Цариград објаснување за активностите на грчката војска.³⁴⁵ Кундуриотис одговорил дека тоа се правело заради смирување на јавноста, која тешко ги прифатила настани-те во Пловдив, но и од неопходноста Грција да биде подготвена на воено поле без намера да се загрозат интересите на Османлиската држава кон која Грција имала пријателски чувства. Самото поставување на прашањето за активностите на грчката војска од страна на османлискиот министер доволно говори за неверувањето на Цариград во грчките пријателски чувства.

Франција за разлика од Велика Британија ги зачувала своите симпатии кон Грција, впрочем таа ја вршела и реорганизацијата на грчката војска. Секако тоа било заради интересите на Париз во Грција. Француските симпатии не значеле и сутерирање од страна на Париз до Атина да води политика што би ја конфронтирала со Големите сили. Веќе напоменавме дека францускиот премиер бил иницијатор за колективен притисок врз балканските држави за да не вршат активности против Османлиската држава. Во таа насока дејствувал и францускиот амбасадор во Атина Де Муј, кој во разговорот со Делијанис, исто како и другите претставници на европските сили барал воздржаност на Грција, но добил искрен одговор дека Атина повеќе се надева во мирно решение на проблемот отколку што верува во тоа.³⁴⁶ Де Муј добил уште поискрен одговор и од грчкиот крал кој му ја изнел својата надеж за територијално проширување на Грција, и тоа околу Олимп.³⁴⁷ Во спротивно може да дојде до големо незадоволство кај народот. Кралот го уверувал францускиот дипломат дека неговата земја не сака војна, иако не ја исклучувал можноста за одредени преминувања на границата. Тоа веќе беше видено во минатото.

³⁴⁵ ДАРМ, м-24, Rumbold-Salisbury, Athens, 7 october 1885, FO 287/3.

³⁴⁶ *Documents diplomatique Francais (DDF)*, 1er serie, t. VI, Paris, 1934, doc. 92, Athenes, 15 octobre 1885, p. 112.

³⁴⁷ X. Νάλτσα, *Ανατολική*, σ. 128.

Состојбите на Балканот се нашле и пред грчкиот Парламент. Заседанието на Парламентот започнал со говорот на кралот кој нагласил дека статус кво согласно со Берлинскиот договор бил единствена гаранција на грчките интереси, но заради интересите на Големите сили ситуацијата се променила. Грчкиот суверен бил мошне внимателен во однос на можните решенија на кризата при што ја нагласил надежта дека со помош на Големите сили ситуацијата ќе се смири и работите ќе се вратат на првичната позиција.³⁴⁸ Тој добро знаел враќањето на стаус кво нема да се случи, но морал да внимава на своето однесување. За разлика од говорот на кралот, останатите дискусии биле излив на фрустрации и незадоволство кое владеело помеѓу Грците, но пред сè на нивните мегаломански барања. Се говорело за загрозеноста на елинизмот во Македонија, за обезбедување на грчките права и др. Највпечатливи биле говорите на Трикупис и Делијанис. Опозицијата во тие, за нив критични моменти за грчките интереси била на ставот дека кога се работи за интересите на државата, тогаш не постоеле партии.³⁴⁹ Трикупис, кој претходно на собирот одржан пред неговата куќа ги повикал Грците на ослободување на Македонија и пријавување во воените единици,³⁵⁰ одржал говор во кој ги повторил зборовите од пред својот дом со објаснување дека барањето на Македонија е заради неопходноста од таа област за опстанокот на Грција и на елинизмот, но и за подобра иднина и затоа владата требала што посилено да се ангажира во тој правец.³⁵¹ Трикупис забележал дека тој не сметал оти Грција требала да војува за Македонија, туку требала да работи за да ја обезбеди иднината. Всушност, овој негов говор значел дека оваа османлиска област и официјално во грчкото собрание била промовирана како дел од идната проширена грчка држава. Делијанис се согласил со Трикупис нагласувајќи ја неопходноста сите Грци да бидат подготвени да жртвуваат многу работи за интересе-

³⁴⁸ ДАРМ, м-24, Rumbold-Salisbury, Athens, 23 october 1885, FO 287/3.

³⁴⁹ ДАРМ, м-438, ПО, Ф Вб, Грујић-Гарашанину, Атина, 24 октобра 1885.

³⁵⁰ ДАРМ, м-178, ASMAE, Curtopasi-Robilant, Atene, 1 novembre 1885.

³⁵¹ ДАРМ, м-179, ASMAE, Ministre Affaires etrangeres au Charge d'Affaires Ottoman a Rome, Con-stantinople, 31 octobre 1885; *Πρακτικά των συνεδριασεων της Βουλης της εκτακτου συνόδου της Ι. Βουλευτικης περιόδου, εν Αθηναϊς, 1886, σ. 29-30.*

сите на татковината. Според него, грчките земји, во кои секако ја вклучувал и Македонија, не само по историјата туку и по наследството биле предмет на грабливци. Европа, според грчкиот премиер, морала да создаде сигурни гаранции за иднината.³⁵² Тој сè уште се надевал на интервенција на европските сили.

Говорот на Трикупис не бил последен во кој се спомнувала Македонија во оваа фаза од Источнорумелиската криза. Една недела подоцна, пратеникот од Патрас во својот говор нагласил дека Македонија секогаш била цел на грчкиот народ.³⁵³ Исто така, на заседанието на грчкиот парламент од 22 октомври, во еден говор, било нагласено дека по настаните во Пловдив, Македонија била во опасност бидејќи присоединувањето на Источна Румелија кон Бугарија било само подготовка за слично дејство и кон османлиската област, која како што забележавме била од животен интерес за Грција.³⁵⁴

Зборовите на Трикупис во грчкото собрание во октомври 1885 година предизвикал нервоза кај османлиските власти. Тие реагирале кај Големите сили. Османлискиот амбасадор во Париз добил инструкции од својата влада да ја информира француската и да им даде една копија од говорот на грчкиот политичар.³⁵⁵

Острите зборови од парламентот и барањата кон Македонија веќе биле пресликани и низ написите во грчките весници. Во весникот „Палиантропос“, кој бил наменет за подолните слоеви на населението, се појавил напис под наслов „Напред“ во кој се барале Јанина и Македонија со цел во втората, како што пишувало, Грците да се соочеле со Бугарите, кои ги загрозувале нивните интереси.³⁵⁶

Ставовите искажани во грчкото собрание може да ги забележаме и во текстовите што се појавувале во атинските весници, особено оние што го поддржувале Трикупис. Така во весникот Ора од 12 септември 1885 година, било напишано дека Македо-

³⁵² ДАРМ, м-438, ПО, Ф Вб, цит. док., Атина, 24 октобра 1885.

³⁵³ *Πρακτικά των συνεδριασεων της Βουλης της εκτακτου συνεδου της Ι. Βουλευτικης περιουου*, σ. 52.

³⁵⁴ Исто, σ. 69-70.

³⁵⁵ M. Louis Renault, *Archives diplomatiques: recueil de diplomatie et d'histoire, Deuxieme serie, tome XIX*, Paris, 1886, p. 178.

³⁵⁶ ДАРМ, м-24, Rumbold-Salisbury, Athens, 27 october 1885, FO 287/3.

нија и Тракија се веднаш до границата на Источна Румелија и биле во опасност заради бугарското издигнување.³⁵⁷ Два дена порано во влијателниот дневен весник Акрополис се појавила статијата на Гаврилидис посветена на Македонија. Авторот без двоумење напишал: „Долу со зборови! Долу со валканата политика! Елинизмот минува низ најголемата опасност! Разбудете се слободни Грци! Македонци, Тракијци, Епирци, Критјани островјани, подгответе го вашето оружје и подгответе се себеси за секакво жртвување!... Другите народи ја земаат нашата земја и ја бришат нашата историја!... За неколку дена Македонија може да биде превртена! Секој, особено владата, треба да подигне пари и да испрати револуционерни сили во Македонија!“.³⁵⁸ Но Гаврилидис не застанал тука. Следниот ден објавил нова статија во која напишал дека „третата Бугарија е нашата Македонија“.³⁵⁹ Овие зборови на познатиот и влијателен грчки новинар биле различни од оние на Трикупис, но сепак последниот бил политичар и морал да внимава како би се изразил. Во овој влијателен грчки дневен весник продолжиле да излегуваат статии во кои се забележувало дека се создава држава од три милиони луѓе што можела да се протега до Битола, а следниот државен удар, како оној во Источна Румелија, би бил во Солун за некоја година.³⁶⁰ Во весникот, а тоа полка станувало традиција, се појавувале и написи што ги оцрнувале Бугарите, како на пример еден текст со наслов – Вањдали на 19 век.³⁶¹ Во весниците сè повеќе доминирале статии во кои се повикувало на војна, но мора да се забележи дека имало и писма и статии во кои се подвлекувала неопходноста Грција да не брза со воените подготовки и да чека каков ќе биде односот на Големите сили.³⁶²

Во Македонија, очекувано, грчката заедница покажувала знаци на нервоза од настаните во источна Румелија, а грчките дипломати добиле инструкции да ги заштитуваат грчките пода-

³⁵⁷ G. Michalopoulos, *Greece and Macedonia: 1878-1910*, p. 59.

³⁵⁸ Исто, p. 62.

³⁵⁹ Исто.

³⁶⁰ Βαγια Σερετη, *Ο αποηχος της προσαρτησης της Ανατολικης Ρωμυλιας απο τη Βουλγαρια στον αθηναϊκο τυπο*, σ. 174.

³⁶¹ Исто, σ. 185.

³⁶² Исто, σ. 189.

ници и да бараат нивен подобар третман.³⁶³ Со тоа Атина, под изговор дека ги заштити своите државјани што било нормално, сакала да покаже дека има интерес на османлиска територија.

Грците биле нервозни од настаните во Источна Румелија. Меѓутоа, тоа не значело дека контактите со бугарските владини претставници биле прекинати. Александрос Суџос, секретарот во грчкиот конзулат во Софија на 23 октомври се сретнал со бугарскиот премиер Каравелов. Во разговорот станало збор и за Македонија. Грчкиот дипломат побарал да бидат признати неоспорните грчки интереси на бреговите на Македонија.³⁶⁴ Каравалеов изјавил дека не го оспорува постоењето на Грците во јужниот дел, но за северниот дел од споменатата османлиска област рекол дека бил бугарски. Во однос на брегот, користејќи ја Австро-Унгарија како закана за Солун, бугарскиот политичар ја истакнал потребата на Бугарија за Кавала како трговски излез. Суџос забележал дека Каравелов одбегнал да се изјасни за линијата што би ги разграничувала грчките и бугарските барања во Македонија.³⁶⁵ Во оваа насока треба да се спомене и наредбата на премиерот Делијанис до грчкиот конзул во бугарската престолнина Клеон Рангавис да ја изрази, пред бугарската влада, желбата на грчката влада за постигнување спогодба за решавање на проблемите помеѓу двете страни.³⁶⁶ Исто така, Делијанис се понудил да го употреби своето влијание во Белград со цел да биде избегнато најлошото – војната.³⁶⁷

Контактите што биле воспоставени во Белград продолжиле и кон крајот на октомври кога Стојан Новаковиќ го посетил грчкиот амбасадор во српската престолнина. Новаковиќ нагласил дека говори во име на Пироќанац со цел да се постигне разбирање со Грција околу Македонија. Новаковиќ во разговорот му нагласил на грчкиот дипломат дека српското јавно мислење било наклонето кон сојуз со Грците и истиот го сметало за неопходен.³⁶⁸ Назос, грчкиот претставник во Белград, му предочил на Новаковиќ дека тој не можел да се обврзе на конечен договор, би-

³⁶³ ДАРМ, м-28, Blunt-Salisbury, Salonica, 23 october 1885, FO 78/3777.

³⁶⁴ Σπυρίδων Σφετας, *Ελληνο-βουλγαρικές αναταραξεις 1880-1908*, σ.92.

³⁶⁵ Исто.

³⁶⁶ Ю. Константинова, *Балканската политика на Грција*, с. 159.

³⁶⁷ Исто.

³⁶⁸ M.Lascaris, *Greece and Serbia during the War of 1885*, p.96.

дејќи за такво нешто немал овластување од својата влада, но можеле да разговараат за Македонија.³⁶⁹ Тоа било добра шанса грчкиот пратеник да дознае за моменталните српски погледи за Македонија. Според извештајот на Назос, неговиот српски соговорник прифатил попомирливо однесување кога била во прашање демаркационата линија и Новаковиќ изгледал наклонет да го прифати како база за понатамошна дискусија предлогот на грчката страна за линијата Охрид-Крушево-Струмица-Мелник-Неврокоп, при што главната преокупација на Новаковиќ била како да добие обврзување на Грците за српски трговски излез Солун.³⁷⁰ Новаковиќ, според грчкиот дипломат, нагласил дека за Србите оваа линија би била прифатлива доколку Грците ветат дека Солунското пристаниште биде слободно и за Србија.³⁷¹ Назос забележал дека ова би било прифатливо за Грција, но Србите своите погледи за територијален излез на море морале да ги насочат кон Јадранот. Ова е помалку чудно бидејќи ниту една од двете страни немала капацитет да заземе поголем дел од османлиските територии. Грчкиот дипломатски претставник во Белград, Мусикос, во еден свој извештај од 1890 година, врз база на документацијата со која располагал, се навраќа на разговорот на Назос со Новаковиќ, при што дури констатира дека српскиот политичар и дипломат го признал Солун како грчки град, а српските претензии во тој момент биле во северниот дел на Македонија.³⁷² Меѓутоа, најверојатно овие констатации на грчките дипломати биле претерани. Имено, самиот Новаковиќ подоцна ќе напише дека „многу малку се помислуваше на заедничка акција во Македонија, зошто тука ни тогаш немаше согласност помеѓу српските и грчките аспирации, иако живо започнало да се чувствува потреба за согласност. непријателот не беше еден, на Грција сериозно не можеше да се смета, ниту пак таа покажуваше волја и спремност веднаш да влезе во акција“.³⁷³ Тој исто така во еден свој извештај од 1890 година ќе се наврати на разговорот со Назос каде истакнува дека неговата главна цел била да ги дознае грчките аспирации во Ма-

³⁶⁹ E. Kofos, *Dilemmas*, p. 96.

³⁷⁰ Исто, p. 97.

³⁷¹ M.Lascaris, *Greece and Serbia during the War of 1885*, p. 97.

³⁷² АΥΕ, α. 148, Μουσικος – Δραγουμην, εν Βελιγραδι, 19 απριλιου 1890.

³⁷³ С. Новаковиќ, *Балканска*, с. 396-397.

кедонија, а одговорот бил линијата што веќе била прифатена во Атина. Назос, според неговите исказувања, му рекол дека тоа било стратегиската граница и немало можност од отстапки во тој поглед.³⁷⁴ Овие исказувања на еден од учесниците во разговорот е сосема спротивно од грчките тврдења. Тоа значи дека не само што не била постигната согласност за Македонија, туку двете страни биле свесни дека не постоеле услови за заедничко делување. Впрочем, Србија многу брзо ќе започне да се приближува кон Османлиската држава, со цел да добие поддршка на Портата за Видин, но и ќе влезе во за неа погубната војна со Бугарија. Назос имал разговор и со Пироќанац. Во разговорот со Назос, Пироќанац одговорил дека ги дели погледите на Новаковиќ за кого рекол дека работел на една етнолошка студија што се однесувала на териториите што биле интересни за двете страни.³⁷⁵ Според српскиот политичар, студијата на Новаковиќ во иднина би послужила за расчистување на можните спорови меѓу двете страни. Најверојатно врз основа на разговорите со двајцата српски политичари, грчкиот пратеник во Белград, во еден извештај до својата влада, нагласил дека можната соработка помеѓу двете држави може да се случи само доколку во Србија биде формирана влада во која би учествувале Новаковиќ и Пироќанац.³⁷⁶ Грчкиот историчар Атанасиос Лупас забележал дека по крајот на Источнорумелиската криза, во грчките кругови Новаковиќ бил сметан за доверлив и разбран соговорник.³⁷⁷ Оваа негова констатација е важна за иднината на грчко-српските разговори за поделба на османлиската Македонија на интересни сфери, а во кои Новаковиќ имал голема улога.

Грците ги разгледувале можностите за соработка со Србите во однос на Источнорумелиската криза. Меѓутоа странските претставници во грчката престолнина забележале одредена љубомора за поголемата австриска заинтересираност за Србија.³⁷⁸

³⁷⁴ *Граѓа за историјата на македонскиот народ од Архивот на Србија, т. V, кн. 1, Белград, 1988, док. 59, с. 151-152.*

³⁷⁵ M.Lascaris, *Greece and Serbia during the War of 1885*, p. 97.

³⁷⁶ А. Лупас, Стојан Новаковиќ и Грци, с. 129.

³⁷⁷ Исто.

³⁷⁸ Ghica-Ion Câmpineanu, *Atena, 27 septembrie/8octombrie 1885, Documente diplomatice române, seria 1, v. 12, doc.465, p. 669.*

Во интервјуто објавено во Лондон во октомври 1885 година, лидерот на грчката опозиција, Трикупис навел дека Грција не била љубоморна на Србија и Романија за нивните релации со Австрија, но не била ниту подготвена да го следи Белград во оваа неплодна политика.³⁷⁹ Грчкиот историчар Василис Гунарис осврнувајќи се на оваа изјава на Трикупис забележал дека ова не значело оти Србите неповратно ја изгубиле позицијата на „браќа“.³⁸⁰ Сепак, Грците полека станувале свесни дека во Македонија добивале уште еден ривал кој можеби бил „брат“, но со свои аспирации на теренот. Па така во еден коментар во грчкиот весник „Палингенисија“, кој се однесувал студијата на Владан Ѓорѓевиќ за српската војска во која тој навел дека решението на Источното прашање е во голема Србија, може да прочитаме дека авторот изразил жалење за таквиот став бидејќи според неговите гледишта Србија би била сателит на една сила чиј единствен интерес бил остварување на експанзионистичките соништа.³⁸¹

На 2 ноември 1885 година Србија ќе изврши агресија врз Кнежеството Бугарија со што затегнатата ситуацијата на Балканот ќе кулминира. Тука би сакале да споменеме дека по прекинувањето на односите помеѓу Србија и Бугарија, српските интереси во Софија ги застапувал грчкиот конзул Клеон Рангавис.³⁸² Оваа одлука на српската влада била логична, ако се има предвид дека двете земји, иако не успеале да се договорат за некаков сојуз и прашањето за поделба на Македонија на интересни сфери, сепак имале одлични меѓусебни односи. Но, тука има и една анегдота, што ја раскажувал принцот Кантакузин, тогашен руски дипломатски претставник во Софија. Бугарската влада по свои канали ја дознавала содржината на телеграмите што Србите ги праќале до Рангавис. Тој требал да ја однесе и телеграмата со која Србија ѝ објавила војна на Бугарија, но заради лични причини грчкиот дипломат заборавил истата да ја пренесе на бугарската влада. Ко-

³⁷⁹ Basil C. Gounaris, "A Mysterious Bond forged by History": The Making of Greek – Serbian Traditional Friendship in 19th Century Greece, *Balkan Studies*, 4,5 (1-2), Thessaloniki, 2004, p. 13.

³⁸⁰ Исто.

³⁸¹ Исто, p. 14.

³⁸² Douglas Ainslie, *Adventures social and literary*, E.P. Dutton and company, New York, 1922, p. 163.

га дошол во седиштето на владата тој бил запрашан дали има нешто да соопшти од Белград. Рангавис одговорил негативно.³⁸³ Во својот ракопис за Српско-бугарската војна генералот Паприков се осврнал и на овој настан. Според неговите записки Рангавис, од необјасливи причини, ја однел телеграмата кај софиската влада откако српските дивизии ја минале границата.³⁸⁴

Заради новонастанатата состојба со почетокот на Српско-бугарската војна османлиските власти ќе преземат мерки за засилување на своите сили на границата со Грција како превентива,³⁸⁵ бидејќи се појавил страв од грчки напад за кој се говорело дека бил прашање на време, а и однесувањето на Грците станало вознемирувачко, иако според информациите на конзулите ситуацијата била мирна.³⁸⁶ Османлиските стравувања од можен грчки напад, сепак, биле неосновани и претерани. Грција, и покрај мобилизацијата и направените воени реформи, не можела самостојно да преземе воена акција против својот сосед, а Атина веќе била свесна за ставот на Големите сили во случај на грчка воена акција против Османлиската држава, но и за состојбите во Македонија, што не биле поволни за евентуалната воена интервенција. Затоа грчката влада, барем во тој момент, не помислувала на посегане по оружјето. Таа имала други планови што не биле поврзани со вооружените дејства, туку со барања за компензации или поточно за територијално проширување на Грција. Тоа проширување било предмет на дискусии во грчката јавност. Првично се говорело дека Атина би го барала Олимп и околината.³⁸⁷ Набргу биле искажани и други мислења од грчки дипломати и интелектуалци кои би можеле да се толкуваат како можни грчки барања. Така грчкиот амбасадор во Лондон, Генедиос, во интервјуто за "Pall Mall Gazette" од 6 ноември 1885 година ја повторил грчката теза за поделба на Македонија на три зони.³⁸⁸ Во таа насока во интервјуто за истиот весник ќе се произнесе и Трикупис, кој ќе нагласи

³⁸³ Исто, p. 164.

³⁸⁴ Стефан Паприков, *Србско – бугарската војна 1885*, Архиви, Софија, 2011, с. 233.

³⁸⁵ ДАРМ, м-28, Blunt-White, salonica, 7 november 1885, FO 78/3777.

³⁸⁶ ДАРМ, м-24, Blunt-Salisbury, Salonica, 22 november 1885, FO 287/3.

³⁸⁷ ДАРМ, м-438, ПО, Ф Вб, Грујић-Гарашанину, Атина, 30 октобра 1885.

³⁸⁸ С. Новаковић, *Балканска*, с. 372.

дека Грција имала интерес и во средната зона бидејќи „целиот тој крај би се пословенил доколку падне во рацете на Србија или Бугарија“.³⁸⁹ Според Генедиос, за кого мора да потсетиме дека стоел зад картата на Стенфорд, издадена во Лондон во време на Големата источна криза, заради новата криза со цел таа да биде решена, би било праведно Грција да добие територијално проширување.³⁹⁰ Генедиос, исто така, не ја исклучил можноста за соработка со Бугарите. Тој сметал доколку бидат прифатени грчките барања, тогаш неговата земја ќе соработува со Бугарија која би ги добила северните делови на Македонија.³⁹¹ Грчкиот интелектуалец и писател Д. Викелас во текот на ноември одржал предавање на тема „За улогата и аспирациите на Грција во источното прашање“ во кое, меѓу другото ги истакнал грчките барања за територијално проширување, во соработка со другите балкански народи, на територијата северно од Крф и „грчкиот дел од Македонија“,³⁹² мислејќи на веќе прифатената линија. Иако овие искажувања навидум не се однесуваат на грчките барања за компензација, сепак временски се поклопуваат. Грците и во претходниот период имале обичај, во моментите кои тие ги сметале за погодни, да изнесуваат разни размислувања на повеќе личности, здруженија или институции за грчките аспирации со цел тие да добијат на тежина, бидејќи сите поважни структури на грчкото општество стоеле зад нив. Во споменатото интервју од 15 октомври 1885 година, на прашањето на новинарот дали би бил задоволен доколку Големите сили извршат притисок врз Портата за примена на членот 23 од Берлинскиот договор од 1878 година, грчкиот политичар дал негативен одговор. Трикупис, во тие моменти, не сакал да види отворање на македонското прашање. За него особено загрижувачка била можноста обединувањето на Бугарија да мине без компензација за Грција, бидејќи тоа би ги охрабрило Бугарите да дејствуваат и во Македонија.³⁹³

³⁸⁹ Исто.

³⁹⁰ Μαριαννα Δ. Χριστοπούλου, *Ο Ιωάννης Γενναδιος και η διαμορφωση της εθνικης πολιτικης της Ελλάδας (1871-1918)*, Διδακτορικη διατριβη, ΑΠΘ, Θεσσαλονικη, 2012, σ. 212.

³⁹¹ Исто.

³⁹² Исто, σ. 402-404.

³⁹³ Περί Χαρίλαου Τρικούπη, Α', σ. 532.

Грчкиот пратеник во Лондон, не давал само интервјуа во кои ги изнесувал ставовите на неговата влада. Тој се сретнал и со британскиот премиер Солзбери. На средбата тој му нагласил на британскиот политичар дека Грција имала пријателски чувства кон османлиската држава, но во тие моменти бара територијално проширување заради бугарското обединување. Овие негови зборови не предизвикале реакција на Солзбери,³⁹⁴ кој и така имал јасен став за грчките активности. Но затоа некои негови средби во Лондон со тамошните дипломатски претставници на некои од Големите сили предизвикале вознемиреност кај него и во Атина. По средбата со францускиот пратеник Вадингтон, Генадиос ја информирал владата во Атина за еден неповолен развој на настаните за грчките интереси. Имено, Вадингтон му ставил јасно до знаење на неговиот грчки колега дека Големите сили, а посебно Велика Британија го прифатиле и го поддржувале бугарското обединување со совет до Грција да не ги влошува односите со османлиската држава.³⁹⁵ Делијанис бил соочен со вистината. Држејќи ја војската на границата, зборувајќи пред народот за војна, тој не можел да има добри односи со османлиската држава.³⁹⁶ Тоа од друга страна, не ѝ носело добро на Грција која сè повеќе доаѓала во конфликт со Големите сили, кои пак немале намера да ѝ попуштат. Дobar показател е недобивањето кредит од една британска приватна банка. Објаснувањето било едноставно и сурово – парите од кредитот би биле користени за воени цели.³⁹⁷

Војната помеѓу Србија и Бугарија завршила релативно брзо со изненадувачката голема победа на бугарската војска. Тоа не можело да не влијае врз Грците што биле изненадени како една млада воена сила успеала да победи, барем на хартија, далеку неподготвен противник. Бугарскиот војнички успех не можел да ги остави грчките политички кругови рамнодушни, особено заради познатите аспирации на двете земји кон Македонија. Во Атина се сметало дека со победата врз Србија ќе дојде до засилување на бугарските позиции на Балканот. Секако дека таа можност не била

³⁹⁴ Μαριαννα Δ. Χριστοπούλου, *Ο Ιωάννης Γενναδιος και η διαμόρφωση της εθνικής πολιτικής της Ελλάδας (1871-1918)*, σ. 213.

³⁹⁵ Исто.

³⁹⁶ Исто, σ. 214.

³⁹⁷ Исто.

прифатлива за Грција. Иако воените дејства биле прекинати, грчките политичари не престанале да говорат за компензации, но и за можноста од војна доколку не бидат задоволени грчките барања. Заострувањето на тонот на грчките политичари не ги оставило рамнодушни Големите сили, кои веќе и онака имале големи проблеми и полни раце работа на Балканот. За разлика од порано, кога Французите не ги криеле своите симпатии за Грците, сега Париз морал да се закани со поостри мерки доколку Атина не ги слуша советите на Европа. Француската влада му наложила на својот амбасадор во Атина да ѝ стави до знаење на грчката влада дека во случај на војна започната од страна на Грција неговата мисија ќе биде повлечена.³⁹⁸ Не помалку непријатни биле и сигналите од Виена, иако истите можеле да се очекуваат и не би биле изненадување за Грците во однос на нивните аспирации. Австроунгарскиот пратеник во Атина, Траутенберг, отворено му изјавил на Делијанис дека Големите сили не располагаат со територии, а неговата влада прва ќе се спротивстави на грчкото дејствување на теренот.³⁹⁹ Треба да се напомене дека грчките закани понекогаш биле контрадикторни со дејствувањето на грчките конзули на теренот, кои сигурно во овој критичен период не дејствувале самостојно и без инструкции на владата во Атина. Грчкиот конзул во Солун, Николау, избегнувал активности што би го довеле во незгодна ситуација. Тој дури за време на кризата дејствувал во насока на смирување на состојбите, а тоа било признаено и од локалните власти.⁴⁰⁰

Сепак, Атина сè повеќе се чувствувала заборавена од страна на Големите сили и можело да се очекува заострување на ситуацијата предизвикано од однесувањето на грчката влада чијшто простор за дејствување во насока на остварување на грчките аспирации сè повеќе се стenuвал. Затоа било потребно поагресивно однесување, кое во периодот 1880-1881 година и донесе нови територии на грчката држава. Така барем мислеле во Атина.

Европските сили со цел да не дојде до повторно затегнување на ситуацијата на Балканот преземаат мерки истата да се смири. Руската влада предложила на почетокот на јануари 1886 годи-

³⁹⁸ DDF, 1er serie, t. IV, doc. 122, Paris 28 novembre 1885, p. 144.

³⁹⁹ Радослав Мишев, Австро-Унгарија и съединението през 1885 година, *Исторически преглед*, 41/5, Софија, 1985, с. 62.

⁴⁰⁰ ДАРМ, м-28, Blunt-White, Salonica, 9 december 1885, FO 78/3777.

на колективен притисок на Големите сили врз Атина, Белград и Софија со цел овие да извршат општа демобилизација.⁴⁰¹ Многу брзо повеќето од европските сили се согласиле со рускиот предлог. Единствено Париз имал резерви кон ова барање. Грците се обидуваа да ги искористат разликите што почнале да се појавуваат помеѓу европските сили. Особено задоволство во Атина предизвикал изборот на Жил Греви за нов француски претседател бидејќи бил познат по своите симпатии кон елинизмот.⁴⁰² Франција, иако последна, сепак се приклучила кон рускиот предлог. Дипломатската осаменост не била причина грчката влада да почне да води поумерена политика. Напротив, Атина на 12 јануари 1886 година ја одбила нотата на Големите сили. Делијанис во разговорот со британскиот амбасадор одговорил дека неговата влада нема да се чувствува одговорна за евентуалниот конфликт со Османлиската држава, а сите ограничувања на слободното располагање со флотата ги смета како некомпатибилни со независноста на државата и правото на круната.⁴⁰³ Всушност грчкиот премиер бил свесен за можноста од поморска блокада на неговата земја. Меѓутоа Грција веќе почнала да ја сметаат за држава која прави проблеми. Австроунгарскиот министер за надворешни работи, Калноки, во разговорот со британскиот амбасадор во Виена изјавил дека однесувањето на Грција предизвикува најголеми грижи и тоа се должи на заканата на Делијанис за можна оставка ако кралот се согласи со барањето на Големите сили.⁴⁰⁴

На 18 јануари официјално амбасадорите на европските сили го добиле одговорот на грчката влада. Тој, за разлика од разговорот на Делијанис со Рамболд, бил релативно умерен јазик, но било повторено дека не било можно грчката влада да ја демобилизира војската, бидејќи кризата не била решена на задоволувачки начин, а преговорите за мир помеѓу Србија и Бугарија не биле ниту започнати.⁴⁰⁵

Во целата напната ситуација во односите помеѓу грчката влада и Големите сили во земјата атмосферата во однос на бал-

⁴⁰¹ Driault et Lheritier, *Histoire diplomatique*, p. 212-213.

⁴⁰² Христо Глушков, *Франција, османската импреја*, с. 78.

⁴⁰³ ДАРМ, м-159, Delijanni-Rumbold, Athenes, 12 janvier 1886, FO 32/575.

⁴⁰⁴ ДАРМ, м-155, Paget-Salisbury, Vienna, 18 January 1886, FO 287/4.

⁴⁰⁵ Horace Rumbold, *Final Recollections...*, p. 67.

канските состојби била повеќе од наелектризирана. Во Пиреа, Нафплион и Спарта биле одржани демонстрации на кои биле усвоени резолуции со повик за војна со османлиската држава, а во главниот град на 12 јануари 1886 година биле одржани демонстрации против британскиот пратеник Рамболд.⁴⁰⁶

На теренот станувало се понапнато. Паралелно со дејствувањето на силите сè повеќе се заострувале грчко-османлиските односи. Грчките воени бродови го напуштиле Саламинскиот Залив и се упатиле кон север.⁴⁰⁷ Исто така, и османлиските сили се засилувале на границата со Грција. Командантот на граничните сили добил наредба да ја окупира Тесалија во случај на грчки напад.⁴⁰⁸ Османлискиот амбасадор во Париз го посетил францускиот премиер со цел да му ја изложи намерата на својата влада да побара материјална компензација од Грција за нејзиното дејствување на штета на неговата земја.⁴⁰⁹ Тоа бил логичен чекор на Портата заради влијанието што Франција го имала во Атина во тој период, но резултатите биле слаби. Токму заради тоа Големите сили ќе продолжат со зголемен притисок врз Атина за смирување на состојбите, бидејќи Грција веќе била означена како поттикнувач на нестабилноста во регионот. Тоа било точно, иако Атина можела да најде оправдување во веќе нарушеното статус кво на Балканот. Исто така, дел од грчките војници ги напуштиле регуларните воени единици. Тие влегле во составот на доброволечките одреди што требало да бидат употребени против османлиските сили. Според некои процени, бројот на грчки војници што ја напуштиле војската и им се придружиле на овие чети изнесувал околу 5000 души.⁴¹⁰

На почетокот на 1886 година, од грчки извори започнало да стигнуваат вести за постигнување спогодба со Србија. Османлискиот дипломатски претставник во Атина ја известил својата влада дека Грција и Србија постигнале спогодба насочена против неговата земја, што веднаш било демантирано од српскиот пра-

⁴⁰⁶ Βαγία Σερετη, Ο αποηχος της προσαρτησης της Ανατολικης Ρωμυλιας απο τη Βουλγαρια στον αθηναϊκο τυπο, σ. 180.

⁴⁰⁷ ДАРМ, м-160, Merlin-Salisbury, Pireaus, 25 january 1886, FO 287/4.

⁴⁰⁸ ДАРМ, м-160, Blunt-White, Salonica, 15 january 1886, FO 195/1553.

⁴⁰⁹ DDF, Ier serie, t. VI, doc. 171, p. 183.

⁴¹⁰ John S. Koliopoulos, *Brigands with a cause*, p. 213.

теник во Цариград.⁴¹¹ Една од последиците за ваквите вести што доаѓале од Грција била и затворањето на српското дипломатско во Атина, како показател дека Србија во тие моменти не придавала важност на односите со Грција. Треба да се забележи дека уште по завршувањето на Српско-бугарската војна, Грција побарала од Србија да каже каква е можноста за спогодба меѓу двете држави. Гарашанин му одговорил на Делијанис дека неговата земја не била во состојба повторно да влезе во војна.⁴¹²

Непосредно пред да ја напушти премиерската позиција во Лондон, Солзбери му испратил телеграма на британскиот дипломатски претставник во грчката престолнина, Рамболд. Во неа британскиот премиер му наложил на Рамболд да го информира Делијанис дека евентуалната војна на Грција против османлиската држава била неоправдана и била против интересите на Големите сили, кои биле подготвени со своите флоти да го спречат дејствувањето на грчката воена морнарица.⁴¹³ Ова било сериозна опомена за грчката влада, која сè повеќе се соочувала со притисок на европските сили. Во британските весници започнале да се појавуваат текстови во кои се предупредувала Грција да не помислува на воена авантура. Така, во весникот *Daily News*, бил објавен текст во кој се обвинувал грчкиот премиер дека со својата политика можел да предизвика поширока војна во регионот, во која Велика Британија би требала да биде против некоја од Големите сили, како на пример Русија.⁴¹⁴ Тоа не било можно и покрај големите симпатии за Грција што биле видливи во Британија.

Како што видовме Солзбери му укажал на грчкиот премиер дека неговата политика ќе се соочи со одговор на Големите сили што не сакале понатамошно влошување на состојбите на Балканот. Меѓутоа, владата на Солзбери не била долговечна и тој морал премиерската функција во Лондон да ја предаде на Гледстоун. Промената на владата во Лондон и доаѓањето на Гледстоун на чело на кабинетот ги разбудила надежите на Грците дека може да се повтори ситуацијата од 1880-1881 година. Во Грција не се

⁴¹¹ В. Д. Дедовиќ, *Рад Србије*, с. 225.

⁴¹² Исто.

⁴¹³ J. Saxon Mills, *Sir Edward Cook. A biography*, Constable and co. ltd., London, 1921, p. 96.

⁴¹⁴ Исто.

криело задоволството од доаѓањето на Гледстоун на власт. Па така, атинскиот градоначалник му испратил телеграма со честитка.⁴¹⁵ Но одговорот на честитката не бил воопшто пријатен. Новиот британски премиер изразил надеж дека Грција немала да се стави во ситуација да дојде во конфликт со препораките на Големите сили.⁴¹⁶ А препораките биле повеќе од јасни. Одговорот на честитката покажал дека и владата на Гледстоун немала да биде исполнувач на грчките желби. Веќе напоменавме дека британскиот политичар уште во текот на кампањата избегнал да се сретне со Трикупис, кој тогаш се наоѓал во Лондон. Наместо средба, тој му напишал писмо на грчкиот политичар, во кое Гледстоун недвосмислено му ставил до знаење на Трикупис дека не се согласувал со заканите на Грција и Србија кои биле упатени кон Бугарија по настаните во Пловдив.⁴¹⁷ Очигледно дека Грците не ја разбрале пораката. Напротив, Делијанис испратил писмо до Гледстоун во кое ги изразува очекувањата на неговата влада од Лондон.⁴¹⁸ При предавањето на писмото во „Форин офис“, грчкиот амбасадор говорел за потребата од компензации на Грција со анексија на Крит и добивање на Епир согласно со решенијата на Берлинската конференција. Росбери, новиот британски министер за надворешни работи му изјавил на Генадиос дека владата на Гледстоун, кога ја презела власта наишла на обврски што се однесувале на Грција и од кои не можела да се повлече, а самиот тој сметал дека биле од интерес за мирот, но и за самата грчка држава.⁴¹⁹ Меѓутоа, грчкиот пратеник прашал дали може владата во Лондон на некој начин да влијае врз османлиската држава да ѝ отстапи на Грција мал дел од територијата. За жал на Генадиос, одговорот бил повеќе од јасен – Британците ќе дејствуваат во согласност со тогашните услови, а исто така, сè додека Грција не се смири, никој не можел да даде барања во нејзино име.⁴²⁰ Британ-

⁴¹⁵ A.L. Kennedy, *Old diplomacy and new 1876-1922. From Salisbury to Lloyd – George*, John Murray, London, 1922, p. 59.

⁴¹⁶ J. Saxon Mills, *Sir Edward Cook. A biography*, p. 96.

⁴¹⁷ Андрей Пантев, Румен Генов, Уилијам Гладстон и българите. *Политика на праведна страст*, Тангра Таннакра, София, 1999, с. 155.

⁴¹⁸ Driault et Lheritier, *Histoire diplomatique*, p. 219-220.

⁴¹⁹ *Das Staatsarchiv. Sammlung der officiellen actenstücke zur Geschichte der Gegenwart*, B. 47, Verlag von Duncker und Humboldt, Leipzig, 1886, doc. 9056, p. 97.

⁴²⁰ Исто.

ците не биле подготвени да се обврзат за реализирање на грчките барања. Бугарија била новиот миленик на Лондон. Треба да се нагласи и дека уште на самиот почеток од својот мандат Росбери, на средба со австроунгарскиот пратеник во британската престолнина, нагласил дека неговата влада имала намера да ја продолжи политиката на Солзбери, со други зборови континуитет на ставовите во однос на состојбите на Балканот и на грчките барања.⁴²¹

Однесувањето на Гледстон кон Грција за време на кризата и подоцнежното учеството на Велика Британија во поморската блокада предизвикале горчлив впечаток кај Грците. Следниот пример е добра потврда. Во ноември 1882 година заради заслугите на Гледстоун за територијалното проширување на Грција во 1881 година, Атинскиот универзитет решил да подигне една статуа на британскиот политичар.⁴²² Статуата била готова во 1885 година, значи во годината кога започнала Источнорумелиската криза. За разлика од 1881 година, кога Гледстон застанал зад грчкото територијално проширување, во текот на Источнорумелиската криза тој своите симпатии ги насочил кон Бугарите. Тоа предизвикало гнев кај Грците и поставувањето на бистата во Универзитетот била одложена до 1900 година.⁴²³ Сепак, треба да бидеме коректни кога говориме за грчките очекувања од за поддршка од страна на владата на Гледстоун. Освен веќе споменатата поддршка на новиот британски премиер за грчкото територијално проширување во минатото, кој јавно ги поддржувал грчките аспирации, интересно е да се забележи дека новиот британски министер за надворешни работи, Росбери бил претседател на Панхеленскиот комитет во Лондон.⁴²⁴ Значи очекувањата не биле без основа, но интересот на Големите сили не секогаш се совпаѓал со интересот на малите држави, како во овој случај на Грција. Уште

⁴²¹ Harold Temperly, Lillian M. Person, *The foundations of British foreign policy. From Pitt (1792) to Salisbury (1902)*, Cambridge University Press, 1938, p. 435.

⁴²² Ευθυμία Μαυρομιχαλή, Εθνική ιδεολογία και νεοελληνική γλυπτική: Η περίπτωση των απεικονίσεων των Φιλελλήνων, in: E. Close, G. Couvalis, G. Frazis, M. Palakatsoglou and M. Tsianikas (eds.) *Greek Research in Australia: Proceedings of the Biennial International Conference of Greek Studies*, Flinders University, Adelaide, 2007, p. 557.

⁴²³ Исто, p. 560.

⁴²⁴ Gordon Martel, Liberalism and nationalism in the Middle East: Britain and the Balkan crisis of 1886, *Middle Eastern Studies*, v. 21, n. 2, 1985, p. 175.

на самиот почеток на својот мандат, Росбери, заклучил дека треба да ги воздржи Грците од нивните амбиции за територијални компензации, сметајќи дека тоа можело да доведе до воен судир со Османлиите за кој Грција не била подготвена. Исто така тој добивал информации од британскиот пратеник во Атина, кои говореле, дека обичниот свет не бил премногу зафатен од националистичкото лудило во тие моменти.⁴²⁵ Самиот Росбери, и покрај неговите симпатии за Грците, сметал дека Грција, која станал вознемирувачки елемент на Истокот, морала да биде смирена, бидејќи Бугарија, по војната со Србија, била подготвена повторно да војува со цел да го заштити обединувањето.⁴²⁶ Британска кралица Викторија уште од самиот почеток ја поддржала политиката на Гледстоун и на Росбери во однос на Грција.⁴²⁷ Поточно да им се стави јасно до знаење на Грците дека нема што да очекуваат од новата либерална британска влада. Тоа воопшто не било изненадување ако се имаат предвид нејзините ставови изнесени уште на почетокот на кризата на Балканот предизвикана со обединувањето на Источна Румелија со Бугарија.

Официјален Лондон сакал да се консултира со другите сили, особено со Франција, веројатно заради нејзиното влијание во Грција. Токму ова одолговлекување на работите било искористено од страна на Делијанис не за воени дејства, што Атина не можела успешно да ги изведе, туку за обид да се преговара со Портата за можните компензации.⁴²⁸ Владата во Атина испратила специјални пратеници за таа цел, но на 25 февруари 1886 година грчкиот амбасадор во Цариград ја известил својата влада за неуспех на преговорите.⁴²⁹ Тие не можеле да успеат, бидејќи Портата согласно со одредбите на Берлинскиот договор, иако не без противење, во 1881 година ѝ ја отстапила Тесалија на Грција и мал дел од Епир, но грчките територијални барања, не само аспирации, продолжиле и понатаму. Немало никакви гаранции од страна на Атина дека би престанала со барањето нови територии, па макар и под превезот на компензација.

⁴²⁵ Исто, p. 176.

⁴²⁶ A.L. Kennedy, *Old diplomacy and new 1876-1922*, p. 58.

⁴²⁷ Philip Guedalla, *The Queen and Mr. Gladstone 1880-1898*, Hodder and Stoughton Limited, London, 1933, p. 391.

⁴²⁸ D. Dakin, *The unification*, p. 139.

⁴²⁹ Driault et Lheritier, *Histoire diplomatique*, p. 222.

Големите сили повторно се заканиле со остри мерки против Грција доколку оваа не престане да ја влошува ситуацијата на Балканот. Започнала да се разгледува и можноста за военопоморска демонстрација како мерка за смирување на Грција. Францускиот премиер се состанал со грчкиот амбасадор во Париз со цел да му предочи дека ставовите на Лондон во поглед на Грција не се промениле и покрај доаѓањето на Гледстоун на чело на британската влада. Фрејсине нагласил дека неговата земја како пријател на Грција не се согласувала со заканите на другите европски сили, но сепак го замолил грчкиот дипломат да ја разбере решеноста на Големите сили да употребат сила.⁴³⁰ Грчката влада сигурно била информирана и од други места за решеноста на Големите сили да не дозволат Грција да се спротивставува на нивните барања. Шпанскиот амбасадор во грчката престолнина, од разговорите со своите колеги, добил впечаток дека Големите сили и покрај големите симпатии за Грција, немале да бидат вовлечени во ситуација што би и овозможила нов Наварино на Грција,⁴³¹ посетувајќи на тој начин кој бил заслужен за грчката независност. Сепак, постоел еден голем проблем за надминување на затегнатата ситуација. Тоа бил грчкиот премиер Делијанис, кој веќе бил на удар на критиките на опозицијата и на грчката јавност заради својата политика. Тој додека бил во опозиција силно ги загревал националистичките чувства на своите сограѓани, но и на оние Грци кои живееле надвор од Грција. Сега кога бил на чело на владата во Атина не покажал капацитет да се справи со предизвикот, а уште помалку да ги оствари аспирациите на елинизмот. Делијанис знаел дека барањата за компензации биле неосновани, но неговата неспособност да успее да го извлече максимумот од целата криза го натерало, во овие критични моменти за неговата влада, да им пркоси на барањата на Големите сили со цел да се прикаже пред сопствената јавност како заштитник на грчките интереси. Оценките дека бил обичен демагог се покажале точни. Тоа го знаел неговиот политички противник Харилаос Трикупис, кој и покрај првичната поддршка на владата во поглед на национални-

⁴³⁰ DDF, 1er serie, t.VI, doc. 186, Paris, 11 fevrier 1886, p. 199.

⁴³¹ Matilde Morcillo Rosillo, *Documentos del Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores español. Periodo de Jorge I de Grecia (1863-1913)*, Centro de Estudios bizantinos, neogriegos y chypriotas, Granada, 2015, p. 208.

те интереси започнал да го обвинува Делијанис за неспособност. Лидерот на грчката опозиција во интервјуто за францускиот весник "Temps" од 22 март 1886 година го обвинил својот политички противник дека не наредил навлегување на грчката војска во Епир и Македонија, како одговор на бугарското обединување, со цел да се добијат териториите што османлиската држава во 1881 година не сакала да и ги отстапи на Грција.⁴³² Трикупис добро знаел дека грчката војска, која во време на неговото раководење со атинската влада започнала да се реформира, не била способна да изврши таква обемна операција, но моментот за напад врз Делијанис, чијашто политика можела да доведе до загрозување на грчките интереси заради спротивставувањето на барањата на Големите сили, бил повеќе од погоден. Делијанис дури не понудил ни конзистентно барање за територијална компензација на Грција. Еднаш се говорело за Олимп, друг пат за Крит, па за границите согласно одлуките на Берлинската конференција од 1880 година. Големите сили секако дека немале да ги задоволат грчките барања, но различните територии што се споменуваат како можност за компензација само го потврдувале уверувањето дека Делијанис повеќе дејствува заради внатрешни потреби отколку за некое територијално проширување. Неговата влада дури ги информирала османлиските власти за навлегување на грчки чети на нивна територија. Така, во април 1886 година османлиските сили разбиле една грчка чета што се истоварила на Касандра, а информациите за нејзиното доаѓање ги дал грчкиот конзул во Солун.⁴³³ Делијанис ќе се обидува да ги засили своите позиции, но нема да има поголем успех. Нема многу да помогнат гласините за наводен сојуз помеѓу Грција и Османлиската држава,⁴³⁴ ниту пак, исто така, наводниот проект за сојуз помеѓу Атина и Белград против Османлиската држава со кој Стара Србија би ѝ припаднала на Србија, а на Грција речиси цела Македонија со Солун.⁴³⁵ Тоа биле само гласини и ништо повеќе од тоа. Едноставно тие проекции во тогашните услови биле неостварливи, а тоа веќе беше докажано и со неуспехот на конкретните обиди.

⁴³² Χ. Ναλτσα, *Ανατολική*, σ 118.

⁴³³ ДАРМ, м-160, Blunt-Thornton, Salonica, 17 april 1886, FO 287/4.

⁴³⁴ ДАРМ, м-100, ASMAE, Robilant, Roma, 24 marzo 1886.

⁴³⁵ ДАРМ, м-100, ASMAE, Sommar-Robilant, Sofia, 2 maggio 1886.

Владите на европските сили повеќе од јасно ѝ ставиле до знаење на Грција дека мора да прекине со активностите што го загрозувале мирот во регионот. Сепак, нивните дипломатски претставници во Атина разменуваале мислења како да се смири Грција, поточно нејзината влада. Францускиот амбасадор Де Муј во разговор со својот британски колега Рамболд изјавил дека некои мали концесии би можеле да ѝ бидат дадени на Грција со цел да се задоволи во целата ситуација и на тој начин да се смири. Според Де Муј тоа не се однесувало на територијални концесии, туку населението во Македонија да добие некои повлстувања според членот 23 од Берлинскиот договор, а тоа би можело да ја задоволи Грција во тој момент, бидејќи би се покажало дека сите нејзини напори не биле залудни.⁴³⁶ Рамболд се присетил дека и Трикупис, нешто слично му имал изјавено на еден човек со кој редовно се сретнувал. Според британскиот дипломат, лидерот на грчката опозиција наводно изјавил дека доколку би можело да постигне договор со Портата, тоа би се однесувало на давање на некој степен на автономија на „чисто грчкиот регион во Македонија“, по линијата од Кара Су до Серес, што продолжувала до Битола.⁴³⁷ Интересно е да се забележи дека Трикупис, како вешт политичар, под превезот на локална самоуправа, всушност ја промовирал линијата во Македонија до каде што Грција имала аспирации. Тој бил свесен дека таквото барање не би минало кај Портата, но постојаното споменување на оваа линија, полека но сигурно станувало јасно грчко барање, кое силите во иднина ќе го имаат предвид, без разлика на реалните состојби на теренот.

Разговорите помеѓу претставниците на европските сили во Атина за некакво можно мало задоволување на Грција биле во насока на големата слика на теренот, а таа веќе била јасна. На 13 април 1886 година европските сили упатиле колективна нота до владата во Атина во која ја информираат за решенијата на конференцијата во Цариград со уверување дека грчката влада ќе се согласи со нив. Атинската влада на 16 април одговорила на нотата со нагласување на својата желба да се согласи со гледиштата на силите со цел да се задржи мирот, а тоа Атина не сакала да го по-

⁴³⁶ *Das Staatsarchiv. Sammlung der officiellen actenstücke zur Geschichte der Gegenwart*, B. 47, doc. 9063, p. 104.

⁴³⁷ Исто.

пречи, но кралската влада не се откажува од желбите за воспоставување нова гранична линија со османлиската држава според решенијата на Берлинската конференција, која биле испртана токму од истите сили.⁴³⁸ Грчката влада сметала дека добивањето на таа гранична линија би помогнало за смирување на ситуацијата. Тоа значело дека Атина не се согласува со политиката на Големите сили, а со тоа продолжува да биде држава што им задава грижи на европските сили, што се труделе да воспостават мир во регионот. Затоа тие ќе го заострат својот однос кон Атина. Однесувањето на христијаните во Македонија им помагало на Големите сили во нивните намери. Англискиот конзул Блунт известува дека „христијаните не ја одобруваат воинствената политика на грчката влада и не веруваат дека со оружје ќе ја подобрат својата позиција и тие, како и муслиманите веруваат дека Големите сили ќе се вмешаат за да ја спречат Грција во кршењето на мирот“.⁴³⁹ Однесувањето на христијаните во Македонија уште повеќе го стеснувал просторот на Делијанис за дејствување. Тоа не било случајно, бидејќи мнозинството од нив не биле Грци.

Одговорот на грчката влада на нотата на Големите сили бил незадоволителен за испраќачите. Тоа не можело да не предизвика реакции. Владата во Лондон повеќе не можела да го толерира грчкото однесување и за разлика од 1880 година, кога Грција беше страната што ја доби британската поддршка, сега таа беше земјата што го навлече гневот на Гледстоун. Интересот на Лондон се фокусира во Бугарија каде сè повеќе стануваше извесно дека ќе дојде до заладување на односите на Батенберг со неговите дотогашни ментори – Русите. Британскиот министер за надворешни работи, на 17 април, предложил силите да испратат колективна нота со која од Атина би се побарало да изврши демобилизација на војската и да престане со активностите што би го нарушиле мирот во регионот во спротивно треба да се соочи со последиците.⁴⁴⁰ Тоа подразбирало поморска блокада на Грција. Со ова британско барање не се согласила француската влада, која отворено му укажала на кабинетот на Гледстоун дека за неа било неприфатливо да земе учество во можната блокада на грчкиот брег, но

⁴³⁸ DDF, Ier serie, t. VI, doc. 227, Athenes, 16 avril 1886, p. 236.

⁴³⁹ ДАРМ, м-155, Blunt-Earl of Rosebury, Athens, 17 april 1886, FO 287/4.

⁴⁴⁰ Driault et Lheritier, *Histoire diplomatique*, p. 227-228.

може да ја повлече француската воена мисија од Грција.⁴⁴¹ Француската влада ќе се обиде да ја убеди Атина за нецелисходноста на нејзиното противење на барањата на Големите сили. Истиот ден кога го информирале Лондон за својот став, Французите испратиле декларација до грчката влада во која ги нагласиле француските симпатии кон Грција, но актуелното однесување на владата во Атина ја изложува целата грчка нација на опасност кој може да донесе катастрофа и понижување.⁴⁴² Европа била решена да спречи секаков обид на Грција за дестабилизација на османлиската држава. Затоа Париз бара од владата во Атина да не се спротивставува на барањата на силите. Укажувањата на француската влада биле исправни, посебно кога станува збор за можните понижувања што би произлегле од грчкото спротивставување. Искуството што Грција го имаше во 1854 година и делумната окупација на Пиреја биле доволен показател за Делијанис што може да се случи. Француската декларација била разгледана во Атина. Грчката влада изразила расположеност да пристапи кон демобилизација на војската, освен на оние сили што биле неопходни за одржување на јавниот ред и зачувување на воената способност.⁴⁴³ Овој став на Атина бил пренесен да другите големи сили. Тие секако дека биле незадоволни бидејќи барале одговор за целосна демобилизација, а добиле расположеност за демобилизација на одредени воени единици. Делијанис сигурно знаел дека јавниот ред го одржува полицијата, а не војската, но тој, веќе очигледно, немал намера да слуша совети и на оние што му биле наклонети. Таквото негово однесување многу брзо ќе биде погубно за него, но и за политичката позиција на Грција како држава. Треба да се спомене дека во овој период прогрчките кругови во француското општество, но тамошните Грци, го издавале списанието *Revue Grecque*. Во овој период кога на Грција, очигледно, и било тешко и се нашла во дипломатска изолација, една од целите на издавачите на ова списание било да се поддржат грчките интереси и да се разбуди стариот филелинизам во Франција.⁴⁴⁴

⁴⁴¹ DDF, Ier serie, t. VI, doc. 231, Paris, 22 avril 1886.

⁴⁴² Исто, doc. 232, Paris, 22 avril 1886, p. 239.

⁴⁴³ Исто, doc. 233, Athenes, 27 avril 1886, p. 239.

⁴⁴⁴ Δεσποίνα Π. Παπαδοπούλου, Ο ελληνικός περιοδικός τυπος στο Παρισι 1860-1912, *Μνημων*, τ. 27, 2005, σ. 168.

Ова покажува дека Грците биле многу активни на секое поле каде сакале да ги промовираат и заштитиуваат своите интереси и аспирации. Сепак, во тие моменти никаква пропаганда не можела да ги разuverи Големите сили во своите намери да ја смират Грција. Влогот за мирот во Југоисточна Европа бил премногу голем, иако прогрчките чувства во Велика Британија и во Франција биле големи. Интересите на силите биле над интересите на малата балканска држава.

Откако се увидело дека Делијанис не се покорува на барањата на Големите сили британската влада извршила консултации со другите европски со цел да биде испратен колективен ултиматум до Атина. Тоа и се случило на 26 април 1886 година. Испраќањето на ултиматумот помалку го променило однесувањето на грчкиот премиер, но тој и понатаму не говорел за целосната демобилизација на грчката војска што била барана од неговата влада. Наместо прифаќање на целосна демобилизација, Делијанис на францускиот амбасадор во Атина му ја изразил својата загриженост за состојбите што ги предизвикува ултиматумот, бидејќи тој ги стеснува можностите за акција.⁴⁴⁵ Пратениците на Големите сили во Атина веќе биле воздржани во поглед на какви било активности со цел да ја убедуваат владата на Делијанис да се однесува поразумно. Интересно е да се забележи дека Шпанија која немала веќе интереси во Источниот Медитеран се понудила да посредува во намалувањето на тензиите помеѓу Атина и европските сили,⁴⁴⁶ но за такво нешто веќе било доцна. Големите сили, особено Велика Британија, која всушност ја водела целата акција за смирување на Грција, веќе не можеле да чекаат и нивните поморски сили, што претходно се приближиле до грчкиот брег, ја започнале најавената блокада. Суровоста на историјата се покажала и во случајот на Грција. Британската флота, која три недели го блокираше грчкиот брег била предводена од принцот Алфред,⁴⁴⁷ истиот принц кој во 1863 година беше кандидат за грчкиот престол и на референдумот добил огромна поддршка од Грците. Овој податок само говори колку Грција била осамена во

⁴⁴⁵ Исто, doc. 236, Athenes, 2 mai 1886, p. 242.

⁴⁴⁶ Matilde Morcillo Rosillo, *Documentos del Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores español. Periodo de Jorge I de Grecia (1863-1913)*, p. 230.

⁴⁴⁷ С. Грњчаров, *Балканскија*, с. 452.

тој период. Но има и подруги мислења за улогата на Алфред во блокадата на Грција. Маврокордатос забележал дека среќна околност за Грција бил фактот што токму несудениот грчки крал Алфред бил на чело на здружената флота.⁴⁴⁸ Сепак, не може да не забележиме дека симпатиите кон Грција исчезнале. Дури и француските симпатии не помогнале да биде избегната блокадата. Француската влада и понатаму се обидувала да го убеди Делијанис да попусти, но овој наместо согласност со барањата на Големите сили поднел оставка, која веднаш била прифатена од кралот. Таа не можела да биде одбиена по сите промашувања на Делијанис.

Делијанис бил задоволен што можел да поднесе оставка и да игра улога на жртва додека значаен дел од неговите пратеници го напуштиле и му се приклучиле на Трикупис.⁴⁴⁹ Дури и Рамболд, британскиот пратеник во Атина, забележал дека блокадата била добар изговор за повлекување на грчкиот премиер од власта, под превезот дека тоа било направено под директна европска принуда, што било подобро во однос на „нечесно повлекување пред Турците“.⁴⁵⁰ Рудометов оценувајќи го однесувањето на Делијанис во време на кризата нагласил дека неговиот кабинет се обидел да следи политика на силни зборови поткрепени со политички дела.⁴⁵¹

Првично функцијата премиер му била понудена на Папамихалопулос, кој не успеал да состави влада. Наместо него искусниот политичар Трикупис за многу кратко време формирал нов кабинет, кој веднаш презел чекори за демобилизација и за подобрување на односите со Османлиската држава, бидејќи според високиот грчки офицер Данглис постоела опасност од османлиска окупација на Лариса. Трикупис воопшто не чекал работите да се развиваат во правецот што не би можел да го контролира. Грчкиот генерален конзул во Солун добил телеграма од командантот на грчкиот гарнизон во Лариса со барање да контактира со командантот на османлиските сили на границата со цел да го извес-

⁴⁴⁸ John Mavrogordato, *Modern Greece, a Chronicle and a survey 1800-1931*, Macmillan and Co. Ltd, London, 1931, p. 68.

⁴⁴⁹ John S. Koliopoulos and Thanos Veremis, *Modern Greece*, p. 55.

⁴⁵⁰ G. Martel, *Liberalism and nationalism*, p.187.

⁴⁵¹ Roudometof, *Nationalism and Statecraft in Southeastern Europe*, p. 442.

ти дека била добиена наредба за воздржано однесување на грчките сили долж границата.⁴⁵² Со овој потег Трикупис сакал да докаже дека немал никакви воинствени намери кон својот сосед. Всушност овој потег на грчкиот политичар не бил без основа. Незадоволните офицери и војници на грчката војска не можеле да ја издржат настанатата ситуација. Иако Грција се нашла под поморска блокада на флотите на Големите сили, некои офицери и војници на грчката војска навлегле на османлиска територија. Од 8/20 мај до 12/24 мај 1886 година во пограничните реони на османлиската држава се воделе вистински битки помеѓу навлезените грчки чети и османлиските сили.⁴⁵³ Судирите престанале благодарение на залагањето на грчката влада.⁴⁵⁴

Во моментите кога се чинело дека завршиле проблемите, на Крит имало големо провостаничко расположение. Тоа влијаело врз грчките граѓани кои биле возбудени од тоа што се случувало на медитеранскиот остров што Грците го сметале за дел од своето наследство и дел од идната голема држава. Настаните што биле поврзани со Источнорумелиската криза, несомнено, влијаеле врз расположението на добар дел од грчката јавност. Во Атина биле одржани демонстрации, во кои имало и жртви, а некои од офицерите на војската сакале на сила да го убедат Трикупис да се вмеша на Крит, но во тоа не успеале.⁴⁵⁵ Причина за овие насилства била решеноста на новата влада да не се меша во критските состојби. Тоа било и логично доколку се знае дека Големите европски сили грчкото инволвирање на Крит не би го дозволиле. Ниту лекцијата со поморската блокада не била доволна за многумина во Грција да ја согледаат реалноста, а таа за нив била сурова – нема да има поддршка од ниту една европска сила за грчките аспирации кон османлиската држава.

Грција од кризата излегла изолирана без поддршка од Големите сили. Иако не можеме да говориме за пораз, сепак пози-

⁴⁵² ДАРМ, м-176, ASMAE, Baroni-Il ministro degli Affari Esteri, Salonico, 23 maggio 1886.

⁴⁵³ Јура Константинова, Етници Етерија и гръцко – турската война 1897 г., *Военноисторически сборник*, 2, София, 2005, с. 60.

⁴⁵⁴ Исто.

⁴⁵⁵ Αθανασία Μπαλτα, Ελπίδα Βογλη, Χρηστος Χρηστιδης, *Θεματα ελληνικής ιστορίας (19^{ου}-20^{ου} αιώνα)*, Ebook, 2016, σ.215.

цијата на грчката држава била влошена во однос на периодот пред кризата. Делијанис со своето однесување бил можеби најголемиот виновник за влошената меѓународна позиција на Грција.

По објавувањето на демобилизацијата, владата на Трикупис побарала подигнување на поморската блокада.⁴⁵⁶ Однесувањето на новата грчка влада било добро прифатено од страна на британската влада. Таа побарала од владата во Цариград да ја поддржи во барањето за подигнување на блокадата. На 3 јуни османлиската влада побарала од силите блокадата да биде укината. На 7 јуни поморската блокада била укината. Една помала ескадра на здружените помморски сили на Големите сили останала во грчките територијални води со задача да проверува дали желбите на силите биле исполнети.⁴⁵⁷ Грција морала да се соочи со намерата на Големите сили да спречат тензија создадена од одбивањето на балканската земја да се согласи со желбите на Европа, како што било кажано во британскиот парламент.⁴⁵⁸ Мошне поучно за многу мали балкански држави и нивните политички раководства.

Македонија, која беше дел од грчките аспирации, воопшто не била загрозна од активностите на грчките комитети и силогоси. Иако имало демонстрации во Грција за заштита на елинизмот, во Македонија не биле преземени некои посериозни акции со цел да се сврти вниманието на меѓународната јавност за позицијата на грчката заедница во оваа османлиска област, а тоа е помалку чудно со оглед на искуствата од претходните кризи. Точно е дека имало обиди на некои офицери на грчката војска да навлезат на османлиска територија,⁴⁵⁹ но тие биле инцидентни. Тие обиди за акција многу не влијаеле на состојбите во јужните приморски делови на Македонија, каде што би можеле да се оче-

⁴⁵⁶ Освен големата политичка потреба на грчката влада да ја демобилизира армијата со цел да се подигне блокадата на грчкиот брег од страна на здружената флота на Големите сили, постоела и економска причина. Држењето на мобилизираниот резервен состав на грчката војска ја чинело државата високи 52 милиони драхми и на тој начин бил зголемен буџетскиот дефицит. (Roudometof, *Nationalism and Statecraft in Southeastern Europe*, p. 442).

⁴⁵⁷ Frank Anderson, Amos Hershey, *Handbook for the diplomatic history of Europe, Asia and Africa 1870-1914*, Governemtn printing Office, Washington, 1918, p.128.

⁴⁵⁸ Albert H. Washburn, *The legality of the Pacific Blockade III*, *Columbia Law Review*, v. 21, n. 5, 1921, p. 445.

⁴⁵⁹ К. Βακαλοπούλου, *Νεοελληνικη*, σ. 287.

куваат немири. Иако биле големи тензиите помеѓу Грците и Османлиите „сепак, освен неколку инциденти нема други вознемирувачки настани“.⁴⁶⁰ Тие инциденти се случиле при крајот на кризата кога веќе биле јасни излезните решенија од неа и решеноста на Големите сили да ја пацифизираат Грција.

Македонија, по завршувањето на Источнорумелиската криза не останала незабележана во дискусиите во грчкиот парламент. Познатиот грчки интелектуалец, Георгиос Филаретос во текот на 1886 година го посетил Солун. Впечатоците од посетата на овој македонски град ги споделил со грчките пратеници. Тоа секако не се однесувало на убавините на градот. Имено, на една седница на грчкиот парламент во ноември 1886 година, Филаретос во својот говор забележал дека во: „Солун – кога велам Солун мислам на Македонија...“⁴⁶¹ дејствувале противниците на елинизмот како што се: Османлиите, Евреите, Австријците, Бугарите, но не и Грците. Филаретос објаснил зошто дејствувањето на Грците во Солун и во Македонија било слабо. Според него, главната причина лежела во неактивноста на грчката влада што ги напуштила тамошните Грци.⁴⁶² Една од последиците на обединувањето на Источна Румелија со Бугарија бил понатамошниот грчки однос кон Македонија. Георгиос Михалопулос забележал дека Македонија, повеќе отколку т.н. поробена Грција, станала новиот повик за грчкиот иредентизам.⁴⁶³

Еден од водечките грчки интелектуалци од овој период Јонанис Калостипис во својата книга „Македонија“, која била издадена во 1886 година напишал дека Грците повеќе говореле отколку што дејствувале.⁴⁶⁴ Тој бил во право. Сепак грчкиот политички врв не знаел да ја процени дадената ситуација. Сосема била погрешна политиката на Делијанис за, на некој начин, конфронтирање со Големите сили, а истовремено од нив да се бара помош за добивање на компензации. Веќе споменавме дека Грците немале ниту јасна цел кои делови од османлиската држава да се бараат

⁴⁶⁰ ДАРМ, м-96, АМАЕ, Turquie, v.7, St. Mone-Freycinet, Salonique, 9 mai 1886

⁴⁶¹ Γεωργίου Ν. Φιλάρετου, *Σημειώσεις από του 75^ο υψώματος. 1848-1923*, τευχός Α, Αθήναι, 1924, σ. 161.

⁴⁶² Исто.

⁴⁶³ G. Michalopoulos, *Greece and Macedonia: 1878-1910*, p. 81.

⁴⁶⁴ Victor Berard, *La Turquie et l'Hellinisme contemporain*, Paris, 1893, p. 222.

како компензација. Прашање е зошто тоа било така. Можеби апетитите биле преголеми во однос на силата со која Грција располагаала или пак, како и во некои претходни времиња, грчката влада погрешно ја проценувала ситуацијата. Најверојатно и двете констатации се точни. Токму овој неповолен исход од целата Источнорумелиска криза повторно ќе доведе до преиспитување на надворешната политика на Атина и тоа не заради напуштање на територијалните аспирации, туку на кој начин и со кого тие полесно да се реализираат.

Резултатот од Источнорумелиската криза во Грција влијаел и врз однесувањето на воените лица во иднина, особено кога е во прашање Македонија, но и севкупното функционирање на армијата. Грчката војска во текот на активностите што ги преземала во 1886 година се соочила со еден проблем, што подолго време ќе ја мачи земјата. Добивањето на Тесалија во 1881 година бил голем успех и поттик на грчкиот национализам. Меѓутоа, во време на Источнорумелиската криза овој регион сè уште не бил поврзан со патна мрежа со остатокот од земјата, па така грчката војска се соочила со големи проблеми за снабдување на своите единици во Тесалија и на границата со османлиската држава, особено во времето кога морнариците на Големите сили го блокирале грчкиот брег и на тој начин ја прекинале комуникацијата.⁴⁶⁵ Начинот на кој владата на Делијанис управувала со војската за време на Источнорумелиската криза предизвикала незадоволство помеѓу воениот кадар. Политиката што довела до блокада на грчкиот брег, а војската на крајот морала да биде демобилизирана не можела да не предизвика незадоволство.⁴⁶⁶ Актот на демобилизација, од страна на офицерите, бил доживеан како понижување. Тој акт ќе остави длабоки рани во грчката војска, а последиците ќе се видат во деведесеттите години на 19 век кога видни армиски личности ќе создадат една националистичка организација „Етници етерија“, што ќе ја однесе земјата во еден страотен воен пораз во војната со Османлиската држава во 1897 година.

⁴⁶⁵ M. Dritsas, *Foreign capital and Greek development in a historical perspective*, p. 12.

⁴⁶⁶ N. Μαρωνιτη, *Πολιτική εξουσία και εθνικό ζήτημα*, σ. 91.

ГРЦИЈА, БАЛКАНСКИТЕ ЗЕМЈИ И МАКЕДОНИЈА: 1886–1895

Завршувањето на кризата околу бугарското обединување, која на задоволство на Големите сили не го отвори источното прашање беше шанса за Трикупис да продолжи со реформите во земјата, а тие во тие моменти можеа полесно да се извршат. Силата на грчката опозиција, предводена од поранешниот премиер Делијанис за извесно време беше неутрализирана. Трикупис, и покрај сите незадоволства што секоја реформа ги носеше, пред себе имаше силен аргумент. Тоа беше неуспехот на неговиот претходник и жесток политички опонент да ја искористи ситуацијата предизвикана од бугарското обединување. Тој можеше да говори дека слабоста на Грција како држава била причина за неуспехот. Трикупис многу добро знаеше дека грчките аспирации можеа да бидат остварени само доколку неговата земја закрепне, но и да има поддршка на некоја голема сила, по можност и повеќе. Таа поддршка отсутуваше во време на Источнорумелиската криза. Токму тоа се покажа како решавачко за неприфаќањето на грчките барања. Исто така, Трикупис сега можеше да го обвинува својот претходник за негрижа во поглед на грчките национални интереси.

Грчката влада и покрај желбите за насочување на своите главни активности кон решавање на внатрешните, пред сè економски, проблеми не можеше да остане по страна од случувањата во Османлиската држава, особено по создавањето на обединетото бугарско кнежество кон кое имаше анимозитет заради аспирациите на Софија кон Македонија, а таа во најголем дел, беше гледана како грчка земја што во иднина мораше да ѝ припадне на Грција, иако народносниот состав на населението не беше поволен за грчките аспирации. Македонија не беше заборавена ниту од водечките грчки интелектуалци кои ја користеа секоја можност за да потсетат на оваа османлиска област како на еден од најважните грчки интереси. Споменатиот Јанис Калостипис својата кни-

га за Македонија му ја посветил на наследникот на грчкиот престо, Константин. Во посветата, меѓу другото, овој истакнат грчки интелектуалец напишал дека таткото на Константин, кралот Георгиос ја зголемил територијата на Грција со добивањето на Јонските острови и Тесалија, но Грција сè уште не била ослободена, а тоа особено се однесува на Македонија, која своите очи ги насочила кон кралството.¹ Во истата книга, Калостипис ја потенцира важноста на Македонија за Грција, давајќи ѝ го значењето на Македонија како основа за голема Грција, прикажувајќи ја оваа област како булевар на грчката слобода и залог за нејзината иднина.² Ова доволно говори какво било расположението на водечките грчки интелектуалци, а токму тие делумно го кроеле и расположението на јавното мислење.

Ангажираноста на основоположникот на модерната грчка историографија, Папаригопуос, околу грчката пропаганда во Македонија продолжила со несмален интензитет. Тој редовно контактирал со грчките конзули во Македонија со кои разменувајќи информации, но исто така и ги советувајќи за одредени нивни активности. Тој му предложил на грчкиот конзул во Битола како да ја подели работата на грчката пропаганда и како да ги распредели финансиите.³ Секако, дека овие совети биле одобрени од грчкото министерство за надворешни работи.

Како искусен политичар Трикупис добро знаел дека опстанокот на Османлиската држава бил пресуден за остварување на грчките аспирации, бидејќи неговата земја сè уште не била подготвена самостојно да изврши поголема воена операција, со која би ги остварила своите апетити. Тој уште на почетокот на својот мандат, како што видовме, презел активности што воделе кон намалување на тензиите со Портата, не само заради притисокот на Големите сили. Весникот „Ора“, што ги пренесувал ставовите на Трикуписовата партија, на 21 јули 1886 година, објавил наредба на воениот министер до грчките воени власти со која се наложува драстично намалување на мобилизираните единици, односно еден баталјон да брои 400 војници.⁴ Оваа наредба не случајно би-

¹ V. Berard, *La Turquie*, p. 223.

² Исто, p. 224.

³ Σ. Βουγιη, *Πηγες*, ε. 24, σ. 123.

⁴ ДАРМ, м-155, Baring-Earl of Rosebery, Athens, 21 July 1886, FO 287/5.

ла пренесена во еден весник кој, во тоа време, бил многу влијателен во грчкиот политички живот. Имено, со тоа Трикупис сакал да покаже дека неговите намери биле сериозни, а не само обична фарса. Тоа секако не значело дека неговата влада ќе заборава на грчките аспирации. Тој, во насока на остварување на грчките претензии, ја разгледувал и можноста за поврзување со оние балкански земји со кои Грција немала поголеми територијални недоразбирања. Трикупис на грчкиот пратеник во Белград му пишувал за можноста за некој вид балканска конфедерација, но грчкиот дипломат одговорил дека тоа не било можно сè додека балканските држави посакуваат да ја имаат позицијата на Османлиската империја.⁵ Всушност одговорот на грчкиот пратеник во српската престолнина, на некој начин, се поклопувал со размислувањата на Трикупис за подобрување на односите со Портата. Грција реално гледано имала потреба од добри односи со Цариград доколку сакала да им парира на бугарските пропагандни акции во Македонија.

Напоменав дека и покрај неуспехот да се искористи бугарското обединување за добивање концесии од Османлиската држава, грчката пропаганда продолжила и понатаму со своите активности. Сепак, резултатите од тие активности не биле задоволителни за владата во Атина, но и османлиските власти сè повеќе правеле пречки за дејствувањето на Атинскиот силогос и неговите клонови на османлиската територија. Тоа било причина во Атина да се размислува за нови форми на дејствување. Откако биле направени анализите владата донела решение за промена на соработката со Силогосот за ширење на грчката писменост. Промената во односот кон ова здружение без притоа да се создаде негова замена би претставувало сериозен удар за грчката пропаганда. Затоа во октомври 1886 година бил формиран Комитетот за поддршка на грчката црква и образование. Со тоа грчката влада директно ќе го стави под своја контрола раководењето со грчката пропаганда во Османлиската држава, бидејќи атинското министерство за надворешни работи добива директна надлежност врз овој комитет. Атина преку овој комитет ќе праќа релативно големи финансиски средства за поддршка на грчката пропаганда, ис-

⁵ ДАРМ, м-160, Wyndham-Earl of Iddlesleigh, Belgrade, 28 october 1886, FO 105/58.

то како што тоа го правеше во претходниот период преку Атинскиот силогос.⁶ Атинскиот силогос за ширење на грчката писменост нема да биде укинат. Тој ја продолжил својата работа, како приватно здружение, кое е повремено помагано од страна на грчката влада.⁷

Структурите што раководеле со комитетот воопшто не губеле време. Така биле направени планови што се однесувале на наставниците и со кои било предвидено: 1. одржување летни семинари со единствена цел за дополнително дообразување на наставничкиот кадар во грчките училишта и 2. издавање посебни упатства на комитетот за наставниците со цел тие да се соочат и да ја практикуваат пропагандата.⁸ Всушност, наставниците од порано биле сметани како еден од послабите делови на грчката пропаганда и затоа не чуди активноста на комитетот во оваа насока. За да се соочи со тоа што се случувало во османлиските предели, кон кои Грција имала претензии, комитетот за потребите на наставата во грчките училишта ќе започне да собира резимеа на тоа што тие го нарекувале бугарска пропаганда, а како противаргументи ќе бидат собрани книгите: „Историја на грчкиот народ“ од Папаригопулос; „Историја на Македонија“ од М. Димица и „Тракикос“ од И. Васијадис во едно издание што ќе биде испратено во Македонија и Тракија.⁹ Треба да се напомене дека во учебниците по историја во Грција од почетокот на седумдесеттите години на

⁶ Елени Белија, врз основа на архивските материјали од Архивот на грчкото министерство за надворешни работи, дава споредбен преглед за пратените средства за поддршка на грчката пропаганда во Македонија, Епир и Тракија преку Комитетот за поддршка на грчката црква и образование.

	Епир		Македонија		Тракија	
1888/89	43,263 дрх.	9%	322,092 дрх.	71%	90,298 дрх.	20%
1890/91	50,302	11%	323,935	70%	86,958	19%
1897/98	31,698	13%	175,381	74%	32,679	13%
1900/01	72,552	14%	388,923	74%	61,925	12%
1902/03	56,684	13%	323,412	75%	50,234	12%

Не е потребна анализа за да се забележи дека убедливо најголеми средства биле одделувани за Македонија (Е. Мπελια, *Εκπαίδευση*, σ. 224).

⁷ Весела Трайкова – Йоанина, *Българо – гръцкият сблъсък в Македония и неговите корени*, Булга медия, София, 2018, с. 344.

⁸ Е. Мπελια, *Εκπαίδευση*, σ. 127.

⁹ Исто.

XIX век, во нивната содржина „под елинизам се вбројувало сè што се можело, особено Византија и античка Македонија, што порано не биле споменувани“.¹⁰ Праќањето на книгите, сепак не ги засилило позициите на Елинизмот помеѓу оние кои не биле Грци, а тоа значи помеѓу мнозинството од христијанското население во Македонија. Напротив, многу често учениците веднаш штом ги напуштале грчките училишта, воопшто не дејствувале во насока на интересите на грчката пропаганда, а расцепот со Грците и со Патријаршијата станувал сè поголем и останувале само неколку начини за инфилтрација на грчката национална идеологија во помалите македонски места.¹¹ Тоа секако нема да повлијае грчката влада да се откаже од услугите на патријаршискиот клер во Македонија бидејќи „и покрај тоа што многу од селските попови биле неписмени или полуписмени, тие сепак спроведувале духовна или идеолошка хегемонија преку монополот врз икониските слики и ритуали... Литургискиот јазик и писмо биле моќно оружје во создавањето, зачувувањето и пренесувањето на колективната вера, сеќавања и митови“.¹²

На почетокот на октомври 1886 година британскиот дипломатски претставник во Белград добил една интересна информација од својот грчки колега Назос. Според гласините што кружеле во српската престолнина, се говорело за создавање на Балканска федерација на чело со османлискиот султан, за што наводно се согласиле српскиот крал Милан и грчкиот монарх Георгиос за време на нивната средба во Виена есента 1885 година. Според тоа што слушнал од Назос, кој сметал дека Србија ја оставила Грција сама да се справува со османлиската држава во текот на Источнорумелиската криза, и затоа во иднина ќе размислела дали да влегува во некакви аранжмани за создавање балканска федерација, британскиот дипломат заклучил дека таквиот проект во тогашните услови би бил соочен со сериозни проблеми.¹³

¹⁰ Стеван Павловиќ, *Историја Балкана*, Клио, Београд, 2001, с. 222.

¹¹ V. Gounaris, *Social*, p. 417.

¹² Анастасија Каракасиду, *Полињата жито, ридишта крв. Патиштата кон националноста во грчка Македонија 1870-1990*, Скопје, 2002, с. 95.

¹³ *Британски документи за историјата на Македонија*, т.5, ДАРМ, Скопје, 2005, док. 10, с. 123-124.

Грција сè уште незакрепната од кризата околу бугарското обединување повторно морала да се соочи со настаните во Бугарија, кои за разлика од септември 1885 година не донеле промени на територијалниот опфат на бугарското кнежевство, но затоа бил испразнет кнежевскиот престол во Софија. Таквиот развој на настаните во Софија предизвикал голема загриженост во Атина и тоа повторно поврзана со Македонија. Грците, и порај различните гледишта околу Македонија, посакувале веќе поранешниот бугарски кнез Батенберг да го задржи престолот, бидејќи стравувале да не се засили руското влијание, а со тоа и поддршката на бугарските аспирации кон Македонија и Тракија. Точно е дека Англија во тој период имала зголемено влијание во Бугарија, но не давала поддршка за бугарските аспирации. Проблемот за наследникот на испразнетиот бугарски кнежевски престол предизвикал внимание во грчките политички кругови, а водечките политички личности давале и коментари во таа насока. Грчкиот крал во разговорот со британскиот пратеник во Атина, Рамболд, истакнал дека можноста принцот Валдемар да го заземе бугарскиот престол не била реална, бидејќи тој самиот немал да прифати таква понунда, а и неговата најблиска околина тоа нема да му го посветува.¹⁴ Оваа констатација на Георгиос била логична и точна бидејќи и Валдемар потекнувал од данската кралска фамилија. Многу поконкретен бил премиерот Трикупис кој можноста за доаѓање на Валдемар на бугарскиот престол ја оценил како непосакувана работа не само за Грција, туку и за самата Бугарија.¹⁵ Тој својот став го објаснил со фактот дека суверените на двете земји би биле роднински поврзани, а тоа не било пожелно за решавање на недоразбирањата и постигнување договор околу Македонија. Според Трикупис за договорот бил потребен друг бугарски кнез, како што бил Батенберг за чие што детронирање грчкиот премиер не ја криел својата разочараност.¹⁶ Трикупис изразувајќи ја својата разочараност од детронизацијата на Батенберг се потсетувал на своите контакти со поранешниот бугарски

¹⁴ ДАРМ, м-155, Rumbold-Earl of Iddlesleigh, Athens, 4 november 1886, FO 287/6.

¹⁵ ДАРМ, м-160, Rumbold-Earl of Iddlesleigh, Athens, 4 november 1886, FO 287/6.

¹⁶ Исто.

кнез во кој гледал поволна личност за постигнување на договор околу Македонија.

Стравот што бил присутен во Атина околу тоа кој ќе биде нов бугарски кнез се темелел и на постојаната грчка опседнатост со панславизмот и Русија. Грција имала проблем со Русите во Македонија и тоа на Света Гора. Веќе беше споменато дека постоело несогласување помеѓу руските и грчките свештеници на светиот полуостров. Тоа несогласување сега беше надополнето и со проблемот околу припадноста на земјиштето во близината на Елефтерополис, место југозападно од Кавала. Тука имало згради, изградени околу 1871 година, што служеле како помошни објекти на манастирите од Атос.¹⁷ проблемот се состоел во фактот што тие биле изградени на земја што претходно ја добиле руските свештеници. Токму тоа било причина за реакции на Грците што довеле и до вмешување на грчката дипломатија, но тогашниот руски амбасадор Игнатијев бил многу повешт од грчките дипломати. Сега повторно проблемот бил актуелизиран од страна на Грците, што успеале да издејствуваат нова истрага. Грчката дипломатија ќе успее да издејствува да дојде до спречување продажба на манастирска земја на Русите.¹⁸ Дури и добивањето на манастирска земја во Атина се гледало како пансловенска активност. Друга причина за стравот на Атина од промените на бугарскиот престол а е поврзана со Русија е несомнената руска поддршка за детронирање на Батенберг. Во Атина се мислело дека со заминувањето на Батенберг од Софија ќе се отвори можност за руска поддршка на егзархиските барања за добивање владички места во Македонија.¹⁹ За среќа на Грците, таа поддршка во овој период ќе изостане заради руското незадоволство од изборот на Фердинанд Сакскобурготски за нов бугарски кнез.

Целиот развој на настаните поврзан со бугарското кнежевско прашање придонел за повторен обид за грчко-српско приближување. Иницијативата дошла од Белград. Во текот на декември 1886 година во грчката престолнина пристигнал српскиот полковник Топаловиќ. Самиот факт дека се работи за српско вое-

¹⁷ ДАРМ, м-160, Blunt-White, Salonica, 22 november 1886, FO 195/1553.

¹⁸ ДАРМ, м-159, Rumbold-Salisbury, Athens, 13 march 1887, FO 32/587.

¹⁹ Славко Димевски, *Митрополит скопски Теодосиј-живот и дело*, Скопје, 1965, с. 70.

но лице и пратеник на белградската влада бил доволен за сомневања кај пратениците на Големите сили и Османлиската држава. Британскиот пратеник во Србија веднаш побарал информација од српскиот министер за надворешни работи, Франасовиќ, околу целта на посетата на Топаловиќ на грчката претолнина. Одговорот можел да се очекува. Имено, српската влада не му издала никаква наредба на Топаловиќ за политички прашања, но доколку грчката страна тоа го поставила тогаш тој можел во лично име да говори за балканска конфедерација.²⁰ Овој одговор, нормално, не го задоволил британскиот дипломат кој во својот извештај до „Форин офис“ отворено го искажал својот сомнеж дека Грција и Србија се обидуваат да постигнат некаков договор околу идната поделба на Македонија.²¹ Откако не успеал да дознае нешто повеќе од Франасовиќ, британскиот претставник се обидел да дојде до информации преку разговорот со грчкиот пратеник во Белград, Назос. Претходно грчкиот дипломат бил на разговор кај српскиот крал Милан со кого разговарале за идејата за балканска конфедерација.²² Назос, за разлика од српскиот министер, рекол дека било можно Топаловиќ да поставил политички прашања. Тој, на многу дипломатски јазик, му укажал на својот британски колега дека не знаел што неговата влада сакала, но многу жалел што немало кој да му укаже на Султанот дека разбирањето со Грција би било постигнато преку дипломатски концесии кон неа. Истовремено, и британскиот амбасадор во грчката престолнина се интересирал за посетата на Топаловиќ. Трикупис, во разговорот со него, му рекол дека со гостинот од Србија размениле видувања за можноста од постигнување договор за сојуз помеѓу балканските држави. Според Трикупис, неговите погледи се разликувале од тие на Топаловиќ. Тој сметал дека бил можен сојуз и без договор за распределба на териториите на Османлиската држава. Трикупис не пропуштил да ги спомене и односите со Портата. Според него, и покрај напорите на неговиот кабинет за подобрување на меѓусебните односи султановата влада премногу била недоверли-

²⁰ ДАРМ, м-160, Wyndham-Earl of Iddesleigh, Belgrade, 4 december 1886, FO 287/6.

²¹ Исто.

²² ДАРМ, м-160, Wyndham-Earl of Iddesleigh, Belgrade, 4 december 1886, FO 105/58.

ва кон Атина.²³ Немаме сигурни податоци дека навистина при посетата на Топаловиќ бил постигнат некаков договор околу Македонија, но Трикупис извонредно ја искористил истата за да добие нови поени кај британската влада. Имено, при разговорот со британскиот пратеник тој недвосмислено упатил јасни пораки дека неговата влада не е таа што бара територијални аранжмани против својот сосед, а Портата пак тоа не го ценела и правела проблеми во меѓусебните односи. Трикупис можел и да се повика на некои случаи на не многу пријателско однесување на Портата кон Грција, кое со оглед на однесувањето на Грција во минатото било и оправдано. Имено, во декември 1886 година локалните власти во Солун не им дозволиле на Грците да го слават денот на нивниот престолонаследник.²⁴ Не само тоа, тој на крајот на 1886 година му се пожалил на британскиот амбасадор дека бил многу загрижен за настаните во Македонија каде што агитацијата на Бугарите била сè посилен со цел да се добијат границите предвидени со Санстефанскиот договор.²⁵ Тоа значи дека само неговата земја се застапувала за постабилни односи на Балканот.

Една изјава на Трикупис на почетокот на 1887 година ќе предизвика мало недоразбирање во односите со Англија. Во Атина во тој период се говорело за некаков англиски план против Русија, за кој наводно веќе се разговарало на Балканот. Грчкиот премиер во разговорот со францускиот амбасадор во Атина, Монтолон, изјавил дека Англија сакала да ги групира балканските држави при што на Србија би припаднала Стара Србија, на Грција би ѝ припаднале Јанина и Битола, а Британија би ги зела морезуците.²⁶ Француската дипломатија на оваа негова изјава гледала како на обид да се искористи малото затегнување на односите помеѓу Големите сили, но тоа според официјален Париз не било можно. Интересна е намерата на Трикупис преку споменувањето на Битола на некој начин да се промовира линијата на грчките ас-

²³ ДАРМ, м-159, Rumbold-Earl of Iddesleigh, Athens, 26 december 1886, FO 32/576.

²⁴ ДАРМ, м-96, Saint Marie-Ministere des Affaires etranger, Salonique, 15 decembre 1886, AMAE, Turquie, v. 7.

²⁵ ДАРМ, м-159, Rumbold-Earl of Iddesleigh, Athens, 31 december 1886, FO 32/576.

²⁶ DDF, t. VI bis, Paris, 1938, doc. 10, Paris, 7 janvier 1887, p. 25.

пирации во Македонија на меѓународен план која во Атина веќе била прифатена. Исто така, може да се забележи дека грчкиот политичар го искористил терминот Стара Србија кога говорел што Србија требало да добие според наводниот британски план. Грците сè уште немале јасна претстава на кои територии на османлиската држава се однесува терминот Стара Србија. Затоа нивните дипломати и во Белград и во Османлиската држава често испраќале извештаи што се однесувале на српската пропаганда, но и на тоа до каде тие сметале дека се простира терминот Стара Србија. Така, грчкиот конзул во Битола во еден свој извештај говорейќи за активностите што ги преземаат претставниците на српската пропаганда, посебно на друштвото Свети Сава, дал мислење дека не треба да се посветува големо внимание, ниту пак да им се дава значење на активностите на ова српско здружение на територијата што потпаѓала под јурисдикција на битолскиот конзулат, односно дека тука не може да стане збор за употреба на терминот Стара Србија, а и грчкиот претставник во Белград сигнализирал дека под тој термин се подразбира македонската територија до Велес и Штип.²⁷ Тоа значело дека српските аспирации не ја засегнувале линијата на грчките барања во Македонија, но сепак договор со Србите околу одредување на граничната линија на аспирациите на двете држави не бил постигнат, ниту пак биле поведени посериозни разговори на таа тема.

Оваа изјава на Трикупис, но целото негово дејствување кога е во прашање Русија, но и османлиската држава биле интересни за европските влади. Грофот Хацфелд, германски амбасадор во Лондон, во текот на март 1887 година се сретнал со Солзбери со кого разменил мислења за состојбите на истокот и можните компликации. Тој го прашал британскиот државник какви информации има од Грција. Солзбери му одговорил дека Трикупис постојано говори како Султанот склучил сојуз со Русија, со цел да го натера да биде против османлиската држава, но како што се изразил британскиот политичар, тој не му верувал на грчкиот премиер и не дозволувал да потпадне под негово влијание.²⁸

²⁷ ΑΥΕ/Β, Πρεσβια, 1887/Κωνσταντινοπολις, Πανουργιας-Μαυροκορδατου, Βιτωλιος, 31 μαρτιου 1887.

²⁸ *German diplomatic documents 1871 -1914*, v. I, London, 1928, p. 305.

Кон крајот на 1886 година веќе станало јасно дека Фердинанд Кобургготски имал намера да ја прифати кандидатурата за бугарскиот кнежевски престол, а тоа не било по волја на Русија. Токму тоа, заедно со се произвесното насочување на Лондон кон Бугарија, било причина во атинските владини и провладини весници да се спомене можноста за грчко-руско приближување. Во весникот „Ора“, што ги одразува ставовите на владата на Трикупис, на 17 јануари 1887 година се појавила статија во која било нагласено дека штетното влијание од бугарското обединување за елинизмот имало мала компензација со повлекувањето на Русија од Бугарија и сега Петроград може да избира помеѓу Грција и Бугарија.²⁹ Според авторот на статијата Грција, заради политиката на Гледстоун, можела да се најде на спротивната страна т.е. со Русија. Тоа било заради неможноста да ги придобие, според авторот, природните сојузници за своите погледи. Посебно се посветува внимание и на улогата на Солзбери во Источнорумелиската криза, заради, како што се истакнува, неправдата која ѝ била направена на Грција и помошта дадена на нејзиниот непријател во Македонија, иако токму споменатиот британски политичар на Берлинскиот конгрес се изјаснил за Македонија како за грчка област.³⁰ Тоа било точно, но Солзбери се изјаснил за Македонија како за грчка земја во моментите кога сè уште не било јасно колкава територија ќе опфати Бугарија. Овој напис во атинскиот весник бил доволен повод за британскиот амбасадор да побара средба со Трикупис, бидејќи било логично ставовите изнесени во „Ора“ да бидат и негови. На средбата Трикупис потврдил дека имал најави од Русија за заштита на грчките интереси, но сè уште не му била упатена конкретна понуда. Овој напис и изјавата на Трикупис не значело дека недоразбирањата помеѓу Грција и Русија биле надминати, а уште повеќе сомнежите на Грците кон Русите воопшто. Тоа го потврдува и разговорот на грчкиот министер за надворешни работи, Драгумис, со британскиот пратеник во Атина при што првиот јасно укажал на проблемот со руските попови околу земјата во областа на Кавала и Орфано. Тоа, според Драгумис, било опасно за грчките интереси, бидејќи обидот на

²⁹ ДАРМ, м-160, Rumbold-Salisbury, Athens, 16 January 1887, FO 287/9.

³⁰ ДАРМ, м-159, Rumbold-Hers Majesty Principal secretay of state, Athens, 16 January 1887, FO 32/587.

Русите да ја добијат земјата за манастирите околу морето бил со цел во догледна иднина таа да биде прикажана како словенска.³¹ Значи може да се види дека написот во „Ора“ претставувал обид на Атина да ѝ укаже на британската дипломатија дека требала да поведе сметка и за грчките интереси, но не може да се одбегне фактот дека Грција полека ќе се свртува, на краток период, и кон Русија, не толку заради заштита на грчките интереси колку заради надминување на дипломатската изолација и привлекување на вниманието на Лондон за грчките интереси, пред сè во Македонија.

На почетокот на 1887 година во грчкиот печат се појавиле една интересна информација. Весникот Акрополис, на 18 јануари 1887 година, информирал за посетата на двајцата бугарски пратеници, Стоилов и Греков. Според напишаното во овој весник, инаку близок до грчкиот премиер, Стоилов му изјавил на новинарот дека, тој заедно со Греков, се сретнале со Трикупис од кого добиле позитивен одговор за бугарското барање за отворање на трговско претставништво во грчката престолнина.³² Сепак, Грција не била расположена да види бугарски дипломатски претставник во Атина. Тоа бил еден вид притисок со цел да се покаже што држава била независна, а која не. Самиот факт што Бугарија била автономна држава ѝ давал на грчката влада можност да не прифаќа по секоја цена на именување на бугарски дипломатски претставник во Атина. Сепак, Бугарите се обидуваале да добијат дозвола од грчката влада да именуваат свој претставник во Атина. Во јануари 1887 година Бугарија побарала да испрати свој дипломатски претставник во Атина. Како можни кандидати се споменуваале Греков и Начович³³ и двајцата искусни и способни политичари. Грчката влада по консултациите со османскиот пратеник во Атина, Ферудин бег, дала начелна согласност за именување на бугарскиот дипломатски претставник во грчката престолнина.³⁴ Меѓутоа, статусот на бугарскиот претставник во Атина немал да биде на ист ранг со останатите дипломатски претставници во Грција заради автономниот статус на Бугарија.³⁵

³¹ ДАРМ, м-159, Rumbold-Salisbury, Athens, 12 february 1887, FO 32/587.

³² *Περι Χариλαου Τρικουπη, Β, εν Αθηνας, 1908, σ. 274.*

³³ Д. Јовановски, Еден британски документ, с. 104.

³⁴ Y. Konstantinova, *Some aspects of the Greek-Bulgarian*, p. 60-61.

³⁵ Исто.

Во дипломатските кругови во Атина, а и меѓу грчките политичари, се говорело дека Бугарите сакале нешто важно да соопштат во Атина.³⁶ Ако се имаат предвид настаните околу пополнувањето на испразнетиот бугарски кнежевски престол, тогаш може да претпоставиме која била целта на бугарското инсистирање да се добие согласност од грчката влада за наменување на дипломатски претставник во Грција. Меѓутоа, работите добиле поинаков тек. Русите, незадоволни од начинот на кој било изведено бугарското обединување, но и сè посилените антируски позиции на бугарските политичари и нивниот однос по прашањето на пополнување на престолот во Софија не сакале да видат бугарски дипломатски претставник во грчката престолнина. Рускиот пратеник во Атина, Бјуцов, без никакво заобиколување им ја соопштил на грчките власти позицијата на Петроград по прашањето на наменување на бугарски дипломатски претставник во Грција.³⁷ Бјуцов, всушност, го пренел ставот на неговиот претставен, Грис, рускиот министер за надворешни работи, според кој појавата на бугарски дипломатски претставник во Атина ќе биде сметана за антируски став на грчката влада.³⁸ Трикупис по оваа руска интервенција без размислување се повлекол од претходно дадената согласност за наменување на бугарски дипломатски претставник во Атина.³⁹ Најверојатно атинските процени за промена на решението за прием на бугарски дипломатски претставник во Атина се базирале на заострувањето на руско-бугарските односи со што, според грчките гледишта, бугарската опасност во Македонија за грчките интереси била намалена,⁴⁰ иако тоа ќе биде демантирано во не така далечната иднина. Исто така, не треба да се заборава умешноста на Трикупис, средбите со рускиот пратеник во Атина да ги користи за добивање појасна слика за позицијата на царската влада за Македонија.⁴¹ Сепак, со цел да ја објасни грчката позиција пред бугарската влада за откажувањето на дадената согласност за творање на бугарско дипломатско прет-

³⁶ Д. Јовановски, Еден британски документ, с. 104.

³⁷ Y. Konstantinova, Some aspects of the Greek-Bulgarian, p. 61.

³⁸ Σ. Σφετας, *Ελληνο-βουλγαρικές αναταραξεις*, σ. 163.

³⁹ S. Sfetas, Aspects of Greek-Bulgarian, p. 44.

⁴⁰ Исто, p. 44-45.

⁴¹ Σ. Σφετας, *Ελληνο-βουλγαρικές αναταραξεις*, σ. 163.

ставништво во Атина, Трикупис испратил инструкции до грчкиот конзул во Софија во кои се нагласувала непријатната положба на Грција по тоа прашање.⁴²

Кога е во прашање отворањето на бугарското трговско претставништво во грчката престолнина интересен бил ставот кој го изнел францускиот пратеник во Атина. Во разговор со грчкиот министер за надворешни работи Драгумис, Монтолон истакнал дека не било погодно Грција да биде помеѓу првите држави кои би го признале регентството, кога неговите делегации во Европа ги примале како неофицијални.⁴³

Грција нема да успее во своите намери да го придобие Лондон, бидејќи британските интереси налагале подруго дејствување на владата на императорката Викторија. Немајќи поткрепа од Велика Британија, владата во Атина се најде во една многу непријатна ситуација кога во Битолскиот вилает османлиските власти започнале да откриваат и да разбиваат мрежа на грчки заговорници. На почетокот на март 1887 година во Костур бил уапсен грчкиот учител и еден од повидните дејци на грчката пропаганда, Анастасиос Пихеон, при што кај него била пронајдена обилна кореспонденција што се однесувала на неговите врски со поранешниот Атински силогос, грчкиот генерален конзулат во Битола и др.⁴⁴ Во писмата што биле откриени, а се поврзани со аферата Пихеон, меѓу другото иако се однесувало за 1885 година, може да забележиме и кои би биле целите на четите што требало да навлезат на османлиска територија. Па така може да прочитаме: „Во договор со Пихеон да испратите извештаи и кореспонденција во однос на злосторствата што биле извршени од клефтите за Европа да помисли дека во Македонија има една постојана анархија и дека администрацијата не е во состојба добро да го одржува редот и општествениот мир“.⁴⁵ Мошне компромитирачко било едно писмо кое се појавило во весниците. Наводно во него конзулот Пануријас му напишал на Пихеон дека грчката влада му ветила

⁴² Ю. Константинова, *Балканската политика на Грција*, с. 168.

⁴³ *История на Българите. Българската дипломатия от древността до наши дни*, т.4, с. 263.

⁴⁴ Кирил, патријарх Български, Принос, с. 551.

⁴⁵ Вестителев, *Бележки върху козните и домогванията на елинизма във Македонија отъ най ново време*, Печатница Б. Зилбергъ, София, 1904, с. 28.

на извесен Гани бег од Тирана 10 000 лири со цел да издејствува избувнување востание во Албанија во моментот кога грчките војски би навлегле во Епир и во Македонија.⁴⁶ Интересно е да се забележи и тоа како, барем според писмата, гледал конзулот Пануријас на Османлиите и на нивниот однос кон Грција. Имено во писмото до Пихеон од 8 август 1886 година, конзулот напишал дека османлиските власти не се сомневале кон Грците и мислеле дека тие биле нивни пријатели, а тоа се должело на умешноста на патријаршиските владици кои знаеле да ги лажат и се покажале како одлични дипломати.⁴⁷

Истовремено со апсењето на Пихеон османлиските власти заплениле и поголема количина на оружје и муниција што доаѓало од Волос.⁴⁸ Резултатите од овие активности на османлиските власти требало да доведат до остри контрамерки на Портата и затегнување на односите со Атина, но во овој период до тоа нема да дојде. Цариград сега имал аргумент повеќе за однесувањето на Атина едно да говори, а друго да прави.

Постојаните барања на Егзархијата за добивање берати, но и однесувањето на Бугарија биле причина за нови грчко-српски контакти. По повод барањето на Егзархијата за добивање берати за митрополити во Скопје и Охрид, српскиот пратеник во Цариград, Новаковиќ се сретнал со својот грчки колега, Кондуриотис, кој му рекол на српскиот дипломат дека неговата земја веќе презела чекори за да се обноват старите протести против бугарските барања.⁴⁹ На разговорот било опфатено и прашањето на изборот на новиот цариградски патријарх, за кој и двете држави биле заинтересирани. Кондуриотис отворено се искажал против можноста тоа повторно да биде Јоаким III. Грчкиот амбасадор бил сигурен дека Јоаким повторно нема да биде избран, бидејќи со неговиот реизбор не се согласува Атина, но без разлика на тоа кој ќе биде нов патријарх тој му дал уверување на својот српски колега дека секогаш ќе биде на услуга на српските барања кај Патријаршијата. Оваа пријателска порака на Кондуриотис до Новаковиќ не била единствен пример на искажување желба од страна на

⁴⁶ Исто, с. 29-30.

⁴⁷ Исто, с. 30.

⁴⁸ Британски дипломатически, док. 87, Солун, 10 март 1887, с. 258.

⁴⁹ *Граѓа за, т. IV, кн. 2*, Белград, 1986, док. 48, Цариград, 17 јануари 1887, с. 95.

Грците за доближување и постигнување договор со Србите за Македонија. Грчкиот конзул во Солун, Докос, мошне пријателски го пречекал првиот српски конзул во Солун, Карастојановиќ, а солунскиот патријаршиски митрополит, Григориос, на српскиот конзул дури му изјавил дека лично бил расположен да ѝ помогне на српската работа во, како што се изјаснил, Горна Македонија и затоа требало да се стави некаква граница помеѓу српските и грчките интереси во Македонија, а тоа пак ќе доведе до обединување на противбугарската пропаганда.⁵⁰ Овие зборови на Григориос не биле случајни или пак личен став. Тој заедно со скопскиот митрополит Паисиј добиле препорака од Патријаршијата пријателски да ги пречекаат новите српски конзули во Скопје и во Солун.⁵¹ Нема сомнение дека врз овој став на Патријаршијата големо влијание имал грчкиот амбасадор во Цариград. Исто како и Григориос и грчкиот конзул во Солун му навестил на новиот српски конзул дека Грците и Србите требале да постигнат спогодба за Македонија, а тој имал таков налог од Атина.⁵² Според Докос, грчките и српските интереси на Балканот немале да се судрат, бидејќи Србија немала претензии кон Солун и била заинтересирана само за Скопје. Тој добро знаел дека тоа не било вистина, но сакал уште пред да започнат било какви разговори на српската страна да ѝ укаже нејзините претензии да не одат многу на југ. Преговорите не започнале, но контактите ќе продолжат и понатаму.⁵³ Однесувањето на патријаршиските великодостојници, по

⁵⁰ Исто, д. 67, Солун, 21 март 1887, с. 139.

⁵¹ Athanasios Angelopoulos, Religious educational and national symbiosis of Greeks and Serbs in so-uthern Serbia under the juridiction of the Ecumenical Patriarchate (second half of 19th century), Greek-sebian, p. 130.

⁵² Граѓа, т. IV, кн. 2, док. 69, Солун, 31 март 1887, с. 142.

⁵³ Интересно е гледањето на српскиот историчар Славенко Терзиќ за грчката понуда до Србија за одредување на границите на интересните сфери на двете држави во Македонија во овој период. Според него Грција увидела дека српската акција во Македонија не може да биде само средство за сузбивање на Бугарите, туку и самата може да ги загрози грчките интереси и позиции. Затоа грчките конзули во османлиската држава започнале сè повеќе да инсистираат на спогодба за интересни сфери и ограничување на просторот за дејствување. Во таа смисла, според Терзиќ, атинската влада влијаела врз Патријаршијата да дава гаранции за поддршка на српските интереси под услов Србите со владата во Атина да се спогодат за сферите во Македонија. (С. Терзиќ, Србија и Грчка, с. 269) Терзиќ делумно е во право, но сепак срп-

сè изгледа, е дел од една добра игра усогласена помеѓу Атина и Цариградската патријаршија. Имено, грчкиот министер за надворешни работи Стефанос Драгумис бил категоричен дека Грција имала интерес да ги поддржи Србите во северните делови на Македонија, но Патријаршијата не треба да дозволи тие да бидат опасност за грчките интереси.⁵⁴

Атинската влада добила многу вознемирувачки информации од својот дипломатски претставник во Софија. Рангавис ја известил грчката влада за ширењето гласини за активности на некаков комитет кои оделе во насока за организирање акции во Македонија. Владата на Трикупис воопшто не губела време и побарала објаснување од Големите сили за што станува збор. Одговорот бил добиен од британскиот амбасадор во Атина, чија земја веќе имала влијание во Софија. Тој, на грчкиот министер за надворешни работи, му ги пренесол уверувањата на Стамболов дека нема да бидат дозволени никакви акции кон Македонија.⁵⁵ Грчката влада била вознемирена и од гласините за персонална унија помеѓу Османлиската држава и Бугарија плашејќи се од можноста бугарската пропаганда уште повеќе да ги загрози позициите на елинизмот.⁵⁶ За среќа на Атина тоа биле само гласини. Всушност немало потреба од персонална унија, бидејќи Бугарија се уште не била целосно независна држава и на некој начин била дел од Османлиската империја.

Прашањето кој ќе го наследи Јоаким IV на патријаршискиот престол било актуелно во текот на првата половина на 1887 година. Рускиот амбасадор во Цариград, Нелидов, во текот на дискусиите околу тоа кој ќе биде нов патријарх го посетил поранешниот цариградски патријарх Јоаким III на Атос, каде што тој престојувал, со цел да поразговараат околу ситуацијата во Македонија на црковен план.⁵⁷ Двајцата се согласиле дека бил потре-

ската пропаганда во Македонија во овој период не била толку силна за да ги загрози грчките позиции и интереси. Доколку се говори за српските аспирации тогаш е можно да се говори за опасност и загрозеност на грчките интереси.

⁵⁴ Ю. Константинова, *Балканската политика на Грција*, с. 197.

⁵⁵ ДАРМ, м-160, Rumbold-Salisbury, Athens, 27 march 1887, FO 287/9.

⁵⁶ С. Терзић, *Србија и Грчка*, с. 268-269.

⁵⁷ К. Вакалопулос, *О Ворејос*, σ. 57.

бен компромис помеѓу Патријаршијата и Егзархијата, но нивната согласност немала никаква валидност, бидејќи нов патријарх станал Дионисиос, кој претходно бил одрински митрополит,⁵⁸ личност која во тој момент ја уживала поддршката на атинската влада. Нелидов можеби се надевал дека Јоаким III ќе биде повторно избран за патријарх, но владата во Атина тоа не сакала да го дозволи по никоја цена. Впрочем тој таму бил сметан за човек кој со своето однесување му нанесувал штети на елинизмот. Тоа не било точно, но грчката влада барала личност што нема да биде толку самостојна во раководењето со Патријаршијата.

Кога е во прашање рускиот интерес за односите помеѓу Патријаршијата и Егзархијата, неодминливо е и прашањето на руските монаси на Света Гора, чие дејствување предизвикувало негодување кај патријаршиските свештеници, но и загриженост во Атина, а тоа го видовме и во претходниот период. Светиот полуостров на Халкидик, за православните христијани, го посетил грчкиот конзул во Солун, Докос. Тој, по посетата испратил опширен извештај до грчкиот министер за надворешни работи, Драгумис, во кој ги изнел своите размислување за состојбите на Света Гора. Меѓу другото, тој предложил и поголемо влијание и ангажирање на црковни лица од Грција, кои би работеле на засилување на грчките интереси на Атос.⁵⁹

Грчките дипломати, пред се конзулите кои биле поприсутни на теренот, продолжиле со известувањето за позицијата на Елинизмот која секогаш била оценувана како тешка притоа барајќи помош, но и нудејќи идеи како да се подобри. Пануријас, конзулот во Битола во писмото до претседателот на Комитетот за поддршка на грчката црква и образование од 8 јули 1887 година барал значителна материјална помош за грчките училишта во Битола. Тој своето барање го оправдувал со потребата од помош за грчките учители во тој реон од Македонија.⁶⁰ Освен барањето помош, Пануријас предложил поблиска соработка на конзулите со месните митрополити и учителите, кои пак требале да бидат наменувани од митрополитите и конзулите. Со ова барање грчкиот конзул сакал да влијае на засилување на улогата на грчките

⁵⁸ С. Терзић, *Србија и Грчка*, с. 294.

⁵⁹ Лора Герд, *Руски е на Афоне 1878-1914 гг*, Индрик, Москва, 2010, с. 42.

⁶⁰ К. Вакалопулов, *Ο Βορείος*, σ. 229.

дипломатски претставници врз решенијата што биле донесувани од страна на грчките патријаршиски општини. Такви обиди имало и порано, согласност била постигнувана, но многу често договореното не било почитувано ниту од страна на патријаршискиот клер, ниту пак од грчките конзули. Пануријас, исто така, предложил и основање на грчка гимназија во северна Македонија.⁶¹ Овој негов предлог, иако навидум нема ништо со политиката, всушност бил наменет за оние реони на Македонија каде што Грција сè уште немала свое дипломатско претставништво, т.е. во Скопје. Иако Скопје не спаѓало во областите на Македонија кон кои Грција се стремела, сепак во идните преговори овој град и воопшто северниот дел од Македонија ќе служат како еден вид на залог со кој Грците би можеле да ги уценуваат, во прв ред Србите.

Активностите на австроунгарските дипломати во Македонија не можеле да не предизвикаат интерес и загриженост во Атина. За разлика од порано сега загриженоста била искажувана и пред италијанскиот амбасадор во грчката престолнина. Министерот за надворешни работи, Драгумис во разговорот со италијанскиот пратеник, Куртопаси, не ја криел својата загриженост од, како што тој се изјаснил, антигрчката активност на австроунгарските емисари кои делувале помеѓу Словените и Власите не само во Македонија, туку и во Епир и во Албанија.⁶² Целта на Драгумис не била само да ја изрази грчката загриженост околу активната на виенските дипломати, туку по сè изгледа и да добие поддршка од италијанскиот претставник, бидејќи знаел за различните интереси на Рим и Виена на Балканот. Тоа Грција сакала да го искористи.

Амбициите на Трикупис за железничко поврзување на неговата земја со османлиските железници, а преку нив и со остатокот од Европа не престанувале. Тој бил преокупиран со изградба на големата линија која би одела за Ламија, Кардица, Трикала, Каламбака и Лариса со цел да се спои со османлиските железници кај Еласона. Трикупис имал намера тоа да и го предложи на Портата.⁶³ Меѓутоа ставот на османлиската влада околу железничкото поврзување останал непроменет, односно Портата ника-

⁶¹ Исто, с. 230.

⁶² ДАРМ, м-178, Curtopasi-Crispi, Atene, 15 settembre 1887, ASMAE.

⁶³ ДАРМ, м-178, Calvi-Crispi, Atene, 22 dicembre 1887, ASMAE.

ко не сакала позитивно да одговори на предлозите што доаѓале од Атина за железничкото поврзување. Османлиската влада се сомневала во целите на ова поврзување и повеќе сакала Грција и понатаму, што се однесува до железничкиот сообраќај, да остане слепо црево на Балканот, а со тоа и во Европа. Османлиските сомнежи биле точни. Имено, еден од начините за засилување на позицијата на елинизмот се состоел и во железничкото поврзување на Грција со Османлиската држава.

Грчката пропаганда во Македонија и понатаму се соочувала со сериозни проблеми. Некои од нив биле заради внатрешните несогласувања во грчката заедница. Сепак, се повеќе внимание било посветувано на активностите на австриските конзули и католичката пропаганда, спонзорирана од Виена, со која се ширело унијатството,⁶⁴ а тоа во Атина било сметано како штетно за грчките национални интереси. Грчката влада стравувала од можноста дел од патријаршистите, кои не биле од грчко потекло, да потпаднаат под влијание на унијатството и на тој начин дополнително да се намали бројот на патријаршистите. Стравувањата на Атина ќе се покажат како претерани.

Грчките политичари сметале дека нивната земја не само што не добила никакви компензации заради бугарското обединување, туку по кризата останала дипломатски изолирана без поддршка од оние сили за кои во Атина се сметало дека треба секогаш да застанат зад Грција, а тоа особено се однесувало на Велика Британија. Повеќе од јасно било дека ниту една балканска држава без поддршка на некоја голема европска сила не можела да ги оствари своите аспирации. Грција и покрај најстарата државност не била исклучок. Затоа во Атина постојано се правеле напори да се придобие некоја од Големите сили, иако најпосакувана била Велика Британија, кај која порано лесно можело да се заигра на картата на словенската опасност, но сега ситуацијата била драстично променета. Откако се увидело дека Лондон сепак бил заинтересиран и за Софија сè повеќе започнало да се говори за можноста од грчко-руско зближување, иако треба да се има сомнеж во искреноста за воспоставување поблиски односи помеѓу Атина и Петроград, пред сè од грчка страна. Како и да е мож-

⁶⁴ Кирил, патријарх Български, Принос, с. 597.

носта за грчко-руско зближување била присутна и на теренот во Македонија каде се ширеле неверојатни гласини за подготвеноста на Русија да го помогне ширењето на грчката пропаганда до Битола и наводната наредба до руските конзули да работат во таа насока.⁶⁵ Дури и кога се споменувала можноста за набавка на нови десет воени бродови за потребите на грчката воена морнарица се говорело за руска поддршка преку простувањето на долговите. Написите во грчките весници, исто така, одеа во насока на приближување кон Русија. На пример во „Ора“ во текот на јануари 1888 година се појавил напис во кој се говорело дека Русија треба да се смета „како еден од нашите сојузници во овие критични моменти“.⁶⁶ Индикативно е што Русија се споменува како еден од можните сојузници, но не и како главен. Кога е во прашање овој напис во споменатиот атински весник, треба да забележиме дека шпанскиот пратеник во Атина, од разговорот со грчкиот министер за надворешни работи добил впечаток дека новинарскиот став не го одразува вистински ставот на грчката влада.⁶⁷ Сепак, тоа не било причина дипломатските претставници на странските земји во османлиската престолнина, како што бил српскиот пратеник Новаковиќ, да не говорат во своите извештаи за проруското однесување на Грците, користејќи ја изјавата на Трикупис дека неговата земја не можела да одбие услуги од никого, ако за тоа има шанса.⁶⁸ Промената во однесувањето на Грците може да се забележи и од протестот на грчкиот амбасадор во Лондон до Солзбери за однесувањето на британскиот конзул во Солун, Блант, кој бил обвинет за давање помош на Австријците и Романците во нивната намера да ги избркаат грчките свештеници од училиштата во Македонија со што им се давала поддршка на Власите, кои биле спонзорирани од владата во Букурешт.⁶⁹ Британската влада не го прифатила протестот со образложение дека нејзиниот конзул во Солун не добил инструкции да работи во таа насока, но ветила дека ќе го испита целиот случај. Тоа и го сторила. Солунскиот

⁶⁵ Граѓа, т. IV, кн. 2, док. 189, Солун, 24 декември 1887, с. 367.

⁶⁶ ДАРМ, м-31, Turkey n. 1(1888), Haggard-Salisbury, Athens, 14 January 1888.

⁶⁷ Matilde Morcillo Rosillo, *Documentos del Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores español. Periodo de Jorge I de Grecia (1863-1913)*, p. 214.

⁶⁸ Граѓа, т. IV, кн. 3, Белград, 1987, дпк. 5, Цариград, 19 јануари 1888, с. 39.

⁶⁹ ДАРМ, м-162, Salisbury-Haggard, Foreign office, 27 January 1888, FO, 195/1594.

конзул одговорил на грчките обвинувања за неговата наводна поддршка на влашките барања. Во своето објаснување Блант негирал било каква негова поддршка на влашките барања, но посочил дека во разговорот со грчкиот конзул во Солун ја изразил својата симпатија за Власите. Тој лично сметал дека Грците се сомнителни кон него, бидејќи заедно со романскиот конзул собирале материјали за етнографската карта на Македонија.⁷⁰ Оваа констатација на Блант не била без основа и таа во блиската иднина ќе се покаже како точна. Всушност, доволно за грчки сомнежи и обвинувања е тоа што тој податоците за етнографската карта на Македонија ги собирал со романскиот конзул. Објаснувањето на Блант му било пренесено на грчкиот дипломатски службеник Теотокис, кој го прифатил тоа, но не пропуштил да подвлече дека романското движење било доста забележливо и поттикнувано, сега, од османлиските власти.⁷¹

Трикупис бил познат по своето англофилство. Меѓутоа тоа не значело дека тој, исклучиво, се врзувал за британските интереси во регионот. Треба да се има предвид дека неговата политика не била целосно антируска.⁷²

Искусниот грчки премиер не ја испуштил можноста во разговорот во февруари 1888 година со британскиот заменик-амбасадор во Атина да поразговара за можноста од грчко-руско зближување. Тој без да биде прашан од британскиот дипломат го насочил разговорот за можноста Грција да ја добие Македонија доколку се приближи кон Русија.⁷³ Трикупис забележал дека Грците се задоволни со задржувањето на статус кво на Балканот, но кога Османлиската држава ќе пропадне тогаш од витален интерес на неговата земја било Македонија да падне во грчки раце, бидејќи во спротивно Грците ќе бидат задушени од Словените.⁷⁴ Затоа, Грција имала потреба од поддршка од некоја голема сила. Британскиот дипломат го предупредил грчкиот премиер дека тоа било опасна игра што можела да има тешки последици. Трикупис не криел дека тој бил апсолутно свесен за тоа, но ја потенци-

⁷⁰ ДАРМ, м-162, Blunt-White, Salonica, 24 february 1888, FO 195/1618.

⁷¹ ДАРМ, м-162, Rumbold-Salisbury, Athens, 5 april 1888, FO 287/13.

⁷² Н. Данова, А. Христукудис, *История на нова Гърция*, с. 169.

⁷³ ДАРМ, м-162, Haggard-Salisbury, Athens, 18 february 1888, FO 287/13.

⁷⁴ Исто.

рал можноста од австриска окупација на Солун како што тоа се случи и со Босна и Херцеговина. Според него, тоа би бил дефинитивен удар за безбедноста на Грција, а Британија нема да се вмеша, иако со својата поморска сила е сосед на неговата земја и Грција би станала втора Србија. Трикупис бил искусен и вешт политичар кој не верувал во Русија. Тој многу добро знаел дека Русија не можела да ѝ гарантира на Грција дека ќе добие еден такъв залог каков што била Македонија. Тоа што тој сакал да постигне во овој разговор, но и со целиот случај на наводното грчко приближување кон Русија е насочување на британското внимание кон грчките интереси, посебно во Македонија и предизвикување сомнеж кај британската дипломатија дека може да дојде до грчко-руско приближување. Тој делумно ќе успее во својата намера. Разговорот на Трикупис со британскиот амбасадор, во кој својот собеседник му ја нагласил можноста од грчко-руско зближување го предизвикала Рамболд, британскиот амбасадор, да поразговара и со својот австриски колега во Атина, баронот Косјек. Тој не ја криел својата загриженост пред австрискиот дипломат, кој исто така бил вознемирен од вестите што се ширеле.⁷⁵ Косјек ја нагласил вознемиреноста од активностите на руската амбасада во Атина, но и од вестите што пристигнуваат од Цариград за грчко-руските односи. Двајцата дипломати си размениле мислења околу нивните средби со грчкиот крал и со Трикупис. Така, Косјек на Рамболд му го пренел ставот на грчкиот крал кој рекол дека нема да ја става главата во торба со склучување на сојуз со Русија. Британецот го известил австрискиот дипломат дека тој во разговорот со грчкиот премиер, за кого нагласил дека се стари пријатели, добил уверување дека до тој момент не бил постигнат никаков договор за сојуз со Русија врз која, барем така му изјавил Трикупис, Грција не можела да се потпре.⁷⁶ Ова јасно говори дека Трикупис во разговорот со заменикот на Рамболд само сакал да го предизвика британскиот интерес. Тоа, сепак, не значи дека сите шпекулации за грчко-руското приближување престанале.

Во времето кога Трикупис започнал да покажува знаци за приближување кон Русија, заради грчките интереси или пак заради разочарувањето од британската политика во регионот по

⁷⁵ ДАРМ, м-162, Rumbold-Salisbury, Athens, 5 march 1888, FO 32/599.

⁷⁶ Исто.

бугарското обединување, интересно е да се споменат и некои извештаи на грчкиот пратеник во руската престолнина. Маврокордатос ја видел големата руска разочараност од бугарското однесување кон Русија, што било доживеано како неблагодарност кон ослободителите. Тој забележал голем пад на симпатиите на Русите кон Бугарија заклучувајќи дека Бугарите повеќе никогаш нема да ја имаат истата симпатија и покрај напорите на фанатичните панслависти.⁷⁷ Затоа, тој му предложил на премиерот Трикупис, да ги одржува добрите православни односи со Русија со цел да ја добие руската поддршка за грчките интереси.⁷⁸ Според него, оваа политика немала да влијае негативно во односите со другите големи сили, бидејќи таа би се водела на православна линија.⁷⁹

Некако во текот на овие превирања околу можноста од зближување помеѓу Атина и Петроград, еден од членовите на друштвото „Источна конфедерација“, Леонидас Вулгарис во едно писмо до Захариј Стојанов од 17 февруари 1888 година сугерира формирање на „слободна и неделива македонска држава во рамките на балканската федерација“.⁸⁰ Тој оваа своја идеја ја објаснувал како решение за недоразбирањата помеѓу балканските народи. Секако дека Вулгарис кога предлагал македонска држава не мислел како за национална држава. Исто така, треба да се има предвид дека тој немал скоро никакво влијание во грчкиот политички живот, но идејата сама по себе била интересна. Познатиот грчки историчар Папаригопулос, кој застапувал спротивни идеи од оние на Вулгарис предлагал стипендирање на црковните лица, на учителите и на други лица со цел да се засили силата на елинизмот во јужна Македонија околу Солун и во областите северно од големото македонско пристаниште, особено Битола, Струмица и Мелник.⁸¹ За разлика од Вулгарис, ставовите на Папаригопулос секогаш наоѓале место кај грчките политичари. Тоа е

⁷⁷ D. V. Vovchenko, *Containing Balkan nationalism: Imperial Russia and Ottoman Christians (1856 - 1912)*, p. 258.

⁷⁸ Исто.

⁷⁹ Исто.

⁸⁰ V. Todorov, *The society*, p. 534.

⁸¹ Ελενη Μπελια, Η εκπαίδευση πολιτικη του ελληνικου κρατους προς την Μακεδονια και Μακεδονικος αγων, *Ο Μακεδονικος αγων*, Θεσσαλονικη, 1983, σ. 31.

само еден показател каде било местото на оние што не се залагале за остварување на големата идеја по секоја цена.

Сомнежите на западните земји дека Грција сепак имала некој договор со Русија се засиле со посетата на рускиот амбасадор во Цариград на грчката престолнина. Иако самата посета била најавена како одмор на рускиот дипломат, таа не можела да не предизвика интерес. Султановиот амбасадор во Атина, јавно не давал изјави што би покажале дека Портата е загрижена од целите на оваа посета, но во еден разговор со британскиот амбасадор не ја исклучил можноста Неолитов да доаѓа со намера да изврши притисок врз Портата со некаков сојуз со Грција.⁸² Тој не кажал зошто Русија воопшто би вршела притисок врз неговата земја. Британскиот амбасадор нормално бил заинтересиран за причината на посетата. Затоа го посетил грчкиот крал со намера да добие повеќе информации околу посетата на рускиот дипломат, но не го добил посакуваниот одговор, иако му било навестено дека се разговарало за Бугарија.⁸³ Посетата на Нелидов била тема на разговор и на грчкиот амбасадор во Петроград, Маврокордатос со неговиот британски колега, Мориер. Грчкиот дипломат, без да пропушти да спомене дека немало никаков сојуз со Русија, посетата ја објаснил со осаменоста на неговата земја на дипломатски план, но и со разочарувањето од односот на сојузниците, посебно со нивната наклоност кон Бугарија.⁸⁴ Тој посебно ја искажал разочараноста на неговата влада од поддршката што Бугарија ја добила од Лондон, но со овој негов став британскиот дипломат не се согласил и му нагласил на Маврокордатос дека по прашањето на Бугарија официјален Лондон не постапил ништо поинаку од случајот со грчката независност. Мориер бил во право. Кога се говори за грчко-руските односи и ставот на Трикупис дека Русија може да ѝ ја понуди Македонија на Грција, сметаме дека е интересна една записка составена од рускиот амбасадор во Цариград, Нелидов од 10 јули 1886 година. Во неа, меѓу другото, рускиот дипломат запишал: „Треба да се очекува напредните луѓе и најмногу Трикупис да се погрижат да ги обезбедат нашите ветувања во однос на идната поделба на Македонија. Ние може

⁸² ДАРМ, м-162, Rumbold-Salisbury, Athens, 20march 1888, FO 287/13.

⁸³ ДАРМ, м-162, Rumbold-Salisbury, Athens, 5 april 1888, FO 287/13.

⁸⁴ ДАРМ, м-162, Morier-Salisbury, St. Petersburg, 6 april 1888, FO 287/13.

да се согласиме понатаму да не ја поддржуваме бугарската пропаганда во јужниот дел на Македонија, со изјава на намера во дадениот момент праведно и непристрасно да ги измериме заемните права и барања на народностите што живеат таму, но само под услов дека ќе престане и грчката агитација против Словените; грчкиот прогресивен печат ќе започне кон нас да се однесува, на почетокот, помалку непријателски, а потоа и со симпатии и дека моралното влијание на грчките управувачки кругови ќе биде насочено кон обезбедување на чисто руските интереси на Истокот и кон благопријатно разрешување на за нас тамошните интересни црковни прашања – во односите со Вселенската патријаршија и во однос на претстојните дела на нашите Атонски манастири“.⁸⁵ Може да забележиме дека руската поддршка за грчките аспирации не била безусловна, ниту пак се однесувала за целиот регион Македонија.

Според некои размислувања, посетата на Нелидов на грчката престолнина, од април 1888 година, не била само заради одмор или некое туристичко разгледување на Атина. Така, Лангер смета дека доаѓањето на рускиот пратеник во Истанбул, во грчката престолнина, имало за цел да ги провери врските помеѓу Грција и Медитеранскиот сојуз.⁸⁶ Тој, на Грците, им понудил отворени врати за соработка со Русија, доколку овие застанат со Русија.⁸⁷ Најверојатно ова било и причината за однесувањето на Трикупис кон Англичаните.

Пристигнувањето на рускиот пратеник во Цариград во грчката престолнина предизвикало интерес не само кај дипломатите во Атина, туку и кај новинарските кругови во Европа. Пример е пишувањето на парискиот весник *Le Temps*. И во овој текст се спомнувала посетата на Нелидов на Атина и претпоставките за можен сојуз на Грција со Русија во однос на Македонија.⁸⁸

⁸⁵ *Авантюрите на рускиот царизъм в Бџлгария. По документите на царските архиви*, Стено, Варна, 1991, док. 10, 46-47; Владо Поповски, *Руската надворешна политика и македонското прашање од крајот на XVIII век до четвртата деценија на XX век*, Макавеј, Скопје, 2013, с. 48-49.

⁸⁶ W. L. Langer, *European alliances and alignments 1871-1890*, p. 470.

⁸⁷ Исто.

⁸⁸ *Le Temps*, 3 mai 1888, p. 1.

Сепак, посетата на Нелидов на Атина не донела никакви резултати. Впрочем грчките сомнежи кон Русија биле и понатаму големи за да може толку лесно и брзо да биде постигнат договор за сојуз и да бидат добиени руски гаранции, околу грчките аспирации кон османлиските територии, посебно кон Македонија. Самиот Нелидов во Атина не донел предлог за сојуз, туку и сугерирал на грчката влада да избегнува било какво комплицирање на работите на истокот.⁸⁹ Тоа покажува дека немало идеи за некаков сојуз помеѓу двете земји. Сепак грчката влада многу добро го искористила целиот случај со наводното грчко-руско зближување за да укаже, посебно на владата во Лондон, на своето незадоволство од нејзината поддршка на Бугарија, која во Атина била сметана за главен соперник во Македонија. Впрочем, тоа ќе го забележи и британскиот амбасадор во Атина. Тој во еден свој извештај до „Форин офис“ ќе нагласи дека лично не верува во можноста од грчко-руско зближување, а и самиот Трикупис во тој момент не размислувал за какво било поврзување со Петроград иако неговите симпатии кон Велика Британија биле осетно намалени.⁹⁰ Главниот проблем, во однесувањето на грчките политичари, тој го лоцира во немањето на поддршка од некоја голема сила и успехот на како што се изразува словенската и романската пропаганда во Македонија, посебно во нејзините централни делови.

Кокетирањето на грчкиот премиер со Русите не останало незабележано од страна на Британците. Забележувањето било проследено и со коментар околу последиците за Грција од нејзиното приближување кон Русија. Во списанието „The Contemporary review“ се појавила статија за современиот живот и мисла во Османлиската империја. Статијата, сепак, опфаќала и теми што се однесувале и другите балкански земји. Па така, анонимниот автор, за кого претпоставуваме дека бил британски дипломат, се осврнал и на грчко-руските врски и зближување во тие моменти. Авторот изразил жалење за приближувањето на Атина кон Санкт Петербург, но и разбирање за тој потег.⁹¹ Имено, според неговото толкување, Грците велеле дека Русите им нуделе нешто што

⁸⁹ С. Терзић, *Србија и Грчка*, с. 308.

⁹⁰ ДАРМ, м-162, Rumbold-Salisbury, Athens, 21 april 1888, FO 287/13.

⁹¹ Contemporary life and thought in Turkey, *Contemporary review*, v. LIII, January–June, London, 1888, p. 615-616.

тие го посакувале. Тоа била дел територијата на османлиската држава. Сепак, разбирањето на грчкиот однос било проследено со укажување на последиците од таа политика на атинската влада. Ласкајќи му на грчкиот премиер, Трикупис, анонимниот автор предупредува дека Русија нема да ги жртвува сопствените интереси за Грција.⁹² За разлика од неа Англија била искрен пријател на Грција, која пак мора да разбере дека владата во Лондон не сакала да ја види Грција во еден сојуз со Русија без, притоа, да ја предупреди за последиците.⁹³

Грчко-османлиските односи, кои Трикупис настојувал да ги одржува на едно задоволително ниво, во текот на март 1888 година започнале повторно да се заоструваат. Тоа можело да се забележи и од пишувањето на повлијателните атински весници. Така, во весниците „Ефимерис“ и „Палингенисија“ се појавиле текстови што содржеле сериозни и остри обвинувања кон османлиската власт. Повод за тие напади била наводната османлиска поддршка на романската пропаганда во Македонија. Посебен акцент бил ставен на активноста на Апостол Маргарит што бил обвинет за манипулација со битолскиот валија.⁹⁴ Маргарит, исто така, од страна на грчките новинари бил сметан како клучна личност за апсењето на патријаршиските свештеници, кои ѝ давале информации на грчката влада околу османлиските воени активности по граничната линија за време на кризата во 1886 година. Всушност, тогаш започнува аферата Пихеон. Имено, врз основа на веќе споменатото откривање на компромитирачката кореспонденција на патријаршкиот учител Анастасиос Пихеон во 1887 година, османлиските власти започнале да вршат поголем број апсења на претставниците на грчката пропаганда. Во март 1888 година бил уапсен секретарот на костурскиот митрополит, а самиот митрополит морал да замине за Цариград со цел да ги објасни своите постапки. Всушност под повикот за објаснување на постапките костурскиот митрополит Кирил бил заштитен од страна на Патријаршијата.⁹⁵ Патријаршкиот синод одржал состанок околу тоа прашање и тогаш било решено костурскиот мит-

⁹² Исто, с. 616.

⁹³ Исто.

⁹⁴ ДАРМ, м-162, Rumbold-Salisbury, Athens, 22 march 1888, FO 287/13.

⁹⁵ ДАРМ, м-160, Shipley-Blunt, Monastir, 23 april 1888, FO 78/4118.

рополит да го посети министерот за правда, но под услов да не биде испрашуван.⁹⁶

Овие османлиски активности за разбивање на мрежата на грчки заговорнички комитети предизвикале силна реакција во Грција. Во „Ефимерис“ било напишано дека „ако ние не сме доволно моќни да ги поддржиме нашите права и да го спречиме процесот на истребување на грчкиот елемент кој сега се одвива во Македонија, дозволете тоа отворено да го признаеме, но тоа не значи дека ние се согласуваме со тоа што се прави ...“.⁹⁷ Грчкото незадоволство не ги спречило османлиските власти да продолжат со апсењето на повидните претставници на грчката пропаганда за кои сметале дека се поврзани со Пихеон. Во Битола биле уапсени Димитријос Вафијадис, Анастасиос Писхас, библиотекарот Анастасис Цалис, учителите Милтијадис Цинстос, Константинос Сантис и Димитриос Андреадис. Во Костур бил уапсен лекарот Сиомос, во Клисуре биле уапсени петнаест видни луѓе, а во Лерин од слобода бил лишен лекарот Музас,⁹⁸ во Невеска бил притворен Измирлис, кај кого бил пронајден грчки орден тајно доделен од кралот Георгиос.⁹⁹ Со текот на истрагата апсењата се прошириле дури и во Солун каде од слобода биле лишени четворица видни претставници на грчката заедница – Василис Маос, Коцос, Вовос и Цоце Лекос.¹⁰⁰

Грците, кои веќе го обвинувале Маргарит, сметале дека зад сето ова стоеле Романците, бидејќи во написот од 24 март 1888 година во „Revue de l'Orient“ од Будимпешта бил отпечатен материјал што бил компромитирачки за грчкиот конзул во Солун, Докос. Имено, во написот во ова списание се говори за поврзаноста на атинската влада и одредени грчки структури во Македонија во време на кризата од 1886 година, при што постоеле и планови за дејствување на грчки чети во јужните делови на Македонија, а зад тоа стоел тогашниот грчки конзул во Битола, Докос.

⁹⁶ L. GERD, *Russian policy in the Orthodox East: The Patriarchate of Constantinople (1878-1914)*, p. 49.

⁹⁷ ДАРМ, м-162, цит. док. Athens, 22 march 1888, FO 287/13.

⁹⁸ Γεωργίου Μοδη, *Ο Μακεδονικός αγών και η νεότερη μακεδονική ιστορία, Θεσσαλονίκη*, 1967, σ. 130.

⁹⁹ ДАРМ, м-160, цит. док. , Monastir, 23 april 1888, FO 78/4118.

¹⁰⁰ ДАРМ, м-162, цит. док. Athens, 22 march 1888, FO 287/13.

Тоа не значело дека османлиските власти немале податоци и за дејствувањето на неговиот наследник, Пануријас. При апсењето на Атанасиос, секретарот на костурскиот митрополит, според известувањето на споменатиот будимпештански весник, биле пронајдени писма во кои Пануријас советувал „палете, грабете, за да се создаде безредие и за него да бидат обвинети Турците“.¹⁰¹ Исто така, на многу од фатените документи стоел неговиот потпис. Пануријас, нормално, ги отфрлил обвинувањата нарекувајќи ги фалсификат. На тоа ќе се базира понатамошната одбрана на конзулот од страна на владата во Атина. Тврдењето дека писмата се фалсификат го повторил и грчкиот амбасадор во Цариград, Кондуриотис, во разговорот со Саид-паша.¹⁰² Меѓутоа, се појавувале, за волја на вистината непотврдени гласини, за можноста Пануријас да биде заменет со вицеконзулот во грчкиот конзулат во Солун, Николау.¹⁰³ Тоа би значело признавање на грчката влада за вмешаноста на нејзините дипломати во целата афера, а на тој начин потврда за својата инволвираност во антиосманлиските активности. Таквата можност не била реална и затоа официјална Атина со сите средства ќе го брани својот конзул со цел да докаже дека тој, а со тоа и грчката влада, не се вмешани во никакви заговорнички иницијативи против Портата.

Ситуацијата многу брзо дополнително се комплицирала со навлегувањето на две помали четнички групи од Грција на османлиска територија во близината на Катерини. Сериозноста на целата ситуација ја потврдил и султановиот амбасадор во Атина. Тој, во разговорот со својот британски колега, ја споменал можноста од прекин на дипломатските односи помеѓу Грција и неговата земја.¹⁰⁴ Рускиот амбасадор во Цариград, Нелидов, кој штотуку се вратил од Грција, говорел дека Грците биле многу незадоволни од однесувањето на Портата кон Грција, особено од одбивањето на султанот да ја прими грчката делегација којашто требало да му го врати грчкиот орден. Големата затегнатост ја принудило владата во Атина да го повика својот конзул од Битола на консул-

¹⁰¹ Кирил, патријарх Български, Принос, с. 611.

¹⁰² Граѓа за, т. IV, кн. 3, док. 38, Цариград, 12 април 1888, с. 119.

¹⁰³ Исто, док. 35, Солун, 7 април 1888, с. 115.

¹⁰⁴ ДАРМ, м-162, Rumbold-Salisbury, Athens, 15 april 1888, FO 287/13.

тации, иако иницијативата за негово привремено повлекување од Битола ја потегнал лично Пануријас.¹⁰⁵

Османлиите веќе јавно говореле дека откриле поголема мрежа на грчки комитети во Костур, Невеска, Клисура, Лерин, Блаце и др.¹⁰⁶ Тие не криеле дека се работело за материјали што се однесувале на периодот од 1885-1886 година, но целите на оваа мрежа останале исти. Кога станува збор за заплнетата кореспонденција грчкиот гнев кон Апостол Маргарит се покажал оправдан. Имено, целата кореспонденција што била заплнета од османлиските власти во врска со аферата Пихеон била преведувана од страна на Маргарит,¹⁰⁷ кој одлично го познавал грчкиот јазик, бидејќи имал грчко образование, а и во младоста бил елинист.

Спомнувајќи го Апостол Маргарит и неговата улога во оваа криза меѓу Атина и Цариград треба да поменеме дека грчката страна ги следела неговите активности и сакала да го дискредитира пред Османлиите. Така, грчкиот конзул во Солун Докос ја информирал атинската влада дека имала информација за писмо на Апостол Маргарит до виенскиот весник, во кое според него биле изнесувани невиности. Затоа Докос побарал грчката влада да ја информира амбасадата во Виена со цел да бидат преземени активности што би ги демантирале наводите од писмото на Маргарит.¹⁰⁸ Од друга страна, пак, во австроунгарската престолнина, одредени влијателни Грци кои потекнувале од Македонија, презеле одредени активности со цел да го дискредитираат Маргарит пред османлискиот амбасадор. Извесен М. Д. Пиндо, кој потекнувал од Клисура, се сретнал со османлискиот амбасадор во Виена Садулах Паша на кого му изјавил дека Маргарит бил предводник на романската пропаганда и затоа дејствувал против грчката страна.¹⁰⁹ Исто така и Никола Думба, кој потекнувал од Македо-

¹⁰⁵ ДАРМ, м-160, цит. док. , Monastir, 23 april 1888, FO 78/4118.

¹⁰⁶ ДАРМ, м-31, Turkey, n.1, Blunt -Salisbury, Slonica, 17 april 1888.

¹⁰⁷ Исто.

¹⁰⁸ Докос-Δραγουμην, εν Θεσσαλονικη τη 9 Ιουνιου 1888, *Οι Ελληνες προξενοι στη Θεσσαλονικη. Διπλωματκα εγγραφα (1830-1889)*, ΕΜΣ, Θεσσαλονικη, 2012, σ. 216-217.

¹⁰⁹ Sadoullah Pasha a Said Pasha, Vienne, 6 avril 1888, doc. 82 in: *Ottoman diplomatic documents on the origins of the World war one. The Macedonian issue 1879-1912, part 1 1879-1904*, The ISIS Press, Istanbul, 2011, p. 80.

нија, се сретнал со османлискиот дипломатски претставник во Виена. И тој, како и Пиндо, го обвинил Маргарит дека лажно ги обвинил уапсените грчки граѓани на Клисуре,¹¹⁰ притворени за време на аферата Пихеон. Овие нивни обвинувања немало да најдат на плодна почва кај, Османлиите кои Маргарит го сметале за човек лојален на империјата. Кога веќе го спомнавме Никола Думба, треба да кажаеме уште нешто за неговите активности во Виена, каде што живеел и работел. Тој несомнено имал добра позиција во тамошното општество, а бил близок и со грчкиот пратеник во Виена, Маркос Драгумис. Последниов во еден свој извештај забележал дека Думба контактирал со Калноки околу прашањето за дејствувањето на австроунгарските конзули во Македонија.¹¹¹ Во разговорот Драгумис изнел идеја дека би било пожелно Виена да ги признае грчките права врз Македонија, а тоа би било од интерес за Хабсбуршката држава. Но многу е поинтересно тоа што Думба во контакти со некои австроунгарски дипломати го изнел својот став дека би било подобро Виена за свои конзули во османлиска Македонија да испраќа Германци или Унгарци по потеткло, отколку Словени.¹¹²

Во Македонија пак ситуацијата станувала интересна. Четите што навлегле на османлиска територија во некои цариградски весници биле наречени востанички. Тоа веќе бил голем проблем за владата во Атина. Кондуриотис се трудел да објасни дека неговата влада немала никаква врска со овие чети и во тоа делумно успеал,¹¹³ но проблемот со грчкиот конзул во Битола и понатаму сериозно ќе ги оптоварува односите помеѓу Атина и Цариград. Трикупис, кој претходно се одликувал со голем степен на ладнокрвност, ќе почне да дејствува во спротивност со дотогашниот пристап кон проблемите. Однесувањето на грчкиот премиер дополнително ќе ги затегне и онака веќе пренапнатите односи по-

¹¹⁰ Sadoullah Pasha a Said Pasha, Vienne, 16 juillet 1888, doc. 85 in: *Ottoman diplomatic documents on the origins of the World war one. The Macedonian issue 1879-1912, part 1*, p. 81-82.

¹¹¹ Maria A, Stassinopoulou, *Diplomatischer Alltag im 19. Jahrhundert: Markos Dragoumis und Joannis Gennadios in Wien, Byzantina Mediterranea*, Böhlau Verlag Wien, Köln, Weimar, 2007, p. 626-627.

¹¹² Исто, p. 628.

¹¹³ Граѓа за, т. IV, кн. 3, док. 40, Цариград, 19 април 1888, с. 124.

меѓу двете соседни земји. Тој со многу остар тон ќе му се обрати на османлискиот амбасадор во Атина. Неговиот променет и недипломатски однос нема да остане без реакција на официјален Цариград, кој ќе побара и британска помош со цел да дојде до изгладување на односите со Атина.¹¹⁴ Солзбери, сакајќи да го спречи неповолниот развој на односите помеѓу двете соседни држави, многу брзо ќе го испрати својот одговор до Цариград. Тој сметал, а можеби бил и уверен, дека Трикупис сакал добри односи со Портата, но под услов грчките интереси во Македонија да не бидат загрозени, а за нив грчкиот премиер бил подготвен да се бори во секое време.¹¹⁵ Затоа Солзбери во писмото до британскиот амбасадор во Цариград ја нагласил неопходноста Портата да ја избегнува „бугарската партизанштина“ доколку сака подобрување на односите со Атина. Неколку дена подоцна британскиот политичар испратил уште едно писмо до Цариград во кое предупредува за опасната ситуацијата и затоа Портата морала да се воздржи од натамошни провокации кон Трикупис со цел да се избегнат нереди, бидејќи „ако огнот биде запален во Македонија, тој ќе се прошири“.¹¹⁶ Солзбери бил во право кога предупредувал на можноста Трикупис да преземе некои акции во Македонија, но во тие моменти грчкиот политичар преферирал попомирливи методи во односите со својот сосед, иако не биле исклучени и други методи. Меѓутоа и на грчката страна се јавувале знаци на напнатост, а Трикупис веќе видовме дека не ја криел својата нервоза. Тој се сретнал со британскиот заменик амбасадор во Атина кој бил задолжен да влијае врз грчкиот премиер за намалување на затегнатата ситуација. Грчкиот премиер се пожалил дека не биле проблем само обвинувањата врз грчкиот конзул во Битола, туку и однесувањето на Портата кон патријаршискиот митрополит во Серес. Тој се согласил со британскиот дипломат дека можеби проблемот во Серес е внатрешна работа на Османлиската држава, но однесувањето на Портата кон Грција станало неприфатливо.¹¹⁷ Причината за овој став на Трикупис било најновото барање на султановата влада. Имено, Портата побарала отпови-

¹¹⁴ ДАРМ, м-162, White-Salisbury, Athens, 21 april 1888, FO 287/13.

¹¹⁵ ДАРМ, м-162, Salisbury-White, Foreign Office, 23 april 1888, FO 287/13.

¹¹⁶ ДАРМ, м-162, Salisbury-White, Foreign Office, 25 april 1888, FO 287/13.

¹¹⁷ ДАРМ, м-162, Haggard-Salisbury, Athens, 22 april 1888, FO 195/1595.

кување на веќе привремено повлечениот конзул од Битола, но Трикупис јасно ставил до знаење дека неговата влада својот дипломат го смета за целосно невин во целиот случај. Доколку Цариград продолжи со инсистирање за целосно отповикување на Пануријас, тогаш грчката влада ќе го протера османлискиот конзул од Лариса и тоа со воена придружба. Хагард се обидува да го убеди Трикупис дека во тој момент не било многу целисходно да се провоцира султанот. Тоа не било прифатливо за грчкиот политичар кој искажал интересно видување за можноста за негативниот однос на султановата влада кон Грција. Имено, тој отворено признал дека за разлика од порано сега неговата влада немала свој човек на султановиот двор и затоа османлискиот суверен бил под влијание на романските и пансловенските агенти, иако грчката пропаганда всушност работела во насока да ги попречи горенаведените пропаганди и била насочена во полза на султановиот суверенитет. Затоа и покрај сите жалби за однесувањето на Портата кон неговата земја, Трикупис го замолил британскиот дипломат преку својата влада да ѝ пренесе на Портата дека грчката акција во Македонија е насочена кон зачувување на османлиската власт и од тие причини се прават големи напори за зачувување на мирот.¹¹⁸ Како одговор на овие ставови на грчките власти османлискиот амбасадор во Атина не тврдел дека писмата и активностите во Битолскиот вилает биле дело на грчката влада, но конзулот во Битола бил многу подвижен.¹¹⁹ Со тоа бил сомнителен на локалните власти.

Заканата на Трикупис дека неговата влада ќе го протерала османлискиот конзул од Лариса доколку Пануријас не биде примен назад во Битола, имала ехо и во Европа. Така, виенскиот печат забележал дека јазикот на Трикупис бил дрзок и несоодветен во однос на соседната земја.¹²⁰

Османлиската влада, која бараше помош од Лондон за надминување на затегнатоста, со едно свое писмо наместо да ги подобри односите со Атина, дополнително ги заострила. Имено, во писмото меѓу другото се споменувало и дејствување на разбојничките чети, мислејќи на грчки. Проблемот повремено постоел,

¹¹⁸ Исто.

¹¹⁹ ДАРМ, м-162, Haggard-Salisbury, Athens, 24 april 1888, FO 287/13.

¹²⁰ Περί Χαρίλαου Τρικουπίτη, Β, σ. 995.

но во Атина, во време кога односите помеѓу двата соседа биле затегнати, споменувањето на четите било сметано како нова провокација од страна на Портата.¹²¹

Заострувањето на грчко-османлиските односи, заради битолскиот конзул, се поклопило со една анализа на британскиот весник *The Standard* за односите на Балканот поврзани со Македонија. Во анализата точно било забележано зошто Македонија била значајна за Грција. Имено, доколку една силна Бугарија ја добие Македонија, тогаш тоа би бил смртоносен удар за грчките надежи и желби кои толку долго биле негувани.¹²² Во таа насока, авторот на текстот сметал дека за Грција би било подобро османлискиот султан да остане господар на Македонија. Забелешките на новинарот биле сосема оправдани. Можеби најдобар доказ за грчките стравувања од развојот на состојбите во Македонија бил и разговорот на Трикупис со османлискиот амбасадор во Атина, Ферудин-бег. Причина за разговорот било османлиското однесување кон патријаршиските митрополити во Серес и во Костур. Иако османлискиот дипломат се обидел да објасни дека постапките на неговата влада не биле насочени против грчките интереси, Трикупис бил многу остар во својот настап. Оваа епизода била објавена и во грчките весници.¹²³

Грчката влада, во меѓувреме, ги добила писмата за кои Цариград тврдел дека биле напишани од страна на Пануријас. Откако атинската влада ги разгледала го повторила ставот дека тие биле фалсификат, презентирајќи ја изјавата на грчкиот конзул дадена во министерството за надворешни работи со која тој тврди дека не ги напишал писмата.¹²⁴ Како што може да се забележи, наместо да дојде до намалување на тензиите тие биле засилени. Новото заострување беше доволен знак за британската дипломатија да преземе чекори, пред сè во Цариград, за смирување на страстите, но истовремено владата во Атина ја советуваше да не брза со враќањето на конзулот во Битола. Во целата ситуација се вклучил и грчкиот крал кој во разговорот со францускиот амбасадор во Атина, Монтолон, ја нагласил решеноста на Грција да

¹²¹ Исто.

¹²² Исто, с. 976.

¹²³ Исто, с. 968.

¹²⁴ ДАРМ, м-162, Haggard-Salisbury, Athens, 25 april 1888, FO 195/1595.

ја следи политиката на смирување и затоа нејзините дипломатски претставници имале наредба да се заложат за зачувување на мирот.¹²⁵ Целата активност ќе донесе одредени позитивни резултати. Многу брзо, веќе на почетокот на мај 1888 година, грчкиот амбасадор во Цариград говорел дека Портата користи помирен тон во обраќањето кон него, а тоа го припишал на дејствувањето на неговиот британски колега, Вајт. Говорејќи во таа насока грчкиот премиер ја изразил својата надеж дека султановата влада ќе ја прифати политиката на добар однос кон грчкиот елемент во Македонија.¹²⁶ Така започнува постепеното намалување на тензиите во односите помеѓу двете соседни држави, иако проблемот со грчкиот конзул сè уште не бил решен. Шпанскиот амбасадор во грчката престолнина, осврнувајќи се на влошените односи помеѓу Атина и Цариград околу аферата со грчкиот конзул во Битола, забележал дека економската ситуација во Грција, ќе спречи нова авантура на грчката војска.¹²⁷

Атинските весници ги анализирале причините за заострувањето на грчко-османлиските односи и давале коментари и оценки во однос на целиот проблем. Така во угледниот атински весник „Акрополис“ се појавила статија во која рускиот весник “Nord de Bruxelles” бил обвинет за ширење на лажни вести за можно грчко востание во Македонија, доколку во Бугарија работите не станат поприфатливи за Русија.¹²⁸ Според авторот на статијата во „Акрополис“, неговата земја нема никогаш да биде орудие во рацете на другите. Ова било можност во атинскиот весник да се нагласи опасноста по грчките интереси од повторното руско зацврстување во Бугарија и давањето помош за бугарската пропаганда во Македонија. Според авторот на статијата, единствена одбрана на елинизмот од таа опасност била анексијата на Солун, Јанина и Крит кон Грција, но тоа било невозможно во тој момент. Затоа „Ние Грците сме доволно свесни да не преземаме чекори во правец на движење без да бидеме претходно сигурни дека тоа движење ќе доведе до неизбежно територијално проширување на грч-

¹²⁵ К. Вакалопулов, *Ο Βορείος*, σ. 244.

¹²⁶ ДАРМ, м-162, Haggard-Salisbury, Athens, 5 may 1888, FO 287/13.

¹²⁷ Matilde Morcillo Rosillo, *Documentos del Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores español. Periodo de Jorge I de Grecia (1863-1913)*, p. 234.

¹²⁸ ДАРМ, м-162, Haggard-Salisbury, Athens, 10 may 1888, FO 287/13.

кото кралство“.¹²⁹ Повторно причината за проблемите се бара на друго место.

Веќе рековме дека благодарение на ангажирањето на британската дипломатија доаѓа до намалување на затегнатоста на грчко-османлиските односи, но не и до нивно целосно нормализирање. Причината за тоа сега треба да се бара во Атина. Имено, владата на Трилупис имала намера да го врати привремено повлечениот Пануријас на своето конзулско место. Од друга страна, османлискиот амбасадор го советува грчкиот премиер да го одложи враќањето.¹³⁰ Османлиската влада се трудела да го поткрепи своето тврдење за вмешаноста на Пануријас во антиосманлиските активности и на тој начин да ја убеди Атина да не го враќа конзулот во Битола, иако тоа било многу тешко, имајќи ја предвид грчката закана за протерување на османлискиот конзул од Лариса, град во кој сè уште имало муслиманско население. Од Цариград тогаш пристигнала информација за подготвеноста на османлиската влада да ѝ ги испрати на Атина оригиналните писма со цел да ја потврди вмешаноста на грчкиот конзул во целиот случај, но Трикупис не бил подготвен да го одложува враќањето на конзулот во Битола и намерата на Портата ја оценил како обид да се добие во време со цел Пануријас да не се врати на своето место.¹³¹ Сепак со цел да покаже смиреност, нешто што му требало во тие моменти, Трикупис решил за неколку дена да го одложи враќањето на Пануријас. Во овој случај не може да се исклучи можноста дека советите на британските дипломати во Атина влијаеле врз решението на Трикупис. Османлиската влада и покрај тоа што ветила дека многу брзо ќе ги испрати документите во Атина изгубила многу време не само во нивното испраќање, туку и во обидите да докаже дека Пануријас навистина бил вмешан во целата заговорничка кореспонденција.

Однесувањето на Портата почнало да ги буди сомневањата кај амбасадорите на Големите сили во вистинитоста на нејзините тврдења за вмешаноста на грчкиот конзул,¹³² со што се засилувала позицијата на Атина во целиот случај и покрај тоа што

¹²⁹ Исто.

¹³⁰ ДАРМ, м-31, Turkey, n. 1, Haggard-Salisbury, Athens, 9 may 1888.

¹³¹ ДАРМ, м-31, Turkey, n. 1, Haggard-Salisbury, Athens, 14 may 1888.

¹³² ДАРМ, м-31, Turkey, n. 1, White-Salisbury, Constantinople, 15 may 1888.

токму нејзината решеност да го врати привремено повлечениот конзул беше причина за нецелосното нормализирање на односите со Цариград. Тоа не можело да остане неискористено од страна на еден вешт и искусен политичар како што бил Трикупис. Тој на 22 мај 1888 година му дал налог на Пануријас да се врати во Битола, што било и сторено од страна на грчкиот конзул.¹³³ Османлиските власти не направиле никакви пречки за враќањето на Пануријас, иако претходно со сите сили се обидуваале истото, ако веќе не можат да го спречат, тогаш барем да го одложат. Трикупис имал силни адути во рацете кога се решил да го врати Пануријас назад во Битола. Имено, неговата закана за протерување на османлискиот конзул од Лариса беше доволна османлиските власти да не го попречат враќањето на Пануријас во Битола. Исто така, однесувањето на османлиската влада во целиот случај и ненавременото испраќање на оригиналните писма зад кои наводно стоел потписот на Пануријас ја заслабнале силата на обвинувањата против грчкиот конзул. Дури по неговото враќање на конзулската позиција, османлиската влада ги испратила писмата во Атина кои повторно не биле сметани од страна на грчката влада за оригинални туку за веродостојна копија која не ја докажува вмешаноста на Пануријас.¹³⁴ Трикупис, во еден разговор со британскиот заменик амбасадор во Атина, изјавил дека Портата, иако постојано го обвинувала грчкиот конзул никогаш сериозно не се потрудила да ги докаже своите тврдења. Тој рекол дека самите писма биле напишани од страна на преведувачот на конзулатот и според тоа конзулот воопшто не бил одговорен за целата афера. Трикупис го информирал британскиот дипломат дека преведувачот бил набркан во 1887 година лично од Пануријас заради недоверливост и интриги. Затоа Пануријас не можел да биде сметан за одговорен.¹³⁵ Грчките објаснувања кај дипломатите на Големите сили биле посилен што не значи и вистинити. Османлиските власти со првичното одбивање на битолскиот валија да го прими Пануријас ја покажувале својата недоверба кон грчкиот конзул.

Во моментите кога Грција имала сериозни проблеми во односите со Османлиската држава претседателот на друштвото

¹³³ ДАРМ, м-31, Turkey, n. 1, Haggard-Salisbury, Athens, 23 may 1888.

¹³⁴ ДАРМ, м-31, Turkey, n. 1, Haggard-Salisbury, Athens, 30 may 1888.

¹³⁵ ДАРМ, м-162, Haggard-Salisbury, Athens, 7 june 1888, FO 287/13.

Свети Сава, Николајевиќ, во разговорот со грчкиот пратеник во Белград, Мусикос, и понудил на Атина договор околу заедничката граница на интересните сфери во Македонија.¹³⁶ Но, оваа средба не била случајна. Имено, по победата на Трикупис на изборите во Грција во 1887 година, во Белград дошло до средба помеѓу српскиот крал Милан и тамошниот грчки дипломатски претставни, Назос. На средбата српскиот монарх му рекол на Назос да увиде дали се стекнати услови за утврдување на претензиите на двете земји во Македонија.¹³⁷ Грчкиот дипломат забележал дека за почеток би било добро разговорите да се водат на пониско ниво, на пример истите да ги водат атинското Здружение за ширење на грчката писменост и друштвото Свети Сава. Сепак требало да мине одреден временски период пред тоа да се случи. Некои фактори како заминувањето на Назос од Белград, кризата во Србија заради разводот на кралот Милан со кралицата Наталија, но и кризата на Здружението за ширење на грчката писменост ги одложиле разговорите.¹³⁸ Да се навратиме на средбата на Николајевиќ со Мусикос. Тогаш, претседателот на Здружението „Свети Сава“ на грчкиот дипломат му ги изнел српските размислувања за одредување на демаркационата линија во Македонија помеѓу двете земји. Во предлогот како српски градови биле означени Охрид, Битола и Лерин, додека Солун и Серс би биле грчки. На ова Мусикос прокоментирал: „Господинот Новаковиќ во 1885 година границата на српските претензии во Македонија ја стави многу посеверно, додека денес Солун едвај се признава како грчки град“.¹³⁹ Грчката влада многу внимателно го разгледа овој предлог на Николајевиќ зад кој всушност стоеше официјален Белград, но нема да одговори на него. Самиот коментар на Мусикос на предлогот на Николајевиќ едноставно значел големо грчко незадоволство и негово одбивање на.

Претставниците на грчката влада го користеа секој погоден момент во разговорите со пратениците на Големите сили, особено на Велика Британија, да ги изразат своите видувања за состојбите во регионот, но и да се пожалат од однесувањето на

¹³⁶ E. Kofos, *Greek-serbian relations*, p. 99.

¹³⁷ А. Лупас, Стојан Новаковиќ и Грци, с. 129.

¹³⁸ Исто, с. 130.

¹³⁹ Исто.

Портата кон Грците воопшто. На овој план особено беше активен Трикупис што беше и логично заради неговата функција. Тој, во разговорите со британските дипломати во Атина, посебно го споменувал железничкото поврзување на неговата земја со османлиските железници и тоа како одбивање на Портата на грчкото право да се поврзе со другите делови од Европа.¹⁴⁰ Трикупис најверојатно бил под импресија на извештајот на грчкиот конзул од Солун, во кој се наведува разговорот на Докос со високиот османлиски офицер Реџеп-паша при што последниов го информирал грчкиот дипломат за плановите за железничко поврзување на Градско со Кожани преку Лерин и Битола, но линијата Кожани-Каламбака била надвор од размислувањата, а токму таа линија била од интерес за Атина, бидејќи значела поврзување со османлиските железници.¹⁴¹ Железничкото поврзување не беше единствениот проблем кој, според грчките гледишта ги оптоварувал односите помеѓу Атина и Цариград. Трикупис се жалел на османлиското одбивање да издаде дозвола за испраќање на грчки конзул во Скопје, а во исто време тоа им било дозволено на Србија и Русија.¹⁴² Тој останал на тврдењата, кои биле точни, дека пропаѓањето на Османлиската држава во тој момент би било катастрофално за Грција и нејзините интереси, но што да се прави кога Портата ги смета Грците за природни непријатели.¹⁴³

¹⁴⁰ ДАРМ, м-162, Haggard-Salisbury, Athens, 11 June 1888, FO 32/600.

¹⁴¹ В. Gounaris, *Greco-turkish*, p. 318.

¹⁴² ДАРМ, м-162, цит. док., Athens, 11 June 1888, FO 32/600.

¹⁴³ Османлиската влада и нејзините дипломатски претставници, во разговорите со дипломатските претставници и министри на Големите сили, пак го тврделе спротивното. Така, османлискиот пратеник во Рим, Фотијадес-паша во разговорот со својот британски колега изјавил дека Портата сакала добри односи со Атина, но Грците освен за период од три до четири месеци не престанале да прават проблеми со поддршка на, како што тој ги нарекува, револуционерните комитети во Македонија, Епир и на Крит. Тоа, според Фотијадес, било правено со цел овие области да бидат приклучени кон Грција и тоа Македонија заради нејзиното богатство, а Крит заради позицијата што ја имал во однос на врската на османлиските поседи од Европа со оние во Северна Африка. Според неговото тврдење, Цариград бил подготвен, доколку Грција престане барем за една година да прави проблеми, на Атина да ѝ одобри бенефиции, вклучувајќи го и железничкото поврзување со Солун. (ДАРМ, м-162, Kennedy-Salisbury, Rome, 7 August 1888, FO 287/13).

Грчката влада не се жалеше само на однесувањето на Портата кон грчките интереси. Атина се жалеше и на позицијата на Виена, бидејќи наместо да добива австриска поддршка против руските планови на Балканот, Грција се соочувала со активности на виенските агенти што ги загрозувале грчките интереси¹⁴⁴, пред сè во Македонија. Токму тука се наоѓале, според мислењето на Трикупис, опасностите за интересите на елинизмот.¹⁴⁵ Што се однесува до Русија, која на почетокот на годината беше сметана како можен грчки партнер, во Атина постојано бил потенциран проблемот со затегнатите односи на грчките и на руските калуѓери на Света Гора. Според мислењето на атинската влада, проблемот бил намерно покренат од Русија, со цел во блиска иднина целиот свет полуостров да биде русизиран, а Грција иако сама се бори против овие руски обиди, кои може да доведат до етаблирање на руска колонија на Егејот, не добива никаква помош од Големите сили.¹⁴⁶ Ова гледиште на Атина било претерано, бидејќи ниту една западна сила немаше да дозволи руско етаблирање на Егејското Море, а примерот со судбината на Санстефанскиот договор беше еден од доказите за тоа како би реагирале западните сили на секој руски обид за излез на Егејот, дури тој и да биде посреден, а не директен. Трикупис тоа го знаеше, но исто така знаеше дека би било добро од време на време да се потсети Лондон на значењето на неговата земја за британските интереси на Балканот, па и во поширокиот регион.

Барањето на британска поддршка за грчките интереси во османлиската држава, пред сè во Македонија, не значеше дека Атина нема да реагира на, за неа, сомнителните однесувања на британските дипломати во Македонија. Имено, грчкиот министер за надворешни работи, Драгумис во разговорот со британскиот амбасадор во Атина, Монсон, ја искажал загриженоста на грчката влада од информациите што ги добивала од своите конзули во Софија, Солун и Битола, за наводните сомнителни контакти на новонаименуваниот британски вицеkonzул во Битола, Шипли. Тој бил обвинет од грчките дипломати дека во гореспомнатите градови се сретнал со личности што биле замешани во

¹⁴⁴ ДАРМ, м-162, цит. док., Athens, 11 June 1888, FO 32/600.

¹⁴⁵ Исто.

¹⁴⁶ ДАРМ, м-162, Monson-Salisbury, Athens, 14 July 1888, FO 287/13.

антигрчката пропаганда. Затоа Драгумис го замолил британскиот дипломат да ја пренесе загриженоста на атинската влада до официјален Лондон. Монсон се согласил да ја пренесе загриженоста во Лондон и да се испита целиот случај, но истакнал дека неговата влада немала намера да предизвикува такви дејанија, но исто така не можел да поверува дека Шипли можел да направи дела спротивни на инструкциите од Лондон.¹⁴⁷ Британската влада започнала со истрага на целиот настан. Додека Лондон ги проверувал грчките обвинувања на сметка на британскиот вицеkonzул во Битола, Пануријас испратил уште едно писмо до Атина во кое нагласува дека по неговиот разговор со Шипли потполно се уверил во неговата пробугарската ориентација.¹⁴⁸ Грчкиот министер за надворешни работи веднаш го информирал британскиот претставник во Атина за новите обвинувања на сметка на Шипли од страна на Пануријас. Монсон, во разговорот со Драгумис, ја одбил оваа констатација на Пануријас како неоснована и смешна. Самиот Шипли сакал да одговори на грчките обвинувања, кои не биле лесни. Тој подготвил писмо во кое ги објаснува своите контакти со луѓето, кои Грците ги сметале за личности вмешани во активности спротивни на грчките интереси. Според Шипли немало вистина во овие обвинувања. Грчкиот конзул во Софија, Рангавис на средбата со британскиот дипломат се обидел, како што истакнува, Шипли да му наметне став дека во Битола доминантен елемент бил грчкиот и секое противење на елинизмот би било сметано за панславистичко или еднострано, истакнувајќи дека имал информации за писма дадени на Шипли што биле наменети за Апостол Маргарит. Во своето објаснување до Бланда, британскиот вицеkonzул појаснува дека тој доброволно прифатил да ги пренесе писмата не помислувајќи дека би можел да биде обвинет за ширење на ставовите на Маргарит.¹⁴⁹ По повод обвинувањата на солунскиот грчки конзул, Шипли во истото писмо наведува дека Докос го обвинува без да ги спомене имињата на луѓето со кои се сретнал, а тие биле претежно членови на британската колонија во градот, освен членовите на конзуларниот кор Јастребов и Поповиќ. Што се однесува пак за обвинувањата на

¹⁴⁷ Исто, с. 229-230.

¹⁴⁸ ДАРМ, м-162, Monson-Salisbury, Athens, Athens, 4 august 1888, FO 32/601.

¹⁴⁹ Британските конзули, док. 97, Битола, 20 август 1888, с. 232.

Пануријас, британскиот вицеkonzул нагласил дека во Битола контактирал со членовите на евангелистичката мисија, но не и со некои што би можеле да бидат обвинети за антигрчки активности. Шипли своето писмо го завршува со констатацијата дека „би можел учтиво да додадам дека не би требало да се бара од мене да ги набавувам информациите исклучиво само од грчки и турски извори. Постојат во Битола и влашка и бугарска заедница кои, секако, треба да се земат предвид ако се сака точно да се оцени состојбата во овој град, а јас секогаш сум подготвен да ги сослушам нивните гледишта, но ова не значи, се осмелувам да додадам, дека имам некој посебен непријателски став спрема елинизмот“.¹⁵⁰ Ова објаснување на Шипли било пренесено и во Атина. Грчката влада тоа го прифаќа, бидејќи нема што да понуди како контра-аргумент, но и заради зачувување на колку толку добрите односи со Лондон. Сепак реакцијата на Атина и на нејзините дипломатски претставници само ја покажува преокупираноста на Грција со Македонија и во случаи што реално не можеле да ги погодат грчките интереси. Иако во текот на 1888 година, Трикупис се обидел да го придобие британското внимание со малото кокетирање со Русија, а видовме дека неговата влада имала и мало недоразбирање со Лондон околу вицеkonzулот Шипли, нема никакво сомнение дека неговата влада била целосно пробритански ориентирана. Харилаос се трудел при секоја средба со некој Британец да ги изложи грчките интереси околу Македонија и за нив да ги придобие Британците, кои секако имале свои видувања за регионот што не секогаш се поклопувале со грчките. Тоа сепак нема да му пречи на грчкиот премиер да ги истакнува амбициите на својата земја во однос на иднината на Балканот, особено на османлиската територија, во чии рамки се наоѓал и регионот Македонија. Кон крајот на 1888 година Трикупис се сретнал со британскиот поет и писател Вилфрид Блант. За време на средбата, грчкиот политичар се изјаснил и за идната поделба на османлиските територии. Блант го запрашал до каде би била линијата на грчките барања. Грчкиот премиер, без размислување одговорил дека веќе не може Грција да ја бара границата до Балкан планина, но кога е во прашање Македонија, границата би одела посеверно од Серес, обезбедувајќи го Солун, што тешко би можело да се обезбеди без

¹⁵⁰ Исто, с. 233-234.

војна со Бугарите, а победникот ќе ја одреди и границата.¹⁵¹ Би сакале да напоменеме дека средбите на Трикупис со странците на последниве им оставале впечаток за неговите желби за поголеми граници на Грција. Така, поетот Алфред Остин, по средбата со грчкиот политичар, забележал дека Трикупис имал нескриени желби кога е во прашање посакуваното проширување на Грција. Според него амбициите на Трикупис за проширување на грчкото кралство биле огнени и нескротливи, иако самиот бил свесен дека се соочувале со големи предизвици.¹⁵²

Целата афера со пронајдените писма и османлиските обвинувања кон Пануријас започнала да го добива својот крај. Атанасиос, секретарот на патријаршискиот митрополит во Костур бил ослободен од обвинувањата што се темелеле на едно пронајдено писмо во куќата на Пихеон во кое пишувало дека своната во Костур постојано свонеле, но немало одговор од Атина т.е. грчките училишта имале потреба од пари, но тие не пристигнувале од Атина¹⁵³. Многу брзо и битолскиот валија, Рифат-паша официјално ќе го прими Пануријас врз основа на наредбата од Портата.¹⁵⁴ Тоа значи дека и обвинувањата против грчкиот конзул повеќе не биле валидни. На некој начин приемот на Пануријас кај битолскиот валија значело мала грчка дипломатска победа. Задоволството од расплетот на настаните не било присутно само кај грчката влада туку и кај претставниците на грчката заедница во Македонија. Во таа насока пишувал и солунскиот весник на грчки јазик „Фарос тис Македонија“,¹⁵⁵ весник во кој најчесто се изнесувале ставовите на грчката пропаганда. Во истиот весник бил изразено и задоволството од ослободувањето на претходно притворените солунски Грци-Кокос, Маос и Вовос бидејќи според авторот на статијата со тоа исчезнале сплетките на Апостол Маргарит.¹⁵⁶

¹⁵¹ Wilfrid Scawen Blunt, *My Diaries*, part one 1888-1900, Alfred A. Knopf, New York, 1922, p. 9.

¹⁵² *The autobiography of Alfred Austin*, 1835-1910, v. II, Macmillan and co. ltd, London, 1911, p. 144-145.

¹⁵³ ДАРМ, м-31, Turkey, n.1, Shipley-Blunt, Monastir, 9 July 1888.

¹⁵⁴ ДАРМ, м-31, Turkey, n.1, Shipley-Blunt, Monastir, 6 August 1888.

¹⁵⁵ ДАРМ, м-31, Turkey, n.1, Blunt-Salisbury, Salonica, 13 August 1888.

¹⁵⁶ ДАРМ, м-160, Blunt-White, Salonica, 17 October 1888, FO 78/4118.

Епизодата со битолскиот конзул завршила поволно за грчките интереси, но многу брзо Атина повторно била вознемирена од гласините за можноста Бугарите да добијат некои концесии во Македонија. Грчкиот амбасадор во Цариград презел чекори до тоа да не дојде. Тој на повеќе места во османлиската престолнина изјавил дека на штета на Османлиската држава ќе бидат сите концесии што ќе им бидат одобрени на Бугарите.¹⁵⁷ За среќа на Грците сите гласини за нови концесии на Бугарите биле само гласини. Османлиско-грчките односи започнале да одат во помирни води, но секоја нова провокација од која било страна можела лесно да ги врати на почеток. Тоа немало да биде дозволено од страна на Големите сили, особено од Лондон.

Проблематичните односи помеѓу Атина и Цариград многу често биле поволна база за појава на разни шпекулации. Имено, италијанската влада изразила загриженост од појавата на гласини дека можело да избие востание во Македонија истовремено со излезот на грчката флота од поморските бази.¹⁵⁸ Официјален Лондон врз база на своите информации тоа го негирал. Тоа било точно. После целата криза со грчкиот конзул, која завршила поволно за Грција и релативно успешното разбивање на мрежата на грчките заговорнички комитети во Битолскиот вилает од страна на османлиските власти не било реално да се очекуваат немири во Македонија предизвикани од страна на Грците. Иако се говорело за испловување на грчката флота, тоа лесно можело да биде организирање на поголеми поморски маневри на грчката морнарица, која силно јакне во тој период. Во 1888 година Трикупис успеал да формира поморска академија во Атина под француско покровителство, а грчката флота беше засилена со три нови разурнувачи-„Специос“, „Хидра“ и „Псарос“.¹⁵⁹ Засилувањето на грчката воена морнарица во овој период не било случајно. Трикупис сметал дека османлиската држава имала многу цврст и негативен став кон грчките барања во Егејот, во Епир и во Македонија. Затоа грчкиот премиер тврдел дека неговата земја морала да има силна воена морнарица што би ѝ помагала на копнената

¹⁵⁷ Граѓа, т. IV, кн. 3, док. 93, Цариград, 2 октомври 1888, с. 229.

¹⁵⁸ ДАРМ, м-162, Salisbury-kennedy, Foreign office, 24 september 1888, FO 287/13.

¹⁵⁹ A. Mazarakis-Ainian, *Memoires*, Thessaloniki, 1979, p. 16.

војска. Според него, Грција со силна воена морнарица била поразлична од онаа Грција што била без таа сила, а со моќната поморска сила неговата земја полесно ќе ги остварила своите амбиции и ќе го заземе заслуженото место во светот.¹⁶⁰

Точно е дека грчките конзули од Македонија испраќале неповолни извештаи за позицијата на елинизмот што би можеле да бидат извор на информации за можни немири во Македонија. Сепак и овие извештаи не создале критична маса на револт во Грција со што прво би се поттикнале немири во Македонија, а потоа би следела и грчка интервенција, бидејќи самостојно грчката заедница во оваа османлиска област немала капацитет да подигне востание. Следниов пример може да послужи како доказ за расположението што преовладувало во Атина. Во почетокот на октомври 1888 година некои атински весници посветиле внимание на настанот во кој група на луѓе го пречекале кралот на дворот од железничката станица со цел да направат демонстрација во полза на анексија на Македонија кон Грција.¹⁶¹ Провладиниот „Неа Ефимерис“ по повод овој настан пишувал дека Македонците, под што авторот на текстот подразбирал Грци, почувствувале потреба да протестираат против бугарските акции во Македонија, токму во моментот кога кралот излегувал од железничката станица со цел да предизвикаат радост „кај браќата кои се под ропство, бидејќи кралот стоел на чело на сите грчки аспирации“.¹⁶² Овој потег на емигрантите од Македонија, што живееле во Атина немал скоро никаков одглас ниту во Грција. Според грчки извори на овој собир имало помеѓу 200 и 1000 луѓе, а според британскиот дипломат Де Грац нивниот број не бил поголем од 60 и воопшто не биле гласни.¹⁶³

Грчките политичари наместо предизвикување на немири во Македонија биле заинтересирани за посакуваното поврзување на грчките со османлиските железници. Ова прашање било поставено и на редовната седница на грчкиот парламент. Тогаш

¹⁶⁰ Ζησης Φωτακης, Η πολιτική ασφαλείας των κυβερνήσεων Τρικουπη και πολεμικό ναυτικό, *Τετράδια πολιτικού διαλόγου έρευνας και κριτικής*, 57-58, 2010, σ. 159-160.

¹⁶¹ ДАРМ, м-162, Des Graz-Salisbury, Athenes, 11 october 1888, FO 287/13.

¹⁶² Исто.

¹⁶³ Исто.

кралот Георгиос ја поздравил силната определеност на грчката влада да направи железничка пруга до Македонија, што би се поврзала со линијата Солун-Белград бидејќи центарот на трговијата и престолнината Атина треба да бидат поврзани со останатиот свет.¹⁶⁴ Во таа насока грчкото пратеништво правело големи напори да добие од Портата врска со грчките железници, но за тоа, гледаме, подолго време немало големо расположение во Цариград. Во османлиската престолнина постојано заклучувале дека железничкото поврзување би било штетно и на економски и на политички план за османлиските интереси.¹⁶⁵ Меѓутоа, владата во Цариград никогаш не рекла дека била решително против железничкото поврзување со Грција, што имала легитимно право тоа да го бара, бидејќи Османлиската држава и била единствениот сосед и само преку нејзина територија копнено можела да се поврзе со остатокот од Европа. Цариград не ги прекинал преговорите со грчката влада. Портата, најверојатно знаејќи го грчкиот одговор, ја оставила отворена можноста да дојде до железничко поврзување помеѓу двете земји и тоа кај Серфице, но тоа не било прифатено од Атина.¹⁶⁶ Одбивањето на Атина било логично, бидејќи линијата преку Серфице би водела кон Битола, а не кон Солун што било од интерес за Грција и од економски заради поблиското поврзување со Европа и значењето на солунското пристаниште, но и од политички и воени причини заради стратегиската позиција на Солун. Можноста за железничко поврзување помеѓу Грција и Османлиската држава била реално мала. Тоа сепак не ги обесхрабрувало владините кругови во Атина да инвестираат во развојот на железничката инфраструктура во земјата со надеж дека еден ден ќе дојде до толку посакуваното поврзување, а понатаму и до искористување на железницата во политички цели. Кон крајот на март 1889 година во грчкиот Парламент на четири последователни седници се разговарало околу железничкото поврзување со северниот сосед.¹⁶⁷ Притоа била договорена инвестиција од 80 000 000 франци за линијата Пиреја-Лариса. На ова се спротивставувала опозицијата со образложение дека државата не

¹⁶⁴ Граѓа за..., т. IV, кн. 3, док. 105, Цариград, 19 октомври 1888, с. 251.

¹⁶⁵ Граѓа за..., т. IV, кн. 3, док. Прилог 105, Цариград, 1 ноември 1888, с. 253.

¹⁶⁶ ДАРМ, м-31, Turkey, n. 1, Monson-Salisbury, Athens, 19 january 1889.

¹⁶⁷ B. Gounaris, Greco-turkish, p. 322.

располагала со доволно финансиски средства, а и Портата не давала согласност за поврзување на двете железници. Опозицијата била во право.

Споменавме дека британскиот конзул во Солун по повод грчките обвинувања за наводната негова помош на австриското делување и на романската пропаганда изјавил дека единствено за што можел да биде сомнителен кај Грците било неговото собирање податоци за етнографијата на Македонија, заедно со својот романски колега. Токму објавувањето на овие податоци било крајно неповолно за грчките интереси. Велиме неповолно, бидејќи бројот на Грците бил значително помал од очекувањата на Атина. Имено, иако статистичките податоци се однесувале само на Солунскиот вилает, каде што според мислењето на Атина доминирал грчкиот елемент и затоа припаѓал на зоната што би требало да ѝ припадне на Грција, сепак резултатите на Блант биле разочарувачки, но најверојатно пореални. Во Солунскиот вилает, според податоците на Блант, живееле околу 975 000 луѓе од кои 447 000 муслимани, 485 000 христијани и 43 000 Евреи.¹⁶⁸ Од вкупниот број на христијанското население бројот на Грците изнесувал 161 000. Блант дава и свое мислење кои региони од Солунскиот вилает можеле да се сметаат за грчки. Според него, областите околу Солун, Бер, Халкидики и Атос, како и 2/3 од областите Лангада, Серес и Зихна можеле да се сметаат за грчки, а останатите биле, според него, бугарски.¹⁶⁹ Тоа значи дека повеќе од половина од територијата под линијата Охрид-Битола-Крушево-Демир Капија-Струмица-Мелник-Неврокоп, која во Атина беше сметана како чиста грчка зона, според податоците на Блант, всушност, беше со мнозинско негрчко население, а тоа било точно.

Скоро истовремено, српскиот конзул од Солун, Карастојановиќ, испратил извештај за бројот на населението во Македонија, кој во делот за Солунскиот вилает се разликува од оној на Блант. Српскиот конзул, потенцирајќи го тврдењето на Грците дека Македонија секогаш била нивна и должност на Грците била таа област да се соедини со Грција зошто во неа жителите говорат грчки, а грчката народност била сочувана, дава податоци што

¹⁶⁸ Британски дипломатически, док. 94, Солун, 8 декември 1888, с. 277.

¹⁶⁹ Исто.

говорот дека Македонија, воопшто, не била грчка. Според неговите статистички податоци, во Македонија имало 2 498 280 жители, од кои вкупниот број на Грците изнесувал 70 000 и тоа само во Солунскиот и Битолскиот вилает.¹⁷⁰ За разлика од Грците, тој во посебни графи ги става Македонците и Власите што ја признавале јурисдикцијата на Патријаршијата. Нема никакво сомнение дека овој статистички документ имал за цел да послужи на српските интереси, но интересен е заради постојаните грчко-српско контакти околу Македонија и неможноста двете страни да се договорат за поделба на истата на интересни сфери. Немаме податоци дали грчките дипломати биле запознаени со овој документ на српскиот конзул, но во Атина преку печатот веќе се признавало дека не само Бугарија, туку и одредени политички кругови во Србија, со која многумина мислеле дека полесно би се постигнал договор околу Македонија, имале претензии кон Солун, кој се сметал само за грчки град. Така, во атинскиот весник „Акрополис“ се појавил напис во кој, покрај фалбите за Србија, се нагласува дека таму постоеле политичари што имаат претензии не само кон северните делови на Македонија, туку и кон „грчките брегови на егејското море“,¹⁷¹ со оправдување дека Србија не можела да преживее без излез на Егејот. Со овие написи на некој начин се покажува дека во Атина почнуваат да сфаќаат дека и со Србите ќе оди тешко околу договорот за поделба на Македонија на интересни сфери. Србија по потпишаната конвенција со Австро-Унгарија од 1881 година немала друг излез освен да бара делови од Македонија, а за таа цел и ја засилила својата пропаганда. Судирот на интересите и на пропагандите на двете држави не можел да се избегне колку и да се тврдело дека двете страни лесно ќе ги надминат разликите. Сепак, се работело за аспирации кон стратегиски важна и економски богата област. Тоа што Грција и нејзините дипломатски претставници во Македонија повремено ќе покажуваат интерес за спокојување со Србите се должеше на стравот од, во еден период активноста на егзархиските кругови, а подоцна и од појавата и развојот на македонското ослободително движење. Тоа се однесува и за дејствувањето на патријаршиските претставници.

¹⁷⁰ *Граѓа*, т. IV, кн. 3, док. 138, Солун, 6 февруари 1889, с. 345.

¹⁷¹ Исто, Солун, 5 февруари 1889, с. 341.

Грците сè повеќе започнале да следат сè што се случувало во Србија, а било поврзано со Македонија. Прославата на 500 годишнината од Косовската битка, која со голема помпа била направена во Србија не останала незабележана во грчкиот печат. И тоа токму по прашањето за Македонија. Па така, во атинскиот Акрополис било забележано дека Македонија веќе го зазела местото во српскиот историски симболизам.¹⁷²

По отворањето на конзулатите во Солун и Скопје, Србите во 1889 година го отвориле својот конзулат во Битола. Отворањето на српскиот конзулат во Битола било направено на 12 (25) април 1889 година на Марков ден (денот на Крал Марко).¹⁷³ Симболиката била повеќе од очигледна. Поврзувањето на модерното време со средновековното минато, само покажувало кон што целат Србите. Оваа постапка на српската влада немала да најде на поволен прием во Атина. Иако Грците официјално не се бунеле, нивното однесување во преговорите, што ќе се водат во текот на деведесеттите години на XIX век за поделба на Македонија на интересни сфери, покажале дека српскиот конзулат во Битола им бил трн во око. Ако се има предвид дека Грците ја сметале Битола за неоспорен дел од својата интересна сфера во османлиска Македонија, тогаш нивното однесување воопшто не било изненадувачко.

Отворањето на српските конзулати во Македонија, мора да се забележи, не било во грчки интерес. Така, отворањето на српските конзулати во Скопје, Битола и Солун предизвикало интересни и не многу пријатни написи во грчките весници.¹⁷⁴ На пример, во весникот Ефимерис на 3 ноември 1888 година било напишано дека „браќата“ Срби ги прошириле своите погледи јужно од Скопје, дури до бреговите на Егејот.¹⁷⁵ Сепак, вратите за некаква спогодба со Србите, барем кај грчките новинари не биле целосно затворени. Тоа може да го забележиме во една статија во влијателниот атински дневен весник Акрополис. Во еден комен-

¹⁷² В. С. Gounaris, "A Mysterious Bond forged by History": The Making of Greek – Serbian Traditional Friendship in 19th Century Greece, p. 18.

¹⁷³ Славенко Терзић, Конзулат Краљевине Србије у Битољ (1889-1897), *Историјски часопис*, књ. LVII, Београд, 2008, с. 331.

¹⁷⁴ Βασίλης Γουναρης, *Τα Βαλκάνια των Ελλήνων*, σ. 405.

¹⁷⁵ Исто, σ. 194.

тар, посветен на Македонија и можноста за компромис со другите аспиранти кон оваа османлиска област, авторот забележал „Грците станале многу потрезвени и волни за правење зделка за Македонија. Доколку тие можат да постигнат договор со Бугарите, најжестокиот непријател, тогаш тие сигурно можат да го направат истото со Србите. Само со единството и соработката, балканските држави би можеле да ја избегнат судбината да бидат кукли на Големите сили“.¹⁷⁶

Написите во весниците во кои полека започнува и Србија и нејзините интереси и претензии да се прикажуваат како опасни за елинизмот никако нема да значат заборавање на бугарските дејствувања во Македонија. Грчкиот конзул во Солун, Докос, во еден извештај од март 1889 година заклучил дека најголемата опасност по интересите на елинизмот во Македонија не доаѓа од католичката пропаганда т.е. Виена, туку од, како што тој се искажува, бугарскиот фактор што со помош на големите материјални средства успеал да ги принуди унијатите да ја признаат Егзархијата.¹⁷⁷ Инаку, Докос, сметал дека алчноста на монасите од Ватопед не помага во справувањето со словенската опасност по грчките интереси.¹⁷⁸

Проблемите што ги направил Пануријас со целото свое делување како грчки конзул, а посебно со веќе споменатите настани во 1888 година имале влијание врз однесувањето на османлиските локални власти кон него. Атинската влада, иако задоволна од резултатите на кризата во односите со Портата во 1888 година, била свесна дека прашање на време е кога ќе мора да го замени својот конзул во Битола со личност што би имала поголем углед кај локалните власти. Тоа било направено во мај 1889 година со замената на некои од грчките конзули во Македонија. Така, нов грчки конзул во Скопје станал Беџос, а Пануријас¹⁷⁹ бил заменет со Фонтана, кој бил Италијанец по потекло. Тој веднаш ставил до знаење дека сака добри односи со локалните османлиски

¹⁷⁶ B. C. Gounaris, "A Mysterious Bond forged by History": The Making of Greek – Serbian Traditional Friendship in 19th Century Greece, p. 15.

¹⁷⁷ К. Вакалопулов, *О Вореиос*, σ. 203.

¹⁷⁸ Лора Герд, *Рускије на Афоне*, с. 42.

¹⁷⁹ Пануријас бил назначен за нов грчки конзул во Таганрог, Русија (ДАРМ, м-161, Blunt-Salisbury, Salonica, 8 may 1889, FO 78/4216).

власти со цел да се надмине меѓусебната недоверба од времето на неговиот претходник.¹⁸⁰ Треба да се забележи дека многу брзо по заминувањето на Пануријас и дотогашниот битолски валија, Рифат-паша бил испратен на нова должност во Измир. Оваа постапка на централната османлиска власт во Атина била позитивно оценета со толкување дека официјален Цариград покажал дека го цени потегот на грчката влада со замената на проблематичниот конзул Пануријас и тоа било јасен показател во насока на подобрување на односите помеѓу двете држави.¹⁸¹

Новиот грчки конзул во Битола настојувал, исто така, да покаже дека бил подготвен да ги поддржи некои од српските аспирации, иако во Атина сè повеќе со голема доза на внимателност се гледаше на српските аспирации и дејствувања во Македонија. Така, неговиот српски конзул Манојловиќ, во еден извештај до своите претпоставени, тврди дека патријаршискиот митрополит Неофит, според неговото признание, добил наредба од Цариград да ги поддржи српските барања за отворање на училиште на српски јазик и во таа насока ќе се ангажирал и грчкиот конзул Фонтана.¹⁸² Оваа поддршка на српските барања на локално ниво не била случајна. Покрај константните недоразбирања со Егзархијата во битолскиот регион, грчката пропаганда имала сè повеќе проблеми со романската пропаганда, а посебно со нејзиниот најистурен претставник, Апостол Маргарит. Тоа посебно се однесувало на прашањето за употребата на влашкиот јазик во црквата, работа што Грците не можеле да ја поднесат.¹⁸³ Токму од тие причини била најавена поддршка на Србите. Грците морале да имаат некого на своја страна, а и не сакале да имаат уште еден непријател на својата пропаганда. Сепак, не мало влијание врз оваа понуда на Грците, која била неискрена, има и уверувањето што владеело кај претставниците на грчката пропаганда, но и во Атина, дека српските позиции во овој дел од Македонија не биле силни. Во спротивно не би била понудена помош на српската пропаганда, посебно не во Битола, која била сметана како дел од грчката интересна зона. На крајот оваа понуда нема да биде реализирана.

¹⁸⁰ Исто.

¹⁸¹ ДАРМ, м-31, Turkey, n. 1, Monson-Salisbury, Athens, 3 june 1889.

¹⁸² *Граѓа*, т. IV, кн. 3, док. 192, Битола, 5 јули 1889, с. 478.

¹⁸³ *Граѓа*, т. IV, кн. 3, док. 234, Битола, 25 септември 1889, с. 587.

Грчката војска, која постојано била модернизирани започнала сè почесто да врши воени маневри со цел да ја подобри својата подготвеност. Тие маневри редовно биле следени од дипломатскиот кор, а посебно од османлискиот амбасадор. Многу често за време на одржувањето на воените вежби имало разговори помеѓу странските дипломати и грчките политичари, на кои неретко биле искажувани ставови кои ги покажувале грчките намери во иднината. Така, за време на вежбите на грчката морнарица одржани во мај 1889 година британскиот амбасадор имал разговор со грчкиот премиер и воедно воен министер, Трикупис, кој отворено говорел за потребата на Грција, и покрај финансиските проблеми, да има силна и подготвена војска со цел кога ќе дојде време територијално да се прошири.¹⁸⁴ Трикупис бил пособено задоволен со набавката на трите разурнувачи од Франција со кои, според него, иако тоа го кажал во скриена форма, грчката морнарица ќе биде доволно силна за да го спречи транспортот на османлиските трупи кон Солун и на тој начин заземањето на Епир, Албанија и Македонија од страна на грчката војска ќе биде олеснето.¹⁸⁵ Меѓутоа, во Атина имало и политичари¹⁸⁶ што не се согласувале со потезите на Трикупис и поддршката на вооружувањето на грчката војска, што ја давале речиси сите порелевантни политички фактори во земјата, без разлика дали се на власт или пак во опозиција. Противниците на вооружувањето сметале дека тоа се прави без потреба и само ја отежнува и онака незавидната економска состојба на земјата. Според нивното уверување, Грција била толку мала, слаба и сиромашна држава и затоа нејзиното територијално проширување зависи од наклонетоста на Големите сили. Доколку истите решат, тогаш со силата на нивната одлука, ќе дојде до проширување на Грција, а во спротивно безначајната грчка војска нема да може да ги освои посакуваните земји.¹⁸⁷ Затоа сите напори во насока на зајакнување на војската само ѝ штетат на грчката држава, бидејќи сите набавки се вршат со зае-

¹⁸⁴ ДАРМ, м-162, Monson-Salisbury, Athens, 27 may 1889, FO, 32/607.

¹⁸⁵ Исто.

¹⁸⁶ Исто (Монсон известува дека разговарал со еден од нив, но не го дава неговото име, туку говори за неговите и нивните погледи по темата на вооружувањето на војската со цел да се добијат нови територии).

¹⁸⁷ Исто.

ми што сè повеќе ја преоптоваруваат економијата. Оваа група луѓе беше во малцинство и без некое влијание во земјата, дури и обидите на некои од нив да го наговорат или да му укажат на кралот за штетноста на оваа политика останувале без резултати. Тие мислења биле сметани за „застарени и непатриотски“.¹⁸⁸ Размислувањата на малата група неистомисленици на официјалната грчка политика не биле неточни.

На островот Крит, кој во 1878 година добил нов зајакнат статут за локална самоуправа, Грците настојувале да ја намалат зависноста од централната власт, но и да го искористат секој поволен момент за да побараат обединување со Грција.¹⁸⁹ Пролетта 1889 година на островот биле одржани избори на кои конзервативната група во автономното собрание ги изгубила изборите. Тие го напуштиле критското собрание и побарале обединување на островот со Грција.¹⁹⁰

Од 6 мај 1889 година разни групи од Крит доаѓале во Атина со барање за обединување на островот со Грција. Трикупис на еден состанок со востаничкиот комитет од Крит нагласил дека во тој момент било неповолно за ново критско востание и се обидел да ги убеди Криќаните да ја напуштат нивната борба.¹⁹¹ Според него состојбите во регионот и односот на Големите сили не дозволувале отворање на Источното прашање. Однесувањето на владата на Трикупис било очекувано ако се има предвид желбата за добри односи со османлиската држава. Трикупис дури на една средба со Маркос Рениерис, кој бил на чело на Атинскиот комитет за Крит, се изјаснил дека движењето на островот не требало да се охрабрува.¹⁹²

Меѓутоа, состојбите на Крит биле тешки. Османлиската влада испратила воени засилувања на немирниот остров, а за управител го поставила Шакир паша.¹⁹³ Тоа влијаело и на официјална Атина. Грчката влада на 5 август 1889 година испратила си-

¹⁸⁸ Исто.

¹⁸⁹ Ю. Константинова, *Балканската политика на Грција*, с. 105.

¹⁹⁰ Исто, с. 106.

¹⁹¹ Σ. Τζοκας, *Ο Χαρίλαος Τρικουπης και η συγκροτηση του ελληνικου κρατους*, σ. 147.

¹⁹² Ю. Константинова, *Балканската политика на Грција*, с. 106.

¹⁹³ Исто, с.109.

лен демарш до Високата Порта во кој барала повлекување на османлиските воени сили од островот. Во спротивно грчките вооружени сили ќе ги поддржат критските востаници.¹⁹⁴ Трикупис се заканил дека флотата била подготвена да ги истовари грчките сили на островот.¹⁹⁵ Тоа значело почеток на војна. Одговорот на султановата влада бил очекуван. Портата ја обвинила Атина дека таа го предизвикала и го поддржувала Критското востание. Освен до османлиската влада, Трикупис упатил и еден циркулар до Големите сили во кој се жалел на однесувањето на Османлиите. Според бугарската историчарка Јура Константинова, големо влијание врз овој циркулар имала и изјавата на кралот Георгиос дадена во Копенхаген дека Грција била должна да се вмеша во настаните на Крит доколку не престане злоставувањето на грчкото население на островот.¹⁹⁶ Владата на Солзбери, како одговор на грчките закани, забележала дека не постоела никаква валидна основа за грчка интервенција на островот, и покрај сериозноста на ситуацијата на Крит.¹⁹⁷ Трикупис немал друг излез, освен да ги повлече заканиите за интервенција на Крит.

Состојбите на медитеранскиот остров и начинот на кој владата на Трикупис се справувала со Критската криза предизвикале реакција на грчката опозиција, предводена од Делијанис. Иако грчката влада не била пасивна околу состојбите, опозицијата ја користела кризата за да добие политички поени кај јавноста, која секако била чувствителна на состојбите на островот. Еден американски новинар се сретнал со лидерот на опозицијата со кого разговарал за критските настани. Иако самиот новинар забележал дека владата на Трикупис, пред седницата на парламентот, ќе заземе цврст став по однос на критското прашање, лидерот на опозицијата Делијанис имал подруго мислење. Според него, владата во Атина му помагала на Шакир-паша, со начинот на кој дејствувал грчкиот конзул на островот, бидејќи забранувала приват-

¹⁹⁴ Σ. Τζοκας, *Ο Χαρίλαος Τρικουπης και η συγκροτηση του ελληνικου κρατους*, σ. 148.

¹⁹⁵ Lady Gwendolen Cecil, *Life of Robert Marquis of Salisbury, v.4*, Hodder and Stoughton ltd., London, 1921, p. 131.

¹⁹⁶ Ю. Константинова, *Балканската политика на Гърция*, с. 108-109.

¹⁹⁷ Lady Gwendolen Cecil, *Life of Robert Marquis of Salisbury, v.4*, p. 131.

ни лица да ги снабдуваат Критјаните со оружје за да се спротивстават на османлиското однесување.¹⁹⁸

Напорите на Грција нешто да направи за своите сонародници на Крит не дале плод. Султанот Абдул Хамид со ферманот од 26 ноември 1889 година фактички го укинал Халепскиот пакт со што го нарушил Берлинскиот договор од 1878 година, но реакциите на Големите сили биле многу слаби.¹⁹⁹ Меѓутоа по настаните во 1885 година во Источна Румелија кој можел да му замери на султанот за нарушувањето на Берлинскиот договор. Грција и во овој случај била страната што губела. Абдул Хамид со укинувањето на Алепскиот пакт всушност сакал да отстрани еден проблем кој за неговата влада бил едноставно нерешлив. Британскиот конзул на Крит Алфред Билиоти, кој подоцна станал конзул на Обединетото Кралство во Солун, направил една анализа за овој пакт. Според него за да успее централната власт да го оствари предвиденото во овој пакт ѝ била потребна искрена и целосна соработка од страна на христијаните, а тоа едноставно не било можно.²⁰⁰ Затоа Абдул Хамид се решил за поповолното за неговата власт.

Јавноста во Грција, не само политичката, на почетокот на јули 1889 година била разбранувана од една изјава на Трикупис за еден британски весник. Грчкиот премиер наводно изјавил дека „...кога ќе дојде големата војна, која ќе се оствари за 3, 5 или 8 години, Македонија ќе стане или грчка или бугарска, според тоа кој ќе победи. Ако ја добијат Бугарите, не се сомневам дека за неколку години ќе бидат способни да го словенизираат населението да тесалиските граници. Ако ја добиеме, ние сите ќе ги направиме Грци до Источна Румелија“.²⁰¹ Пренесувањето на оваа изјава во Атина предизвикало лавина од реакции и критики упатени на сметка на Трикупис. Проблемот се состоел во можноста Бугарија да ја добие цела Македонија. Сепак, тој ја демантира дадената изјава. Во неговиот разговор со британскиот дипломат Монсон, грч-

¹⁹⁸ Greek political programme, *The New York Herald*, October, 23, 1899, n. 19420.

¹⁹⁹ Ю. Константинова, *Балканската политика на Грција*, с. 109-110.

²⁰⁰ Robert Holland and Diana Markides, *The British and the Hellenes: Struggle for Mastery in the Eastern Mediterranean 1850-1960*, Oxford University Press, 2008, p. 86.

²⁰¹ Р. Поплазаров, *Грчката политика*, с. 23-24.

киот премиер истакнал дека воопшто не се сеќава кога дал интервју за весникот "Manchester Guardian". Тој, според Монсон, не примал странски новинари, а во врска со написот во манчестерскиот весник веднаш испратил демант во владиниот весник „Палингенисија“ во кој сите наводи изнесени во британскиот весник ги нарекол фантазии.²⁰² Тој, исто така, му објаснил на британскиот дипломат дека северна Македонија, според неговото мислење е речиси целосно словенска, а јужниот дел бил целосно грчки. Во случај на нејзина поделба тие делови така и ќе останат, но постои и централна зона во која ниту еден од двата елементи не бил доминантен и веројатно ќе припадне на тој што прв ќе ја освои.²⁰³ Трикупис, всушност, ги повторил веќе познатите тези на грчките политичари за поделба на Македонија на два дела од кој поголемиот би ѝ припаднал на Грција. Трикупис знаел дека британскиот дипломат бил добро запознаен со оваа грчка теза, но неговата цел била да покаже дека тој не дал изјава, ниту пак имал таков став во однос на Македонија, како што е прикажано во манчестерскиот весник. Од своја страна, британскиот дипломатски службеник како можен извор за проблемите на Трикупис го лоцира Артур Еванс, кој претходно, престојувал во Атина.²⁰⁴ Не можеме да тврдиме дали Трикупис ја дал или пак не ја дал оваа изјава, но треба да се има предвид дека давањето изјави во однос на Македонија, во кои се нагласува можноста таа целосно да потпадне под бугарска власт би било контрапродуктивно за кој било грчки политичар, без разлика на неговото влијание и репутација во Грција. Сликата што во Грција владеела за Македонија, и што била искривена, не давала простор за какви било изјави што не го имат предвид, според нивните гледишта, грчкиот карактер на Македонија.

Коментирајќи ја изјавата на Трикупис, што предизвикала реакции во тоа време, современиот грчки историчар Спиридон Сфетас, забележува дека Трикупис со изјавата сакал да нагласи дека бугарското тврдење за етнолошко мнозинство не бил единствен критериум за одредување на линијата на бугарско и на грчко влијание во Македонија, имајќи ја предвид флуидната свест на

²⁰² ДАРМ, м-162, Monson-Salisbury, Athens, 19 July 1889, FO, 32/607.

²⁰³ Исто.

²⁰⁴ Исто.

словенското население во оваа област.²⁰⁵ Сепак, треба да се забележи дека овој став на грчкиот политичар не бил нов. Имено, на страниците на британскиот весник *Standard*, на 1 мај 1888 година, се појавила една статија во која биле анализирани позициите на грчките политичари, пред сè на Трикупис за Македонија и нејзиниот иден статус. Меѓу другото, во оваа статија може да забележиме дека авторот правилно го забележал стравот на Трикупис од можноста Бугарија да ја добие Македонија, а Грција, во најдобар случај, да добие само мал дел од неа. Според погледите на Трикупис, доколку Македонија биде привлечена од Бугарија, тоа би било смртоносен удар за Грција.²⁰⁶ Овој став на грчкиот политичар не бил само негов. Можноста од губење на Македонија сигурно била ноќен кошмар за секој грчки политичар. Затоа воопшто не треба да зачудува размислувањето на Трикупис, според кое сè додека Грција не биде доволно подготвена за воен судир, таа не треба да дозволи и да поддржи напредок на кој и да е народ во Македонија.²⁰⁷

Погоре спомнавме дека Трикупис како извор за пишувањето во британскиот весник го сметал археологот Артур Еванс. Неоспорно е дека двајцата се гледале и разменувае мислења за Македонија. Така, во еден свој напис во лондонски „Тајмс“ од 5 октомври 1903 година, пишувајќи за бројноста и територијалната распространетост на грчкото население во Македонија, Еванс запишал „покојниот Трикупис, колку што знам, ги гледаше нештата многу појасно. Тој добро си правеше сметка дека со исклучок на една тесен раб на југ и неколку распрснати центри без поголема важност во внатрешноста на провинцијата, грчкиот елемент нема вистинско влијание во Македонија“.²⁰⁸ Но Трикупис не разговарал само со англиски дипломати, научници, новинари и интелектуалци за Македонија и тамошното население. Спиридон Гопчевиќ во својата книга посветена на Стара Србија и на Македонија се осврнал и на разговор што го имал еден негов пријател, српски дипломат, кого не го именува, со Трикупис. Според тоа што го пишува

²⁰⁵ Σπυρίδων Σφετας, *Ελληνο-βουλγαρικές αναταραξεις*, σ.161.

²⁰⁶ *Περι Χαριλαου Τρικουπη*, Β, 976.

²⁰⁷ Ю. Константинова, *Българи и Гърци в борба за османското наследство*, с. 27.

²⁰⁸ Англиският печат за Илинденско-преображенското встание, София, 1998, д. 69, с. 272.

Гопчевиќ, грчкиот политичар изнел сличен став како оној што го напишал Еванс: „...бидејќи Македонија мора да биде наша, т.е. вистинската (старата) Македонија, додека со задоволство ви ја отстапуваме земјата северно од Демир Капија... Признавам, рече Трикупис дека селаните не говорат грчки, но во градовите преовладува грчкиот елемент, речиси сите Цинцари се сметаат за Грци, исто така христијанските Албанци и оние Срби, што се воспитувани во нашите училишта и затоа има повеќе изгледи дека ќе ја добиеме Македонија, отколку вие, кои никогаш не сте се грижеле за оваа земја...“.²⁰⁹ Доколку ги анализираме зборовите на грчкиот политичар, може да забележиме дека тој признава дека грчкиот елемент не бил броен во Македонија, а за зголемување на бројноста се потпираше на негрчкото население што било под влијание на Патријаршијата.

Разните вести што пристигнувале во Грција во овој период продолжувале да предизвикуваат интерес, но и деманти. Една вест на агенција „Хавас“ предизвикала внимание кај амбасадорите на Големите сили во Атина. Имено, според извештајот на оваа новинска агенција, Бугарија наводно испратила предлог до грчката влада за поделба на Македонија.²¹⁰ Овие наводи на „Хавас“ биле веднаш демантирани од грчкиот министер за надворешни работи, Драгумис, со напомена дека за тоа прашање се разговарало за време на посетата на Батенберг на Атина во 1883 година, кога тогашниот бугарски кнез му изложил еден таков предлог на грчкиот крал со цел Бугарија да излезе на море, но не преку Солун, туку преку Кавала, бидејќи, според мислењето на грчкиот министер, тогаш Софија не била заинтересирана за Солун. Предлогот бил одбиен од грчката влада, бидејќи Атина не можела да се согласи со отстапување на областа околу Кавала каде што грчкиот елемент преовладувал.²¹¹

Информацијата на „Хавас“ беше можност за Трикупис повторно да ги изложи своите гледишта за Македонија и евентуалната нејзина поделба помеѓу Грција и Бугарија. Тој во разговорот со Монсон, изјавил дека имало места во Македонија, каде двата

²⁰⁹ Спиридон Гопчевиќ, *Стара Србија и Македонија*, Београд, 1890, с. 141.

²¹⁰ ДАРМ, м-162, Monson-Salisbury, Athens, 9 october 1889, FO 32/608.

²¹¹ Исто.

елемента²¹² биле толку измешани, што речиси било невозможно да се повлече линија за разграничување и одредување кој дел би го добила Грција, а кој Бугарија. Грција, според неговото мислење, била заинтересирана што побрзо да се договори околу поделбата на Македонија, бидејќи грчкиот елемент во областа не се зголемувал со исто темпо како и словенскиот, во кој семејствата за еден до два пати се побројни од грчките,²¹³ но таа тенденција во крајбрежјето сепак не била толку видлива, а тоа е позитивно за Грците.

Разните грчки асоцијации од Османлиската држава многу често испраќале предлози до грчката влада за заедничка соработка и дејствување. На почетокот на 1890 година, образовното и филантропското братство од Цариград и упатил меморандум на грчката влада со кој била понудена соработка. Меморандумот бил барање за заедничка работа на образовно поле во како што се наведува „неослободените области“²¹⁴ со молба акциите да се водат од еден центар. Авторите на меморандумот предлагале: 1) грчката влада да ги наименува главните луѓе, но при тоа требало да се слуша и мислењето на османлиските Грци, чијшто единствен претставник била Патријаршијата; 2) центар на дејствувањето да биде Цариград каде биле седиштата на Патријаршијата и на грчката амбасада; 3) двата фактора на елинизмот – Патријаршијата и грчката влада се должни да соработуваат во интерес на заедничката цел; 4) борбата треба да се води со помош на патријаршиските привилегии, османлиските закони и меѓународните акти и 5) Комитетот за поддршка на грчката црква и образование и Цариградското братство ќе соработуваат и ќе раководат со средствата одобрени од грчката држава.²¹⁵ Самото праќање на меморандумот јасно покажува од каде не само што доаѓала помошта за разните грчки пропагандни здруженија, туку и кој ја раководел пропагандната активност на истите здруженија, секако не занемарувајќи ја улогата на Патријаршијата. Во насока на овој мемо-

²¹² Во разговорот Трикупис кога говори за македонското словенско население, кое не е под јурисдикција на Патријаршијата, го именува истото како бугарско (ДАРМ,м-162, Monson-Salisbury, Athens, 12 october 1889, FO 32/608).

²¹³ Исто.

²¹⁴ Е. Мπελια, *Εκπαίδευση*, σ. 98.

²¹⁵ Исто.

рандум треба да се има предвид дека помошта што ја давала атинската влада на разните грчки пропагандни друштва не била безусловна. Имено, за да се добие помош од атинската влада требало: 1) останување на општините под црковна јурисдикција на Патријаршијата; 2) идеолошко привлекување и задржување на општините со, според грчките гледишта, нестабилна етничка и религиозна свест и 3) предност имале посиромашните општини, но тоа не значело дека и побогатите немале да добијат помош.²¹⁶ Овие услови не биле случајни. Со нив се барало не само добивање материјални средства, туку тие да бидат заслужени, а со тоа самите општини биле терани да покажат поголема активност на полето на пропагандното дејствување, бидејќи во спротивно немале да добијат помош.

Потребата на Србија од поддршка на Атина кај цариградскиот патријарх, за поголем успех на српската пропаганда во Македонија, била причина нејзиниот дипломатски пратеник во османлиската престолнина, Новаковиќ да ѝ предложи на својата влада да почне преговори за добивање на помош од страна на грчката влада.²¹⁷

Пред да се продолжиме со преговорите кои Новаковиќ ќе ги води со својот грчки колега Маврокордатос треба да споменеме еден интересен детаљ. Иако српскиот дипломат и политичар, мошне агилно ги застапувал српските интереси во османлиската престолнина, тој бил мошне ценет од страна на Грците. Поранешниот грчки пратеник во Белград, назос, осврнувајќи се на неговите контакти со Новаковиќ, забележал: „Новаковиќ е одличен српски писател, еден од најизвонредните политичари во Србија. Може без задршка да се каже и најобразованиот помеѓу нив. Постојано е приврзаник на грчко – српското здружување и една од тамошните личности што е пријателски настроена кон Грција“.²¹⁸ Слично мислење имал и грчкиот пратеник во Цариград, Маврокордатос. Сепак, интересите на двете земји за одредување на линијата за поделба на Македонија не се совпаѓале со пријателските и позитивните мислења на Грците за Стојан Новаковиќ.

²¹⁶ Исто. с. 101

²¹⁷ *Граѓа*, т. V, кн. 1, док. 21, Цариград, 24 јануари 1890, с. 60.

²¹⁸ А. Лупас, Стојан Новаковиќ и Грци, с. 129.

Српскиот историчар Михајло Војводиќ, коментирајќи го барањето на Новаковиќ до српската влада за започнување на преговори со својот грчки колега Маврокордатос, забележал дека Цариград бил најпогодното место за водење на разговорите, бидејќи српскиот пратеник во Атина Љубомир Каљевиќ бил повлечен кон средината на 1889 година, а на негово место не бил испратен друг дипломат. Исто така, во Белград подолго време наместо пратеник имало само вршител на работите на Грција.²¹⁹

Кога се во прашање српските потреби од преговори со Грција за поделба на Македонија на интересни сфери мора да забележиме дека Новаковиќ бил сосема во право. Без разлика што повремено имало проблеми во односите помеѓу Патријаршијата и грчката влада сепак, гласот на Атина, ако не решавачки, тогаш бил мошне влијателен. Србите имале и причина да бараат спогодба со Атина. Во Скопје, кое во Белград било сметано како град во српската интересна сфера, тамошната многу мала грчко – влашка заедница правела проблеми околу дејствувањето на српските учители. Новаковиќ овој проблем за српските интереси му го соопштил на грчкиот амбасадор во Цариград, Маврокордатос, кој ветил дека ќе го изложи проблемот пред Синодот на Патријаршијата и ќе ги поддржи српските барања. Состанокот, на кој грчкиот пратеник требал да ги соопшти српските поплаки, не се одржал, наводно заради отсуство на Патријархот.²²⁰ Такво било објаснувањето на Маврокордатос, но во Скопје грчкиот конзул имал подруго објаснување околу дејствувањето и однесувањето на грчко-влашката заедница во градот. Кариќ, српскиот конзул во Скопје, во разговорот со грчкиот конзул истакнал дека градската православна општина се состоела од Срби и Грци и затоа таа, освен за грчките требала да се грижи и за српските интереси. На ова Струнарис одговорил дека „во општината има малку Грци, но има многу погрчени Власи и две до три куќи Бутари. За нив постои и грчко училиште. Во црквата се врши некоја комедија, се пее и чита на грчки и словенски, но ние мора да се потрудиме да се пее и чита само на грчки... Јас отворено ви кажувам дека

²¹⁹ Михајло Војводиќ, Преговори Србије и Грчке о Македонији 1890-1893, *Вардарски зборник*, 4, Београд, 2005, с. 17.

²²⁰ *Граѓа*, т. V, кн. 1, док. 21, Цариград, 24 јануари 1890, док. 37, Цариград, 6 февруари 1890, с. 98.

ние Грците тука немаме никакви политички интереси, а вие и сами видовте на етнографската карта дека Скопје отпаѓа од грчките претензии, но ние тука сакаме да создадеме една цврста колонија... На крајот нам тука ни треба колонија доколку дојде до пресметка, зошто ако вие речете Србите имаат своја колонија и училиште во Битола, ние ќе кажеме дека имаме своја во Скопје. Тука, значи, љубов нема".²²¹ Ставот на грчкиот конзул најдобро ја отсликува позицијата на Грција во однос на можните преговарања и договарања со Србија. Впрочем, Скопје е многу посеверно од линијата што во Атина била сметана за максимум на грчките аспирации во Македонија, но било добро како адут во можните преговори.

При крајот на февруари 1890 година грчкиот и српскиот пратеник во османлиската престолнина се договориле да побараат инструкции од своите влади за преговори за заедничко делување во Македонија. Интересно е што Маврокордатос, во едно писмо до својата влада, се искажал во полза на заедничко дејствување со Србите во Македонија, но тоа може да биде прерането доколку претходно не биде постиганата спогодба за граници на интересните сфери.²²² Тој едноставно укажувал дека мора да бидат ограничени српските аспирации во Македонија, барем во оние делови кои Атина ги сметала за грчки, бидејќи постоела опасност за грчките интереси од проширувањето на српската пропаганда, која можела да ја користи блискоста на српскиот јазик со оној на македонското словенско население, кое и во оние делови кои Атина ги сметаше за чисто грчки беше најмногубројна христијанска група.

Додека траеле обидите да отпочнат грчко-српските преговори околу Македонија доаѓа до мало затегнување во односите помеѓу Атина и Цариград. Османлиските власти биле загрижени од антиосманлиските написи во атинските весници,²²³ а тоа веќе било на некој начин вообичаено да се прочита во Атина. Тие написи, според османлиските власти, можеле да предизвикаат појава на бандитизам и проблеми на границата. Кон ова треба да се

²²¹ Исто, док. 54, Скопје, 21 февруари 1890, с. 137.

²²² ΑΥΕ, Πρεσβια Κωνσταντινουπολη, 1890, Μαυροκορδατος – Δραγουμη, Κωνσταντινουπολει, 23 μαρτιου 1890.

²²³ ДАРМ, м-156, Blunt-White, Salonica, 26 february 1890, FO 78/4287.

додадат и постојаните извештаи за грчки воени маневри во Тесалија. Многу загрижувачко за Портата била и пронајдената документација во Бер во која имало прилог од антиосманлиските написи во атинскиот печат.²²⁴ Сепак, по спроведената истрага, се покажало дека документацијата била направена од внукот на берскиот митрополит со цел да биде компромитирана групата која била против патријаршискиот великодостојник.²²⁵ Меѓутоа, и покрај се, проблемот со можноста за навлегување на чети од грчка територија останал отворен така што ја принудил Портата да испрати дополнителни сили на границата. Во Атина, во владините кругови, за разлика од новинарските, имало подруги размислувања за односите со соседот. Владата на Трикупис, во тој момент, немала потреба да ги заострува односите со Цариград и затоа дејствувала во тој правец. Кога станувало збор за навлегување на разбојнички чети од Грција на османлиска територија, Атина ги известувала локалните османлиски власти за истото.

Разговорите на Маврокордатос и Новаковиќ, околу можноста за почеток на преговори за заедничко дејствување во Македонија, воопшто не ѝ пречеше на грчката страна да продолжи со дејствувањето во Скопје, кое не било многу пријателско кон Србија. Српскиот амбасадор, во османлиската престолнина, во однос на настаните во Скопје сметал дека движењето било насочено од Атина.²²⁶ Затоа тој побарал средба со својот грчки колега Маврокордатос, но заради отсутноста на Маврокордатос, Новаковиќ се сретнал со еден од неговите блиски соработници. Соработникот на грчкиот пратеник дејствувал многу расположено за српските поплаки и слично како и неговиот шеф бил подготвен да разговара за нив. Грчкиот дипломат му ветил на српскиот пратеник дека амбасадата на Грција ќе се заложува кај Патријаршијата за надминување на недоразбирањата во Скопје, притоа признавајќи дека во Атина била дадена наредба работите во Македонија да се раздвижат, и заради тоа било можно во северниот македонски град да дојде до многу ревносно реагирање на грчката заедница.²²⁷ Новаковиќ бил сосема во право кога како наредбодавец на

²²⁴ Исто.

²²⁵ ДАРМ, м-156, Blunt-White, Salonica, 3 April 1890, FO 78/4287.

²²⁶ *Граѓа*, т. V, кн. 1, док. 85, Цариград, 23 март 1890, с. 209.

²²⁷ Исто.

дејствувањето на грчко-влашката заедница во Скопје ја посочил Атина, која пак и покрај уверувањата на службеникот на грчката амбасада дека можеби било реагирано премногу ревносно во Скопје, сепак дејствувањето во овој македонски град ако сакала можела да го попречи. Зошто тоа не го направила најдобро го објаснил нејзиниот конзул во Скопје во погоренаведениот разговор со неговиот српски колега.

Проблемите што се јавиле во односите помеѓу грчката и српската пропаганда во Скопје за кратко ќе бидат заборавени заради опасноста по интересите на двете страни која произлегла од давањето на везирското тескере на Теодосиј Гологанов да замине за Скопје со цел да изврши осветување на некои цркви и посветување на некои свештеници и да се врати во Цариград.²²⁸ Тоа се случило на 15 март 1890 година. Маврокордатос и Новаковиќ веднаш реагирале и заедно го посетиле рускиот амбасадор во Цариград, Нелидов со цел да го известат за новата ситуација. Посетата на рускиот амбасадор не била случајна. Русија се противела на издавањето на бератите во тој период. Паралелно со дејствувањето во османлиската престолнина, Маврокордатос презел чекори и во Македонија. Грчкиот амбасадор испратил инструкции до конзулот во Солун, Докос со цел овој да преземе активности против доаѓањето на Теодосиј во Солун како попатна станица за Скопје. Неговата реакција се покажала како задоцнета. Докос во разговорот со српскиот конзул, Христиќ отворено изјавил дека ништо не може да направи против Теодосиј, бидејќи овој тајно пристигнал во Солун и брзо го напуштил градот.²²⁹ Сепак, грчкиот конзул воопшто не бил зачуден од доаѓањето на Теодосиј, бидејќи уште од 1884 година имало обид за поставување на егзархиски митрополити што првично било дозволено, но по големиот грчки притисок решението било повлечено од страна на Портата.²³⁰ Грчкиот

²²⁸ На почетокот на 1890 година, егзархот Јосиф побарал од султанот добивање на берати. Портата се нашла под притисок на Бугарија, но и на Србија и Грција, по ова прашање. Таа на некој начин направила компромис кога му издала тескере на Теодосиј со цел да не издаде берати во тој момент, но и да не ги офрли во потполност бугарските барања (С. Димевски, Митрополит скопски, с. 72).

²²⁹ *Граѓа*, т. V, кн. 1, док. 90, Солун, 25 март 1890, с.217.

²³⁰ Исто.

конзул исто така му рекол на Христиќ дека Грците во Скопје биле слаби нешто да направат против доаѓањето на Теодосиј и се интересирал колку била моќна српската страна да одговори на проблемот. Токму во Скопје грчкиот конзул, Струнарис, според извештајот на Кариќ, првично глумел ладнокрвност околу доаѓањето на Теодосиј и бил на став дека неговото доаѓање не ги тангира толку грчките колку српските интереси, иако не сакал да поверува дека егзархискиот свештеник пристигнал во градот.²³¹ Сепак, неговиот став дека доаѓањето на Теодосиј повеќе им штети на српските отколку на грчките интереси бил повеќе израз на слабост и неснаоѓање во дадениот момент.

Многу брзо истиот Струнарис почнал на претставниците на грчко-влашката заедница да им сугерира да го остават спорот со Србите на страна. Тој истовремено не излегувал од скопската митрополија каде вршел притисок врз патријаршискиот митрополит Паисиј, кој по потекло бил Македонец од Кукуш, со цел овој да побара од Патријаршијата да изврши притисок врз валијата да му забрани на Теодосиј да врши било каква црковна служба.²³² Овој негов ангажман најдобро покажува дека и грчките интереси биле загрозени, не толку во Скопје колку од можноста исти такви тескериња да бидат одобрени од Портата и за оние места во Македонија кон кои Грција имала аспирации. Струнарис дури побарал информација од српскиот конзул во Скопје околу чекорите што тој ги презел против Теодосиј. Според грчкиот конзул, доаѓањето на Теодосиј штетело и на српските интереси и затоа Грците и Србите требале братски да делуваат, а тоа посебно се однесувало на претставниците на двете држави во Цариград.²³³ Меѓутоа активноста на грчкиот конзул против Теодосиј не донела целосен успех. Имено, Теодосиј не бил попречен да одржи богослужба. Грчкиот конзул вината за одржаната богослужба ја барал на друга страна. Струнарис го обвинил патријаршискиот митрополит Паисиј, кој не успеал да издејствува забрана од страна на валијата за богослужбата на Теодосиј.²³⁴

²³¹ Исто, док. 91, Скопје, 27 март 1890, с. 218.

²³² Исто, с. 220.

²³³ Исто, док. 94, Скопје, 30 март 1890, с. 224.

²³⁴ Исто, док. 96, Скопје, 4 април 1890, с. 228.

Речиси истовремено со доаѓањето на Теодосиј во Скопје, бугарската влада му наложила на својот агент во Цариград, В'лкович да замине за Атина.²³⁵ Целта на посетата на В'лкович на грчката престолнина била да ги дознае намерите на атинската влада околу Крит и да ја изрази поддршката на официјална Софија во тој правец. Изборот на В'лкович не бил случаен. Тој бил член на бугарската делегација, која на чело со тогашниот кнез Батенберг, во 1883 година ја посетила Атина при што тогаш се запознал со Трикупис.²³⁶ Заминувањето на В'лкович за Атина не можело да не предизвика интерес кај дипломатите на европските сили, но и кај Србите. Иако бугарскиот печат тврдел дека посетата немала никакви политички цели, сепак конзулите на Големите сили морале да добијат појаснување од Стамболов околу целите на посетата посебно дали истата била насочена против трета страна, поточно Османлиската држава.²³⁷ Исто така и српскиот пратеник во османлиската престолнина пројавил интерес за посетата на В'лкович на Атина. Со цел да добие некои информации за целите на посетата на бугарскиот дипломат тој се сретнал со Маврокордатос. Одговорот на грчкиот пратеник бил дека В'лкович сакал да добие информации за грчкото законодавство, но и имал и приватни цели за посетата на Атина. Новаковиќ во својот извештај до српското министерство за надворешни работи го изнел и своето мислење во однос на гласините дека за време на посетата на В'лкович на Атина ќе се разговара за сојуз меѓу Бугарија и Грција. Според него, тоа не било можно посебно по настаните во Источна Румелија и односите на двете пропаганди во Македонија.²³⁸ Уверувањето на Новаковиќ ќе се покаже точно.

Инаку за посетата на В'лкович на грчката престолнина има еден интересен детаљ од Дневникот на бугарскиот политичар Константин Стоилов. Овој запишал во својот дневник дека на 9 октомври 1888 година бил посетен од страна на В'лкович. На

²³⁵ *Външната политика на България*, т. 3, ч.1, София 1995, док. 285, София, 1 март 1890, с. 424.

²³⁶ Андрей Пантев, Мисијата на Георги Вълкович в Атина (март-април 1890) според англиски архивни източници, *Исторически преглед*, XXVI/6, София, 1970, с. 8.

²³⁷ Андрей Пантев, *Англия срещу Русия на Балканите*, София, 1972, с. 250.

²³⁸ Граѓа, т. V, кн. 1, док. 92, Цариград, 28 март 1890, с. 221.

средбата последниов му го искажал своето мислење дека сметал оти можеле да се спогодат со Грците за Македонија и затоа побарал да биде пратен во Атина.²³⁹ На средбата В'лкович му кажал на Стоилов дека при посетата на Александар Батенберг на Атина, кога тој бил во бугарската делегација, станало збор и за Македонија. Тогаш, според него, Трикупис предложил цела Македонија да биде отстапена на Грција, а владата во Атина би влијаела врз Патријаршијата во Цариград да биде призната самостојна бугарска црква во Бугарија и во Источна Румелија.²⁴⁰ Интересно е да се постави прашањето дали навистина во 1888 година било можно В'лкович да биде пратен во грчката престолнина? Одговорот може да го најдеме токму во Дневникот на Стоилов. Имено, на 22 ноември истата година, Стоилов бил посетен од Хан дописник на *Politische correspondenze*. Тогаш новинарот отворено му рекол на бугарскиот политичар дека нема можност Бугарите да добијат некоја отстапка од Грците. Според него многу грчки министри, а и самиот претседател на владата, а тоа бил Трикупис, отворено му рекле дека во Грција не постоел политичар кој би се согласил на отстапка на Македонија или пак на дел од неа. Затоа не требало да се верува на тоа што го пишувале весниците, туку да се бара поддршка од некоја голема сила.²⁴¹ Ова покажува дека во тој период не била возможна посета на В'лкович на грчката престолнина. Во крајна линија во 1888 година Трикупис бил зафатен со можноста Русија да ѝ помогне на Грција околу Македонија, па затоа би било наивно бугарскиот дипломат да имал било какви шанси да ја посети Атина. Оваа информација не е далеку од вистината. Една година подоцна во францускиот печат може да забележиме информација дека, наводно, бугарскиот кнез Фердинанд ѝ понудил на владата на Трикупис можност за поделба на Македонија. Според тоа што може да го прочитаеме грчкиот премиер ја одбил оваа понуда бидејќи Македонија е татковина на Александар Велики и затоа таа била грчка.²⁴² Грчкиот генерален конзул во Софија ја информирал својата влада дека В'лкович во

²³⁹ Елена Стателова, Радослав Попов, *Д-р Константин Стоилов. Дневник, част II*, Универзитетско издателство Св. Климент Охридски, Софија, 1996, с. 90.

²⁴⁰ Исто.

²⁴¹ Исто, с. 97.

²⁴² *Radical*, N. 288, 15 octobre 1889, p. 1.

грчката престолнина ќе го постави прашањето за отворање на бугарско трговско претставништво во Атина, но главното прашање што ќе доминира било создавање на еден антитурски сојуз.²⁴³

В'лкович на 3 март 1890 г. му предложил на Трикупис двете земји да склучат спогодба со перспектива тој да прерасне во бугарско-грчки или еден општ балкански сојуз. Исто така, тој побарал Бугарија да назначи во Атина трговски агент со специјални задолженија.²⁴⁴ Трикупис ова го отфрла, сметајќи ги состојбите во регионот за неповолни за грчките интереси. Меѓутоа тој не се задржал само на отфрлање на предлогот на В'лкович. Содржините на разговорот помеѓу грчкиот премиер, Трикупис и В'лкович не останале тајна за британската дипломатија. Извор на информацијата бил Трикупис. Според неговото кажување В'лкович нагласил дека неговата влада немала да гледа со негодување на можноста анексија на Крит кон Грција како најдобро решение на проблемот. Сепак тој се интересирал и за расположението на Атина за соработка и приближување на двете држави, како и за можноста за прием на бугарски дипломатски агент во Атина.²⁴⁵ Трикупис, според неговите исказувања, одговорил дека Грција во следните неколку години не би правела ништо против владеењето на султанот врз земјите што му останале на Балканот, посебно Албанија, Македонија и Епир. Според неговото мислење, присуството на Османлиите било неопходно заради избегнување на надворешна интервенција. Тој понатаму му појаснил на бугарскиот гостин зошто Грција била позитивно расположена за понатамошно османлиско присуство во регионот. Крит, нагласил Трикупис, бил целосно грчки и ниту една христијанска нација нема да претрпи штета доколку тој биде анектиран од Грција, но затоа грчкиот елемент беше целосно изгубен при анексијата на Источна Румелија кон Бугарија и тука не би требало да се прават никакви споредби.²⁴⁶ Што се однесува до можноста да дојде до приближување помеѓу двете земји, Трикупис потенцирал дека етнички-

²⁴³ Σπυριδων Σφετας, Οψεις των ελληνο-βουλγαρικων πολιτικων σχεσεων μετα το συνεδριο του Βερολινου, σ. 144.

²⁴⁴ *История на Българите. Българската дипломация от древността до наши дни*, т.4, с. 273.

²⁴⁵ ДАРМ, м-165, Monson-Salisbury, Athens, 19 april 1890, FO 32/617.

²⁴⁶ Исто.

те проблеми од мешањето на, како што се изразил, Грците и Бугарите во областите што сè уште се под османлиска власт не би требало да претставуваат ненадминлива пречка во насока на приближување помеѓу Атина и Софија и секако не пропуштил да го нагласи грчкиот интерес за егејскиот брег.²⁴⁷ Тоа требало да биде доволен знак за В'лкович до каде Грците биле готови да прават компромис. Трикупис во поглед на можноста за праќање на бугарски дипломатски агент во Атина ја нагласил можноста тоа да се случи, но тој не би можел да биде примен како другите дипломати, бидејќи Бугарија не била независна држава.²⁴⁸ Трикупис за момент како да заборавил дека токму В'лкович беше дел од бугарската делегација во 1883 година кога кнезот Батенберг во Атина беше дочекан како владетел на независна држава, а самиот грчки премиер ги водеше главните разговори со бугарските гости. Меѓутоа, со самото споменување на можната позиција на бугарскиот агент во Атина, грчкиот премиер јасно ставил до знаење дека неговата влада не била многу расположена за поблиска соработка со Софија, вклучувајќи го и приемот на бугарскиот агент. Нерасположението на Грција за поблиски односи со Бугарија го потврдил и Маврокордатос во разговорот со Новаковиќ кога нагласил дека Атина не била расположена за никакви врски со тогашната бугарска влада, ниту пак имала намера да го признае Егзархот.²⁴⁹ Истото го констатирал и австроунгарскиот министер за надворешни работи Калноки во неговиот разговор со британскиот амбасадор во Виена, темелејќи го своето уверување на преголемата конфликтност на грчките и на бугарските интереси во Македонија.²⁵⁰ Веќе споменавме дека Трикупис пред британскиот дипломатски претставник во Атина ги открил деталите од разговорите со В'лкович. Тоа тој го направил со намера да покаже дека не е Грција таа која сака да дојде до промена на статус кво на Балканот, туку тоа е некој друг, во случајов Бугарија, чија влада наводно сакала одлични односи со Портата, а истовремено бара други можности за реализација на своите аспирации. Трикупис најверојатно сметал дека со откривањето на детали од разговори-

²⁴⁷ Исто.

²⁴⁸ Исто.

²⁴⁹ *Граѓа*, т. V, кн. 1, док. 105, Цариград, 16 април 1890, с. 244.

²⁵⁰ ДАРМ,м-162, Phipps-Salisbury, Vienna, 1 may 1890, FO 287/18.

те токму пред британскиот дипломат ќе успее да го амортизира бугарскиот притисок за издавање берати на егзархиските митрополити во Македонија, а токму Велика Британија во Атина беше сметана како поддржувач на бугарските барања. Како и да е, оваа постапка на Трикупис во Софија нема да му биде заборавена.

Посетата на В'лкович на грчката престолнина, и разговорите, со Трикупис станале интересни и за германската дипломатија која нормално се интересирала за сè што се случува во регионот, особено по прашањето на неделивоста на Османлиската држава која била од голем интерес за Берлин. Германскиот амбасадор во Лондон добил информација од лордот Солзбери дека Бугарите предложиле постигнување на согласност помеѓу двете страни, но Грците тоа го одбиле.²⁵¹ Оваа информација се должела на информациите што ги изнел Трикупис. На тој начин освен Цариград и Лондон и Берлин бил информиран за понудата на В'лкович. Трикупис ја погодил целта. Сепак, треба да се забележи дека бугарскиот дипломат внимавал на своето однесување во Атина, кога е во прашање јавноста и османлиските следења. Тој, на аудиенцијата кај грчкиот крал, се појавил во придружба на османлискиот пратеник во грчката престолнина.²⁵²

Според Сфетас, информациите што ги пренел В'лкович во бугарската престолнина создале една слика за Грција. Во неа Грција била прикажана како неспособна од воен и економски аспект да ги загрози бугарските интереси во Македонија. Така, Грција немала да биде способна да ја загрози Османлиската држава доколку оваа издаде берати на егзархиските владици во Охрид и во Скопје.²⁵³

Посетата на В'лкович на Атина и особено на пренесувањето на информациите за неговите ставови и предлози од страна на Трикупис биле тема и на пишувањата во францускиот печат. Тука дознаваме и една интересна информација. Наводно гласините за можен грчко-бугарски сојуз за поделба на Македонија сериозно ја вознемириле српската влада, која побарала објаснување од

²⁵¹ *German diplomatic documents 1871-1914*, Vol. II, d. IX.14, London, 1929, p. 8.

²⁵² *История на Българите. Българската дипломатия от древността до наши дни*, т.4, с.273.

²⁵³ Σ. Σφетас, *Ελληνο-βουλγαρικές αναταραξεις 1880-1908*, σ. 172.

Атина. Грчкиот премиер како одговор на ова ѝ дал формално уверување на српската влада дека такво нешто не е направено.²⁵⁴

Краткотрајното затишје во несогласувањата помеѓу грчката и српската пропаганда во Скопје со доаѓањето на Теодосиј, било нарушено со однесувањето на Паисиј и во поглед на прашањето за присуството на Теодосиј во градот и околу проблемот со богослужбата во црквата „Свети Спас“. Српските негодувања му биле пренесени на Маврокордатос, кој повторно го нагласил интересот на грчката влада да работи на единство на интересите на Грција со оние на Србија, бидејќи Скопје не било во грчката сфера.²⁵⁵ Новаковиќ, имајќи ја предвид посетата на В'лкович на Атина, не му поверувал на грчкиот дипломат. Исто така, тој сигурно ги имал предвид и извештаите на српскиот конзул од Скопје, кои не содржеле само поплаки за однесувањето на Паисиј, туку и за изјавата на Струнарис дека во Скопје единствен Србин бил српскиот конзул.²⁵⁶ Маврокордатос и на следните средби со Новаковиќ ќе тврди дека прави сè за да дојде до подобрување на односите во Скопје со постојаното укажување дека тој град не бил во грчката интересна сфера. Грчкиот дипломат морал да дава такви изјави бидејќи проблемот со Теодосиј не бил решен. Имено, егзархот Јосиф, заради затегнатоста на ситуацијата, прво го повикал назад Теодосиј, но многу брзо го поништил решението. Тоа било причина, според Маврокордатос, грчката амбасада преку Патријаршијата и своите конзуларни претставници во Македонија да преземе одредени активности во насока на зголемување на притисокот за повлекување на Теодосиј од Скопје.²⁵⁷ Двајцата пратеници, дури, заеднички со еден претставник на Патријаршијата го посетиле големиот везир Саид-паша, со цел да извршат притисок за повлекување на Теодосиј. Кон притисокот се приклучил и рускиот амбасадор Нелидов и, како резултат на тоа, Портата побарала од скопскиот валија да го протера Теодосија, кој на 27 април 1890 година тргнал за Цариград.²⁵⁸ Така завршува краткотрајниот претстој на Теодосиј во Скопје за чие враќање во Цариград

²⁵⁴ *Le Temps*, 9 juin 1890, p.2.

²⁵⁵ *Građa*, т. V, кн. 1, док. 99, Цариград, 9 април 1890, с. 233.

²⁵⁶ С. Димевски, *Митрополит скопски*, с. 78.

²⁵⁷ *Građa*, т. V, кн. 1, док. 113, Цариград, 7 мај 1890, с. 256.

²⁵⁸ С. Димевски, *Митрополит скопски*, с. 79.

решавачки бил притисокот на Нелидов. Тоа и било познато на Атина, но наместо благодарност грчките политичари продолжувале со изразување на антируските ставови. Така, грчкиот министер за надворешни работи, Драгумис во разговорот со британскиот претставник во Атина, во моментите кога руската дипломатија работела на враќањето на Теодосиј од Скопје, го изнел своето мислење за постоење на огромен материјал кој докажувал дека Русија секогаш ќе ги поддржува бугарските шизматички хиерарси, бидејќи според руското мислење можело да се очекува политички профит од дадената поддршка.²⁵⁹ Дејствувањето на Нелидов на некој начин е демант на овие тврдења на Драгумис. Желбата да се добие британската поддршка за грчките аспирации и да се отргне интересот на Лондон од Софија, понекогаш доведувале до нелогични објаснувања. Не може да се негира фактот дека рускиот амбасадор во Цариград го прекорил Маврокордатос, заради грчкото однесување во Скопје²⁶⁰, и се заложил скопскиот проблем да биде решен во српска полза, но Србите, според грчките гледишта, не биле шизматици и руската поддршка не била дадена на Егзархијата. Сепак, сè поизвесната можност за давање на берати на Егзархијата, а тоа на почетокот на јуни 1890 година веќе изгледале како готова работа ќе придонесе за грчко-српско зближување, но без решавање на проблемот во Скопје.

Бугарската влада на почетокот на јуни побарала од Портата да го признае Фердинанд за бугарски кнез и како и признавање на правата на Егзархијата.²⁶¹ Како закана лебдела во воздухот можноста Бугарија да прогласи целосна независност. Бугарските барања логично предизвикале жестока реакција во Атина. Владата на Трикупис испратила барање до својот дипломатски претставник во Цариград да дејствува со сите сили против исполнувањето на бугарските барања и да дејствува врз Патријархот со цел овој да и се закани на Портата со својата оставка.²⁶²

Барањето на Стамболов за издавање на берати за Бугарската егзархија предизвикало интерес кај руската амбасада во османлиската престолнина. Русија застанала на страна на Патри-

²⁵⁹ ДАРМ, м-162, Monson-Salisbury, Athens, 25 april 1890, FO 287/18.

²⁶⁰ *Граѓа*, т. V, кн. 1, док. 125, Цариград, јуни 1890, с. 289.

²⁶¹ *Външната политика*, т. 3, ч. 1, док. 309, Софија, 4 Јуни 1890, с. 459-462.

²⁶² Driault et L'heritier, *Histoire diplomatique*, p. 283.

јаршијата околу прашањето на бератите и на тој начин ја демонстрирала својата аверзија кон бугарскиот премиер.²⁶³ За разлика од однесувањето на Русија во грчката престолнина постоела една голема загриженост заради ставот на другите европски сили. Грчкиот министер за надворешни работи на рускиот пратеник во Атина му ја искажал својата загриженост, заради притисокот што го вршеле британскиот и австроунгарскиот пратеник во османлиската престолнина, врз тамошната влада, за давање берати за наменување на егзархиски митрополити во Скопје и во Охрид.²⁶⁴

Истовремено, во Белград се воделе некои разговори помеѓу грчкиот амбасадор и Ристиќ, при што вториов говорел во полза на грчките права врз Солун.²⁶⁵ Целта на српската дипломатија во овој, но и во други разговори што ќе бидат извршени во српската престолнина, беше да се постигне какво такво разбирање околу српските барања во некои делови на османлиското царство, при што според грчките извори, Србите наводно на грчкиот пратеник во Белград му ја спомнале и можноста за наменување на српски митрополити во Призрен и Скопје, како противтежа на бугарските барања, бидејќи истите ги загрозувале интересите на двата народа.²⁶⁶ Грчкиот пратеник, на овие српски предлози, ја потврдил опасноста од бугарските акции за грчките интереси, но исто така, според него, требало да се признае дека српската моќ била преценета, а и барањата на Србите одат до југот на Македонија со што се повредуваат грчките историски и етнички права.²⁶⁷ Грчкиот дипломат само ја искажал позицијата на официјална Атина во поглед на можните договори со Србија, а таа била јасна, односно дека не може да има отстапки во јужните делови на Македонија.

Во моментите, кога интересите на двете држави беа загропени од барањата за издавање берати на егзархиските митрополити, во Македонија не беше можно да се очекува дека може да

²⁶³ L. GERD, *Russian policy in the Orthodox East: The Patriarchate of Constantinople (1878-1914)*, p. 75.

²⁶⁴ Denis Vovchenko, *A triumph of Orthodoxy in the age of nationalism: The Ecumenical Patriarchate, the Sublime Porte and Greece (1856-1890)*, p. 262.

²⁶⁵ Исто, с. 290.

²⁶⁶ К. Вакалопулов, *О Вореиос*, σ. 65.

²⁶⁷ Исто.

биде постигнат некаков договор, но исто така недоразбирањата не беа пречка двете влади преку своите пратеници во Цариград да соработуваат против егзархиските барања. Така, на 14 јуни, грчкиот и српскиот дипломатски претставник во османлиската престолнина го посетиле големиот везир со цел да му го соопштат ставот на двете влади дека секоја отстапка пред бугарските барања ќе ги вознемири Грците и Србите и ќе се смета за спротивна на нивните интереси.²⁶⁸ Маврокордатос дејствувал и самостојно. Тој, на 18 јуни, во разговорот со Големиот везир ја изразил загриженоста на Атина од можниот развој на настаните, при што ја најавил можноста неговата влада да побара во форма на компензација Грција да добие протекторат врз Патријаршијата.²⁶⁹ Исто така, Патријархот јавно веќе говорел за можноста да поднесе оставка, а тоа секако е дело на Маврокордатос. Сепак, и покрај сите притисоци одговорот на Портата не бил задоволителен. Тоа ќе го натера Маврокордатос да предложи до својата влада дополнителни мерки за притисок. Грчкиот дипломатски претставник во разговорот со Новаковиќ признал дека работата во врска со бевратите била изгубена и затоа ќе побара од Трикупис да ја раздвижи грчката војска како последно средство за притисок.²⁷⁰ Нешто подоцна сличен предлог на Новаковиќ му дал и еден член на Патријаршискиот Синод, кој бил на мислење дека би било пожелно Грција и Србија да извршат воена демонстрација, бидејќи останатото би било без ефект, односно зборовите биле без сила, со напомена дека истиот предлог ќе му го изложи и на Маврокордатос,²⁷¹ кој веќе видовме дека имал слично размислување. Портата ќе се обиде да ја смири Грција, но не во Македонија, туку на Крит, каде од 1888 година, имало сериозни проблеми. Османлиската влада наименувала нов гувернер на островот, кој бил прифатлив за христијаните²⁷², но тоа воопшто не ја интересирало Атина. Таа и така сметала на Крит како на сигурна добивка. Кога

²⁶⁸ *Грција*, т. V, кн. 1, док. 133, Цариград, 14 јуни 1890, с. 306; *Външната политика*, т. 3, ч. 1, док. 320, Цариград, 16 Јуни 1890, с. 475.

²⁶⁹ Елена Стателова, Радосав Попов, Веселка Танкова, *История на българската дипломация 1879-1913*, с. 151.

²⁷⁰ *Грција*, т. V, кн. 1, док. 134, Цариград, 17 јуни 1890, с. 310.

²⁷¹ исто, док. 162, Цариград, 27 јули, 1890, с. 362.

²⁷² ДАРМ, м-162, Billioti-Salisbury, Canea, 8 July 1890 FO 287/18.

се во прашање интересите на Грција и на Србија во Македонија во поглед на бугарските барања треба да се напомене дека на 29 јуни 1890 г. грчкиот пратеник во османлиската престолнина го информирал Новаковиќ, дека добил наредба од Атина да работи во согласност со српското пратеништво, а тоа можело да биде пат за да можат да се усогласат српските и грчките интереси во европска Турција.²⁷³

Грчката влада, по повод бугарските барања, презела чекори и кај амбасадорите на Големите сили во Атина, особено пред британскиот. Тоа не било случајно. Покрај веќе востановената практика да се бара поддршка од Лондон за грчките аспирации во овој период, грчките политичари биле сомничави кон одредени постапки на британската влада, посебно во поглед на нејзините интереси во Бугарија. Грчкиот пратеник во Цариград ја извештил владата во Атина дека постојат различни мислења кој стои зад бугарските барања, а се споменува и можноста од британска поддршка.²⁷⁴ Трикупис се сретнал со британскиот амбасадор на кој му ја искажал својата вознемиреност од чекорите што ги презема владата на Стамболов што биле многу вознемирувачки за Грција.²⁷⁵ Доколку се остварат бугарските барања, тогаш грчката влада ќе биде принудена да влезе во играта, во која не смее да биде претркана, бидејќи главниот залог претставува Македонија.²⁷⁶ Според грчкиот премиер, неговата влада не сака да го види македонското прашање отворено во моментот кога тоа би било предвременно, но доколку истото го отвори Бугарија, тогаш би било целосно невозможно Грција да остане мирна. Грција ќе биде принудена да реагира на повредите на Грците. Според Трикупис, неговата земја ја нема можноста на Бугарија, која може да се заканува со независност, но има начин да реагира со слично оружје, а тоа е Крит.²⁷⁷ Тој не бил загрижен за последиците од прогласувањето на бугарската независност, но причината за можното прогласување била загрижувачка. Таа причина биле бугарските барања за берати во Македонија. Трикупис го уверувал британскиот

²⁷³ М. Војводић, Преговори Србије и Грчке о Македонији, с. 21.

²⁷⁴ ДАРМ, м-162, Haggard-Salisbury, Athens, 30 June 1890 FO 287/18.

²⁷⁵ ДАРМ, м-162, Monson-Salisbury, Athens, 28 June 1890 FO 287/18.

²⁷⁶ Исто.

²⁷⁷ Исто.

дипломат, дека неговата влада не сакала да се најде во позиција да преземе акција во Македонија, но јавното мислење во земјата никогаш нема да дозволи бугарско вмешување во работите во областа, што предизвикува нарушување на интересите на елинизмот.²⁷⁸ Владата, во таков случај, ќе биде под жесток притисок.

Дополнителна загриженост во Атина предизвикала копијата од телеграмата на бугарската влада до нејзиниот претставник во Цариград, во која биле изнесени бугарските барања за признавање на Фердинад за кнез и за правата на бугарската црква до која дошла грчката дипломатија, но во неа имало и еден неточен податок.²⁷⁹ Во оригиналното писмо од Софија се говори за „два милиона Бугари, верни поданици на султанот“²⁸⁰, додека пак во копијата што ја имала грчката влада и истата ја презентирала пред странските амбасадори се говорело за „црковна јурисдикција врз Бугарите достигнувајќи, како што се наведува, 2 000 000 жители на Македонија“.²⁸¹ Таа загриженост во разговор со заменик британскиот амбасадор ја искажал грчкиот министер за надворешни работи Драгумис, кој се навратил на мисијата на В'лкович која, според него, имала за цел да ги види грчките вооружени сили, коишто во тој момент имале голем одлив на војници, бидејќи новите регрути сè уште не биле пристигнати. Тој не пропуштил да ги спомене и реформите во државата, што не биле завршени што придонесува неговата земја да нема интерес за преземање акција. Драгумис, сепак, не пропуштил да нагласи дека Грција нема да може да биде спречена да ги заштити своите интереси што биле загрозени.²⁸² Првиот човек на грчката дипломатија сакал да стави до знаење дека неговата земја немала намера да се ди по страна во однос на случувањата во Македонија, но притоа заборавил дека истовремено ја потенцирал незаинтересираноста на неговата влада да преземе акција во истата област, што секако не придонесувало неговиот соговорник грчките ставови да ги земе како сериозни. Неговиот претпоставен, премиерот Трикупис, во разговор со истиот британски дипломат ја споменал можноста

²⁷⁸ Исто.

²⁷⁹ ДАРМ, м-162, Haggard-Salisbury, Athens, 30 June 1890 FO 287/18.

²⁸⁰ *Външната политика*, т. 3, ч. 1, док. 309, Софија, 4 Јуни 1890, с. 461.

²⁸¹ ДАРМ, м-162, Haggard-Salisbury, Athens, 30 June 1890 FO 287/18.

²⁸² Исто.

Егзархијата да има колку што сака митрополити во Македонија под услов јавно да ја декларира својата шизма во однос на Патријаршијата, бидејќи во спротивно таа би била држава во држава, а таа можност не била прифатлива за Атина, заради надмоќноста што ќе ја добие словенскиот во однос на грчкиот елемент со наменувањето на православни митрополити од бугарска националност.²⁸³ Така, Трикупис го покажал вистинскиот причинител на грчките стравови во однос на наменувањето на егзархиските митрополити во Македонија.

Грчките протести не давале резултати, а предвидувањето на Маврокордатос дека работата околу бератите била загубена, полека, но сигурно се покажувало како точно. Тоа, пак, не било причина за намалување на активностите на атинската влада околу прашањето на бератите. Напротив, таа станала посилна. Во Атина веќе јавно се говорело дека во случај на одобрување на бератите тогаш Грција ќе примени соодветни средства. Англискиот заменик-амбасадор се интересирал во разговорот со Драгумис околу прашањето на можните грчки загуби во Македонија со давањето берати на Егзархијата.²⁸⁴ Одговорот бил проследен со цело експозе за грчко-бугарскиот конфликт со омилената тема на грчкиот министер, а таа веќе била добро позната – користа што ќе ја добие Русија со бугарските успеси, бидејќи Бугарија е целосно руска, што во тој момент било невестина. Тој дури го запрашал британскиот дипломат каде би била Грција со Русија во Солун. Драгумис признал дека во моментот Бугарија на чело со Фердинанд и Стамболов била подалеку од руското влијание, но со тек на време сè ќе си дојде на старото место, а и тие ќе заминат.²⁸⁵ Од негова страна било изнесено и тврдењето дека дури и „т.н. бугарска пропаганда во Македонија била руска“²⁸⁶ и била спонзорирана од рускиот конзулат во Цариград, притоа прашувајќи дали спонзорството било правено без причина. Иако кажувањата на Драгумис во себе носат знаци на фантазија, тоа не треба да чуди, бидејќи тој бил познат по своите антируски ставови, но не грешел кога говорел за можноста од повторно свртување на

²⁸³ ДАРМ, м-162, Haggard-Salisbury, Athens, 30 June 1890 FO 287/18.

²⁸⁴ ДАРМ, м-162, Haggard-Salisbury, Athens, 9 July 1890 FO 287/18.

²⁸⁵ Исто.

²⁸⁶ Исто.

Бугарија кон Русија, која впрочем ја ослободила земјата од османлиското господство, а и проруските сили никогаш не биле слаби. Сепак, како искусен дипломат морал да знае дека британскиот интерес во тие моменти не бил во насока на давање поддршка на грчките протести.

Предлогот кој Маврокордатос му го изнел на Новаковиќ за употреба на грчката војска како средство за притисок започнал да се остварува. Одредени инженериски и артилериски единици на грчката војска, кои формациски биле стационирани во Атина започнале да се придвижуваат во Тесалија и кон Арта.²⁸⁷ Овие раздвигувања на грчките воени единици биле проследени со написи за поддршка во атинскиот печат, но нивното движење не направило никаков ефект врз османлиските власти, кои едноставно не биле ниту импресионирани, а уште помалку загрижени од движењето на грчките војски. Османлиската ладнокрвност не била без причина. Општопозната била слабата обученост на грчките војници, кои претежно биле регрути со многу мал војнички стаж. Тие, во секој случај, и со најголема желба да го дадат својот патриотски долг кон земјата, не можеле да се борат со османлиските војници.

Раздвигувањето на одредени грчки воени единици кон границата немале никаков ефект не само кон османлиските власти, туку не предизвикале поголем интерес кај амбасадорите на европските сили. Едноставно притисокот бил неуспешен. Во Атина веќе пристигнале информациите од Цариград дека Султанот решил да издаде берати за бугарските митрополити во Скопје и во Охрид. Трикупис не ја криел својата разочараност од султановото решение. Тој сметал дека османлискиот суверен направил грешка, бидејќи ја отуѓува Грција од Османлиската држава, иако таа имала пријателски чувства кон својот сосед. Меѓутоа, по султановото решение Грција ќе ја искористи првата шанса за да го добие тоа што го сака.²⁸⁸ На 20 јули во атинскиот весник „Акрополис“, близок до владата, се појавил напис во кој се објаснувала позицијата на владата по прашањето на бератите во Македонија. Според авторот на написот, самото наменување на егзархиски

²⁸⁷ ДАРМ, м-162, Haggard-Salisbury, Athens, 12 July 1890 FO 287/18.

²⁸⁸ ДАРМ, м-162, Haggard-Salisbury, Athens, 20 July 1890 FO 287/18.

митрополити во Скопје и Охрид не било важно за грчките интереси, бидејќи двата града се надвор од зоната на грчкиот интерес.²⁸⁹ Во текстот се наведувало дека Грците не можеле да протестираат без да имаат средство за притисок и тоа би било нецелисходно, а ниту една голема сила не ѝ дала поддршка на Атина. За разлика од грчкиот министер за надворешни работи, авторот на текстот потенцира „дури ни Русија не изгледа загрижена“.²⁹⁰ Не била пропуштена можноста да се забележи дека Грција во моментот била немоќна да употреби одредени средства, но кога ќе дојде денот, кој не е далеку и за кој Грција се подготвува, тогаш сите треба да се уверени дека Грците нема да се скријат. Како провладин весник не зачудува правдањето на владата. Авторот на статијата не заборавил да подвлече дека Грција сè повеќе јакне на војнички план, особено кога е во прашање морнарицата и „За една година Грција ќе има надмоќ во критските води, на брегот на Македонија и на влезовите на Дарданелите. Само тогаш ние ќе бидеме способни да говориме како држава што се почитува самата себе, како држава што очекува да биде слушана кога говори. Годината 1886 нè учи да се откажеме од политиката што е неуспешна и ризична“.²⁹¹ Овој напис имал за цел да ја оправда политиката на Трикупис и неговиот автор бил сосема во право кога тврдел дека Грција нема поддршка од Големите сили и кога ја споменува 1886 година како година која учи каква политика не би требало да се води, но сепак ја преценува идната поморска сила на Грција, која можеби имала големи перспективи, но воените проблеми со османлиските сили немале да се решаваат само на море. Исто така, авторот не ја пишува вистината кога говори за наводната незагрозеност на грчките интереси во Охрид, бидејќи овој македонски град сепак бил во онаа зона што Грците ја сметале за грчка, барем во овој период. Сепак, написот во најголем дел го отсликувал расположението кое владеело во Грција.

Во времето кога станало јасно дека Егзархијата ќе ги добие дел од бараните берати, во Битола доаѓа до несогласување помеѓу грчкиот конзул и тамошниот патријаршиски митрополит, кој бил поддржан од локалната општина. Причина за несогласува-

²⁸⁹ Исто.

²⁹⁰ Исто.

²⁹¹ Исто.

њето биле разликите околу правецот и начинот на дејствување на грчката пропаганда. Фонтана отпорот на патријаршиските општински структури во Битола го доживеал како навреда и спротивставување на Грција. Затоа тој ѝ предлагал на грчката влада да го прекине праќањето помош на патријаршиската општина во Битола и на тој начин да се влијае врз однесувањето на општинарите.²⁹² Меѓутоа, ниту локалниот митрополит не седел со скрстени раце. Тој испратил писмо до грчката влада во кое го обвинил Фонтана дека бил атеист, предавник, но и католик.²⁹³ Всушност, со последното обвинување, патријаршискиот митрополит сакал да го истакне негрчкото потекло на Фонтана, кој бил Италијанец од Крф. Тоа не може да ги намали залагањето на грчкиот конзул за интересите на елинизмот. Оваа констатација ја потврдува и српскиот конзул во Битола, кој во еден извештај известувајќи за несогласувањата на релација грчки конзул-патријаршиски митрополит, говорејќи за Фонтана, меѓу другото ќе истакне: „но е голем противник на сè што не било во прилог на грчката пропаганда“.²⁹⁴ Недоразбирањето помеѓу Фонтана и митрополитот не останало тајна за локалните османлиски власти. Писмото упатено од митрополитот до грчкиот министер за надворешни работи, Драгумис, во кое покрај обвинувањата за Фонтана, биле изнесени и барања за потребите на грчката пропаганда, паднало во рацете на османлиските власти.²⁹⁵ Фаќањето на писмото резултирало со засилена контрола на грчките училишта во Битола и регионот, бидејќи во нив, меѓу другото, се предавала грчка историја која била насочена против Османлиите.²⁹⁶ Битолските локални власти нема да преземат мерки против митрополитот Неофит, но будно ќе ги следат неговите активности, посебно контактите со претставниците на грчката држава.

Грција, и покрај издавањето на султановите берати за наменување на егзархиски митрополити во Скопје и Охрид, не се откажувала од дејствување. Активноста сега ќе биде насочена против доаѓањето на митрополитите во споменатите градови.

²⁹² Σ. Βουρη, *Πηγες*, ε. 37, σ. 175.

²⁹³ V. Berard, *La Turquie*, p. 233.

²⁹⁴ *Γραΐα*, т. V, кн. 1, док. 186, Битола, 13 август 1890, с. 403.

²⁹⁵ Исто.

²⁹⁶ Исто.

Драгумис постојано повторувал пред странските дипломати за грешката, која, според него, ја направил султанот, бидејќи само Патријархот имал право да наменува владици, а султанот можел само да ги потврди.²⁹⁷ Тој давал поумерени изјави во однос на претходниот период, но сметал дека Грција треба да преземе соодветни чекори. Најверојатно еден од тие соодветни чекори бил и предлогот на грчкиот пратеник во Цариград до Новаковиќ за подготовки на петиции и демонстрации во Охрид и Скопје.²⁹⁸ Треба да се спомене дека во Бугарија биле свесни за активностите против нивните интереси и од грчка и од српска страна. Спиоров во 1890 година објавил една книга за претендентите за Македонија, секако на бугарска линија, во која се осврнал на дејствувањето на Грците и на Србите. Кога се во прашање Грците тој забележал: „ Ако тоа Грците го прават за град Скопје, град кој на никаков начин нема да дозволиме, во иднина, да стане Грција, дури и земјата да се преврти наопаку, тогаш што треба да мислиме за градовите Солун, Битола, Прилеп и др. Грците ќе се борат со нас до крај, до последната капка крв, бидејќи тие имаат два центра што деноноќно работат за Македонија: духовно од Фенер и политички од Атина“.²⁹⁹ Интересно е што во времето кога прашањето на бератите било најактуелно, а во грчките весници со денови се известувало за тоа, во Акрополис на 19 јули 1890 година било објавено интервју со бугарскиот премиер Стамболов. Во него тој ги изнел своите размислувања по одредени прашања, не настапил непријателски кон Грција, дури и побарал во Атина да се отвори бугарско претставништво, но не кажал ниту збор за горливото прашање околу бератите.³⁰⁰ Затоа пак дописникот на овој атински весник веќе во следниот број пишувал за посетата на Стамболов на Варна каде била одржана средба со градските претставници и на која се повикувало на обединување со Македонија.³⁰¹

Давањето на бератите, најверојатно, придонело на 13 август да се состанат Маврокордатос и Новаковиќ, со цел да започ-

²⁹⁷ ДАРМ, м-165, Haggard-Salisbury, Athens, 6 august 1890, FO 32/618.

²⁹⁸ *Граѓа*, т. V, кн. 1, док. 173, Цариград, 2 август 1890, с. 379.

²⁹⁹ Дим. А. Спиоров, *Македонија и нејните претенденти*, Либералниот клуб, Софија, 1890, с. 50.

³⁰⁰ *Акрополис*, 19 ιουλίου 1890, σ. 2-3.

³⁰¹ *Акрополис*, 20 ιουλίου 1890, σ. 3.

нат преговори за заедничко дејствување во Македонија, но, всушност, разговорите уште од самиот почеток се претвориле во преговори помеѓу двајцата дипломати, кои биле овластени од своите влади, за одредување на линијата на интересните сфери во Македонија. Маврокордатос уште на првиот состанок, говорејќи за настаните и за проблемите помеѓу двете пропаганди во Скопје, отворено го изнел својот став, што бил став на атинската влада, во поглед на надминување на проблемот, а тоа можело да се реши само со претходно одредување демаркациона линија на грчките и на српските аспирации, со што ќе се избегне можноста за судири со навлегувањето на едните во интересните сфери на другите.³⁰² Два дена подоцна Новаковиќ ги изнел српските ставови, според кои, покрај обележувањето на кругот на грчките и на српските акции во Македонија, не помалку значајно било и наменување на српски епископи во Призрен и во Скопје.³⁰³ Грчкиот дипломат не го избегнал ова прашање. Маврокордатос позитивно се изјаснил за барањата за наменување на српски епископи, но тоа секако не било искрено, бидејќи логично тогаш во Скопје не би имало судир на грчката и на српската пропаганда. Грчкиот дипломат, откако ги ислушал објаснувањата на Новаковиќ за српските гледишта во поглед на Босна и Херцеговина, Албанија и Црна Гора, ја повторил грчката теза за поделба на Македонија на три зони од кои централната била мешана, а со тоа и спорна.³⁰⁴ Но српскиот пратеник изнел одредени ставови што биле многу непријатни за неговиот грчки колега. Маврокордатос бил особено изненаден на забелешката на Новаковиќ околу припадноста на словенското патријаршиско население, кое не било грчко по етничко потекло, но уште повеќе не можел да се согласи со српското барање градовите Битола, Лерин и Струмица, како и областа Мариово да припаднат во српската интересна зона. Според Маврокордатос, градот Битола значел опстанок за Грција и во тој поглед немало да има никакви отстапки од грчка страна.³⁰⁵ Тој исто го повторил и за градовите Охрид и Струмица, а за Крушево оставил можност да се разговара. Двајцата дипломати се догово-

³⁰² *Γραία*, т. V, кн. 1, док. 191, Цариград, 19 август 1890, с. 410.

³⁰³ Исто.

³⁰⁴ Исто, с. 411.

³⁰⁵ Исто.

риле да побараат дополнителни упатства од своите влади со цел да продолжат со разговорите. Тоа можело да се очекува, со оглед на големата спротивставеност на интересите која била покажана уште на самиот почеток на разговорите, што само по себе покажува во кој правец тие можеле да се одвиваат и какви биле шансите за постигнување на некаков договор. Случајно или не, во време на разговорите помеѓу Маврокордатос и Новаковиќ во атинскиот весник „Палингенисија“, на 14 август 1890 година, се појавил напис во врска со српските барања за српски епископи во Скопје и во Охрид кои нашле место во европскиот печат.³⁰⁶ Во написот Србите се фалат на нивното однесување и лојалноста кон Патријаршијата, меѓутоа на многу директен начин се објаснува причината што доведува до неисполнување на српските барања. Имено, според авторот на текстот во Србија имало забуна околу границите на зоната на српскиот интерес што оди сè до Битола и Солун: „не се српските претензии толку дрски како бугарските, но сепак тие ги истакнуваат и во споменатите два града ги поддржуваат антиелинските тежнења“.³⁰⁷ Всушност пораката била повеќе од јасна. Доколку се сака каков било договор, тогаш Србите мора да ги намалат своите аспирации во Македонија. Во спротивно нема да има никаков договор и поддршка од Атина кај Патријаршијата. Самиот напис на Новаковиќ лично му го предал Маврокордатос што само по себе има свое значење. Пораката била сфатена од страна на српскиот амбасадор,³⁰⁸ но претензиите на Белград нема да се намалат, исто како ни оние на Атина.

Агитацијата против издадените берати во Атина и натаму ќе продолжи, иако веќе и официјално има егзархиски митрополити во Скопје и во Охрид. Грчкиот премиер во разговорите со претставниците на Големите сили го повторувал веќе изнесениот став за грчките барања во иднина, бидејќи сега земјата не била во можност да направи нешто повеќе, како резултат на повредите што биле нанесени на интересите на елинизмот со издавањето на бератите.³⁰⁹ Освен заканите, Трикупис споменал и една идеја околу можното решавање на спорот со Егзархијата. Според него, би

³⁰⁶ Исто, док. 196, Цариград, 23 август 1890, с. 419.

³⁰⁷ Исто, с. 421.

³⁰⁸ С. Новаковиќ, *Балканска*, с. 373.

³⁰⁹ ДАРМ,м-162, Haggard-Salisbury, Athens, 19 august 1890 FO 287/18.

било добро доколку егзархиските свештеници носат различна облека од оние на Патријаршијата.³¹⁰ Оваа идеја изнесена од страна на грчкиот премиер нема да биде само за еднократна употреба. Таа и во иднина ќе биде посочувана како можност за решавање на недоразбирањето. Иако со задоцнување, во грчката престолнина била одржана една манифестација против наменувањето на егзархиските митрополити. На 17 август, по повод издавањето на бератите, бил одржан митинг во Атина кој бил добро посетен. Иако имало говори против неактивноста на владата на Трикупис, сепак тој не бил комплетно антивладин протест. На митингот со акламација била усвоена резолуција во која се протестира против, како што се истакнува, нарушените привилегии на Патријаршијата и „заканувачките напади врз правата на елинизмот во Македонија“.³¹¹ Демонстрантите во усвоената резолуција му дале целосна поддршка на патријархот Дионисиос V и ја уверувале грчката влада за подготвеноста на елинизмот да се жртвува за целите. Протестот, иако бил задоцнет, останал забележан од страна на амбасадорите на Големите сили со што на некој начин неговите организатори ја постигнале својата цел.

Атинските владини претставници, и покрај веќе завршената работа околу бератите, не престанале да го искажуваат своето незадоволство, особено од, според нив, не многу пријателскиот однос на некои големи сили кон грчките интереси, што биле заsegnати со дадените берати. Грчкиот министер за надворешни работи се сретнал со британскиот заменик-амбасадор, кому што му ја искажал својата разочараност од однесувањето на Лондон по прашањето на бератите, притоа поставувајќи му го прашањето за интересот на Британија и Западот во целиот случај. Драгумис не пропуштил да ја нападне Русија, како поддржувач на бугарските аспирации во Македонија, илустрирајќи ја таа поддршка со наводната интервенција на рускиот конзул во Солун за ослободување на поголема бугарска литература, која претходно била конфискувана од страна на локалните османлиски власти.³¹² Според него, Британците ќе станат свесни за своите грешки кога Русите ќе бидат во Цариград, а тоа сигурно ќе се случи. Британскиот дип-

³¹⁰ Исто.

³¹¹ Исто.

³¹² ДАРМ, м-162, Haggard-Salisbury, Athens, 20 august 1890 FO 287/18.

ломат не се согласил со ставот на грчкиот министер, но не се ни обидел да влијае тој да биде променет, бидејќи според неговото уверување во моментот тоа не било можно.³¹³ Хагард бил во право. Во тие моменти ниту еден грчки политичар не би можел да биде убеден во спротивното од неговиот став. Како што забележува францускиот конзул во Солун, Грците не сакале да го скријат својот пораз, бидејќи „за нив тоа е смалување и голем удар за елинизмот во Македонија, која ја сметаат за составен дел на татковината“.³¹⁴ Меѓутоа зад незадоволството на грчките политичари се криело нешто друго. Имено, повеќе дипломатски претставници на Големите сили во Македонија во своите извештаи во врска со бератите јасно го лоцираат грчкиот страв, а тој е во помалиот број на грчко население во однос на македонското словенско, кое можело да се приклони кон Егзархијата.³¹⁵ Исто така, не пропуштиле да ја нагласат важноста на влашкиот елемент за грчките интереси, а и Власите веќе почнале да се оддалечуваат од Грците.³¹⁶

Грците и Србите започнувајќи ги преговорите за постигнување договор околу сферите на влијание во Македонија покажале висок степен на несогласување, но тоа нема да претставува пречка заедно да соработуваат против новонаименуваните егзархиски митрополити. Така, грчкиот и српскиот конзул во Битола постигнале договор за заедничко дејствување кај битолскиот валија против обидите на охридскиот егзархиски митрополит да ги користи охридските цркви за богослужба.³¹⁷ Сепак, оваа соработка на локално ниво била инцидентна и нема да биде постојана. Истовремено, во Цариград, Маврокордатос ги продолжил контактите со својот српски колега, кому што експлицитно му го најавил ставот на атинската влада во поглед на понатамошните контакти. Имено, Атина била согласна да продолжат преговорите и имала намера да испрати свој пратеник во Белград за таа цел, но претходно ќе ги почека резултатите од српските избори.³¹⁸ Нова-

³¹³ Исто.

³¹⁴ Кирил, Патријарх Български, Принос, с. 629.

³¹⁵ Томо Томоски, *Документи од виенската архива за Македонија од 1879-1903*, Скопје, 1955, док. 4, Битола, 29 август 1890, с. 32-33.

³¹⁶ Исто, с. 35.

³¹⁷ *Граѓа*, т. V, кн. 1, док. 211, Битола, 12 септември 1890. с. 448.

³¹⁸ Исто, док. 213, Цариград, 13 август 1890, с. 453.

ковиќ ставот на Атина го протолкувал како обид да се добие во време. На некој начин тој делумно бил во право, иако наскоро и во Грција ќе бидат одржани избори, а тоа секако му било познато на Маврокордатос, но и ставот на Атина да ги чека резултатите од изборите во Белград бил логичен со оглед на можноста да дојде до промена на власта. Набрзо и неговиот претпоставен во Белград, министерот Груиќ, му наложил да ги прекине сите понатамошни преговарања со Маврокордатос.³¹⁹ Може да заклучиме дека оваа фаза од преговорите за поделба на Македонија на интересни сфери завршила. Традиционално се барал виновникот за неуспехот. Кога се говори за тоа кој бил виновен за неуспехот на разговорите помеѓу Маврокордатос и Новаковиќ интересно е едно мислење на грчкиот дипломат. Тој сметал дека преговорите со Србите се поволни за грчките интереси, бидејќи ќе покажеле пред Русија дека не го мразеле словенското племе, туку само се спротивставувале на бугарското дејствување.³²⁰

Меѓутоа по одржувањето на изборите во Србија на 14 септември од Атина започнале да се појавуваат и други знаци. Во провладината „Палингенисија“, на 27 септември, се појавил напис кој многу се разликувал од оној од 14 август. Сега во весникот се пишува за наводната решеност Белград да испрати свој пратеник во грчката престолнина.³²¹ Не се пропуштила можноста да се нагласи позитивното расположение на Атина за поблиски односи со Србија, бидејќи пречките за договорот не биле ненадминливи, затоа што српските апетити не биле претерани. Авторот како да заборавил на написите од минатиот месец, во истиот весник, кога биле критикувани претераните српски претензии во Македонија. Треба, исто така, да се забележи ставот на весникот во однос на, како што се наведува, лажните обвинувања на противниците на грчко-српското зближување, кое според нив било под руско влијание. Сега руското влијание не било опасно за грчките интереси, бидејќи Грците биле оставени сами на себе од страна на Европа.³²² Сепак најголемо изненадување претставува ставот на авторот во весникот во поглед на припадноста на македон-

³¹⁹ Исто.

³²⁰ Ю. Константинова, *Балканската политика на Грција*, с. 198.

³²¹ *Граѓа*, т. V, кн. 1, док. 232, Цариград, 7 октомври 1890, с. 490.

³²² Исто.

ското словенско население во северна Македонија, кај кое, според него, и со најопшт поглед се гледа неговата српска припадност. Прашањето на епископските места, исто така, не бил проблем затоа што Белград ќе се договорел со Патријаршијата, а самото прашање не можело да ги засени преговорите.³²³ Новаковиќ, напишот, го протолкувал како решеност на Грците да ги отстапат Скопје и Охрид, доколку дојде до спогодба околу интересните сфери,³²⁴ Подготвеноста на Грците, доколку таа навистина постоела, да го отстапат Охрид, што дотогаш беше сметан како дел од територијата што би требало да ѝ припадне на Грција се должел на фактот што во градот немало грчко население, туку само мал број гркомани, кои очигледно не можеле да ги одбранат грчките интереси. Исто така, не би требало да се избегне и присуството на егзархискиот митрополит во градот. Логично би било македонското словенско население да биде приврзано кон Патријаршијата, доколку на митрополитиското место стоел Словен, во случајов Србин.

Написот во „Палингенисија“ покажува подготвеност за договор со Србија, но исто така повторно на површина излегло прашањето на грчкото приближување кон Русија како резултат на издавањето на бератите. Во атинските весници почнале да излегуваат написи во полза на приближувањето кон Русија.³²⁵ Од повторната појава на русофилија во Атина понастрана не останал ниту грчкиот крал. Георгиос поддршката на Патријаршијата од страната на една голема православна држава, како што била Русија, ја сметал за неопходна со цел грчката црковна институција во Османлиската држава да не остане на милост и немилост на Портата „што сакала да ѝ ги одземе законските привилегии“.³²⁶ Според неговото мислење Австрија и Велика Британија ја поддржувале Портата и влијаеле врз издавањето на бератите. Повторното говорење во Атина за потребата од приближување кон Русија, за разлика од сличното однесување на грчките политичари во 1888 година, не предизвикало посебна вознемиреност кај пратениците на западните земји во грчката престолнина. Тие добро

³²³ Исто, с. 491.

³²⁴ Исто, с. 489.

³²⁵ ДАРМ, м-165, Haggard-Salisbury, Athens, 6 october 1890, FO 32/618.

³²⁶ С. Терзић, *Србија и Грчка*, с. 295, фус. 50.

знаеле со која цел биле пуштени овие гласини. Исто така, ја знаеле антируската позиција на многу грчки политичари, како што бил министерот за надворешни работи, Драгумис, кој не пропуштал можност да ја нападне Русија за нејзината поддршка на бугарските аспирации во Македонија, дури и кога за тие тврдења немал аргументи. Однесувањето и говорењето на грчките конзули во Македонија само ја поткрепуваат оваа констатација. Грчкиот конзул во Солун, во разговорот со својот српски колега, по прашањето за дозволување словенска богослужба во градот се осврнал и на активностите на руската дипломатија воопшто. Според неговото мислење, Русите и нивните пари стоеле зад бугарските дејанија, а рускиот конзул во градот, Јастребов, бил дволичен кон Грците и Србите.³²⁷ Токму заради давање на овој тип на изјави, никој од западните дипломати во Атина не ги земал сериозно написите и говорите за потребата од грчко приближување кон Русија.

Во Атина и во другите грчки градови имало македонски емигранти, од различно етничко потекло, но за жал нивниот број не го знаеме. Тие извршувале различни работи. Помеѓу нив имало и универзитетски професори, но и сиромашен елемент. Грчките власти покажувале интерес за материјалната позиција на македонските емигранти во земјата. Во време на засилената дипломатска активност на Атина околу Македонија, но и околу Крит, во грчката престолнина со посебен кралски указ било формирано „Македонско братство за помош на сиромашните“.³²⁸ Според правилникот на братството, неговата цел била помагање на сите „Македонци, кои се сиромашни и неспособни за работа“,³²⁹ а ќе се грижи за воспоставување вечерни училишта за сиромашните ученици, а членовите на ова братство „мора да се Македонци“.³³⁰ Употребата на терминот Македонец секако не се однесувало на етничкото потекло, туку на географското. Иако при самото основање на ова братство, не е нагласена неговата политичка цел, сепак не може да се одбегне неговата намена само за оние лица што потекнуваат од Македонија. Многу лесно тие во иднина би можеле да бидат искористени за политички цели. На-

³²⁷ *Граѓа*, т. V, кн. 1, док. 237, Солун, 19 октомври 1890, с. 504.

³²⁸ ДАРМ, м-165, Haggard-Salisbury, Athens, 6 october 1890, FO 32/618.

³²⁹ Исто.

³³⁰ Исто.

брзо ќе се потврди и политичката заднина на формирањето на ова здружение.

Во Грција во октомври 1890 година доаѓа до промена на власта и на чело на владата повторно доаѓа демагогот Делијанис. Самата промена на владата во Атина првично предизвикала појава на ентузијазам кај одредени грчки кругови во Османлиската држава, кои во Делијанис гледале месија, но веќе со првите јавни изјави на новиот грчки премиер нивната радост се покажала залудна.³³¹ Впрочем, истиот тој Делијанис, кој бил многу силен на зборови, лошо ја водел грчката надворешна политика во време на Источнорумелиската криза. Очигледно некој го заборавил тоа.

Кога говориме за промената на владата во Атина тука сметаме дека е интересно да прикажеме едно видување на Г. Шо Лефевр, кој бил во Атина за време на кампањата за изборите, а подоцна се сретнал и со Трикупис, веќе како лидер на опозицијата. Лефевр бил присутен на еден голем митинг на Трикупис и очекувал, според тоа што го видел, грчкиот премиер да ги добие изборите, но останал изненаден од резултатите. Според него, главната причина за поразот на Трикупис била незадоволството на избирачите од резултатите на политиката на премиерот во однос на критското и македонското прашање.³³² Британецот се сретнал со Трикупис. За време на разговорот, грчкиот политичар отворено му признал на својот соговорник дека за време на неговото водење на владата настојувал да одржува што е можно подобри односи со Портата, но од друга страна Султанот се однесувал непријателски кон неговата земја и грчкото население во Османлиската држава, фаворизирајќи ги бугарските интереси, пред сè на црковен план.³³³ Според него, тоа воопшто не било добро, бидејќи само Грција имала вистински намери да се задржи статус кво состојбата во регионот. Трикупис објаснил дека тоа било од интерес на Грција и кога ќе дојде времето Источното прашање да се реши во нејзина полза, наместо да се случи нешто различно од грчките желби. Тој во разговорот ја обвинил Русија дека не се ангажирала доволно за спречување на давањето берати на Бугарската егзархи-

³³¹ *Γραΐα*, т. V, кн. 1, док. 237, Содун, 30 октомври 1890, с. 534.

³³² G. Shaw Lefevre, Athens revisited, *The Contemporary Review*, v. LIX, janury-june 1891, p. 298.

³³³ Исто, p. 298-299.

ја. Истото го сметал и за британската влада. Лидерот на грчката опозиција јасно го изнел ставот дека се лажат сите што сметале дека поддршката на Бугарија и на нејзините аспирации би ја зацврстиле нејзината позиција како брана на руските напредувања. Тој изјавил дека Бугарите се длабоко проруски ориентирани и во даден момент ќе ја сменат антируската влада на Стамболов и јасно ќе покажат на чија страна се.³³⁴ Нема потреба од анализа на неговите ставови за да се забележи дека Трикупис во мислите ја имал Македонија, која била неопходна за преживување на грчката држава.

Промената на владата во Атина полека ќе доведе до забавување на грчко-српските преговори. Извештајот на грчкиот пратеник од Белград од 27 октомври веќе дава сигнали во таа насока. Според него, Србите немале поддршка во Скопје, во Велес и во Охрид, но тие ги протегнале своите аспирации сè до реката Бистрица и го поставил прашањето кој ќе ги спречи во иднина да им наштетат на грчките интереси.³³⁵

Портата веќе презеде мерки за заострување на контролата на грчките училишта во Македонија. Таа имаше не мал број причини за своите активности. Официјален Цариград донел одлука за исклучување на грчките државјани од учеството во образовниот процес во патријаршиските училишта во државата. Потезите на Портата не останале без реакција од страна на Патријаршијата што донела решение во знак на протест да ги затвори црквите во Цариград, а многу скоро важноста на решението се проширила на целата османлиска територија.³³⁶ Сепак, оваа наредба не била целосно спроведена во Македонија. Според грчкиот историчар К. Вакалопулос тоа се должело на силното „бугарско спротивставување“.³³⁷ Сепак, неговиот став не може целосно да се прифати. Имено, според еден извештај на австроунгарскиот конзул во Битола, Погачер, тамошниот митрополит, Неофит, не ги затворил црквите, бидејќи наводно немал добиено наредба за затворање.³³⁸ Погачер забележал постоење страв кај Неофит од можноста це-

³³⁴ Исто.

³³⁵ К. Вакалопулос, *То Македонико*, с. 98.

³³⁶ К. Vacalopoulos, *Modern history*, p. 164.

³³⁷ Исто.

³³⁸ Т. Томоски, *Документи*, док. 6, Битола, 12 ноември 1890 година, с. 37.

лата ситуација да биде искористена од Егзархијата за добивање нови членови, но исто така не го одбегнал и фактот за компрометираноста на битолскиот патријаршки митрополит пред османлиските власти, заради фаќањето на неговата кореспонденција со поранешниот грчки министер за надворешни работи, Драгумис.³³⁹ Грчката влада била инволвирана во решавањето на проблемите на релација Патријаршија-Порта. Атина била подготвена и на организирање протести на грчките и патријаршиските заедници во Македонија во насока на вршење притисок врз Портата. Грчкиот вицеkonzул во Серес, Метаксас, на 16 ноември побарал од својата влада и амбасада во Цариград дозвола да организира протести во градот по прашањето на затворањето на црквите.³⁴⁰ Амбасадата советувала чекање, бидејќи, според нејзините процени, постоела можност од надминување на спорот. Меѓутоа, на 4 декември до Метаксас, од грчкото дипломатско претставништво во Цариград, пристигнало ново известување во кое се изложува непопустиливиот однос на Портата околу целиот проблем и покрај сите позитивни заложби на грчката страна. Затоа, според извештајот, би било добро да се организираат мирни протести низ целата провинција. Метаксас бил советуван при организирањето на протестите да се внимава на нивната форма. Имено, тие да не бидат со барања, туку со понизно молење до Валијата овој да испарати телеграма до Султанот со цел да биде решен проблемот. Метаксас имал проблеми во организирањето на демонстрациите, бидејќи грчките првенци во Серес биле повеќе расположени за пишување на петиција.³⁴¹

Османлиските потези кон Патријаршијата не може да се гледаат одвоено од сомнежите на Портата кон Грција. Владата во Цариград била многу загрижена од вооружувањето на грчката војска, особено од набавките на нови воени бродови. Османлиските министри отворено говореле за можноста, во случај на војна со Грција, нивните воени сили да имаат големи проблеми околу комуникациите по море на разните делови на државата.³⁴² Ос-

³³⁹ Исто.

³⁴⁰ ДАРМ, м-156, Blunt-White, Salonica, 17 december 1890, FO 78/4287.

³⁴¹ Исто.

³⁴² *Външната политика на България*, 3, ч. 2, София, 1998, док. 378, Цариград, 9 ноември 1890, с. 55.

манлиското стравување се поклопува со веќе изнесеното фалење на Грците за силината на нивната воена флота, но затоа османлиските копнени сили биле неспоредливо посилни од грчките.

Доаѓањето на Делијанис на чело на грчката влада, како што веќе напоменавме, доведува до забавување на грчко-српските контакти за договор, но и претходно одржаните разговори на Маврокордатос со Новаковиќ покажале голема спротивставеност на интересите. Српскиот историчар М. Војводиќ како главен виновник за непостигнувањето на договор помеѓу српскиот и грчкиот пратеник во Цариград го посочува тврдиот став на Маврокордатос.³⁴³ Сепак, директниот учесник во преговорите, Новаковиќ е многу пообјективен и како главна причина за немањето прогрес во разговорите ги наведува непопустливоста во аспирациите на двете страни.³⁴⁴ Грците сметале дека проблем за постигнување договор за одредување на границата на интересни сфери во Македонија бил фактот што двете страни полагале право на Струмица, Охрид и Битола. Реално гледано, може слободно да заклучиме дека судирот на двете национални програми за територијално проширување не оставал место за постигнување договор за поделба на Македонија на интересни сфери. Непостигнувањето на договор за границата на интересни сфери значело дека Атина немала причина да влијае кај Патријаршијата во насока на поставување српски митрополит во Скопје, а причината било уверувањето кај грчките политичари дека српските активности ќе се проширеле и на териториите во јужна Македонија кои биле од животен интерес за Грција.³⁴⁵ Наскоро грчката дипломатија ќе ја покаже својата позиција, а и моќ, во однос на српските интереси.

Наместо постигнување договор со Србите за поделба на Македонија на интересни сфери, официјална Атина дури започнала со поостра активност во Скопје, а во Битола српскиот конзул забележал недостаток на волја кај неговиот грчки колега за поддршка на српските барања за отворање училиште во градот и добивање на црквата Света Недела. Грчкиот дипломат како услов за помош го навел постигнувањето спогодба за интересните сфери

³⁴³ Михајло Војводиќ, *Путеви српске дипломатије*, Београд, 1999, с. 181.

³⁴⁴ *Граѓа*, т. V, кн. 2, Белград, 1991, док. 2, Цариград 2 јануари 1891, с. 35.

³⁴⁵ А. Лупас, Стојан Новаковиќ и Грци, с. 131.

помеѓу владите во Атина и во Белград.³⁴⁶ Заладениот однос на грчката дипломатија го почувствувал и Новаковиќ, кој известувал за дистанцирањето на Маврокордатос.³⁴⁷ Намерата на грчката влада со новиот однос кон српските барања да влијае врз Белград, со цел аспирациите на Србија да бидат намалени, не може да се исклучи како причина за заладувањето на односите помеѓу двете страни, но мора да се има предвид политиката на Делијанис, во овој период, која на била наклонета на спогодби со балканските држави, за разлика од онаа на неговиот претходник.

Додека владата на Делијанис не покажувала расположение за соработка со некоја балканска држава, грчките конзули од Македонија праќале извештаи во кои ги посочувале причините за заслабнатата позиција на елинизмот и, исто како и порано, нуделе свои предлози со цел таа да се подобри. Така, грчкиот конзул во Серес во февруари 1891 година испратил предлог до атинската влада за засилување на грчката позиција во источните делови на јужна Македонија. Според овој предлог било потребно: 1) формирање училишта со интернати во: Серес, Драма, Зихна, Неврокоп и Демир Хисар; 2) формирање земјоделска или берзанска банка во Серес, која на населението ќе му дава заеми со 6 или со 7 % камата со цел да се намали зависноста на локалните жители од, како што се кажува, грчките, еврејските и турските лихвари; 3) замена на митрополитот во Мелник и 4) поддршка на послабите групации во тој дел од Македонија и испраќање проповедници во второстепените градски центри.³⁴⁸ Конзулот од Битола, во еден свој извештај, проблемот за послабата позиција на елинизмот во Битолскиот вилает го лоцира во аферата Пихеон, но и во османлиските контроли на патријаршиските цркви и образовни институции уште од времето на грчко-османлиската криза во 1886 година.³⁴⁹ Јанопулос го критикува и однесувањето на патријаршиските свештеници, особено на митрополитите, кои според, него често не се личности што се соодветни за службата што ја извр-

³⁴⁶ *Γραία*, т. V, кн. 2, док. 48, Битола, 4 март 1891, с. 133.

³⁴⁷ Новаковиќ во насока на продолжување на преговорите побарал, слично како и грчкиот битолски конзул, тие да се водат директно помеѓу двете влади (Исто, док. 62, Цариград, 24 март 1890, с. 167).

³⁴⁸ К. Вакалопулос, *Ο Βορειος*, σ. 48-49.

³⁴⁹ Σ. Βουρη, *Πηγες*, ε. 40, σ. 179.

шувале. Тој не пропуштил да ги спомене и засилените активности на бугарските и на романските пропагандни институции со преземањето на, според него, грчките цркви и формирање училишта, а тие имале поддршка од конзулите на Русија, на Австро-Унгарија и на Велика Британија.³⁵⁰ Иако во времето на пристигнувањето на егзархискиот митрополит во Охрид, грчкиот конзул соработувал со својот српски колега во Битола, во овој извештај Јанопулос говорејќи за српската пропаганда ја нарекува противничка.³⁵¹ Со цел да се засили позицијата на елинизмот во Битолскиот вилает, тој дал свои предлози, според кои требало да дојде до помирување со османлиските власти, митрополитите требале да бидат патриоти и луѓе со влијание во своите епархии, конзулот да има одредена парична сума на располагање што би можел да ја искористи без претходна согласност на Атина и да се зголемат платите на наставниците со цел овие посилено да се залагаат за интересите на елинизмот.³⁵² Карактеристично е известувањето на грчките дипломатски претставници за лошото работење на патријаршиските свештеници, особено на митрополитите. Тоа не било случајно. Имено, според мислењето на грчките дипломати, лошото работење и гледањето на личните интереси на митрополитите биле една од главните причини за напуштањето на патријаршиските редови на македонското словенско население. Овој став не се однесува само на наведениот период.

Извештаите на грчките конзули од Македонија не можеле да останат без влијание во однесувањето на одредени грчки дипломати и политичари. Така, заменикот на грчкиот амбасадор во Цариград, Залакостас, се сретнал со Новаковиќ при што го информирал за извештаите на грчките дипломатски претставници од Македонија за засилувањето на бугарската пропаганда и зацврстувањето на егзархиските владици.³⁵³ Српскиот пратеник не искажал чудење од овие информации, припишувајќи ја вината на однесувањето на Патријаршијата која не сакала да ја помогне српската работа. Залакоста на некој начин се согласил со забелешката на Новаковиќ, кога се искажал негативно за работата на

³⁵⁰ Исто, с. 183.

³⁵¹ Исто, с. 184.

³⁵² Исто, с. 188.

³⁵³ *Граѓа*, т. V, кн. 2, док. 75, Цариград, 8 април 1891, с. 202.

Патријархот, кој не бил на висината на должноста што ја извршувал. Според грчкиот дипломат неговата влада сакала да види нова личност на патријаршискиот престол, но во моментот било многу тешко тоа да се реализира.³⁵⁴ Нема сомнение во желбата на Атина да види нов Патријарх, откако добила многу негативни извештаи од своите конзули во Македонија, но таа желба се базирала за зацврстување на грчките, а не на српските интереси.

Атинскиот печат постојано пишувал и коментирал за настаните во Македонија што предизвикувало интерес кај јавното мислење, но и подигнување на тензиите во грчката престолнина. Печатот, коментирајќи ги настаните во Македонија, не ја пропуштил можноста да ја советува атинската влада да преземе мерки во интерес на елинизмот во наведената османлиска област.³⁵⁵ Постепено, во Грција ќе стане традиција печатот да ја води кампањата за заштита на грчките интереси во Османлиската држава, доколку владата не покаже доволна активност во таа насока, без разлика кој е на чело на атинскиот владин кабинет. Многумина Грци сметале дека тоа е начин да се влијае врз владата да заземе поцврст став за заштита на интересите на елинизмот. Инаку на страниците на грчкиот печат можеле да се забележат многу неукусни текстови за Бугарите, кои биле сметани за најголеми непријатели во Македонија. Така, во влијателниот дневен лист Акрополис во февруари изглегла статија во која се користеле погрдни зборови за Бугарите, како, на пример, варвари.³⁵⁶ Битката за Македонија, која веќе се водела без оружје, туку на црковен и на образовен план, започнала да ги дава резултатите.

Пишувањата на печатот немало влијание врз Делијанис да преземе позасилена дипломатска активност. Тоа била шанса за лидерот на опозицијата Трикупис да ги посети Белград и Софија, со цел да види кои биле реалните шанси за договор со Србија и со Бугарија. Според Трикупис, било неопходно да дојде до формирање на една балканска коалиција со цел Османлиската држава да биде принудена да се повлече од Балканот, бидејќи постоела

³⁵⁴ Исто.

³⁵⁵ ДАРМ, м-99, -De Rudini, Atene, 11 giugno 1891, ASMAE.

³⁵⁶ Adamantios Theodor Skodros, *Griechenland im Kontext des östlichen Europa*, Leipzig, 2016, p. 108.

опасност Големите сили да го заземат нејзиното место.³⁵⁷ Посетата на Трикупис на балканските престолнини, на некој начин, била најавена уште пред да се оствари. Во мај, во Цариград, се слушнале гласините за планираната посета на лидерот на грчката опозиција Харилаос Трикупис на Белград и на Софија. Српскиот пратеник во османлиската престолнина сметал дека оваа посета можела да придонесе за јакнење на српско-грчките односи, иако се работело за приватна посета.³⁵⁸

Посетата на Трикупис на српската престолнина се поклопува со неговите размислувања за Србија. Грчкиот политичар секогаш Србија ја сметал како помало зло во однос на Бугарија, која пак во неговите очи била опасносот за двете страни.³⁵⁹ Тој сметал дека биле потребни поблиски односи помеѓу двете земји и го подвлекувал фактот што Србија била единствената балканска земја чии цели се поклопувале со грчките, а нејзините територијални барања не оделе подалеку од границите на Стара Србија и на Косово.³⁶⁰ Сепак, мора да забележиме дека искуството од преговорите во претходниот период не се поклопува со мислењето на вештиот грчки политичар. Исто така, границите на т.н. Стара Србија не биле јасни и секогаш биле променливи. Доаѓањето на Трикупис во српската престолнина предизвикало интерес кај дипломатските претставници на Големите сили, но и на Бугарија. Тој се сретнал со кралските претставници, министри, митрополитот Михајло, кои сакале да покажат пријателски однос кон него и кон Грција.³⁶¹ Големото внимание кое Трикупис го добил во Белград било потврдено со неговиот прием кај српскиот крал, но во разговорите со него и со другите српски претставници не бил постигнат некој договор.³⁶² Тоа било и нормално. Сепак, Трикупис бил само лидер на грчката опозиција. Интересот на бугар-

³⁵⁷ Constantinos Svolopoulos, Charilaos Tricoupis et l'entente balkanique: realites et hypotheses formulees a l'occasion de sa visite a Belgrade (juin 1891), *Greek-serbian...*, p. 69-70.

³⁵⁸ М. Војводић, Преговори Србије и Грчке о Македонији, с. 26.

³⁵⁹ Yura Konstantinova, *The Greek diaspora in the Balkans in the light of the Greek Kingdom's policy at the end of the 19th and the beginning of the 20th century*, *Etudes Balkaniques*, 43/3, Sofia, 2007, p. 51.

³⁶⁰ Исто.

³⁶¹ *Външната политика*, 3, ч. 2, док. 434, Белград, 2 Јуни 1891, с. 136.

³⁶² Исто, док. 437, Белград, 7 Јуни 1891, с. 138.

скиот агент во Белград за посетата на Трикупис бил повеќе од очигледен, но и логичен. Не само заради најавената посета на овој грчки политичар на Софија. Имено, бугарскиот агент во Белград ја известувал својата влада за гласините кои се ширеле во Белград за наводната намера на Трикупис да се спогоди со српската влада за склучување на еден договор помеѓу Грција, Србија и Црна Гора, кои според извештајот на бугарскиот дипломат, најнапред требале да делуваат против бугарските црковни и политички претензии во Македонија.³⁶³ Интересно е и видувањето на Димитров и за причината за топлиот, пречек на Трикупис во Белград. Според неговото видување, покажаното внимание од страна на Србите било со цел да се покаже дека Србија е искрен пријател на Грција и дека во иднина може да и биде најверниот и најдобриот сојузник.³⁶⁴ Тука треба да се спомене и ставот на австроунгарскиот министер за надворешни работи, Калноки, кој бил многу сличен на оној на Димитров околу целите на посетата на Трикупис на српската престолнина. Тој сметал дека Бугарите не чувствувале дека оваа посета има за цел создавање балканска конфедерација, туку таа била наменета против нив.³⁶⁵ Слично како Калноки размислувал и рускиот интелектуалец Гољцев, кој во списанието „Руска мисла“, забележал дека сојузот помеѓу балканските држави бил невозможен заради лошите односи помеѓу Србите и Бугарите.³⁶⁶

Најзначајниот момент од посетата на Трикупис на српската престолнина бил неговиот говор на свечената вечера организирана во негова чест од здружението „Свети Сава“. На вечерата, одржана во „Гранд Хотел“, имало многи високи гости. Домаќините на гостинот од Грција му направиле голема чест и со распоредот на седење на свечената маса. Од левата страна до него седел претседателот на српското Собрание, Катиќ, а од десната страна познатиот политичар Милутин Гарашанин.³⁶⁷ На свечената вече-

³⁶³ Исто, док. 436, Белград, 4 Јуни 1891, с. 137.

³⁶⁴ Исто, док. 434, Белград, 2 Јуни 1891, с. 135-136.

³⁶⁵ *Documents diplomatiques francais (1871-1914), 1er serie, t. VIII, d. 388*, Imprimerie nationale, Paris, 1938, p. 518.

³⁶⁶ V.V. Zajcev, *Rusija i balkanski savez: javno mnijenje i diplomacija (1878-1896)*, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 31, Zagreb, 1999, s. 86.

³⁶⁷ С. Терзић, *Србија и Грчка*, с. 325.

ра биле одржани повеќе говори. Катиќ, кој бил застапник за меѓубалканска соработка, во својот говор истакнал дека Србите и Грците ги поврзувала иста религија, иста историска судбина во минатото и исти идеи за иднината.³⁶⁸ Според него, српскиот народ својата култура ја примил од Грците и тие два народа негувале свест дека еден на друг можеле да бидат доверлива потпора.³⁶⁹ Претседателот на здружението „Свети Сава“ и застапник за поблиски врски помеѓу Србите и Грците, Николаевиќ, исто така одржал пригоден говор во кој ја нагласил потребата од соработка помеѓу сите балкански народи.³⁷⁰ Трикупис бил силно поттикнат од овие зборови. Тој, како израз на заблагодарување за искажаните желби и пријателски чувства кон неговата земја, одржал еден говор што предизвикал голем интерес, не само помеѓу присутните на вечерата. Во негов стил, Трикупис, на почетокот од својот говор, се заблагодарил за искажаните зборови и порачал дека во името на грчкиот народ, во името на грчките политичари ја стегнува подадената рака.³⁷¹ Според него, Грција и Србија треба да чекорат една покрај друга во остварувањето на нивната цел. Сите балкански народи може да бидат горди на своето минато, рекол Трикупис, нагласувајќи дека требале заемно да се помагаат.³⁷² Не требало ништо да се очекува од странците, туку само со сопствено потпомагање можела да се постигне целта. Грчкиот политичар, својот инспиративен говор го завршил со наздравување за исполнување на желбите на српскиот народ, за соработка помеѓу балканските народи и за срдечна соработка помеѓу Грција и Србија.³⁷³

По завршувањето на говорот на грчкиот политичар, во име на патриотското српско и грчко свештенство наздравил Никифор Дучиќ, а полковникот Драгашевиќ ја поздравил грчката војска.³⁷⁴ Говорот на Трикупис бил пренесен од весниците во Ср-

³⁶⁸ Σ. Τζοκας, *Ο Χαρίλαος Τρικουπης*, σ. 163.

³⁶⁹ С. Терзић, *Србија и Грчка*, с. 325.

³⁷⁰ Σ. Τζοκας, *Ο Χαρίλαος Τρικουπης*, σ. 163.

³⁷¹ Целиот говор на Трикупис е даден во книгата на Σ. Τζοκας, *Ο Χαρίλαος Τρικουπης*, σ. 275-277.

³⁷² Исто, σ. 256.

³⁷³ Исто, σ. 257.

³⁷⁴ С. Терзић, *Србија и Грчка*, с. 326-326.

бија, во Грција, во Романија и во Австро-Унгарија. Угледниот грчки новинар Гаврилидис, пишувајќи за овој говор, го споредил Трикупис со Бизмарк и Кавур.³⁷⁵ Во јавноста провееале информации дека наводно се разгледувала можноста за создавање балканска федерација или конфедерација.³⁷⁶ Тоа како што видовме не било тема на која говорел Трикупис. Тој во говорот споменал обединување. Бугарскиот дипломатски агент во Белград известил дека немало никаков формален предлог од негова страна.³⁷⁷

Кога се разгледува посетата на Трикупис на српската престолнина, неодминлив е интересот на странските дипломати. Не само во Белград, туку и во другите престолнини. Така францускиот амбасадор во Виена, Декре, се сретнал со поранешниот грчки пратеник во градот на Дунав, М. Драгумис. Тој се интересирал за целите на оваа посета. Драгумис одговорил дека тоа било нормално зошто лидерот на грчката опозиција сакал да се запознае со состојбите во балканските земји.³⁷⁸ Нормално францускиот дипломат имал задршка за овој одговор, имајќи предвид дека добивал други информации од австроунгарските дипломати. Говорот на Трикупис предизвикал внимание и немир кај османлискиот амбасадор во Белград, кој својата загриженост ја пренел и на претставниците на Големите сили. Со цел да добие информации за целта на посетата на лидерот на грчката опозиција на Белград, тамошниот британски амбасадор се сретнал со Трикупис и имал со него подолг разговор. Грчкиот политичар воопшто не ја криел својата интенција многу брзо да се врати на власт и затоа, како што се искажал, морал да ги посети балканските престолнини. Тој сакал да ги види можностите до каде можеле да се протегнат грчките аспирации без да се судрат со оние на Србија и на Бугарија.³⁷⁹ Говорејќи за Србија, Трикупис го искажал своето задоволство од разговорите што ги имал во Белград и од уверувањето што го добил од страна на српските политичари, за насоченоста на аспирациите на Белград. Наводно, Србија повеќе била насочена кон Босна отколку кон Македонија или поточно „кон оние де-

³⁷⁵ Σ. Τζοκας, *Ο Χариλαος Τρικουπης*, σ. 164.

³⁷⁶ Ю.Константинова, *Балканската политика на Гърция*, с. 199.

³⁷⁷ Исто.

³⁷⁸ *Documents diplomatiques francais (1871-1914), 1er serie, t. VIII*, d. 388, p. 518.

³⁷⁹ ДАРМ,м-165, Lyon-Salisbury, Belgrade, 18 june 1891, FO 105/90.

лови кон кои Грција имала аспирации“.³⁸⁰ Трикупис знаел дека тоа не било вистина, бидејќи во спротивно би бил постигнат договор со Србите уште при првите разговори на Маврокордатос со Новаковиќ во 1890 година, иако во разговорот со британскиот дипломат изразил уверување дека „нема да има тешкотии во постигнувањето задоволителен договор со Србија во врска со прашањето на утврдувањето на границите“.³⁸¹ Сепак, аспирациите на Белград во Македонија, заради сè уште послабата позиција на српската страна, биле помалку опасни за грчките интереси. Во разговорот со британскиот амбасадор, од страна на Трикупис не била криена намерата за договор помеѓу балканските земји не само за сојуз, туку и за поделба на османлиските територии и особено на Македонија, нагласувајќи ја можноста Големите сили да не се мешаат доколку малите балкански држави се договорот во таа насока.³⁸² Лидерот на грчката опозиција добро знаел дека речиси било невозможно Големите сили, во овој период, да не се вмешаат во поделбата на османлиските територии, па макар тоа да биде договорено помеѓу балканските држави. Сепак, во моментите кога не бил на чело на грчката влада можел да каже нешто што во спротивниот случај би било сметано за многу опасно, иако неговите ставови за грчко територијално проширување во Македонија не биле никаква тајна. Самиот Трикупис на Лајон отворено му изјавил дека „кога повторно ќе ги контролирам настаните во Грција, нема да можам отворено да ги искажам погледите кои во голема доверба Ви ги изнесов сега, сепак тие ќе го формираат столбот на мојата надворешна политика, а таа е и секогаш ќе биде – панелинска“.³⁸³

Во Бугарија со интерес се следела посетата на Трикупис на српската престолнина. Бугарскиот печат известувал за средбите на лидерот на грчката опозиција со српските домаќини. Така, во пловдискиот весник „Балканска зора“ може да прочитаме еден коментар за посетата на Трикупис на Србија. Во коментарот било нагласено дека во Бугарија немало интерес за давање банкети на грчкиот политичар. Но, според авторот на текстот, од бугар-

³⁸⁰ Исто.

³⁸¹ Исто.

³⁸² Исто.

³⁸³ Исто.

ски интерес било да му се најави на Трикупис дека Бугарија е земјата во која јавноста била заинтересирана за создавање на една балканска конфедерација.³⁸⁴

Следната станица на балканската турнеа на лидерот на грчката опозиција била Софија. Кога била во прашање неговата посета на бугарската престолнина, таа била обвиткана со контрадикторност. Трикупис уште не бил пристигнат во Софија, а веќе го искажувал својот скептицизам за можноста од договор со бугарските власти, пред сè заради бугарските барања во Македонија, кои, според него, биле преголеми.³⁸⁵ Сепак, неговиот скептицизам не бил причина да ја заобиколи Софија. Во бугарската престолнина Трикупис прво се сретнал со Греков. Во текот на разговорот со познатиот бугарски политичар, Трикупис ја изложил својата размисла за прогласување независност на Бугарија, бидејќи османлиската држава немала да даде никаков отпор.³⁸⁶ Греков ја одбил оваа размисла со образложение дека неговата земја е задоволна од моменталната состојба и не сакала да ги заострува односите со Големите сили. Всушност, постоела и причина зошто искусниот и вешт грчки политичар изнел предлог за прогласување на бугарската независноат. Имено, тој во времето на издавањето на бератите на егзархиските митрополити во Македонија, во разговорите со странските амбасадори во Атина ја подвлекувал поповолната позиција на Бугарија во поглед на црковното прашање, заради нејзината позиција во рамките на османлиската држава. Значи, ако Бугарија прогласи независноат, тогаш нејзината позиција ќе биде иста како онаа на Грција.

Главен настан за време на неговата посета на Софија била средбата со претседателот на бугарската влада, Стамболов, кој за водените разговори веднаш го известил британскиот конзул О'Конор. Според Стамболов, неговиот гостин од Грција му понудил сојуз помеѓу балканските држави, но тој искажал страв од можноста Бугарија да остане со празни раце во случај да го прифати предлогот за сојуз со трите држави.³⁸⁷ Сепак, Стамболов ди-

³⁸⁴ *Балканска зора*, бр. 360, 2 јуни, 1891, 1.

³⁸⁵ ДАРМ, м-165, Lyon-Salisbury, Belgrade, 18 june 1891, FO 105/90.

³⁸⁶ ДАРМ, м-164, O'Conor-Salisbury, Sophia, 24 june 1891, FO 287/20.

³⁸⁷ *Британски дипломатически документи* док. 103, София, 23 Јуни 1891, с. 312.

ректно не го одбил предлогот. Бугарскиот премиер најавил разгледување на иницијативата, а потоа преку регуларни дипломатски канали ќе се консултира со грчкиот премиер Делијанис.³⁸⁸ Одговорот на Стамболов не го одушевил Трикупис. Грчкиот политичар сега на бугарскиот премиер морал да му ја нагласи личната иницијатива за дадениот предлог, која нема врска со Делијанис, но затоа пак имал разбирање и одобрување од кралот. Како и да е, Стамболов немал намера да влегува во преговори за сојуз со некоја балканска држава, а особено не со Грција, за која сметал дека имала послаба позиција. Токму затоа Трикупис нудел сојуз. Доколку Трикупис, според уверувањето на Стамболов, бил убеден во иднината на територијалното проширување на Грција во Македонија и Албанија, тогаш предлогот не би бил понуден.³⁸⁹ Констатацијата на бугарскиот премиер се покажала точна. Имено, Трикупис во разговорот со британскиот конзул во Софија, пред своето заминување од бугарската престолнина, признал дека Грците ја губат почвата под нозе во Македонија и ако не се преземат чекори во насока на одржување во живот на грчките аспирации тогаш, според неговото уверување, Бугарите ќе земат сè.³⁹⁰ Трикупис, како што забележале бугарските историчари, заминал од Софија свесен дека тоа што Стамболов го одбил година дена порано во Атина го предлагал Влкович.³⁹¹

Лидерот на грчката опозиција во Софија, исто како и во Белград, се сретнал со тамошниот британски дипломатски претставник, Николас О'Конор. Овие средби биле логични ако се има предвид пробританската ориентација на Трикупис, која никогаш не била криена од негова страна. Тој, на британскиот конзул, отворено му рекол дека целта на неговата посета на балканските престолнини не била само запознавање со тамошните државници, туку и испитување на можноста за усогласување на очигледните судири на интереси со оние на Грција во Македонија.³⁹² Бри-

³⁸⁸ ДАРМ, м-164, O'Conor-Salisbuty, Sophia, 6 July 1891, FO 287/20.

³⁸⁹ Британски дипломатически, цит. док., Софија, 23 Јуни 1891, с. 312.

³⁹⁰ Исто, док. 102, Софија, 25 Јуни 1891, с. 316.

³⁹¹ *История на Българите. Българската дипломация от древността до наши дни*, т.4, с. 273.

³⁹² *Британски документи за историјата на Македонија*, т.5, док. 84, О'Конор до Солзбери, Софија, 22 јуни 1891 г, с. 278-279.

танскиот конзул од разговорот со Трикупис заклучил дека грчкиот политичар бил нестрплив да се постигне договор со Бугарија и со Србија „не само за одредувањето на границите на нивните сфери за дејствување во Македонија, туку и за начинот и средствата за извршување на нивните планови и дека лично тој беше за еден пријателски сојуз склучен помеѓу овие три земји, кој ќе им овозможи во некои поволни услови заедно да ја нападна Турција и со заедничка акција да ја принудат да се повлече од Македонија, задржувајќи ги од своите европски поседи само Константинопол и јужните делови на Тракија“.³⁹³ Кога е во прашање Македонија, Трикупис, покрај повтореното жалење за издавањето берати на бугарските егзархиски митрополити, забележал дека Солун требало да ѝ припадне на Грција.³⁹⁴

Трикупис во бугарската престолнина се сретнал и со дописникот на лондонски „Тајмс“, Баучер, со кого се задржал во подолг разговор. Британскиот новинар за разговорот ја информирал владата во Лондон.³⁹⁵ Нивната средба беше можност за искусниот грчки политичар да ги искаже своите ставови и гледишта, не само заради повторување на тоа што веќе било познато, туку и заради можноста тоа да го искаже пред дописник на еден од највлијателните британски весници и личност којашто не била наклонета кон грчките аспирации. Лидерот на грчката опозиција го уверувал Баучер за можноста од постигнување на договор со Србија во блиска иднина, без да даде прецизен одговор дали бил постигнат договор околу линијата за разграничување, бидејќи сè уште не бил постигнат договор со Софија која требала да се изјасни по прашањето за сојуз.³⁹⁶ Трикупис, со оглед на последните успеси на бугарската балканска политика и наклонетоста на Големите сили кон Софија, не ја исклучувал можноста Бугарите негативно да се изјаснат за понудата за сојуз, иако со нивна помош балканската конфедерација би била многу посилен и полесно би била совладана османлиската војска. Тој, реално гледано, не верувал во можноста Софија да се приклучи кон идниот сојуз, но по-

³⁹³ Исто, с. 279.

³⁹⁴ Исто, с. 281.

³⁹⁵ Надя Данова Към въпроса за българо-грчките отношения през последното десетлетие на XIX век, *Studia Balcanica*, 12, София, 1976, с. 111.

³⁹⁶ ДАРМ, м-165, Buorchier-St. John, Sofia, 27 June 1891, FO 105/90.

сетата на бугарската престолнина и понудата за сојуз до тамошната влада била шанса да се демантираат гласините, кои беа точни, за неговата желба да се постигне договор за сојуз помеѓу Грција, Србија и Црна Гора насочен против османлиската држава, но и против Бугарија. Во однос на Македонија тој, пред британскиот новинар, не го криел своето стравување, што постојано било присутно во неговите мисли, од можноста Големите сили да ја искористат неслогата помеѓу малите балкански држави и во погоден момент да го отворат македонското прашање и тоа да биде решено во нивна корист, притоа потенцирајќи ја можноста Австро-Унгарија да дојде до Солун, бидејќи Русите би ги добиле Романија и Бугарија.³⁹⁷ Токму тука лежи стравот на Трикупис и неговата желба за сојуз со балканските држави, со цел побрзо да се остварат грчките аспирации. Тој, како и многу други Грци, добро знаел за неможноста на неговата земја сама да ги реализира апетитите за територијално проширување, но и за опасноста некоја голема сила или сили да го заземат местото на султановата држава на Балканот. Тоа би претставувало крај на сите грчки, и не само грчки, амбиции за територијално проширување на сметка на османлиската држава. Затоа по малку е чудно неговото тврдење за можноста Големите сили да прифатат промена на стаус кво на Балканот, доколку балканските држави заедно работат на протерувањето на османлиската држава од европскиот континент. Резултатите од посетата на Софија беа лоши и тоа Трикупис не го криел, бидејќи лично не очекувал некои спектакуларни придобивки од оваа негова посета. Тој, и така непосредно пред пристигнувањето во бугарската престолнина, не бил оптимист во поглед на резултатите од разговорите што требало да ги води со бугарските политичари.

Посетата на Трикупис на Софија и неговата средба со Стамболов, но и разговорот со Баучер биле извонредно искористени од страна на бугарскиот премиер со цел да се покаже кој бил за соработка со Портата, а кој бил против. Тоа било шанса да се врати со иста мерка за однесувањето на Трикупис, како грчки премиер, при посетата на В'лкович на Атина. Стамболов не чекал долго за да испрати инструкции до својот претставник во Цариград. Во приватното писмо до В'лкович, каква случајност, тој побав-

³⁹⁷ Исто.

рал последниов да бара прием преку Големиот Везир прием кај Султанот. Во писмото Стамболов нагласува, според разговорите со Трикупис, дека постоела спогодба помеѓу Грција, Србија и Црна Гора за заедничко дејство против османлиската држава во погоден момент.³⁹⁸ Бугарскиот премиер ја навел и понудата на Трикупис за поделба на Македонија, како и неговиот контрапредлог за реформи во Македонија, кои за грчкиот гостин не биле прифатливи.³⁹⁹ Најинтересен дел од писмото е делот во кој Стамболов изразил мислење: „Ете зошто јас мислам дека ќе биде неопходно да се погрижите да го видите Н.И.В. Султанот и да му ја објасните големата опасност што ја загрозува империјата. Ако гледате дека Султанот наскоро нема да ве прими, ќе му соопштите на Големиот Везир сè што ми говорел и предлагал Трикупис и ќе побарате да ви одговори на нашиот предлог за железницата Софија-Ќустендил-Куманово и за воената конвенција. Ако до една недела од добивањето на моето писмо не ви одговорот позитивно, ве задолжувам да ги повлечете овие наши предлози и да дадете да се разбере дека Бугарија си го задржува правото на целосна слобода на дејствување во случај на едно заплеткување во Македонија...“.⁴⁰⁰ В'лкович веднаш побарал прием кај Султанот преку Големиот Везир. Меѓутоа, грчкиот пратеник во Цариград веќе започнал да дава објаснувања за гласините што се ширеле за посетата на Трикупис на Софија. Во разговорот со В'лкович, Маврокордатос, според пишувањето на бугарскиот дипломат, говорел дека тоа било вешт маневар на Софија со цел нешто да добие од Турците.⁴⁰¹ В'лкович му забележал на грчкиот пратеник дека можеби неговата теорија би била точна доколку Трикупис на истиот начин не говорел пред О'Конор, британскиот дипломатски агент во бугарската престолнина.⁴⁰² В'лкович бил во право, ако го погледнеме погоре споменатиот разговор на О'Конор со лидерот на грчката опозиција, како што и Маврокордатос бил во право со тврдењето дека Бугарите сакале нешто да добијат од османлиските власти.

³⁹⁸ *Национално-освободителното движение на македонските и тракийските Българи*, т. 2, Софија, 1995, с. 237.

³⁹⁹ Исто.

⁴⁰⁰ Исто.

⁴⁰¹ *Външната*, 3, ч. 2, док. 444, Цариград, 24 Јуни 1891, с.144.

⁴⁰² Исто.

Однесувањето на бугарските политичари било најавено од некои статии во тамошниот печат. Во весникот „Свобода“, неколку дена по посетата на Трикупис на бугарската престолнина, се појавил еден текст во кој било наведено дека грчкиот политичар тргнал да прави комбинации за сојуз и поделба на Македонија, а истовремено грчката злоба кон Бугарите била безгранична.⁴⁰³

Однесувањето на Стамболов било очекувано и логично. Бугарскиот премиер со својата т.н. филотурска политика успеал да ги спроведува бугарските интереси во османлиската држава, особено кога е во прашање Македонија. Длбивањето на бератите за наменување на егзархиски митрополити во Скопје и во Охрид во 1890 година се најдобра потврда за тоа. Зашто Трикупис му понудил на Стамболов соработка е интересно прашање. Било повеќе од јасно дека бугарскиот премиер, во тој момент, едноставно немал интерес за соработка со Грците. Подобра можност за известување на Портата, Стамболов не можел да добие. Составувачите на извештајот на Карнегивата комисија за Балканските војни забележале: „Да им се зборува за таков план на крал Милан и на Стамболов значеше да им се пренесе тој на Балплац во Виена и Високата порта“.⁴⁰⁴

Владата во Атина, исто така, морала да дава одредени објаснувања. Идеите на Трикупис, изнесени за време на неговата балканска турнеја, не биле во согласност со политиката на владата на Делијанис.⁴⁰⁵ Грчкиот премиер, првично, не сакал многу да ги коментира гласините за предлозите на Трикупис, изнесени во разговорите со Стамболов, правдајќи се со немање подетални информации, но не пропуштил да го изнесе својот сомнеж во нивната вистинитоста.⁴⁰⁶ Сомнежот бил насочен кон изворот на информациите, а тоа била бугарската влада. Иако сомнежот бил оправдан, заради ривалството помеѓу двете страни, сепак информациите биле точни. Делијанис, сакајќи да ја намали реакцијата од посетата на Трикупис на бугарската престолнина, посочил на заедничкото присуство на Стамболов и на Трикупис на еден

⁴⁰³ Свобода, бр. 556, 22 јуни 1891, 1

⁴⁰⁴ *Поранешните балкански војни (1912 – 1913). Извештај на Карнегивата балканска комисија*, Култура, Скопје, 2000, с. 71-72.

⁴⁰⁵ Constantinos Svolopoulos, Charilaos Tricoupis, p. 69.

⁴⁰⁶ ДАРМ, м-164, Monson-Salisbury, Athens, 3 July 1891, FO 287/20.

банкет на кој исто така присуствувале и странските дипломатски претставници во Софија. Сепак, тој не пропуштил да го искаже своето несогласување со принципите на Трикупис за балканска унија бидејќи, според неговото мислење, не постоела потреба за чекори во тој правец, а и Големите сили не би го одобриле формирањето на таа унија.⁴⁰⁷ Делијанис за разлика од многу негови порано искажани ставови, сега бил во право. Грчкиот премиер, во разговорот со британскиот дипломатски претставник во Атина, отворено се изјаснил против соработка со Белград и со Софија. Рускиот дипломатски претставник во Грција, Бахметјев, во извештајот до Министерството за надворени работи нагласил дека и покрај фактот што гласините за балканскиот сојуз се прошириле низ Европа и оставиле впечаток, грчката влада не била подготвена да ги обедини своите интереси со оние на другите.⁴⁰⁸ Од друга страна, шпанскиот дипломатски претставник во Грција, осврнувајќи се на посетата на Трикупис на двете балкански престолнини забележал дека таа имала и внатрешни и надворешни политички цели. Според него, со оваа посета Трикупис сакал да ја засили својата позиција помеѓу грчката јавност, но исто така и да ги зацврсти грчките барања во јужна Македонија, која според шпанскиот дипломат, Грците ја сметале за свое наследство од времето на Филип и на Александар Македонски.⁴⁰⁹ Како и да е, реакциите и говорите на Делијанис по повод посетата на Трикупис на Белград и особено на Софија само го потврдуваат веќе познатиот факт за дијаметрално спротивните ставови на двајцата грчки политичари, во овој случај во однос на грчката надворешна политика.

Реакциите околу посетата на Трикупис на балканските престолнини и разговорите што тој ги имал со своите домаќини предизвикале интерес и реакција и кај пријателите на овој политичар. Трикупис морал да одговори на прашањата поврзани со неговата посета на Софија и новинарските извештаи за разговорите со Стамболов околу поделбата на Македонија. Одговорот

⁴⁰⁷ ДАРМ, м-164, Monson-Salisbury, Athens, 10 July 1891, FO 32/627.

⁴⁰⁸ V. Zajcev, *Rusija i balkanski savez: javno mnijenje i diplomacija (1878-1896)*, s. 86.

⁴⁰⁹ Matilde Morcillo Rosillo, *Documentos del Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores español. Periodo de Jorge I de Grecia (1863-1913)*, p. 216.

бил логичен. Харилаос, едноставно, не можел нешто друго и да одговори. Тој ги негирал извештаите.⁴¹⁰ Темата Македонија била пречувствителна за да може да се признае и тоа што било вистина.

Исто така, треба да се забележи дека посетата на Трикупис на Софија станала мошне интересна за дипломатите на Големите сили во османлиската престолнина, кои правеле анализи за идеите коишто ги изнел грчкиот политичар.⁴¹¹ Нема никакво сомнение дека ова се должело на потегот на Стамболов.

Маврокордатос и неговата влада не биле единствените кои морале да се правдаат за посетата на Трикупис на балканските престолнини. Српскиот пратеник во османлиската престолнина ја имал истата мака. Стојан Новаковиќ имал средба со тамошниот министер за надворешни работи, Саид-паша, на која последниов изразил жалење заради здружувањето на Србите со Грците, алутирајќи на посетата на Трикупис на Белград.⁴¹² Турскиот министер забележал дека Србија и Грција сакале да ја делат Македонија. Новаковиќ негирал какви било разговори. Во насока на своето правдање српскиот дипломат го посочил и фактот дека грчкиот политичар ја посетил и Софија, но како одговор на Новаковиќ, Саид-паша го забележал бугарското неприфаќање на таквите разговори.⁴¹³ Врз основа на подолгиот разговор со првиот човек на османлиската дипломатија, Новаковиќ заклучил дека: „во Портата се вознемирани од патувањето на Трикупис и дека повторно се надразнети против Грција и Србија, плашејќи се од сојуз, кој од зад грб би бил помаган од Русија...

...дека Бугарите повторно ја употребиле шансата да се фалат пред Портата како тие во текот на проаѓањето на Трикупис не правеле тоа што го правела Србија“.⁴¹⁴ Очигледно е дека Стамболов успеал во својата намера, а Бугарите, на некој начин, не им останале должни на Грците за посетата на В'лкович на Атина една година порано.

⁴¹⁰ Μ. Χρυσόχοου, *Ο Ελληνισμός. Εθνολογικώς και τοπογραφικώς. Μακεδονία, εν Αθηναις*, 1904, σ. 8.

⁴¹¹ Thomas Palamenghi – Crispi, *The Memoirs of Francesco Crispi*, Hodder and Stoughton, London, 1914, p. 311.

⁴¹² *Грција*, т. V, кн. 2, Белград, 1991, док. 106, 16 јуни 1891, с. 253.

⁴¹³ Исто.

⁴¹⁴ Исто, с. 255.

Трикупис на оваа балканска турнеја со себе го земал познатиот грчки новинар Спандонис од атинскиот весник „Акрополис“, кој известувал за посетата.⁴¹⁵ Како новинар, тој можел со други очи да гледа на посетата и на можноста за каква било балканска соработка, вклучувајќи ја и поделбата на Македонија. Според Спандонис, иако сите, особено Србите, биле позитивно расположени, постоеле практични тешкотии што го правеле повнимателен.⁴¹⁶ Спандонис во Софија, каде останал по посетата на Трикупис, разговарал со поранешниот бугарски министер за надворешни работи Георги Странски. Според мислењето на бугарскиот собеседник, приближувањето помеѓу државите во регионот не било лесно, бидејќи тоа не би било дозволено од Големите сили, ниту пак од различните интереси на самите балкански земји кои тешко можеле да се премостат.⁴¹⁷ Од друга страна, во некои грчки весници, како Кери и Имера, за време на посетата на Трикупис на бугарската престолнина се појавиле текстови во кои се говорело за бугарските активности во Македонија како опасност кон грчките интереси.⁴¹⁸

Забелешките и известувањето на Спандонис сами по себе говорат колку била реална можноста за договор помеѓу балканските држави околу поделба на Македонија. Тоа бил и резултатот на посетата на Трикупис. Сепак, мора да се признае дека грчкиот политичар успеал да направи голем шум со неговата посета, говори и разговори. Можеби тоа му било и целта.

Тврдењето на Делијанис за незаинтересираноста на неговата влада за постигнување договор со Србите најдобро се манифестира во Битола и во Скопје. Грчкиот битолски конзул воопшто не бил расположен да им помогне на српските пропагандни активности. Напротив, тој, како услов за соработка, советува постигнување договор помеѓу владите во Атина и во Белград околу интересните сфери, при што јасно им ставил до знаење на Србите, дека нивните пропагандни активности мора да ги концентрираат северно од Битола.⁴¹⁹ Овој став на грчкиот конзул не бил

⁴¹⁵ Β. Γουναρης, *Та Балканиа*, σ. 326.

⁴¹⁶ Исто, σ. 354.

⁴¹⁷ Исто, σ. 354-355.

⁴¹⁸ Καταροι, 9.6. 1891; Ημερα, 5.6. 1891.

⁴¹⁹ Γραΐа, т. V, кн. 2, док. 144, Битола, 31 јули 1891. с. 322.

изненадувачки со оглед на веќе утврдената позиција на Атина во поглед на Битола. Кон крајот на јули 1891 година овој македонски град бил посетен од страна на извесен Сакеларопулос, службеник на грчкото министерство за надворешни работи, кој бил придружуван од Јаланос. Целта на нивната посета била поврзана со грчките пропагандни активности. Сакеларопулос и Јаланос се сретнале и со српскиот конзул во Битола, пред кого воопшто не го криеле своето спротивставување на каква било словенска богослужба.⁴²⁰ Уште повеќе, Сакеларопулос го критикувал локалниот патријаршки митрополит за наводната негова помош на српската пропаганда северно од Битола, со закана за престанок на добивање помош од Атина.

Во Скопје, исто така, немало видливи знаци за приближување или пак за помирување помеѓу двете пропаганди. Развојот на настаните во градот го принудиле и рускиот амбасадор во Цариград да му упати критика на Маврокордатос за однесувањето на Грците по однос на скопското прашање.⁴²¹ Реакцијата на рускиот дипломат не била без заднина, бидејќи официјален Петроград настојувал грчко-српското недоразбирање да биде решено во српска корист, а тоа било првично прифатено од Грците, но очигледно не било исполнето. Сепак, српските очекувања во Скопје, во овој период, биле премногу оптимистички. Дури и српскиот пратеник во Цариград верувал во подготвеноста на грчката влада во времето на Трикупис за отстапување на призренската, на скопската и на охридската епархија на Србите.⁴²² Не може да се негира најавата, преку одредени атински весници, за подготвеност на тогашната влада на Трикупис за концесии во наведените епархии, но нема официјален предлог од страна на Атина во таа насока во времето кога споменатиот грчки политичар беше на чело на атинската влада. Интервенцијата на рускиот амбасадор не дала резултати. Напротив, грчкиот конзул во Скопје не покажувал знаци на попуштање. Имено, при изборот на делегати што ќе учествуваат на изборот на новиот Патријарх предвид биле земен само претставниците на грчко-влашката заедница. Во еден разговор со својот српски колега, Струнарис нагласил дека без раз-

⁴²⁰ Исто, с. 323.

⁴²¹ Исто, док. 156, Цариград, 11 август 1891, с. 341.

⁴²² Исто.

лика кој ќе биде Патријарх или пак митрополит во Скопје, двајцата ќе морале да го слушаат грчкиот амбасадор во Цариград и конзулот во споменатиот град.⁴²³ Грчкиот конзул бил делумно во право, но во Атина имало и други размислувања.

Во времето кога бил актуелен изборот на новиот патријарх, по извесни анализи, грчкото министерство за надворешни работи испратило циркуларно писмо до своите конзули во Македонија, во кое се наведува загубата на грчката кауза во оваа област и потребата од промени во однесувањето со цел да се засили елинизмот.⁴²⁴ Атина била свесна за потребата од соработка со Патријаршијата и покрај честите несогласувања и затоа советувала продолжување на соработката. Само така, се наведува во писмото, двата дела – во Османлиската држава и во Грција ќе го обезбедат заедничкиот интерес на Грците, кој мора да биде силен. Според Министерството за надворешни работи мора да се почитува позицијата на Патријархот како етнарх.⁴²⁵ Исто така, не била пропуштена можноста за нагласување од потребата на добри односи со османлиските власти, посебно оние на локално ниво.⁴²⁶ Подобрувањето на односите со османлиските власти било императив бидејќи, во спротивно, грчката пропаганда на теренот би била под силен османлиски притисок.

Освен на подобрување на односите со Портата, во Атина се размислувало и за проектот за испраќање на лекари во Македонија, со цел засилување на грчката пропаганда. Проектот не бил нов. Грчките конзули во Македонија, како и порано, давале свои предлози по прашањето на испраќање на лекари. Така, грчкиот конзул во Битола на 3 октомври испратил писмо до атинското министерство за надворешни работи кое содржело конкретен предлог по наведеното прашање. Според Јанопулос, заради важноста на Македонија за грчките интереси, испраќањето лекари во делот од Македонија, кој е под негова надлежност, требало да се одвива во две фази. Во првата фаза треба да се испратат лекари во Лерин, во Ресен, во Крушево и во Костур, а во втората во Ох-

⁴²³ *Γραία*, т. V, кн. 2, док. 202, Скопје, 27 септември 1891, с. 419.

⁴²⁴ Σ. Βουρη, *Πηγες*, ε. 42, σ. 207.

⁴²⁵ Исто, σ. 208.

⁴²⁶ Исто, σ. 209.

рид и во Прилеп, каде веќе имало локални лекари кои ѝ служеле на грчката кауза.⁴²⁷

Во средината на септември 1891 година во Атина пристигнал поранешниот бугарски министер за надворешни работи, Марко Балабанов. Неговото доаѓање во грчката престолнина предизвикало интерес на османлискиот пратеник, кој се сомневал во целите на посетата и истата ја поврзувал со јунската посета на Трикупис на Софија.⁴²⁸ Со неговото мислење се согласило и османлиското министерство за надворешни работи. Сепак, османлиските стравувања биле претерани. Имено, Балабанов немал задача од бугарската влада да го сондира теренот околу можно приближување со Грција.⁴²⁹ Доколку тоа го сакала би го направила и порано, а исто така ѝ бил познат ставот на владата на Делијанис за несоработка со другите балкански земји, по прашањето на османлиските територии.

Познато беше стравувањето на секоја атинска влада од можноста за австроунгарски продор кон Солун. Овој страв бил присутен и кај владата на Делијанис. Тоа пак не беше пречка атинските министри да бараат помош од Виена за грчката пропаганда во Македонија. Тогашниот грчки министер за надворешни работи, Делигеоргис, во еден разговор со пратеникот на дунавската монархија во Грција, баронот Косјек, ја изнел потребата за помагање на грчката пропаганда од страна на Австро-Унгарија во Македонија, но тоа било одбиено од страна на австрискиот дипломат.⁴³⁰ Одговорот на Косјек можел да се очекува, со оглед на константното антиавстриско расположение на грчкото јавно мислење, кое било поттикнувано од владиното однесување. Иако владата на Делијанис не посветувала големо внимание на надворешна-

⁴²⁷ К. Вакалопулов, *О Ворејос*, σ. 47.

⁴²⁸ *Документи*, т. 4, док. 201, с. 123.

⁴²⁹ Посетата на Атина се однесувала на интересот на Балабанов, кој своето високо образование делумно го стекнал и во грчката престолнина, за грчкиот образовен систем. Најверојатно, неговата средба со грчкиот министер за надворешни работи, Делигеоргис, била иницијалната каписла за османлискиот сомнеж. (види повеќе кај Nadja Danova, *Le voyage en Grèce de Marko Balabanov, en 1891, et son journal, Balkan Studies, v.25/2, Thessaloniki, 1984, p. 309-320*).

⁴³⁰ Владан Ѓорђевић, *Србија и Грчка 1891-1893*, Београд, 1923, с. 66.

та политика, како што тоа го правеше Трикупис, пишувањето на атинскиот, особено на опозицискиот печат му давале право на Косјек. Имено, во весникот „Акрополис“, близок до Трикупис, во ноември 1891 година се појавил напис за потребата на Грција да се приклони кон руско-францускиот, а не кон тројниот сојуз.⁴³¹ Пишувањето на овој атински весник не е никакво изненадување, ако се има предвид наклонетоста на Трикупис кон Франција и повременото, иако неискрено, кокетирање со Русија. Меѓутоа, најинтересно во овој напис е да се забележат причините за потребата Грција да се приближи кон Париз и Петроград. Според авторот на статијата, ниту Франција ниту пак Русија не би имале ништо против Грција да ги добие Епир, егејските острови и поголемиот дел од Македонија.⁴³² Токму аспирациите на Виена кон Солун и на Лондон кон Крит, како и наводната нивна желба да создадат голема бугарска држава, како брана кон Русија, биле главните причини за дистанцирање на Грција од Тројниот сојуз и од Велика Британија. Спротивно на желбите на државите од Тројниот сојуз и Велика Британија, големата грчка држава би била погодна за Франција и особено за Русија, бидејќи Виена би била спречена во своето продирање кон Солун, а Велика Британија би била оддалечена од Егејот.⁴³³ Тоа било мислењето на авторот. Многу често биле пуштани во оптек слични варијанти, но тие исто толку често не биле реални. Имено прашање е колку на Русија би ѝ одговарала голема грчка држава, не заради моќта што таа би ја имала, туку пред сè заради негативното искуство од минатото. Имено, Русија беше една од силите што придонесоа за грчката независност, но многу брзо нејзиното влијание во Атина беше минимизирано. Што се однесува до позицијата на Велика Британија околу Егејот, доволно е да потсетиме на нејзиното присуство на Кипар со што на некој начин можеше да контролира дел од Егејското Море, иако не може да се негира нејзиниот интерес за најголемиот османлиски остров, Крит, кој Грција го сметаше за сигурна своја добивка со оглед на грчкото мнозинство на островот, но така беше и на Кипар.

⁴³¹ Исто, с. 68.

⁴³² Исто.

⁴³³ Исто, с. 70.

Во октомври 1891 година беше избран нов патријарх во Цариград. Тоа беше поранешниот битолски митрополит Неофит, сега патријарх Неофит VII. Неговиот избор предизвикал одредено изненадување во Атина, бидејќи главни кандидати за патријаршкиот престол беа поранешниот патријарх Јоаким III и митрополитот Германос.⁴³⁴ Иако изборот на Неофит бил изненадувачки за Атина, тамошните влијателни политички кругови во власта и во опозицијата не го криеле своето задоволство од неговиот избор, бидејќи била позната аверзијата што Атина ја имала кон Јоаким III. Задоволство од изборот на Неофит искажал и грчкиот амбасадор во Цариград, Маврокордатос, кој на новиот српски пратеник во османлиската престолнина му го пренел и своето уверување за наклоноста што постоела кај новиот патријарх за грчките и за српските интереси.⁴³⁵ Ова уверување на Маврокордатос воопшто не е изненадувачко, со оглед на обвинувањата за поддршката на српските аспирации на кои Неофит беше изложен, во времето кога беше битолски митрополит.

Ставот на грчката влада за митрополитот Теодосиј веќе го образложивме, но во овој период Атина покажала интерес за неговото дејствување во Скопје. Причината лежи во судирот на скопскиот митрополит со Егзархијата. Иако во Атина немало расположение за обнова на Охридската архиепископија, сепак судирот помеѓу Теодосиј и Егзархијата бил оценет како позитивен за Грција.⁴³⁶ Сличен став имала и Патријаршијата, која не преземала непријателски чекори, очекувајќи го изјаснувањето на Теодосиј по понудата за враќање под нејзина црковна јурисдикција. Теодосиј не бил наивен во поглед на релативно пријателското држење на Грците. По тој повод и самиот има изјавено: „Во ист ден сите грчки весници во Атина и во Цариград ме мамат да тргнам да се поклонам пред Патријархот во Цариград. Откако ќе го приведам стадото, ајде Теодосиј на Родос“.⁴³⁷ Неговиот став се покажал исправен. И покрај обидот на Грците да го искористат судирот помеѓу Теодосиј и Егзархијата мора да се напомене дека македонскиот духовник не можел да биде полезен за грчките интереси.

⁴³⁴ *Γραία*, т. V, кн. 2, док. 225, Атина, 29 октомври 1891, с. 467.

⁴³⁵ Исто, с. 473.

⁴³⁶ С. Димевски, *Митрополит скопски*, с. 147.

⁴³⁷ Исто, с. 202, фус. 4.

Тој, како што самиот истакнува: „Турците земаат имоти и животи на рајата, но не посетуваат врз неговиот дух. Тие го уништуваат телото, но духот го почитуваат. А нашата света Егзархија го убива ова другото, постојаното... Јас тргнав да ја обновам Охридската архиепископија и враќање назад нема. Не сум сигурен дека ќе успеам, зашто многу е направено од нашите „пријатели“ да дојде до ваква положба. Но време е да се почне со сеидбата...“.⁴³⁸ Иако Теодосиј под „пријатели“, во конкретниов случај, ја сметал Егзархијата и нејзините великодостојници, тоа можело да ѝ се припише и на Цариградската патријаршија. Таа се претставувала како екуменска и наднационална, но дејствувањето на нејзините претставници не го потврдувало тоа.

Грчките политички кругови во овој период беа под импресија на објавениот „Проглас на Силогосот Македонија на Македонците до македонските народи“. Атинските весници посветиле големо внимание на прогласот, кој во грчката престолнина бил растуран од страна на Стефан Македон. Самиот проглас, според датумот и местото на издавање, бил објавен во Цариград уште на 15 април 1891 година,⁴³⁹ но биле потребни неколку месеци тој да се најде во Атина и да стане предмет на жестоки реакции. Причината за реакциите бил самиот текст на прогласот во кој се говори за потребата од единство на сите Македонци,⁴⁴⁰ иако употребата на тој збор во текстот на прогласот не значел и етничка припадност. Текстот не одговарал на замислите на грчките политички, но и интелектуални кругови, кои Македонија ја гледале како претежно грчка земја. Весниците жестоко реагирале на објавувањето на текстот во Атина со констатација за непостоење македонски силогос во Цариград. Тие, исто така, ја критикувале и индолентноста на Атинскиот македонски силогос, кој не реагирал на појавата на прогласот, иако дел од македонските емигранти во Атина се противеле на неговото распространување.⁴⁴¹ Кри-

⁴³⁸ Д. Димески, *Македонското*, с. 127.

⁴³⁹ *Граѓа*, т. V, кн. 2, док. 250, Атина, 10 декември 1891, с. 517. (При истражувањето не сретнавме податоци што би ја потврдиле датата и местото на издавањето).

⁴⁴⁰ Исто, с. 517-518; Љубен Лапе, *Одбрани текстови за историјата на македонскиот народ*, т. 2, Скопје, 1976, с. 298-299.

⁴⁴¹ *Граѓа*, т. V, кн. 2, цит. док., Атина, 10 декември 1891, с. 516-517.

тиките во атинскиот печат го принудила Македонскиот силогос да реагира со цел да се ограда од секоја солидарност со прогласот. Во однос на објавувањето на прогласот се искажал и лидерот на грчката опозиција Трикупис, кој целата работа ја нарекол словенофилска и претпоставувал дека тој бил дело на Леонидас Вулгарис.⁴⁴² Индикативно е неговото изјаснување за оваа активност како за словенофилска, а не бугарска како што во минатото, многупати, тој и други грчки политичари се изјаснувале за слични работи во однос на Македонија. Сепак, тој кажал и една вистина. Имено, кога говорел со српскиот пратеник во Атина околу издавањето и целите на прогласот, Трикупис го нагласил слабото влијание на Вулгарис, за кој не можеме да тврдиме дека бил или пак не бил еден од составувачите на прогласот, во грчкото општество. Како и да е, силината и жестокоста на реакциите во Атина, по повод објавувањето на прогласот, без разлика дали зад него стоело непостоечко друштво, претставува најдобар показател за расположението што владеело во Грција во однос на Македонија.

Посетата на Трикупис на балканските престолнини се надоврзала со размислувањата на владата во Белград да испрати свој претставник во грчката престолнина со цел да бидат продолжени разговорите кои Новаковиќ и Маврокордатос ги воделе во 1890 година. Српската влада решила да испрати свој пратеник во Грција. Нов српски пратеник во Атина станал Владан Ѓорѓевиќ. Неговото назначување ќе предизвика интерес кај странските дипломати во Белград, особено кај британскиот амбасадор Сент Џон. Тој дури назначувањето на Ѓорѓевиќ го поврзува со неодамнешната посета на Трикупис на српската престолнина⁴⁴³. Исто како и британскиот пратеник во Белград, и Ставријанос смета дека праќањето на Ѓорѓевиќ во Атина било резултат на предлозите дадени од Трикупис за време на неговата посета на српската престолнина.⁴⁴⁴ Иако овие констатации на британскиот дипломат и на Ставријанос не биле далеку од вистината, постои и друга причина за доаѓањето на српскиот претставник во Атина. Целта на белградската влада, со назначувањето на Ѓорѓевиќ за српски прате-

⁴⁴² Исто, с. 519.

⁴⁴³ ДАРМ, м-165, St. John-Salisbury, Belgrade, 27 september 1891, FO 105/90.

⁴⁴⁴ L.S. Stavrianos, *Balkan Federation. A History of the movement towards Balkan unity in modern times*, Northampton, Mass., 1944, p. 135.

ник во Атина, била да се продолжи со прекинатиот дијалог на Новаковиќ со Маврокордатос околу Македонија. Имено, Стојан Новаковиќ уште во април 1891 година ѝ предложил на белградската влада именување на српски пратеник во Атина.⁴⁴⁵ Српскиот министер за надворешни работи, Михајло Ѓорѓевиќ, бил свесен за потребата од именување српски пратеник во грчката престолнина. Тој во едно писмо до Новаковиќ, посветено на прашањето на српско-грчкото недоразбирање за црквата „Свети Спас“ во Скопје, нагласил дека и самиот ја видел потребата од именување српски пратеник во Атина заради водење непосредни преговори со грчката влада, а за тоа веќе имало можност со новиот буџет.⁴⁴⁶ Според погледите на Новаковиќ, сериозен проблем во правец на можна спогодба со Грците било нивното барање средната и јужната зона од османлиска Македонија да биде во нивната интересна зона.⁴⁴⁷ Тука мораме да забележиме дека српската страна, најверојатно ненамерно, ја прифатила грчката теза за поделба на Македонија на три зони – северна, средна и јужна. Сепак, Новаковиќ бил свесен дека без договор за поделба на Македонија на интересни сфери со Грците, не можела да се очекува поддршка од Атина, а со тоа и од Патријаршијата. Така, тој во едно писмо до министерот Михајло Ѓорѓевиќ, од 7 септември 1891 година, најверојатно, врз база на сопственото искуство заклучил дека Србите тешко можеле да добијат било каква помош од патријаршиските владици без „каква таква спогодба за грчка и српска сфера на интереси во Македонија“.⁴⁴⁸

Главна задача на Ѓорѓевиќ во Атина била да ги продолжи преговорите што ги започнал Новаковиќ со грчкиот претставник во Цариград.⁴⁴⁹ Ѓорѓевиќ, на почетокот на октомври, пристигнал во Атина и веднаш ги остварил првите контакти со грчките политичари, првенствено со оние од владата. Тој се сретнал со грчкиот премиер Делијанис, кој во разговорот со српскиот дипломат не ги криел своите симпатии кон Србија.⁴⁵⁰ Тука треба внимателно

⁴⁴⁵ Михаило Војводић, *Стојан Новаковиќ и Владимир Карић*, с. 109.

⁴⁴⁶ *Граѓа*, т. V, кн. 2, док. 73, Белград 9 април 1891, с. 199.

⁴⁴⁷ М. Војводић, *Преговори Србије и Грчке о Македонији*, с. 26.

⁴⁴⁸ Славенко Терзић, *Конзулат Краљевине Србије у Битољ (1889-1897)*, с. 338.

⁴⁴⁹ М. Војводић, *Преговори Србије и Грчке о Македонији*, с. 27.

⁴⁵⁰ *Граѓа*, т. V, кн. 2, док. 211, Атина, 8 октомври 1891, с. 439.

да се прифатат изјавите на грчкиот политичар. Делијанис можеби имал некакви симпатии кон Србија, но на теренот работите се одвивале поинаку. Тоа особено се однесувало на настаните во Скопје, поточно проблемите околу црквата Свети Спас. Во времето кога во Атина пристигнал новиот српски пратеник, во Скопје дошол новиот грчки конзул, Пападопулос, кој го заменил Струнарис,⁴⁵¹ познат по своето противење на српските аспирации во Скопје. Набрзо по пристигнувањето во Скопје, Пападопулос се сретнал со својот српски колега, Кариќ, кој од своја страна не ја криел разочараноста од однесувањето на претходниот грчки конзул. Новоименуваниот грчки конзул се согласил со Кариќ, нагласувајќи ја самоволноста на Струнарис, кој наводно работел спротивно на владините инструкции и погрешно ги толкувал министерските наредби. Во својот извештај до Белград по повод овие ставови на Пападопулос, Кариќ го искажал своето неверување во нив.⁴⁵² Многу брзо овој негов сомнеж ќе биде потврден. Освен во Скопје, грчкиот пратеник во Цариград, Маврокордатос, известувал и за српско дејствување во Пелагонија кое, според неговото размислување, било опасно за грчките интереси.⁴⁵³

Грчката дипломатија, очекувано, постојано е активна на теренот во Македонија. Нејзините дипломатски претставници постојано испраќале исцрпни извештаи за тоа што се случувало во оваа османлиска област и паралелно со нив нуделе свои решенија за засилување на позицијата на елинизмот во Македонија. Грчкиот конзул во Солун, во еден свој извештај од 16 јануари 1892 година, ја нагласил потребата за поголемо ангажирање на учителите во грчките училишта на политички план со единствена цел – засилување на елинизмот, бидејќи нивните активности, според конзулот, биле само на образовно поле.⁴⁵⁴ Темпото со кое биле формирани нови пропагандни здруженија можеби било помало во однос на минатото, но не престанало. Со цел да се подобри позицијата на елинизмот во Лангада било формирано здружението „Филопроодос“ – името на здружението ја открива идеологи-

⁴⁵¹ *Γραία*, т. V, кн. 2, док. 219, Скопје, 17 октомври 1891, с. 455.

⁴⁵² Исто, с. 456.

⁴⁵³ Σοφία Ηλιάδου – Ταχού, *Τα Βαλκάνια στη διη των εθνικιστικών αντιπαραθέσεων*, Θεσσαλονίκη, 2004, с. 313-314.

⁴⁵⁴ Ε. Μπελια, *Εκπαίδευση*, с. 126.

јата на тие што ја проповедале – заедничкото потекло и националната чистота се сметале за „прогресивен настан“.⁴⁵⁵

Да се навратиме на првите впечатоци на Ѓорѓевиќ од Атина. Самиот во една своја книга напишал дека неговата работа во Атина била сизифовска.⁴⁵⁶ Намената на праќањето на српскиот пратени во Грција била продолжување или поточно обновување на преговорите помеѓу двете земји. Меѓутоа грчкиот министер за надворешни работи, според искажувањето на Ѓорѓевиќ, на почетокот од неговиот престој во Атина, едноставно избегнувал секаков „дури и академски разговор со мене за каква било спогодба во врска со Македонија“.⁴⁵⁷ Дури и во моментот кога била начната таа тема одговорот на Делигеоргис бил мошне отсечен, па дури и недипломатски, поточно ниту Грците, ниту Србите можеле нешто да направат во Македонија сè додека османлиските власти им одат на рака на Бугарите.⁴⁵⁸ Најверојатно ваквото однесување на грчките политичари влијаеле на ставовите на српскиот дипломат во однос на можноста за постигнување договор со Грците. Ѓорѓевиќ во едно писмо до својот претпоставен во Белград запрашал дали било достоинствено Србија со сила да бара едно пријателство од страна што толку малку излегува во пресрет на српските интереси.⁴⁵⁹ Српскиот пратеник бил во право, но интересите на неговата земја наложувале тој да остане во грчката престолнина.

Грчката дипломатија по доаѓањето на Ѓорѓевиќ во Атина не стоела со скрстени раце. Тогашниот грчки премиер, Делијанис, не бил многу расположен за поблиска соработка со која било балканска земја, во однос на остварувањето на грчките аспирации, но тоа не значело дека Делијанис целосно бил затворен кон било какви контакти со другите балкански држави. Така, еден месец по пристигнувањето на Ѓорѓевиќ во грчката престолнина, грчката влада го испратила Метаксас во Белград, како нов претставник на Грчкото кралство.⁴⁶⁰ Најверојатно, грчкиот премиер

⁴⁵⁵ А. Каракасиду, *Полиња жито*, с. 104.

⁴⁵⁶ Владан Ѓорђевиќ, *Србија и Турска*, Београд, 1928, с. 61.

⁴⁵⁷ Исто.

⁴⁵⁸ Исто.

⁴⁵⁹ *Граѓа*, т. V, кн. 2, док. 250, Атина, 10 декември 1891, с. 523-524.

⁴⁶⁰ Dimitrije Djordjević, *La société "L'Aliance des peuples des Balkans" en Serbie en 1890-1891*, *Balkan Studies*, , 4/2, Thessaloniki, 1963, p. 146.

сакал да има информации од прва рака од српската престолнина, како што имала српската влада од Атина, по доаѓањето на Ѓорѓевиќ. Во крајна линија Метаксас бил вешт и искусен дипломат.

Српскиот пратеник во Атина, согласно целта на мисијата што му била доверена, морал да воспостави контакти со грчките политичари. Делијанис не бил наклонет кон постигнување некаков договор со Србите, но во Атина постоеле и политичари кои биле расположени за соработка. Во таа насока, Ѓорѓевиќ остварил средба со лидерот на опозицијата, Трикупис. Средбата не била остварена само од куртоазија, туку и заради сè поочигледната можност да дојде до промена на владата во Атина. Позната била наклонетоста на Трикупис, во овој период, за соработка со другите балкански народи во насока на остварување на грчките аспирации, ако истата не е штетна по интересите на елинизмот. Неодминливо прашање во разговорите помеѓу Трикупис и Ѓорѓевиќ била и можноста за завршување на преговорите кои биле започнати помеѓу пратениците на двете држави во Цариград.⁴⁶¹ Оптимизмот бил присутен и кај Трикупис и кај српскиот пратеник. Имено, двајцата соговорници го искажале своето уверување во можноста за брзо завршување на разговорите и постигнување на договор. Спротивното очекување би било изненадување, иако преговорите, кога се одвивале, одеа многу тешко.

Српскиот пратеник, како една од своите задачи во грчката престолнина, ги следел и написите во грчките весници. Интересот на Ѓорѓевиќ го привлечла една статија објавена во атинскиот весник „Етники“, во која се советува Трикупис, наместо да оди во Белград и Софија, да ги подобри односите со австрискиот и со рускиот амбасадор во земјата. Според авторот на текстот, сите држави во регионот зависат од Големите сили и нема целесходност од каква било Балканска федерација.⁴⁶² Во однос на Македонија авторот на статијата ја повторува грчката теорија за трите зони во оваа област, од која за првата се наведува дека била српска, зошто населението говорело јазик сличен на српскиот, но за разлика од претходно искажаните ставови за спорноста на средната зона, во „Етники“ се наведува поволноста за грчката работа во таа зона, бидејќи српско-бугарскиот судир ја овозможувал.

⁴⁶¹ Владан Ѓорѓевиќ, *Србија и Грчка*, с. 82

⁴⁶² *Граѓа*, т. V, кн. 2, док. 230, Атина, 5 ноември 1891, с. 480

Додека Ѓорѓевиќ ги испитувал можностите за продолжување на грчко-српскиот дијалог во Атина, грчката влада постојано добивала информации од својот претставник во Белград за српските аспирации во Македонија. Така, во еден извештај на Метаксас до Министерството за надворешни работи е направена анализа на српските аспирации врз основа на научните прилози на некои српски интелектуалци.⁴⁶³ Карактеристичен е детаљниот опис на ставовите на српските интелектуалци, особено кога биле во прашање територијалниот обем на аспирациите, особено на оние до реката Бистрица, нивната историска поткрепа и бројноста на населението што е означено. Метаксас не пропуштил да напомене кога започнува да се користи терминот Стара Србија и од која причина. Поимот Стара Србија, нагласува Метаксас, започнал да се користи по формирањето на автономното српско кнежество и ги означувал териториите на старото српско кралство што останале под османлиска власт. Со други зборови, овој поим можел да опфаќа области во Македонија кон кои Грција имала аспирации. Атина тоа го знаела од порано, но во моменти кога во грчката престолнина имало српски пратеник, дојден со цел да ги продолжи преговорите со Србија околу одредувањето на граничната линија на интересните сфери, добредојдени биле сите информации и анализи со цел подобро да се процени потребата од продолжување на преговорите или пак да се заземе подобра позиција, доколку тие продолжат. Метаксас, во својот извештај, се задржал и на географијата на Владимир Кариќ, кој тогаш бил српски конзул во Скопје. Тој детаљно опишувал сè што би можело да биде во грчки интерес. Тоа особено се однесува на крајните граници, на како што пишува Метаксас, српска Македонија. Тие одеа сè до Костур.⁴⁶⁴ Најверојатно грчкиот дипломат посветил внимание на напишаното од Кариќ, заради дипломатската позиција на последниов.

Слично, како и во 1885 година, владата во Атина побарала од своите конзули во Македонија да изготват извештаи за можната гранична линија, што би се барала во преговорите со Србите. Грчкиот конзул во Солун, Докос, изготвил една поопширна ана-

⁴⁶³ ΑΥΕ/Β', 1892, Προσβιας Βουκουρεστιου + Βελιγραδω, ;. 27, εν Βελιγραδι, 20 Ιανουαριου 1892.

⁴⁶⁴ Исто.

лиза во која ги опфаќа и оние делови на Македонија што не биле под негова јурисдикција. Според него, Србите отвориле конзулат во Солун, иако во градот и во околината немало српско население.⁴⁶⁵ Активностите на Србите, нагласува Докос, најмногу биле концентрирани во реоните северно од Битола, особено околу Кичево, Дебар и Охрид. Тоа не значи непостоење активности и јужно од Битола. Така, Србите отвориле книжарница во Воден и таа била контролирана од страна на српскиот конзул во Битола. Грчкиот конзул во Солун повикувал на внимателност во однос на македонското прашање, со цел да не бидат изневерени грчките надежи. Пправејќи опширна анализа на српската позиција во поголемиот дел од Македонија, тој го дава своето мислење за линијата на разграничување, што требала да почне од Струга и да се движи северно од Битола, оставајќи го Прилеп на Србите, а Мариово на Грците, оттука да продолжи кон Демир Капија, при што малите места Кавадарци и Неготино би ги добиле Србите, но затоа пак Струмица, Мелник и Неврокоп морале да останат во грчката зона.⁴⁶⁶ Воочливо е скоро целосното поклопување на линијата на Докос со онаа што беше усвоена во Атина на почетокот на осумдесеттите години на XIX век. За разлика од неговиот став околу линијата на разграничување, грчкиот конзул во Скопје бил многу порадикален. Имено, Пападопулос ѝ советува на владата во Атина, во преговорите со Србите, да се бара граница на Шар Планина.⁴⁶⁷ Својот став тој го правдал со стратегискиот интерес на Грција како политички така и трговски.

Владата на Делијанис соочена со големи економски проблеми, кои очигледно не можеле да бидат решени, поднела оставка. Нов премиер станал Константинос Константопулос, а министер за надворешни работи Леонидас Мелетопулос. Промената на владите во Грција не значело и промена на однесувањето на грчките дипломатски претставници. Дејствувањето на грчкиот конзул во Скопје предизвикувало реакција на српската влада. Светиот Синод на Цариградската патријаршија на една седница, одржана на 11 април 1892 година, решил да биде дозволена словен-

⁴⁶⁵ ΑΥΕ/Β', Πρεσβιας Κωνσταντινουπολι, α 60, Θεσσαλονικη, 19 φεβρουαριου 1892.

⁴⁶⁶ Исто.

⁴⁶⁷ ΑΥΕ/Β', Πρεσβιας Κωνσταντινουπολι, α. 59, Σκοπια, 14 μαρτιου 1892.

ска богослужба во црквата „Свети Спас“ во Скопје. Тоа не било спроведено и затоа владата на Пашиќ му наложила на Ѓорѓевиќ да побара од грчката влада да влијае кај својот конзул во Скопје, кого го сметала за најодговорен за организирањето на отпорот на прогрчките кругови во градот кон одлуката на Патријаршијата.⁴⁶⁸ Однесувањето на Пападопулос било и тема на разговор на службеникот во грчкото министерство за надворешни работи, Разис и српскиот пратеник во Атина, кој се жалел на однесувањето на грчкиот конзул во Скопје. Разис не ја негирал можноста од претерување на грчкиот конзул во Скопје, но во отсуство на министерот Мелетопулос, тој не можел да даде никакви ветувања.⁴⁶⁹ Многу брзо ќе дојде до средба помеѓу грчкиот министер за надворешни работи и Ѓорѓевиќ, на која Мелетопулос ќе го правда својот конзул во Скопје со неговата немоќ, кога се работи за прашања што зависат од Патријаршијата и интересите на тамошната грчко-влашка заедница.⁴⁷⁰ Мелетопулос не заборавил да ја нагласи поголемата бројност на патријаршиската општина, која имала 150, додека Србите вкупно имале 10 до 15 семејства. Ѓорѓевиќ не можел да се согласи со бројките што ги изнел грчкиот министер, и запрашал дали само за 10 до 15 семејства Патријаршијата би држела словенска богослужба до пред две години.⁴⁷¹ Мелетопулос, според пишувањето на српскиот пратеник, признал дека Скопје не било во грчката сфера на интерес во Македонија и ветил праќање на инструкции до Пападопулос за „попомирлив однос кон Србите“, а истото ќе биде направено и до грчкото пратеништво во Цариград под чија јурисдикција потпаѓал конзулатот во споменатиот македонски град.⁴⁷² Кога веќе го споменав прашањето за односот на грчкиот конзул во Скопје, треба да се нагласи дека тоа не било случајно и без поддршка на грчката дипломатија, а тоа Мелетопулос, несакајќи, го признал. Истото се однесувало и за другите градови во Македонија, како Битола или Солун. Грчкиот пратеник во Цариград, како што претходно забележавме, праќал извештаи до атинската влада во кои пишувал за

⁴⁶⁸ Михаило Војводиќ, *Стојан Новаковиќ и Владимир Кариќ*, с. 156.

⁴⁶⁹ В. Ѓорѓевиќ, *Србија и Грчка*, с. 156-157.

⁴⁷⁰ Исто, с. 168.

⁴⁷¹ Владан Ѓорѓевиќ, *Србија и Турска*, с. 64.

⁴⁷² В. Ѓорѓевиќ, *Србија и Грчка*, с. 169.

српските акции во Македонија. Така, во еден свој извештај до грчкото министерство за надворешни работи од 1 март 1892 година, во кој се говорело за српските барања за отворање училиште во Солун и позитивното расположение на тамошниот патријаршки митрополит по тоа прашање, Маврокордатос напишал дека му рекол на Патријархот дека таквото однесување било наивно.⁴⁷³ Во еден друг свој извештај, од 7 март 1892 година, Маврокордатос повторно пишувал за нова своја средба со Патријархот, на која повторно ги изнел своите забелешки за дејствувањето на Србите, пред сè во Скопје и во Битола.⁴⁷⁴ Треба да се спомене дека Патријархот имал подруго мислење од грчкиот дипломатски претставник во Цариград. Затоа може да претпоставиме дека српските сомневања за дејствувањето на Пападопулос најверојатно биле точни. Во овој разговор учествувал и споменатиот Разис, кој изнел едно интересно мислење. Според него, за проблемите околу црквата „Свети Спас“ и сличните на нив, многу полесно би се разговарало кога Грците и Србите би се спогодиле за сферите на интересите.⁴⁷⁵

Во Грција било традиција разни здруженија или пак личности, што не биле секогаш блиски до владата, да се занимаваат со грчките национални аспирации и да водат разговори на таа тема со претставници на странските мисии во Атина. Така, ректорот на атинскиот универзитет, Павлос Јоанос, кој бил родум од Македонија, во разговорот со српскиот пратеник, ја нагласил потребата од постигнување спогодба помеѓу Атина и Белград и ја отворил можноста Битола да потпадне во српската интересна зона.⁴⁷⁶ Ѓорѓевиќ, како искусен дипломат не сакал да навлегува во подетални разговори со ректорот и во својот одговор преговорите им ги оставил на официјалните лица. Ѓорѓевиќ, може да претпоставиме, се надевал на уште една промена на власта во Атина.

На почетокот на јуни 1892 година во Атина доаѓа до промена на власта и враќање на Трикупис на чело на владиниот кабинет. Трикупис, уште на почетокот, сакал да покаже активност во поглед на надворешната политика, бидејќи, според неговото

⁴⁷³ Σ. Ηλιαδου – Ταχου, Τα Βαλκανια στη δινη, σ. 317-318.

⁴⁷⁴ Исто, σ. 318-321.

⁴⁷⁵ В. Ѓорѓевиќ, *Србија и Турска*, с. 64.

⁴⁷⁶ В. Ѓорѓевиќ, *Србија и Грчка*, с. 179.

уверување, не смеело да се губи време и супериорноста на грчката морнарица морала веднаш да се искористи.⁴⁷⁷ Меѓутоа, уште на почетокот на неговото претпоследно раководење со грчката влада се соочил со една непријатна најава. Лондонскиот весник „Тајмс“, објавил една вест за можно поврзување на бугарските железници со османлиските и тоа кај Деде Агач и Драма⁴⁷⁸, а понатаму линијата би водела кон Солун. Грчките весници, веднаш, реагирале на веста со пишување и коментари за опасностите што ова поврзување ги носело за елинизмот, а и јавното мислење започнало да реагира. Трикупис не чекал да пројде време и презел мерки, пред сè, за испитување на вистината за написите околу можноста за османлиско-бугарско железничко поврзување. Едноставно, тој се плашел Бугарите да го добијат тоа што тој со години не успеваше да го добие – железничко поврзување со Османлиската држава. Одговорот на грчкиот конзул од Солун воопшто не бил поволен. Докос ги потврдил информациите за наводната можност за железничкото поврзување помеѓу Бугарија и Османлиската држава, а исто така го информирал грчкиот премиер за своите сознанија околу констатацијата на Паул Краусе за неисплатливоста на проектот за поврзување на османлиските со грчките железници.⁴⁷⁹ Во Грција овие информации предизвикале голема загриженост – „Не е потребно да се каже дека овие вести го алармирале грчкото министерство за надворешни работи, кое беше свесно за разурнувачките политички импликации на националната борба во Македонија“.⁴⁸⁰ Сепак, за среќа на грчките интереси, османлиското воено министерство не сакало железничко поврзување не само со Грција, туку ниту со Бугарија. Ниту едната ниту другата балканска земја, не беа сметани за пријателски од страна на османлиските власти.

Доаѓањето на Трикупис на чело на грчката влада создаде поволни услови во кои можело да се разговара за главната цел на мисијата на Ѓорѓевиќ во Атина, а таа била склучување на спогодба за интересните сфери во Македонија.⁴⁸¹ Надежта за конечниот

⁴⁷⁷ ДАРМ, м-165, Monson-Salisbury, Brussels, 26 june 1892, FO 32/639.

⁴⁷⁸ ДАРМ, м-102, Fe-il ministro degli affari esteri, Atene, 24 giugno 1892, ASMAE.

⁴⁷⁹ В. Gounaris, Greco-turkish, p. 324.

⁴⁸⁰ Исто.

⁴⁸¹ С. Терзић, *Србија и Грчка*, с. 334.

договор била голема, а една од целите била „да ја пропагираат идејата дека во Македонија постојат само Срби и Грци“.⁴⁸² Задоволство од повторното доаѓање на Трикупис на чело на атинската влада и неговата желба за преговори со Србите изразил и српскиот премиер Никола Пашиќ во разговорот за грчкиот пратеник во Белград, Метксас.⁴⁸³ Најголемиот застапник за водење преговори со Грција, Стојан Новаковиќ, кој имал редовна преписка со Ѓорѓевиќ, бил охрабрен од победата на Трикупис.⁴⁸⁴ Како што не известува Михајло Војводиќ, во оваа преписка, Ѓорѓевиќ го карактеризирал Трикупис како единствен грчки државник со европски манири.⁴⁸⁵

Меѓутоа разговорите ќе покажат колку желбите биле нереални. Тоа се видело уште на првата средба на Драгумис, новиот грчки министер за надворешни работи, со Ѓорѓевиќ. Имено, Драгумис се согласил со потребата за конечно спогодување за Македонија, но истовремено изразил сомнеж за користа на спогодбата, бидејќи нејзиното спроведување зависело и од Патријаршијата.⁴⁸⁶ Драгумис бил сосема во право, но исто така не може да се одбегне и фактот за влијанието на атинската влада врз Патријаршијата, иако не секогаш нивните односи биле на посакуваното ниво. Друг показател за сериозноста на разликите помеѓу двете земји во Македонија било континуираното грчко-српско недоразбирање во Скопје. За таа цел, Ѓорѓевиќ подготвил еден меморандум во кој патријаршискиот митрополит Методиј бил обвинет за дела кои отворале простор за дејствување на егзархискиот владика, Максим. Во поглед на скопското прашање, Трикупис го упатил Ѓорѓевиќ да се разговара со Драгумис.⁴⁸⁷ На средбата со српскиот пратеник, грчкиот министер за надворешни работи, како одговор на српските поплаки од дејствувањето на грчкиот конзул во Скопје, што според српските толкувања, било во нивната сфера, одговорил со можноста за изнесување на многу поплаки во однос на дејствувањето на српскиот конзул во Битола, што спо-

⁴⁸² L.S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, p. 552.

⁴⁸³ АҮЕ/В/3/1892, Μεταξας προς Δραγουμιη.

⁴⁸⁴ Михаило Војводиќ°, *Стојан Новаковиќ и Владимир Кариќ*, с. 148.

⁴⁸⁵ Исто.

⁴⁸⁶ В. Ѓорѓевиќ, *Србија и Грчка*, с. 196.

⁴⁸⁷ Исто, с. 204.

ред грчките видувања, било во грчката сфера. Значи, уште пред почетокот на официјалните преговори, за одредување на линијата за разграничување на интересните сфери, од Атина е даден сигнал за Битола. Драгумис ја истакнал потребата двете страни да се договорат за границата во Македонија, доколку Србите сакаат да ја имаат поддршката на Патријаршијата. Со овој став, грчкиот министер за надворешни работи, на некој начин, го потврдува влијанието на Атина врз Патријаршијата, но и го негира претходно даденото тврдење околу иднината на договорот за Македонија, кој зависел и од однесувањето на Патријаршијата.

Недоразбирањата и очигледните разлики помеѓу двете страни не биле пречка за почеток на преговорите. На 23 август 1892 година се одржала првата средба помеѓу Драгумис и Ѓорѓевиќ, на која, официјално, се разговарало за одредување на границата на интересните сфери во Македонија. Драгумис претставил една карта на Балканот, која според српските видувања, била најшовинистичка.⁴⁸⁸ Грчкиот министер не кажал ништо ново, освен што ја повторил старата линија на грчките аспирации во Македонија. Драгумис, изнел неколку барања според кои Битола, Струмица, Мелник и Неврокоп морале да останат во грчката зона, но истото се однесувало и на Прилеп и Крушево.⁴⁸⁹ Драгумис изразил подготвеност за отстапки кај Струга и Дебар. Ѓорѓевиќ реагирал на грчките предлози, со констатација за неможност од постигнување договор, доколку Грците инсистираат на таа линија. Меѓутоа, Драгумис му дал едно многу интересно објаснување на својот српски собеседник, според кое, во Битола немало многу Грци, Срби или пак Бугари, но затоа имало многу Власи, кои нели имале грчка свест, иако говорат влашки. И не само тоа. Драгумис го прашал српскиот пратеник, дали Белград би го повлекол својот конзул од градот, бидејќи многу ги налутил Грците, нудејќи помош кај Патријаршијата како компензација. Струмица пак, според исказите на грчкиот министер, била „булеварот на Серез“⁴⁹⁰ и доколку Србите претендираат на овој град, тогаш имале аспирации и кон Серез. Може да се забележи, без анализа, кол-

⁴⁸⁸ Исто, с. 210

⁴⁸⁹ Исто, с. 211

⁴⁹⁰ Исто, с. 212

кави биле разликите помеѓу двете држави во однос на одредување на линијата на интересните сфери во Македонија.

Во времето додека Ѓорѓевиќ чекал да започнат преговорите со Грците, во Србија дошло до промена на владата. Пашиќ бил заменет со Авакумовиќ. Набрзо, Ѓорѓевиќ добил два предлога од српската влада, според кои требало да побара во српската зона да влезат Неврокоп, Мелник, Струмица и Костур, како и да не отстапува за Струмица, Прилеп, Битола и Охрид.⁴⁹¹ Овие предлози биле искористени од страна на Ѓорѓевиќ.

Резултатите од првата средба на двајцата преговарачи се демант, на претераниот оптимизам, за можноста од постигнување брз договор помеѓу двете земји. Разликите нема да бидат пречка за продолжување на преговорите, како што не беа пречка ниту за нивното почнување. Драгумис и Ѓорѓевиќ се сретнале и на 5 ноември, но целта на разговорот не била да се одреди линијата, туку како да се продолжат разговорите, бидејќи грчкиот министер инсистирал на разрешница на политичките борби во Србија пред изборите, а Ѓорѓевиќ дополнил дека би било добро грчката влада да ја расчисти финансиската состојба на земјата. Поточно, двајцата повеќе се расправале отколку што преговарале.

Политичките афери во Османлиската држава, во кои биле вмешани грчките конзули и пропагандни друштва, веќе станале редовна појава. Битола, повторно, била местото во кое османлиските власти откриле нова активност на грчките здруженија, во која, на некој начин, делумно бил вмешан и тамошниот грчки конзул. Пелагонискиот митрополит заминал за Цариград, со цел, да даде објаснување за едно фатено писмо, во кое грчкиот конзул во Битола, Беџос, им се заблагодарува на митрополитот и на директорот на грчкото училиште во градот, Палијаракис, за нивниот придонес во зајакнувањето на позицијата на елинизмот во Македонија.⁴⁹² Меѓутоа, многу покомпромитурачки бил еден друг документ што доспеал во рацете на османлиските власти. Се работи за писмо од атинскиот Македонски силогос,⁴⁹³ во кое се бараат

⁴⁹¹ J. M. Јовановиќ, *Јужна Србија од краја XVIII века до ослобођења*, Београд, 1941, с. 102; С Терзиќ, *Србија и Грчка*, с. 336.

⁴⁹² *Британски дипломатически*, док. 113, Солун, 22 октомври 1892, с. 339.

⁴⁹³ Се работи за веќе споменатото Македонско братство за помош на бедните (Г. Модџ, *О Македоников аџав*, с. 135).

информации од митрополитот за можноста од организирање на, како што се вели, револуционерно движење во Македонија.⁴⁹⁴ Грците, слично како и при аферата Пихеон, тврделе дека писмата биле фалсификувани. Како изработувач на фалсификуваните писма го посочувале поранешниот училишен инспектор, Мавројани.⁴⁹⁵ Османлиските власти започнале со апсења, а меѓу приведените бил и Палијаракис. Тој, по потекло, бил Критјанин и имал учествувано во тамошното грчко движење.⁴⁹⁶ Оваа афера ќе остави големи последици по грчките пропагандни активности во битолскиот регион. Тие нема да бидат прекинати, бидејќи тоа би значело и уште поголемо заслабување на грчката позиција во овој дел од Македонија, но ќе бидат под силно османлиско набљудување.

При крајот на 1892 година продолжиле преговорите помеѓу Драгумис и Ѓорѓевиќ. Сега, српскиот пратеник му приложил една карта на шефот на грчката дипломатија, која се однесувала на можната гранична линија на сферите на интерес на двете држави во Македонија.⁴⁹⁷ Картата, всушност, била одговор на онаа на грчкиот министер од првиот состанок. Таа воопшто нема да му се допадне на грчкиот министер. Драгумис бил изненаден од српските аспирации, барем така се однесувал. Според него, таа не била направена врз база на етнографијата, бидејќи во српската зона бил вклучен и Костур. Одговорот на Ѓорѓевиќ бил уште понепријатен за грчкиот министер. Имено, според Ѓорѓевиќ, Грците го барале и Прилеп, но српските барања не се темелат на историјата, бидејќи тогаш би го побарале и Солун. Драгумис реплицирал со тврдење дека Србите тоа и го прават со отворањето на

⁴⁹⁴ *Британски дипломатически*, цит. док., Солун, 22 октомври 1892, с. 339.

⁴⁹⁵ Мавројанис не бил во добри односи со грчкиот конзул во Битола, заради односот на Беџос, кој пак успеал да издејствува интернирање на инспекторот во Грција. Меѓутоа битолскиот валија, Фаик-паша, успеал да го врати во градот. Како израз на благодарност кон валијата, но и одмазда кон грчката пропаганда, Мавројанис му ги дал наведените документи. (исто); Срскиот конзул во Битола во еден извештај, кој се однесува и на оваа афера, како главен виновник за неа го посочува грчкиот конзул, кој со своето однесување од „Мавројанис, голем борец на елинизмот, направил турски шпион“ (Крсте Битоски, *Дејноста*, с. 95).

⁴⁹⁶ *Британски дипломатически*, док. 114, Солун, 16 декември 1892, с. 342.

⁴⁹⁷ В. Ѓорѓевиќ, *Србија и Грчка*, с. 245.

нивни училишта во градот.⁴⁹⁸ Разговорот, наместо да стане процес на преговарање за одредување на линијата за разграничување на интересните сфери, повторно се претворил во расправија помеѓу двајцата преговарачи во која се споменувале разни економски и политички интереси на двете земји во Македонија, особено во Солун. Грчкиот министер, дури при крајот, му предложил на српскиот пратеник склучување трговски договор помеѓу двете држави „како Солун да е во српски раце“.⁴⁹⁹ Навистина, Драгумис се однесувал како Солун веќе да е во грчки раце, па можел да дава големи економски концесии на Србија. Како и да е, и овој разговор покажал невозможност од усогласување на аспирациите на двете држави во Македонија, нешто што уште пред почетокот на преговорите било јасно. Доколку договорот можел лесно да се постигне, тогаш немало да има поплаки на однесувањето на грчкиот конзул во Скопје или пак на однесувањето на српскиот конзул во Битола. Овој разговор не значи и крај на преговорите, иако на 19 јануари 1893 година грчката влада официјално ги отфрла српските предлози.⁵⁰⁰ Сепак, крајот на веќе неуспешните преговори се насирал. Тоа може да се види и од ставот на Драгумис, изнесен во едно писмо до грчкиот пратеник во Цариград, Маврокордатос, во кое се наоѓал и меморандумот на Ѓорѓевиќ. Во ова писмо Драгумис нагласил дека таквите српски претензии во Македонија ја прават невозможна согласноста помеѓу двете земји.⁵⁰¹ Откако Маврокордатос го разгледал српскиот меморандум, во одговорот до Министерството за надворешни работи, констатирал непостоење можност за договор со Србите за македонското прашање.⁵⁰² Патот кон завршување на преговорите, без постигнување договор, бил отворен.

Драгумис, во март 1893 година му предложил на Ѓорѓевиќ да продолжат со разговорите, без притоа да најави отстапки од грчките барања, што тој му ги изложил на српскиот пратеник во 1892 година, кој од своја страна се обврзал, само да ѝ го соопшти

⁴⁹⁸ Исто, с. 246

⁴⁹⁹ Исто, с. 249

⁵⁰⁰ Driault Edouard et Lheritier Michel, *Histoire diplomatique*, p. 292.

⁵⁰¹ АҮЕ/В/19.1.1893/ Δραγουν,ης προς Πρεσβεια Κωνσταντινοπολεως.

⁵⁰² АҮЕ/В', Πρεβεια Κωνσταντινοπολι, α.61, Κωνσταντινοπολι, 5.2. 1893.

на белградската влада барањето на грчкиот министер.⁵⁰³ Така, завршуваат преговорите помеѓу овие двајца дипломати. Ѓорѓевиќ ќе остане во Атина уште извесен период, но нема да има позначајни активности, во поглед на договор помеѓу двете држави, за одредување на линијата за разграничување на интересните сфери во Македонија.

Паралелно со преговорите помеѓу Драгумис и Ѓорѓевиќ, во Србија се случувала голема политичка криза, која имала влијание на грчкото однесување, поточно избегнување на преземање обврска за постигнување на спогодба со Србите околу поделба на Македонија на интересни сфери. На почетокот на јуни 1892 година починал еден од регентите, генералот Коста Протиќ. Неговата смрт означила почеток на една поголема политичка криза во Србија.⁵⁰⁴ Ниту изборите одржани на 25 февруари 1893 година не ја решиле кризата.⁵⁰⁵ Јазот помеѓу Пашиќ и Ристиќ бил голем за едноставно решение. Тогаш, сè уште малолетниот Александар Обреновиќ, кој имал седумнаесет години решил да ја преземе работата во свои раце. Тој на 1 април 1893 година ги повикал во својот дворец, регентите и министрите во српската влада. На вечерата тој едноставно им соопштил дека тие мора да поднесат оставки и дека се уапсени.⁵⁰⁶ Овој државен удар означил, почеток на еден период во српската политика каде главниот збор го имал кралот Александар Обреновиќ. Оваа политичка криза во Србија ја ограничила надворешната политика на Србија,⁵⁰⁷ барем кога е во прашање договорот со Грција за поделба на Македонија на интересни сфери.

Сметаме дека е интересно да се спомене едно размислување на американскиот историчар Ставријанос за неуспехот на мисијата на Ѓорѓевиќ во Атина. Грчката влада, според Ставријанос, се плашела дека склучувањето сојуз со Србија би ги доближило Османлиската империја и Бугарија и затоа не го прифатила сојузот.⁵⁰⁸ Во таа насока, овој историчар го гледал и барањето на атин-

⁵⁰³ В. Ѓорѓевиќ, *Србија и Грчка*, с. 262.

⁵⁰⁴ Слободан Јовановиќ, *Влада Александра Обреновића*, кн. 1, Београд, 1934, с. 298.

⁵⁰⁵ Исто, с. 325-338.

⁵⁰⁶ Исто, с. 339-342.

⁵⁰⁷ Михајло Миноски, *Македонија и Србија (1878-1944)*, Скопје, 2010, с. 70.

⁵⁰⁸ L.S. Stavrianos, *Balkan Federation*, p. 135.

ската влада териториите јужно од линијата Битола, Крушево, Прилеп, Струмица, Мелник и Неврокоп да бидат сметани за грчка зона на интерес. Тоа, според него, владата во Атина го направила со цел да ги обесхрабри Србите на понатамошни преговори.⁵⁰⁹ Оваа констатација на Ставријанос не е далеку од вистината, но тука треба да се додаде фактот дека споменатата линија претставувала услов без кој грчките влади не сакале да слушнат за склучување на сојуз со некоја балканска земја.

Неуспехот на преговорите помеѓу Горѓевиќ и Драгумис не останале без реакции. Во Грција, во јавноста која порано, можеби, имала симпатии за Србите, полека се создавал впечаток дека Србите не биле поразлични од Бугарите. Во влијателниот весник „Акрополис“ било забележано дека покрај Скопје и Солун, Србите постепено ќе ја бараат и Битола.⁵¹⁰ Во Србија, исто така, се појавил текст во кој било нагласено дека српската страна тешко можела да постигне договор со Грците околу поделба на Македонија на интересни сфери. Поранешниот српски конзул во Скопје, Владимир Кариќ, кој лично го видел и почувствувал на терен грчкото однесување, во 1893 година ја објавил книгата „Србија и Балкански сојуз“. Според него, Србите требале да се приближат кон Бугарите. Тој се залагал за создавање на еден поширок балкански сојуз каде Грците би морале да соработуваат со цел да не останат осамени.⁵¹¹ Нема никакво сомнение дека овој став на Кариќ произлегувал од неговото согледување за односот на Грците на теренот, но и од личното разочарување.

Ставовите и стравовите на грчките политичари во однос на можноста Македонија да биде изгубена за Грција беа засилени со извештаите на нивните конзули од теренот. Така конзулот од Солун, Докос, во еден свој извештај помошта на османлиската влада на бугарската пропаганда ја посочува како една од главните причини за сè послабите грчки позиции во Македонија.⁵¹² Тој не пропуштил да ја посочи и послабата помош за грчките пропагандни активности, која во последно време пристигнувала од Атина, како резултат на економските проблеми. Не само Докос,

⁵⁰⁹ Исто, p. 135-136.

⁵¹⁰ Βασίλης Γουναρης, *Та Βαλκανια*, σ. 405.

⁵¹¹ С Терзић, *Србија и Грчка*, с. 342.

⁵¹² Σ. Βουρη, *Πηγες*, ε. 45, σ. 243.

туку и други забележувале, но и обвинувале за скратувањето на помошта, која атинската влада ја праќала на разните грчки пропагандни здруженија во Македонија, а и во другите делови на Османлиската држава. Тоа било причина новиот грчки министер за надворешни работи, Кондоставлос, да испарати писмо до Маврокордатос во Цариград со цел да се оправда. Според него, прва причина за послабата помош од Атина беше финансиската и економската криза во Грција.⁵¹³ Затоа владата во Атина не можела да одговори на потребите на грчката пропаганда. Кондоставлос бил во право. Сепак и тој, како и Докос, ја потенцира политиката на сулатновата влада, но и промената на однесувањето на Големите сили кон Грција, и тоа во негативен правец.⁵¹⁴ Тоа беше еден од начините барем делумно да се оправда сопствената немоќ.

Причината за помалите субвенции, праќани од Атина до грчките пропагандни здруженија во Османлиската држава, била големата економска криза во Грција, каква што државата немаше доживеано од нејзиното основање. Тоа беше цената на скапите проекти и реформи, спроведувани од страна на Трикупис. Никулците на економските проблеми на државата се појавија уште во 1892 година, кога Франција, најголемиот увозник на грчкото грозје, донесе решение да ги ограничи увозот на најизвозуваниот грчки производ. Тоа не можеше да не предизвика големи економски проблеми на малата балканска држава, зависна од извозот, но и од странските кредити. Следната 1893 година, грчката држава не можеше економски да функционира. Имено, нејзината задолженост беше огромна, а каматата на долгот достигна 70 %⁵¹⁵. Трикупис се најде во исклучително тешка ситуација. Неговата политика за економско зацврстување на државата, како предуслов за остварување на нејзините територијални аспирации, несомнено, доживеа колапс. Трикупис веќе не можеше да раководи со земјата. Тој во август 1893 година поднесува оставка на премиерската функција, но економските проблеми во Грција нема да можат да бидат решени за подолг временски период. Токму тоа било шанса за Трикупис да се врати на чело на грчката влада и тој тоа успева да го направи тоа кон крајот на октомври 1893 година.

⁵¹³ Σ. Βουρη, *Πηγεσ*, ε. 46, σ. 250.

⁵¹⁴ Исто, с. 251-252.

⁵¹⁵ Κ. Βακαλοπουλου, *Νεολληνικη*, σ. 290.

Меѓутоа, единственото што можеше да стори беше признавање на економската неспособност на неговата држава. Тој на почетокот на декември пред грчкиот парламент објавил банкрот на државата⁵¹⁶, кој всушност на некој начин беше и спас за грчката држава, бидејќи банкротот значеше и избегнување на обврските за исплата на кредитите. Потегот на грчкиот премиер не бил добро прифатен од страна на странските дипломати. Тоа беше логично да се очекува со оглед на фактот од каде доаѓаа кредитите. Грчкото избегнување на исплаќање на кредитите нема да биде заборавено од страна на западните држави, кои беа главни кредитори на малото балканско кралство. Тие ќе чекаат поволен момент за да си ги вратат сопствените средства.

Економските проблеми на државата мораа да се одразат на дејствувањето на грчката дипломатија, но и на позицијата на елинизмот воопшто. Бугарија тоа добро го знаеше и го искористи. Имено на 12 април 1894 година, по извесен период на притисок од страна на егзархот Јосиф и бугарската влада, Портата донесе решение за давање берати на егзархиските митрополити за градовите Велес и Неврокоп.⁵¹⁷ Решението на Портата предизвика реакција во Грција. Грчкиот печат, како и многу пати порано, започнал да пишува за опасноста по грчките интереси заради давањето на бератите на бугарските митрополити што ги оценил како уште еден османлиски удар на патријаршиските привилегии. Атинскиот весник "Messenger d'Athenes" отишол најдалеку во своите оценки за негативните последици од настанот во Македонија. Според авторот на текстот давањето на бератите за Велес и во Неврокоп имале исти последици како и битката кај Хајронеја.⁵¹⁸

Грчката влада, исто така, реагираше на давањето на бератите. Таа ќе се обиде да добие поддршка од британската влада⁵¹⁹, а нејзиниот пратеник во Цариград беше ангажиран околу анимација на грчката заедница во Македонија, која требаше да испраќа петиции против бугарските митрополити.⁵²⁰ Грчките конзули во

⁵¹⁶ В. Ѓорђевиќ, Србија и Грчка, с. 291.

⁵¹⁷ С. Димевски, *Историја*, с. 588.

⁵¹⁸ ДАРМ, м-102, Di Cariati-Blani, Atene, 5 maggio 1894, ASMAE.

⁵¹⁹ Нина Дюлгерова, *Българският национален въпрос в политиката на Русия и Австро-Унгарија 1894-1903*, Софија, 1994, с. 49.

⁵²⁰ ДАРМ, м-92, Cambone-Perier, Pera, 1 mai 1894, AMAE, Turquie, v. 516.

Македонија пак се ангажираа да организираат протести во некои македонски градови, секако со помош на локалните патријаршиски органи. Такви демонстрации беа одржани во Серес, а во Солун, покрај демонстрациите, бил посетен и тамошниот валија кому што му била поднесена петиција во која се бара егзархиските митрополити да носат различна облека од патријаршиските.⁵²¹ Овој предлог, за кој што веќе стана збор, бил изнесен и од страна на Трикупис во неговиот разговор со британскиот пратеник во Атина, Егертон, како реплика на забелешката на Британецот за правната подлога⁵²² на издадените берати. Истиот предлог го изнел и грчкиот министер за надворешни работи, Стефану, во разговорот со српскиот пратеник во Атина, Апостоловиќ. Целта на разговорот била да се утврдат можностите за заедничко дејствување во Македонија по доделувањето на новите берати на егзархиските митрополити.⁵²³ За разлика од 1890 година, грчката влада сметала дека работата околу бератите е завршена и затоа треба да се посвети внимание на облеката на егзархиските митрополити во Македонија, која требала да биде различна од онаа на патријаршиските. Всушност, грчките политичари немале големи илузии во однос на успехот на нивната дипломатска кампања.⁵²⁴ Дејствувањето на бугарската пропаганда во Македонија повторно ги доближи Атина и Белград, но мора да се напомене дека проблемот во Скопје и понатаму останувал отворен⁵²⁵, иако српскиот конзул во градот се надевал на подобра соработка со новиот грчки конзул, Николау, бидејќи стариот, Пападопулос, бил непријателски расположен кон српските барања.⁵²⁶ Слично беше и порано, но нема да има промена во грчките ставови.

Во Атина на 22 мај 1894 година бил одржан првиот митинг по повод новите берати, во организација на здружението „Ели-

⁵²¹ ДАРМ, м-163, Blunt-Earl of Kimberly, Salonica, 13 may 1894, FO 78/4552.

⁵²² Егертон му рекол на Трикупис дека издадените берати се темелат на ферманот од 1870 година (ДАРМ, м-155, Egerton-Earl of Kimberly, Athens, 4 june 1894, FO 32/669).

⁵²³ ДАРМ, м-444, Апостоловиќ-Лозанићу, Атина, 2 маја 1894, ПО ФI, пов. 14.

⁵²⁴ ДАРМ, м-102, Fe-il ministro degli affari esteri, Atene, 26 maggio 1894, ASMAE.

⁵²⁵ ДАРМ, м-586, Станковиќ-Лозанићу, Скопље, 23 априла 1894, ППО ФVII, н. 151.

⁵²⁶ ДАРМ, м-586, Станковиќ-Лозанићу, Скопље, 14 маја 1894, ППО ФVII, н. 191.

нисмос“, на кој професорот на атинскиот универзитет Неоклес Казазис одржал говор во кој го осудил однесувањето на Големите сили кон Грција.⁵²⁷ Тоа бил првиот митинг во организација на споменатото здружение⁵²⁸, кое во понатамошниот период ќе има значајна улога во дејствувањето на грчката пропаганда, не само во Османлиската држава, туку и во поважните европски држави. Здружението Елинисмос било формирано во ноември 1892 година, а неговиот статут бил објавен во „Службениот весник“ во септември 1893 година.⁵²⁹ Ова здружение, кое очигледно било националистичко, својата активност ја засилило кога на негово чело дошол познатиот професор на Правниот факултет во Атина, Неоклис Казазис во декември 1894 година. Во здружението членувале видни грчки интелектуалци и професори на Атинскиот универзитет, како што се: историчарот Павлос Каролидис, лингвистот Георгиос Хасидакис, филозофот Константинос Логотетис и др.⁵³⁰

Грчката влада, видовме, сметала дека работата со бератите била завршена. Сепак, одредени црковни кругови во Грција испратиле емисари во Македонија со цел да создадат одредени тензии, што подоцна би можеле да бидат искористени за добивање концесии.⁵³¹ Меѓутоа, овие активности веќе биле задоцнети и нема да дадат никакви резултати. Целиот случај со новите берати во Грција ќе заврши со многу помали реакции во однос на оној од 1890 година. Единствена жртва ќе биде Цариградскиот патријарх, кој ќе биде принуден од страна на Светиот синод да поднесе оставка, како резултат на неговата неспособност да го спречи издавањето на бератите.⁵³²

Грчко-османлиските односи и покрај релативно мирната разрешница на случајот со доделувањето на двата нови берати на егзархиски митрополити во Македонија во текот на јуни 1894 година повторно биле ставени на искушение. Тогаш Критјаните по-

⁵²⁷ ДАРМ, м-444, Апостоловић-Лозанићу, Атина, 24 маја 1894, ПО ФП, пов. 17.

⁵²⁸ Θανος Αναγνωστοπουλος, Ο Νεοκλης Καζαζης και οι γαλλοι φιλελληνες στην περιοδο του μακεδονικου αγωνα, *Ο Μακεδονικος αγων*, σ. 263.

⁵²⁹ Ν. Μαρωνιτη, *Πολιτικη εξουσια και εθνικο ζητημα*, σ. 115.

⁵³⁰ Исто.

⁵³¹ ДАРМ, м-155, Egerton-Earl of Kimberly, Athens, 26 may 1894, FO 32/ 660.

⁵³² ДАРМ, м-155, Egerton-Earl of Kimberly, Athens, 9 november 1894, FO 32/ 660.

барале фискална реформа и наменување гувернер кој ќе биде христијан по вероисповед. Барањето за христијански гувернер било задоволено со наменувањето на Александрос Каратеодори-паша за валија на Крит, но токму тоа претставуваше причина за незадоволство на муслиманите на островот, од кои добар дел имаа грчко потекло, што кулминираше со убиства на грчкото население.⁵³³ Грците на островот, од друга страна, формирале комитет со задача да свика национално собрание. На тој начин, иако во тој момент не изгледало така, започнала криза, која по две години значително ќе влијае врз стабилноста на поширокиот регион.

Желбите и надежта на српскиот конзул во Скопје за подобра соработка со новиот грчки конзул во градот многу брзо се покажале како претерани, исто како и во случајот со Пападопулос. Николау, според извештај на неговиот српски колега, дури и на парастосот на покојниот руски цар, кој бил одржан во спорната црква „Свети Спас“, побарал тој да биде извршен и на грчки јазик, а откако тоа не му било исполнето, тој во своето обраќање по истиот повод се обратил на грчки јазик со цел „да покаже дека народот разбирал само грчки, но ни двајцата Грци што биле присутни не го разбрале бидејќи говорел на старогрчки јазик“.⁵³⁴ Дури и Цариградскиот патријарх во разговорот со српскиот пратеник во Цариград, Ѓорѓевиќ, вината за целата затегнатост во северниот македонски град ја префрлил врз грчкиот конзул.⁵³⁵ Нема сомнение дека Патријархот бил во право, бидејќи грчките владеејачки кругови го користеле Скопје како еден вид залог за српските аспирации кон јужните делови на Македонија, иако и улогата на институцијата која тој ја раководел не била занемарлива.

Помеѓу одредени кругови во Грција, особено во војската постоело незадоволство од однесувањето на грчките влади во однос на националното прашање. Токму тоа незадоволство во 1894 година ќе резултира со формирање на, првично, тајното нацио-

⁵³³ Dimitrije Djordjević, *Revolutions nationales des peuples balkaniques 1804-1914*, Beograd, 1965, p. 175.

⁵³⁴ ДАРМ, м-586, Станковић-Ђорђевићу, Скопље, 26 октобра 1894, ППО, Ф-VII.

⁵³⁵ ДАРМ, м-586, Ѓорђевић-Генералном Консулату Србије у Скопљу, Цариград, 18 септембра 1894, ППО, Ф-VII, н. 242.

налистичко здружение „Етници етерија“.⁵³⁶ Основачи на оваа организација биле офицерите на грчката армија Х. Солиотис, Петрос Ликудис и Александрос Софијанос, а многу брзо ним им се приклучиле и Дионисиос Стефанос, политичар и универзитетскиот професор Спиридон Ламброс.⁵³⁷ Приклучувањето на последниве било заради подобро политичко организирање на „Етници етерија“, која во спротивно би била само војничка организација. Пишувајќи за формирањето на „Етници етерија“, грчката историчарка Ники Маронити забележува дека идејата за формирање на оваа организација потекнала од Никостратос Каломенопулос.⁵³⁸

Нејзините членови биле импресионирани од организирањето на „Филики етерија“. Така, по примерот на „Филики етерија“ и во „Етници етерија“ имало посветување на новите членови и нивно заколнување во принципите и целите на Организацијата, а за оние што ќе застранеле биле предвидени казни. Всушност, „Етници етерија“ сакала да биде невидлива сила.⁵³⁹ Таа заложба многу брзо ќе биде остварена. Целта на оваа организација беше поврзана со територијалните аспирации на Грција и позицијата на елинизмот во некои османлиски области⁵⁴⁰, односно помош на Грците кои живееле таму, зачувување на нивната грчка свест и нивна подготовка, како и подготовка на грчката држава, за евентуална војна со Османлиската држава.⁵⁴¹ Кога говореле за Грци, под нив ги подразбирале сите оние христијани што биле под јурисдикција на Цариградската патријаршија. Доколку целите биле јасни, сепак се поставува прашањето која османлиска област имаше приоритет во дејствувањето на оваа грчка организација, која несомнено ќе остави длабок белег од своето постоење. Според американскиот историчар, Лангер главна цел на дејствување

⁵³⁶ Според Ставрианос, ова здружение било формирано во ноември 1894 година. (L.S.Stavrianos, *The Balkans*, p. 520). Неговото мислење го дели и Лангер. (William L. Langer, *The diplomacy of imperialism*, New York, 1956, p. 355). Грчкиот историчар Аспреас смета дека основите на организацијата се поставени во пролетта 1894 година. (Г. Ασπρεα, *Πολιτική*, σ. 216).

⁵³⁷ Г. Ασπρεα, *Πολιτική*, σ. 216.

⁵³⁸ Ν. Μαρωνίτη, *Πολιτική εξουσία και εθνικο ζήτημα*, σ. 105.

⁵³⁹ Исто, с. 217.

⁵⁴⁰ Κ. Vacalopoulos, *Modern history*, p. 202.

⁵⁴¹ Ε. Kofos, *Nationalism*, p. 30.

на оваа организација беше Македонија, каде што таа сакаше „да се спротивстави на бугарската организација“.⁵⁴² Еден друг американски историчар, Данкан Пери, смета дека оваа организација е формирана за да им парира на српските и на бугарските пропагандни активности во Македонија.⁵⁴³ Според грчкиот историчар К. Вакалопулос, оваа организација своето дејствување го базирала на процената на фактот дека поддршката на грчката влада на нивните сонародници во Македонија во тој период беше неадекватна.⁵⁴⁴ Има и други мислења кои на прво место во дејствувањето и во идеите на „Етници етерија“ го ставаат македонското прашање⁵⁴⁵, но и такви според кои прашањето на избор на дејствување во некоја османлиска област не беше само прашање на избор, туку на процена за дејствување според дадениот развој на настаните и условите.⁵⁴⁶ Значи, сепак постојат повеќе мислења кои како приоритет на дејствувањето на етеријата ја посочуваат Македонија. Настаните што ќе следат го потврдуваат тоа мислење. Исто така, кога компаративно ќе се земе предвид националниот состав на населението во Македонија, Крит и Епир, тогаш станува логично која османлиска област има предност во дејствувањето на оваа организација, а тоа е Македонија. И не само заради населението, туку и заради сè послабата позиција на елинизмот. Инаку дејствувањето на Етници етерија“ на османлиска територија било поделено на три географски круга на интерес: 1. Македонија; 2. Епир и 3. Крит.⁵⁴⁷ Во статусот на „Етници етерија“, кој бил објавен во 1896 година како цели на оваа организација биле наведени: 1) да се засили националното убедување во слободната држава и 2) да се охрабрат поробените браќа за очекуваното брзо ослободување.⁵⁴⁸ Појавата и дејствувањето на оваа организација многу брзо ќе ја доведе јужна Македонија во една не многу пријатна ситуација.

⁵⁴² Не нагласува која организација (W. L. Langer, *The diplomacy*, p. 355).

⁵⁴³ D. Perry, *The politics...*, p. 16.

⁵⁴⁴ K. Vacalopoulos, *Modern history...*, p. 202.

⁵⁴⁵ *Национално-освободителното движение на македонските и тракийските Българи*, т. 2, Софија, с. 215.

⁵⁴⁶ *Иστορια του ελληνικου*, σ. 99.

⁵⁴⁷ Исто.

⁵⁴⁸ N. Μαρωνιτη, *Πολιτική εξουσία και εθνικό ζήτημα*, σ. 105.

Додека „Етники етерија“ започнувала со својата дејност, од грчката политичка сцена замина Харилаос Трикупис. Тој, на почетокот на јануари 1895 година, поднесе оставка на местото претседател на грчката влада и со тоа завршува неговата политичка кариера. Овој политичар оставил голем белег на внатрешниот развој на државата. Резултатите што ги постигнал не одговарале на неговите амбиции и заложби за изградба на Грција како модерна европска држава. Неговите амбиции биле преголеми за една мала и релативно сиромашна балканска држава, но не може да се оспори неговата заслуга за остварување на многу проекти што на некој начин ја модернизирале државата, како на пример, изградбата на железничката мрежа, ископувањето на Коринтскиот канал. Исто така, Трикупис бил тој што посветил најголемо внимание на модернизирањето на грчката војска. Кога е во прашање Македонија, неговите ставови многу не се разликувале од оние на другите грчки политичари, но биле малку поумерени, односно во оваа османлиска област признавал делови кои, според неговите видувања, не биле грчки. Токму многу споменуваната линија на грчките аспирации во Македонија била изготвена во негово време, иако од етнолошки аспект и таа не беше реално. Декадата во која Трикупис бил главен на политичката сцена во Грција, повремено заменуван на премиерската функција во Грција од неговиот политички противник, Делијанис, не ги донела очекуваните резултати, иако патот кон осовременување на грчката држава бил отворен. Според Петрунина, економските реформи кои ги споведувала владата на Трикупис не дале резултати, туку скоро и ги уништиле државните финансии, а политиката на Делијанис за конфронтирање со османлиската држава кулминирала во 1897 година, кога тој бил премиер, со страшен и понижувачки пораз во војната со единствениот грчки сосед.⁵⁴⁹ Тоа е точно, но исто така проектот на Трикупис ги постави основите за модернизација на грчката држава и територијалното проширување што ќе се случат на почетокот на 20 век.⁵⁵⁰

⁵⁴⁹ Olga Petrunina, Byzantine dream of Athenian politicians (XIX-XX centuries), *The Journal of South-eastern European Studies*, issue 31/ 2017, Istanbul, 2019, p. 39.

⁵⁵⁰ Stathis N. Kalyvas, *Modern Greece. What everyone needs to know*, Oxford University Press, 2015, p. 64.

ЗАКЛУЧОК

Пишувањето на темата за грчката балканска политика и Македонија во периодот кога на грчката политичка сцена доминира Харилаос Трикупис всушност претставува еден водич и вовед во политиката на Грција за македонското прашање и односите на оваа земја со другите балкански земји, не само во наведниот период туку и подоцна, до денес.

Добивањето на областа Тесалија и на градот Арта во Епир во 1881 година претставувал силен ветар за грчкиот национализам и иредентизам. Не може да се оспори фактот дека многу Грци и понатаму останале да живеат во рамките на Османлиската држава, но исто така не смее да се заборава фактот што ова било второ територијално проширување на Грција, заедно со добивањето на Јонските острови во 1864 година, и тоа без воени дејства, туку како резултат на залагањето на Големите европски сили. Затоа воопшто не треба да чуди засилувањето на грчките територијални аспирации кон останатите региони на Османлиската држава во кои живееле Грци или пак припадници на Цариградската патријаршија, кои немале грчко етничко потекло. Кој можел да ги спречи грчките аспирации, кога за седумнаесет години Грција добила територии без испукан куршум? Никој. По добивањето на Тесалија и на градот Арта во Епир, за првпат грчката држава имала граница со османлиската област Македонија, што станала дел од аспирациите на Атина за создавање голема грчка држава што би се протегала на јужните делови на Балканот, но и во Мала Азија. За волја на вистината, медитеранскиот остров Крит имал предност во однос на Македонија, кога биле во прашање грчките територијални аспирации. Тоа и не било чудно, имајќи го предвид фактот што на Крит целото православно население било грчко по потекло. Во Македонија состојбите биле подруги и не толку поволни за грчките интереси.

Секоја држава што имала своја националистичка идеологија за остварување на територијалните аспирации и т.н. национално обединување или пак ослободување на „поробените браќа и сестри“, морала да внимава не само на надворешната поли-

тика и на развој на пропагандата, туку и на внатрешниот економски, политички и социјален развој. Во Грција одредени политички групации биле свесни за ова прашање. Во периодот од 1882 до 1894 година на грчката политичка сцена доминирал Харилаос Трикупис, кој бил прв грчки политичар кој успеал да ја води државата три години без да биде заменет на премиерската функција, нешто што во претходниот период било непоимливо во првата балканска православна независна држава. Тоа не било случајно, ако се има предвид неговото потекло, образование, како и дипломатската и политичката кариера. Тој бил првиот политичар во земјата кој го обвинил кралот за неговото манипулирање со волјата на гласачите. Трикупис бил најзаслужен за воспоставување на една традиција во Грција, според која победникот на изборите го добивал мандатот за составување на владата. Верен на сопствените политички погледи, Трикупис во еден момент ја одбил понудата на кралот Георгиос да состави влада, затоа што тој бил лидер на грчката опозиција. Денес, со сите мани, Грција е најдемократската и најразвиената балканска држава, без разлика на нашите мислења и чувства ко неа, а тие произлегуваат од политиката на Грција кон Македонија и Македонците, воспоставени токму во овој период.

Периодот по 1882 година, кога Трикупис ја формирал првата влада во Атина која ќе ја раководи земјата три години, бил проследен со обемни реформски зафати во сите делови на општеството со цел Грција да стане пристојна земја за живеење. Харилаос Трикупис, неоспорно, бил голем поборник за остварување на Мегалиидејата. За разлика од порано тој бил свесен дека неговата земја била економски и војнички слаба држава, што не била во состојба да се пресмета со Османлиското царство. Тој сметал дека Грција била предодредена да живее и да успее. Под успех тој не го сметал само економскиот развој, туку и остварувањето на територијалните аспирации или, како што милувале во Атина да кажат, ослободување на неослободените Грци. За таа цел тој сметал дека неговата земја прво требала економски да зајакне, а тоа би донело и зајакнување на воените капацитети на државата, а потоа да дојде до остварување на Мегалиидејата. Затоа започнал еден голем инвестициски циклус во земјата на економски план.

Владите на Трикупис преземале големи чекори за економско зајакнување на земјата, особено на инфраструктурен план. Во негово време започнала изградбата на Коринтскиот канал што требало да го поврзе Егејското со Јонското Море. Трикупис се обидел да воведо реформи и во банкарскиот сектор. Во земјата започнало да се работи на проширување на железничките линии. Железницата во тоа време била најмодерното и најбрзото средство за патување, но и за транспорт на производите. Грција во време на владеењето на Трикупис добила, колку толку, пристојна железничка мрежа. Трикупис бил свесен дека развојот на железничкиот сообраќај во земјата бил недоволен доколку грчките железници не бидат поврзани со османлиските, како единствена опција за поврзување со Европа. Но тука се појавил еден сериозен проблем, што имал влијание во односите помеѓу двете држави. Владите на Трикупис инсистирале на поврзување со османлиските железници во правец на Солун, најголемото пристаниште во европскиот дел на османлиската држава. Меѓутоа, владата во Цариград сметала дека било опасно за интересите на државата да дозволи железничко поврзување на Грција. Османлиите сметале дека секое поврзување на грчките железници со османлиските преку Солун носело опасност за побрз транспорт на грчките војски кон овој град. Затоа тие не дозволиле Грција железнички да се поврзе со Османлиската држава и на тој начин малото балканско кралство останало изолирано од европската железничка мрежа.

Трикупис бил свесен дека грчката копнена војска и воената морнарица не биле на ниво на османлиските копнени и поморски сили. Затоа неговите влади презеле чекори за модернизирање на војската и на воената морнарица. За таа цел биле повикани странски експерти. Исто така, тој направил и реформи на военото образование во земјата кое требало да даде кадар што во иднина би ја водел армијата во победничка војна со османлиските сили.

Грчкиот политичар вовел реформи и во политичкиот систем. Тој во еден момент го намалил бројот на пратениците во собраннието, бидејќи сметал дека нивниот број го оптоварувал и така преоптоварениот грчки буџет. Исто така, се обидел да го намали бројот на административните области во земјата, како и да

воведе реформи во локалната самоуправа. Меѓутоа тој не успеал да ја промени традицијата на т.н. политички семејства од кои произлегувале политичари што имале силна улога во грчкиот политички живот. Кумството како начин за политичка корупција во земјата и клиентизмот речиси и да не биле тема на реформите на политички план преземени од Трикупис.

Образованието и културата не можеле да не бидат дел од реформите што биле преземени од страна на Трикупис. Во негово време бил зголемен бројот на учениците во основното и во средното образование, како и на Атинскиот универзитет, каде имало реформи на наставните програми, но и обиди за поголема државна контрола. Како резултат на овие реформи во осумдесеттите години на 19 век во Грција се појавило и прашањето на јазикот што се употребувал како службен во државата. Една групација на млади грчки интелектуалци сметале дека катаревусата, што бил службен јазик на државата, не ги одразувала реалните потреби на населението. На некој начин тие биле во право. Катаревусата бил вештачки јазик што не можеле да го користат сите грчки граѓани. Затоа противниците на употребата на катаревусата сметале дека наместо овој јазик требало да се употребува димотикито т.е. јазикот што го користело огромното мнозинство грчки граѓани, односно обичниот народ. Нивното дејствување постепено предизвикало конфликт во општеството кој на почетокот на 20 век довел до трагични последици. Проблемот на јазикот бил решен во 1975 година кога димотикито станал службен јазик на Република Грција.

Реформите што ги спроведувал Трикупис имале за цел зголемување и зајакнување на буржоазијата во земјата. Во овој период дошло и го зголемување на бројот на градското население. Сепак, и покрај сите заложби, ова е периодот кога започнува помасовно емигрирање на Грците во странство во потрага за подобар живот. Емиграцијата во иднина носела одредени финансиски средства и политичка поддршка во земјите каде што живеела, но на домашен план државата бавно се развивала во однос на желбите и плановите на политичарите.

Сите реформи, особено на економски и на воен план, што ги преземале владите на Харилаос Трикупис барале финансиски средства што реално грчката држава ги немала, ниту пак можела

во догледна иднина да ги обезбеди од сопствени извори. Затоа биле потребни кредити што многу ја задолжиле државата. Грчкиот политичар направил превид при задолжувањето на државата имајќи предвид дека Грција уште од првиот ден на независноста била голем финансиски должник. Земјата немала големи извозни капацитети што би ги пополниле дупките во буџетот. Краткотрајниот успех со извозот на сувото грозје не значел и поголеми приходи што би биле корисни за враќање на кредитите. Во 1893 година Трикупис во грчкиот парламент објавил банкрот на државата, предизвикувајќи незадоволство и бес кај странските кредитори. Тој момент бил и почеток на крајот на неговата кариера.

Најголемиот политички противник на Трикупис во овој период бил Теодорос Делијанис, кој имал подруги погледи за развојот на Грција и за водењето на надворешната политика на земјата. За разлика од Трикупис, кој бил националист, но внимавал што зборува, Делијанис бил целосно спротивен во однесувањето. Тој повеќе сакал да им се допадне на граѓаните во однос на патриотските теми и националните прашања, отколку да внимавал дали неговите зборови и дејствување може да ѝ донесат проблеми на сè уште слабата држава. Сите идеи и реформи што ги правел Трикупис биле жестоко оспорувани и критикувани од страна на Делијанис. Во двата кратки мандата како грчки премиер, тој буквално работел спротивно од неговиот политички опонент. Тоа имало соодветно влијание врз развојот на Грција, но и во нејзините односи со балканските држави и европските сили.

Периодот од 1882 година бил период во кој османлиската Македонија заземала едно од централните места во грчката надворешна политика, заедно со критското прашање. Македонија не била проблем само во односите со Османлиската држава, туку и во релациите со балканските монархии, особено со Кнежевството Бугарија. Грција во овој османлиски регион имала конзулати што ги заштитувале грчките интереси. Најчесто на местото грчки конзул биле испраќани добри дипломати. Сепак постоел еден сериозен проблем за грчките интереси и територијални аспирации кон османлиската Македонија, а тоа бил етнолошкиот состав на населението.

Во осумдесеттите години на 19 век во Грција се сметало дека Македонија е историски грчки регион и како таков требало да

и припадне на оваа држава. За разлика од првиот период по независноста, кога античка Македонија, особено Филип II и Александар Велики биле сметани за окупатори на античка Грција, по 1853 година се појавила нова тенденција помеѓу грчките интелектуалци според која старата македонска држава, античките Македонци и кралската куќа Аргеади започнале да се сметаат како дел од античката грчка историја, традиција и култура. Тоа не било случајно ако се има предвид малубројноста на грчкото население во османлиска Македонија во однос на словенското. Затоа историјата започнала да се користи како аргумент за грчките територијални аспирации кон споменатата област. Можеби најзаслужниот за овој пресврт во грчките погледи кон античкото македонско минато бил основоположникот на современата грчка историографија Константинос Папаригопулос. Тој, исто така, е заслужен за промената на ставовите на познатиот германски географ Киперт за етничкиот состав на населението во османлиска Македонија на етнолошката карта. Иако Киперт во 1876 година објавил етнографска карта на Балканот каде само во најјужните делови на Македонија било присутно грчко население, тој се согласил со забелешките на Папаригопулос и по две години била објавена нова променета карта каде добар дел од Македонија бил означен со боја којашто претставувала доминација на грчкиот елемент. Затоа не случајно при крајот на Големата источна криза, на барање на Трикупис започнало исцртување на линија на грчките интереси во османлиска Македонија. За разлика од претходниот период, како линија на грчките барања во османлиска Македонија била одредена линијата што започнала од Охридското Езеро, па преку Битола, Крушево, Струмица, Мелник и Неврокоп завршувала на Родопите. Папаригопулос активно учествувал во овие активности. Со одредување на оваа линија се сметало дека грчките аспирации полесно би биле остварени. Треба да се има предвид дека зад оваа линија стоело големото плодно подрачје во јужните делови на османлиска Македонија, како и двете пристаништа Солун и Кавала. Грција имала потреба од животен простор и тоа не го криела. Од друга страна, било јасно дека без овој дел од Македонија не можело да се стигне до Цариград. Во истиот период, со цел да се оправда постоењето на оваа линија, во Грција почнало да се пишува и зборува дека северната граница на оваа линија, всушност била границата на античката македонска држава, а таа

според грчките видувања била хеленска. Затоа се пишувало за вистинска Македонија, а тоа можеме и денес да го прочитаеме. Сепак креаторот на оваа линија Папаригопулос бил научник, не само грчки националист. Тој го одбил барањето на грчкиот министер за надворешни работи Кондоставлос да ја потврди линијата на грчките интереси како северна граница на регионот Македонија. Според Папаригопулос, северната граница на Македонија била на Шар Планина уште од време на Филип II.

Грција, кога бил во прашање нејзиниот интерес во османлиска Македонија имала една предност во однос на другите балкански аспиранти, а тоа била Цариградската патријаршија. Сепак, во почетокот на осумдесеттите години на 19 век односите помеѓу владата на Трикупис и Патријаршијата не биле добри. Грчкиот премиер сметал дека Патријаршијата била средство за исполнување на целите на атинската влада кога била во прашање Македонија, но и другите делови од османлискиот Балкан кон кои Грција имала територијални аспирации. Причина за затегнатоста на односите помеѓу Атина и Патријаршијата биле обвинувањата на грчката влада дека патријархот Јоаким III дејствувал во спротивност на грчките интереси. Имено, тој се залагал за соработка со другите балкански православни христијански заедници. Патријархот бил обвинуван дека бил зависен од руската поддршка, а често му биле ставани етикети дека бил проруски ориентиран. Во Атина не можеле и не сакале да ја разберат неговата посветеност кон православната Екумена, а тоа било и начин за заштита на грчките интереси. Јоаким бил практичен патријарх кој знаел дека можното конфронтирање со другите православни народи сериозно би наштетиле на грчките интереси, но во Атина тоа не го разбирале. Затоа воопшто не чуди фактот што грчката влада сакала да види друга личност на патријаршискиот трон, која би била попослушна или поотворена за политиката на Грција. Сепак треба да се напомене дека затегнатоста на односите во овој период не значело дека Атина не внимавала на интересите на Патријаршијата, особено кога биле во прашање настојувањата на османлиската влада да има поголема контрола врз патријаршиските привилегии, но и постојаните барања на Бугарската егзархија за митрополитски места во Македонија и во Тракија.

Односите на грчката држава со Бугарија, со Србија и со османлиската држава зависеле од состојбите во Македонија, а со последната и од случувањата на островот Крит. Српската влада на почетокот на осумдесеттите години на 19 век покажала интерес за соработка со Атина околу Македонија. Тоа било и логично ако се има предвид дека Србија немала силна позиција во оваа османлиска област, но истовремено во Белград веќе биле направени планови за истакнување на српските интереси за територијално проширување кон југ, особено по австроунгарската окупација на Босна и Херцеговина, која била сметана за српска земја. Во Атина, на почетокот, се сметало дека српската позиција во османлиска Македонија не била силна и опасна за грчките интереси, но постепено започнало со сомнеж да се гледа на српските аспирации. Сепак, Србија била далеку поприватлив соговорник за поделба на Македонија на интересни сфери, отколку автономната бугарска држава. Со Бугарија, заради погледите и аспирациите на двете држави кон Македонија, но и кон Тракија едноставно не бил можен било каков договор, иако имало обиди тој да биде постигнат. Кон ова треба да се додадат и тензиите и недоразбирањата помеѓу Егзархијата, зад која стоела владата во Софија, и Цариградската патријаршија, зад која стоела Атина. Неуспешниот обид за договор околу Македонија за време на посетата на бугарскиот кнез Александар Батенберг на грчката престолнина во 1883 година бил јасен доказ за неможноста од грчко-бугарски договор и каква било заедничка соработка. Односите на Грција со единствениот сосед – Османлиската империја, и покрај размислувањата и залагањата на Трикупис за можна поблиска соработка, не се развивале во нагорна линија, иако имало периоди кога тие можеле да се оценат како пристојни. Предизвикувачи на проблемите во односите со Османлиската империја биле оние кругови во Грција кои воопшто не помислувале на откажување или барем на одложување на територијалните аспирации кон северниот сосед.

Грција, особено владите предводени од Трикупис, настојувала да има добри односи со големите европски сили, знаејќи дека само со нивна дозвола и поддршка можеле да се остварат територијалните аспирации и да се реализира Мегалиидејата. Но, во Атина со голема недоверба се гледало кон Австро-Унгарија, што била сметана како опасност по грчките интереси на северни-

те брегови на Егејското Море, особено кон главната цел на Грција, градот Солун. Трикупис, првично не размислувал за спогодба со Виена, но набргу ќе го смени мислењето и ќе им се приклучи на оние политички кругови во неговата земја кои сметале дека мора да се добие поддршката на Виена за грчките територијални аспирации.

Најголемиот предизвик за Грција во осумдесеттите години на 19 век било обединувањето на областа Источна Румелија со Кнежевството Бугарија, односно т.н. Источнорумелиска криза. Грчката влада, тогаш предводена од Теодорос Делијанис, оваа криза на некој начин ја дочекала неподготвена, иако имала информации дека таа може да случи. Делијанис не можел да се снајде во новонастанатата состојба. Тој, како популист, бил понесен од силната и жестока реакција на јавното мислење и на националистичките кругови во земјата, во кои активно учествувале и емигранти од османлиска Македонија, приврзаници на Мегалии-дејата. Откако станало јасно дека статус кво на Балканот како резултат на решенијата на Берлинскиот конгрес од 1878 година, било неповратно нарушено, во Грција се појавил стравот дека сценариото од Источна Румелија можело да се повтори и во османлиска Македонија, иако реално тамошната состојба била поразлична. Официјална Атина, што на почетокот на кризата барала враќање на состојбите од пред обединувањето на Источна Румелија со Бугарија, започнала да бара територијални компензации на сметка на Османлиската држава, кои би опфаќале и помали делови од јужна Македонија. Ова грчко барање не било земено предвид од страна на европските сили кои и така имале големи проблеми со задржувањето на мирот на Балканот што бил нарушен не само со обединувањето на Источна Румелија со Бугарија, туку и со краткотрајната војна помеѓу Србија и обединетата бугарска држава која завршила со целосен српски воен пораз. Бугарската победа го обезбедила обединувањето. И покрај тоа Грција не се откажувала од барањето на територијални компензации, а одредени тамошни националистички кругови сакале да предизвикаат немири на османлиска територија со цел да создадат грчко прашање коешто требало понатаму да биде решавано. Големо разочарување во Атина во овој период предизвикала смената на владата во Лондон. Доаѓањето на Гледстон на чело на

британската влада предизвикало големи симпатии во Грција, имајќи ја предвид неговата улога во давањето на Јонските острови на Грција, како и доделувањето на Тесалија и на градот Епир на малата грчка држава на крајот на Големата источна криза. Меѓутоа новата британска влада немала намера да ја менува политиката на претходниот владин кабинет. Грција останал целосно осамена на Балканот. Обидите за постигнување некаков договор со Србија не дале резултати, а притисокот на европските сили за смирување на Грција секојдневно растел. Делијанис тврдоглаво се спротивставувал на барањата на европските сили за демобилизација на грчката војска и за престанување на активностите на оние групации во земјата кои во прашање го доведувале мирот на Балканот. Грција станала сериозен проблем што морал да биде решен со цел да дојде до смирување на состојбите. Делијанис тоа го сфатил. Тој бил свесен дека не може да се спротивстави на притисокот на европските сили, но исто така не можел ниту да се повлече од својата политика. Блокадата на грчкиот брег која ја наметнале европските сили во април 1886 година бил единствениот начин Грција да се смири. Иронично блокадата ја предводел британскиот принц Алфред кој во 1863 година требал да стане грчки крал и добил огромна поддршка на тогашниот референдум. Но оваа блокада му дала шанса на Делијанис да се повлече од премиерската функција и да не ги загуби симпатиите на своите поддржувачи и на крајните националисти во Грција. Во оваа криза Грција не добила ништо, освен една лекција дека не можела да оди против интересите на европските сили.

Завршувањето на Источнорумелиската криза и падот на владата на Делијанис, на чело на атинскиот кабинет повторно го довел Харилаос Трикупис. Тој настојувал да ги подобри односите со Османлиската држава кои за време на кризата биле осетно влошени и постоела опасност од избувнување воен судир помеѓу двете соседни држави. Исто така, тој морал да преземе чекори за подобрување и на односите со европските сили и да го поправи имиџот на неговата земја. Овие негови чекори биле логични, имајќи го предвид фактот што Грција не можела самостојно да ги оствари своите аспирации за територијално проширување. Османлиската држава, нормално, не можела да се откаже од својата територија заради Грција, а без поддршка на големите европски

сили сите грчки планови за територијално проширување биле залудни и не можеле да се остварат. Иако владата на Трикупис настојувала да ја смири ситуацијата, сепак Грција не се откажувала од територијалните аспирации, вклучувајќи и делови од османлиска Македонија. Трикупис заради геополитичката промена на Балканот морал да лавира помеѓу европските сили. Обединетата бугарска држава сега ја имала поддршката на Велика Британија, која имала силно влијание во Грција, но ја загубила поткрепата на Русија, која ја создала современа Бугарија на политичката карта на Европа. Трикупис, иако англофил, ја согледал новонастанатата ситуација. Затоа тој се обидел да го привлече вниманието на Лондон за грчките интереси, со наводната можност за грчко-руско приближување. Тој дури отворено говорел дека Русија ќе ѝ помогнала на Грција околу нејзините аспирации кон Македонија. Првично, овој негов потег предизвикал интерес кај европските сили, но набрзо станало јасно дека такво приближување било невозможно и дека се работи за трик на грчкиот премиер. Општо било познато дека во Грција постоел анимозитет кон Русија во тој период, а сите знаеле дека Трикупис, и покрај овој потег, бил силно пробритански ориентиран. Самите Британци не поверувале дека било можно некакво приближување на Грција кон Русија, но за секој случај го потсетиле кој навистина ѝ помагал на Грција.

Кон крајот на осумдесеттите години на 19 век се случувале интересни настани во односите на Грција со другите балкански христијански држави, во кои Македонија имала свој удел, но не дошло до некое поголемо приближување. Грција не била расположена да дозволи присуство на бугарска дипломатска мисија во Атина, а сè повеќе станувало јасно дека Србија, на која се гледало како на можен сојузник против бугарските активности во Македонија, исто така имала свои аспирации кон споменатата област, дури и во оние делови кои во Атина се сметале за неоспорно грчки и за кои не можело да стане збор да бидат направени о каквибил отстапки.

Односите на Грција со Османлиската држава често биле доведувани во криза заради дејствување на националистичките комитети во Македонија, но и на Крит каде се тежнеело кон обединување со грчката држава. Понекогаш во затегнувањето на од-

носите помеѓу Атина и Цариград биле вмешани и активностите на грчките конзули на теренот. Таков бил случајот и со т.н. афера Пихеон во 1888 година која предизвикала силен потрес во југозападните делови на Македонија, но и сериозно нарушување на грчко-османлиските односи, особено заради вмешаноста на грчкиот конзулат во Битола во настаните. Оваа афера сериозно ги затегнала односите помеѓу двете земји и предизвикала вмешување на европските сили со цел ситуацијата да не избега од контрола и тоа само две години по завршување на Источнорумелиската криза. Недоразбирањата помеѓу двете земји биле надминати во текот на истата година без двете страни да се чувствуваат понижени, благодарение на посредството на европските сили, но последиците од аферата се чувствуваале и по нејзинотот зваршувањето, а османлиските сомнежи кон Грција се покажале оправдани. Веќе следната 1889 година дошло до нова затегнатост на релација Атина – Цариград, но овој пат проблемот се јавил на островот Крит каде султановата власт настојувала да ја намали автономијата во управувањето на овој остров. Европските сили повторно морале да се вмешаат, но мора да се истакне дека владата на Трикупис, и покрај сериозниот притисок на јавноста, постапувала мошне внимателно со цел да избегне отворен воен конфликт со Османлиската држава.

Грција и Бугарија имаа свои територијални аспирации кон османлиска Македонија и тоа веќе не било тајна. Секоја од двете страни настојувала со сите дозволени и недозволени средства да ја обвини другата дека таа ги прави проблемите во регионот и го загрозува мирот и стабилноста на Балканот. Таков бил и примерот со посетата на бугарскиот дипломат В'лкович на грчката престолнина, во 1890 година, каде тој се сретнал и со тогашниот грчки премиер Трикупис. Една од темите за кои двајцата разговарале била и Македонија. Трикупис ја искористил оваа средба за да ги изнесе, пред странските дипломати, ставовите искажани од бугарскиот дипломат за македонското прашање. Тоа предизвикало мала бура. Бугарската страна не му останала должна на грчкиот политичар. Следната 1891 година, Трикупис, тогаш како лидер на опозицијата, направил турнеја низ балканските престолнини со цел да ја изложи својата замисла за соработка помеѓу земјите во регионот, но и да ги изнесе своите ставови околу Ма-

кедонија. Софија била една од дестинациите на Трикупис каде тој се сретнал со бугарскиот премиер Стамболов. Слично како што Трикупис постапил по посетата на В'лкович на Атина, така и Стамболов ги информирал странските дипломати за разговорите со Трикупис. Ако во Атина В'лкович бил тој што бил виновен за изнесените ставови, по средбата во Софија таа улога ја презел Трикупис, кој морал да се правда, а и грчката влада морала да го стори истото и да негира дека стои зад неговите идеи. Борбата за Македонија едноставно дозволувала подместувања во заштита на сопствените интереси.

Засилувањето на бугарската пропаганда, но и издавањето на берати за егзархиски митрополити во Македонија, во 1890 година била доволна причина за приближување на Грција и Србија. Пратениците на двете држави во османлиската престолнина, Маврокордатос и Новаковиќ, со одобрение на своите влади, започнале истата година преговори за разграничување на интересните сфери во Македонија, но тие многу брзо ќе се покажат како тешки и неуспешни заради судирот на интересите на теренот и неможноста да се постигне договор за разграничување. Затоа двајцата пратеници, со цел преговорите целосно да не пропаднат, продолжувањето на истите и решавањето на проблемите го препуштиле на владите во Атина и во Белград. Меѓутоа падот на владата на Трикупис и доаѓањето на Делијанис на чело на грчката влада ги прекинале преговорите. Трикупис ја платил цената на постојаните реформи, но и на засилувањето на бугарските позиции во Македонија и нерешавањето на критското прашање во грчка полза. Преговорите ќе бидат обновени две години подоцна, кога во Атина на власт повторно ќе биде Трикупис, а Србија, специјално за таа намена, ќе испрати пратеник во грчката престолнина. Меѓутоа, наводната подготвеност на двете страни и, како што неретко истакнувале во Атина, немањето поголеми територијални недоразбирања со Србија се покажале како недоволни за постигнување на договор за интересни сфери во Македонија. Битола, Струмица, дури и Серес беа местата каде двете влади имаа свои интереси и не беа подготвени на компромиси. Тоа нема да значи дека во иднина Атина и Белград нема повторно да се обидат да постигнат договор околу Македонија.

Економската криза во Грција и државниот банкрот во 1893 година настрана ставиле какви било преговори за македонското прашање со некоја од балканските земји. Надворешната политика во тие моменти била на втор план. Во времето кога атинската влада и грчката пропаганда започнала да го губат тлото во Македонија, надополнето со издавањето на нови берати за егзархиските митрополити во 1894 година, во Грција била формирана „Етници етерија“, организација којашто ќе предизвика големи турбуленции. Таа првично била формирана како организација на офицери и подофицери на грчката војска, но многу брзо во неа ќе се вклучат и цивилни лица со што таа ќе добие и политичка тежина. Целта на оваа организација ќе биде заштита на грчките интереси во Османлиската држава, но и ослободување на Грците од султановата власт. Како грчка земја во етеријата беше сметана и Македонија и токму тука ќе бидат насочени главните напори на дејствувањето. „Етници етерија“ долго време успевала да го крие своето дејствување и со тек на време да стане држава во држава. Стравот на Трикупис од вонинституционално дејствување на разните заговорнички комитети станало реалност. Залезот на неговата политичка кариера овозможил националистичките кругови во Грција силно да ја развијат својата дејност, користејќи го незадоволството на јавноста од развојот на македонското и критското прашање. Наскоро, Трикупис починал, а неговата земја чекорела кон војна со османлиската држава.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

1. НЕОБЈАВЕН АРХИВСКИ МАТЕРИЈАЛ

ДРЖАВЕН АРХИВ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

1. фонд: Јован Јовановиќ-Пижон

2. Микрофилмуван архивски материјал:

Британски микрофилмови: м-24, м-27, м-28, м-29, м-30, м-155, м-156, м-159, м-160, м-161, м-162, м-163, м-164, м-165

Италијански микрофилмови: м-99, м-100, м-102, м-176, м-178, м-179

Француски микрофилмови: м-95, м-96

Српски микрофилмови: м-438, м-586

2. ОБЈАВЕНИ ДОКУМЕНТИ

Авантюрите на рускиот царизъм в България. По документите на царските архиви, Стено, Варна, 1991

Англискиот печат за Илинденско-преображенското въстание, София, 1998

Британски дипломатически документи по българскиот национален въпрос 1878-1893, т. 1, София 1993

Британски документи за историјата на Македонија, т.5, ДАРМ, Скопје, 2005

Кирил, Патријарх Български, Българската екзархия в Одринско и Македонија след освободителната война 1877-1878, т. 1, кн.2, София, 1970

Кирил, Патријарх Български, Принос към униатството в Македонија, д. 13, София, 1968

Михајло Војводиќ, Стојан Новаковиќ и Владимир Кариќ, Клио, Београд, 2003

Външната политика на България, т. 1, София 1978

Външната политика на България, т. 3, ч.1, София 1995

Външната политика на България, т. 3, ч. 2, София, 1998

- Граѓа за историјата на македонскиот народ од Архивот на Србија, т. 4, кн. 1, Белград, 1985*
- Граѓа за историјата на македонскиот народ од Архивот на Србија, т. 4, кн. 2, Белград, 1986*
- Граѓа за историјата на македонскиот народ од Архивот на Србија, т. 4, кн. 3, Белград, 1987*
- Граѓа за историјата на македонскиот народ од Архивот на Србија, т. V, кн. 1, Белград, 1988*
- Граѓа за историјата на македонскиот народ од Архивот на Србија, т. V, кн. 2, Белград, 1991*
- Документи за българската история, т. 4, Софија, 1942*
- Љубен Лапе, Одбрани текстови за историјата на македонскиот народ, т. 2, Скопје, 1976*
- Михајло Миноски, Македонија во билатералните и мултилатералните договори на балканските држави 1861-1913, ДАРМ, Филозофски факултет, Скопје, 2000*
- Стефан Паприков, Србско – българската война 1885, Архиви, Софија, 2011*
- Поранешните балкански војни (1912 – 1913). Извештај на Карнегиевата балканска комисија, Култура, Скопје, 2000*
- Елена Стателова, Радослав Попов, Д-р Константин Стоилов. Дневник, част II, Универзитетско издателство Св. Климент Охридски, Софија, 1996*
- Томо Томоски, Документи од виенската архива за Македонија од 1879-1903, Скопје, 1955*
- Француски документи за историјата на македонскиот народ, т.1, Архив на Македонија, Скопје, 1969*
- Οι Ελληνες προξєνοι στη Θεσσαλονικη. Διπλωματκα ευураφα (1830-1889), ΕΜΣ, Θεσσαλονικη, 2012*
- Σοφια Βουρη, Εκπαιδευση και εθνικισμος στα Βαλκανια. Η περιπτωση της βορειδυτικης Μαкеδονιας 1870-1904, Θεσσαλονικη, 1992*
- Σοφια Βουρη, Πηγες για την ιστορια της Μαкеδονιας, Αθηνα, 1994*
- Σοφια Ηλιαδου – Ταχου, Τα Βαλκανια στη δινη των εθνικιστικων αντι-παραθασεων, Θεσσαλονικη, 2004*
- Χρηστος Καρδαρας, Ιωακειμ Γ – Χарилаос Трикупис – Η Αντιπαραθεση, Τροχαλια, Αθηνα, 1998*

- Πρακτικά των συνεδριασεων της Βουλης*, 1876
- Πρακτικά των συνεδριασεων της Βουλης της εκτακτου συνοδου της I. Βουλευτικης περιόδου, εν Αθηναις*, 1886
- Wilfrid Scawen Blunt, *My Diaries*, part one 1888-1900, Alfred A. Knopf, New York, 1922
- Thomas Palamenghi – Crispi, *The Memoirs of Francesco Crispi*, Hodder and Stoughton, London, 1914
- George Earle Buckle, *The Letters of Queen Victoria*, v. 3, 1879-1885, John Murray, London, 1928
- Das Staatsarchiv. Sammlung der officiellen actenstücke zur Geschichte der Gegenwart*, B. 47, Verlag von Duncker und Humbolt, Leipzig, 1886
- Documents diplomatique Francais (DDF)*, Ier serie, t. VI, Paris, 1934
- Documents diplomatique Francais (DDF)*, t. VI bis, Paris, 1938
- Documents diplomatiques francais (1871-1914)*, 1er serie, t. VIII, d. 388, Imprimerie nationale, Paris, 1938
- Documente diplomatice Române, seria I, v. 11*, Editura Academiei, București, 2006
- Documente diplomatice române, seria 1, v. 12, doc. 429*, Editura Conphys, 2010
- German diplomatic documents 1871-1914*, Vol. I, London, 1928
- German diplomatic documents 1871-1914*, Vol. II, London, 1929
- Philip Guedalla, *The Queen and Mr. Gladstone 1880-1898*, Hodder and Stoughton Limited, London, 1933
- Intoductory remarks to the Ethnological map European Turkey and Greece*, London, 1877
- A. Mazarakis-Ainian, *Memoires*, Thessaloniki, 1979
- Notice explicative sur la Carte Ethnographique des pays Helleniques, Slaves, Albanais et Roumains*, dessinee par M. Henri Kipert, Kerkes & Hohmann. Berlin, 1878
- Ottoman diplomatic documents on the orgins of the World war one. The Macedonian issue 1879-1912, part 1 1879-1904*, The ISIS Press, Istanbul, 2011
- M. Louis Renault, *Archives diplomatiques: recoil de diplomatie et d'histoire*, Deuxieme serie, tome XIX, Paris, 1886

- Matilde Morcillo Rosillo, *Documentos del Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores español. Periodo de Jorge I de Grecia (1863-1913)*, Centro de Estudios bizantinos, neogriegos y chypriotas, Granada, 2015
- Horace Rumbold, *Final recollections of a diplomatist*, Edward Arnold, London, 1905
- Harold Temperly, Lillian M. Person, *The foundations of British foreign policy. From Pitt (1792) to Salisbury (1902)*, Cambridge University Press, 1938

3. ЛИТЕРАТУРА

- Крсте Битоски, *Дејноста на пелагониската митрополија 1878-1912*, Скопје, 1967
- Вестителев, *Бележки върху козните и домогванията на елинизма въ Македония отъ най ново време*, Печатница Б. Зилбергъ, София, 1904
- Х.Р.Вилкинсон, *Картите и политиката. Преглед на Етнографската картографија на Македонија*, Македонска книга, Скопје, 1992
- Михајло Војводић, *Преговори Србије и Грчке о Македонији 1890-1893*, *Вардарски зборник*, 4, Београд, 2005
- Михајло Војводић, *Путеви српске дипломатије*, Београд, 1999
- Лора Герд, *Константинопольская патриархия и Русская церковь перед революцией*, *Государство, религия, церковь в Руси и за рубежом*, 1(34), Москва, 2016
- Лора Герд, *Руские на Афоне 1878-1914 гг*, Индрик, Москва, 2010
- Х. Глушков, *События на Балканах 1885-1886 годов и Европа*, *Вестник ВолГУ, Серия 4, в. 12*, 2007
- Христо Глушков, *Франция, османската империя и съединението на България 1885-1886*, *Исторически преглед*, 41/5, София, 1985
- Спиридон Гопчевић, *Стара Србија и Македонија*, Београд, 1890
- Стойчо Грънчаров, *Балканският свят*, София, 2001
- Василис Гунарис и Јаковос Михаилидис, *Перото и мечот: преглед на историографијата за македонското прашање*, во: *Виктор Рудометов, Македонското прашање*, Евро Балкан прес, Скопје, 2003

- Надя Данова, Апостолос Христакудис, *История на нова Гърция*, Абагар, София, 2003
- Надя Данова Към въпроса за българо-гръцките отношения през последното десетлетие на XIX век, *Studia Balcanica*, 12, София, 1976
- Надя Данова, *Националният въпрос в гръцките политически програми през XIX век*, Наука и изкуство, София, 1980
- Вукашин Д. Дедовић, *Рад Србије на саштити државних и националних интереса У Македонији од 1885 до 1912 године*, Докторска дисертација, Филозофски факултет, Београд, 2016
- Славко Димевски, *За развојот на македонската национална мисла до создавањето на ТМОРО*, Скопје, 1980
- Славко Димевски, *Историја на македонската православна црква*, Скопје, 1989
- Славко Димевски, *Митрополит скопски Теодосиј – живот и дело*, Скопје, 1965
- Нина Дюлгерова, *Българският национален въпрос в политиката на Русия и Австро-Унгарија 1894-1903*, София, 1994
- Владан Ѓорђевић, *Србија и Грчка 1891-1893*, Београд, 1923
- Владан Ѓорђевић, *Србија и Турска*, Београд, 1928
- История на Българите. Българската дипломация от древността до наши дни*, т.4, София, 2003
- Барбара Јелавич, *Историја на Балканот*, кн. 2, Скопје, 1999
- Ј. М. Јовановић, *Јужна Србија од краја XVIII века до ослобођења*, Београд, 1941
- Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића*, кн. 1, Београд, 1934
- Далибор Јовановски, *Грчката балканска политика 1830-1881*, Bato&Divajn, Скопје, 2005
- Далибор Јовановски, Константинос Папаригопулос и Македонија; *Историја, историографија и настава по историја*, СИРМ, Скопје, 2007
- Далибор Јовановски, Иванка Додовска, *Свртување кон средновековното минато – случајот на Грција. Политика, идентитет, историја, образование, територија*, во: Митко Панов (уредник),

- Византиската мисионерска дејност и европското наследство*, Евро Балкан, Скопје, 2017
- Далибор Јовановски, Сузана Симоновска, Високото образование на Балканот и вклучувањето на жените во него, *Меѓународно списание за образование, истражување и обука*, вол. 2/1, 2016
- Анастасија Каракасиду, *Полињата жито, ридишта крв. Патиштата кон нациоанлноста во грчка Македонија 1870-1990*, Скопје, 2002
- Ричард Клог, *Историја Грчке новог доба*, Клио, Београд, 2000
- Саня Велкова Кожухарова, *Българи и Гърци. Черти од взаимните им представи*, Институт за балканистика с център за тракологија, Софија, 2014
- Јура Константинова, *Балканската политика на Гърција в края на XIX век и началото на XX век*, Фабер, Велико Търново, 2008
- Јура Константинова, *Българи и Гърци в борба за османското наследство*, Фабер, Велико Търново, 2014
- Јура Константинова, *Етници Етерия и гръцко – турската война 1897 г.*, *Военноисторически сборник*, 2, Софија, 2005
- Димитрис Литоксоу, *Измешана нација*, Аз-Буки, Скопје, 2006
- Атанасиос Лупас, Стојан Новаковић и Грци. Грчке перцепције о Стојану Новаковићу, *Стојан Новаковић. Поводом сто седамдесет пет година од рођења*, САНУ, Београд, 2018
- Никола Минов, *Хипокритски кон Хипократ*, ГЗФЗФ, кн. 69, Скопје, 2016
- Михајло Миноски, *Македонија и Србија (1878-1944)*, Скопје, 2010
- Радослав Мишев, *Австро-Унгарија и съединението през 1885 година*, *Исторически преглед*, 41/5, Софија, 1985
- Национално-освободителното движение на македонските и тракийските Българи*, т. 2, Софија, 1995
- Стојан Новаковић, *Балканска питања и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву*, Београд, 1905
- Стеван Павловић, *Историја Балкана*, Клио, Београд, 2001
- Андрей Пантев, *Англия срещу Русия на Балканите*, Софија, 1972
- Андрей Пантев, *Мисията на Георги Вълкович в Атина (март-април 1890) според английски архивни източници*, *Исторически преглед*, XXVI/6, Софија, 1970

- Андрей Пантев, Румен Генов, Уилям Гладстон и българите. Политика на праведна страст, Тангра Таннакра, София, 1999
- Ристо Поплазаров, Грчката политика спрема Македонија во втората половина на XIX и почетокот на XX век, Скопје, 1973
- Ристо Поплазаров, Некои моменти од борбата на Македонците против грчката и бугарската црковно-просветна доминација во втората половина на XIX век (до 1888), Југословенски историски часопис, 4, Београд, 1969
- Ристо Поплазаров, Пропагандната дејност на грчките друштва во Македонија во втората половина на XIX век, ГИНИ, XII/2, Скопје, 1968
- Владо Поповски, Руската надворешна политика и македонското прашање од крајот на XVIII век до четвртата деценија на XX век, Макавеј, Скопје, 2013
- Дељан Русев, „За съжаление фалирахме“: Двупартијниот експеримент на Харилаос Трикупис или един неуспешен опит за стабилизација на грчкиот политически живот, *Via Balcanica* 2/2013, София, 2013
- Момир Самарџиќ, Делатност Милутина Гарашанина на организирана српска пропаганда у Старој Србији и Македонији 1885 године-корени и план, *Историјски часопис*, књ. LI (2004)
- Момир Самарџиќ, Извештај мајора Јеврема Велимировића о путовању по Турској 1882 године, *Зборник Матице Српске за историју*, бр. 69-70, Нови Сад, 2004
- Адамантиос Скордос, Грчко – македонското прашање. Граѓанската војна и политичката историја на Југоисточна Европа, 1945 – 1992, *Ars studio*, Скопје, 2016
- Дим. А. Спировъ, Македония и нейните претенденти, Либералний клубъ, София, 1890
- Елена Стателова, Дипломацијата на Княжество Българија 1879-1886, София, 1979
- Елена Стателова, Радослав Попов, Д-р Константин Стоилов. Дневник, част II, Универзитетско издателство Св. Климент Охридски, София, 1996
- Славенко Терзиќ, Конзулат Краљевине Србије у Битољ (1889-1897), *Историјски часопис*, књ. LVII, Београд, 2008
- Славенко Терзиќ, Србија и Грчка, Београд, 1992

- Весела Трайкова – Йоанина, *Българо – гръцкият сблъсък в Македония и неговите корени*, Булга медия, София, 2018
- А.В. Шевырев, Августейший путешественник: Визит великого князя Константина Николаевича в Грецию в 1883, *Константиновски чтения – 2017*, Санкт Петербург, 2017
- Ханс-Лотар Штепан, *Македонскиот јазол*, Аз-буки, Скопје, 2004
- Κωνσταντίνος Αιλίανος, *Μια προοπτική συμμαχία Ελλάδος – Αυστρο-Ουγγαρίας επαυριο 1883-1887*, Θεσσαλονίκη, 1994
- Θανος Αναγνωστοπουλος, *Ο Νεοκλής Καζαζής και οι γαλλοι φιλελληνες στην περιοδο του μακεδονικου αγωνα, Ο Μακεδονικος αγων*, Θεσσαλονίκη, 1983
- Ιωαν. Δ. Ασημακοπουλου, *Γεωγραφια του ελληνικου κρατους* Αθηναις, 1889
- Γεωργιο Ασπρεα, *Πολιτικη ιστορια της Νεοτερα Ελλάδος 1821-1921*, τ. Β, Αθηναις, 1923
- Κωνσταντίνος Βακαλοπουλος, *Νεοελληνικη ιστορια 1204-1940*, Θεσσαλονίκη, 1992
- Κωνσταντίνος Βακαλοπουλος, *Ο Βορειος ελληνισμος κατα την πρωιμη φαση του μακεδονικου αγωνα 1878-1894*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη, 1983
- Κωνσταντίνος Βακαλοπουλος, *Το μακεδονικο ζητημα*, Παρτηρητης, Θεσσαλονίκη, 1989
- Θανος Βερεμης, Γιαννης Κολιοπουλος, *Ελλάς-Η συγχρονη συνεχεια*, Καστανιωτη, Αθηνα, 2006
- Θανος Βερεμης, *Ιστορια των ελληνотουρκικων σχεσεων 1453-2003*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Σιδερης, Αθηνα, 2005
- Lore Gerd, *Το Οικουμενικο Πατριαρχειο Κωνσταντινουπολεως και η ρωσικη πολιτικη στην Ορθοδοξη Ανατολη (1878-1914)*, Κωνσταντινος Α. Δημαδης, *Ταυτοτητες στον ελληνικο κοσμο (απο το 1204 εως σημερα) τ. Γ*, ΕΕΝΣ, Αθηνα, 2011
- Βασιλης Γουναρης, *Η Μαкеδονια των Ελληνων-Απο το διαφοτισμο εως Α Παγκοσμιο πολεμο. Μακεδονικες ταυτοτητες στο χρονο*, ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη, 2008
- Βασιλης Γουναρης, *Οι ελληνοβουλγαρικοι ανταγωνισμοι μεσα απο τις ανταποκρισεις του Φαρου της Μακεδονιας, (φθινοπορο)*, *Μακεδονικα*, 23, Θεσσαλονίκη, 1983

- Βασιλης Γουναρης, *Τα Βαλκανια των Ελληνων*, Επικεντρο, Θεσσαλονικη, 2008
- Κωνσταντινος Α. Δημαδης, *Ταυτοτητες στον ελληνικο κοσμο (απο το 1204 εως σημερα) τ. Γ*, ΕΕΝΣ, Αθηνα, 2011
- Κ. Θ. Δημαρας, *Κωνσταντινος Παπαρρηγοπουλος*, Μορφωτικο Ιδρυμα Εθνικης Τραπεζης, Αθηνα, 1986
- Ελληνικη Νομαρχια ητοι λογος περι ελευθεριας, παρα Ανωνιμου του Ελληνοσ, Θεσσαλονικη, 2006*
- Αθ. Ευταξιας, *Η Μακεδονια, Μακεδονικον ημερολογιον, ετος δ, εν Αθηναισ, 1911*
- Σπυριδωνος Ζαμπελιου, *Ασματα δημοτικα της Ελλαδοσ*, Κερκυρα, 1852
- Ιστορια του ελληνικου εθνουσ, ΙΔ, Αθηναι, 1977*
- Ιστορια του ελληνικου εθνουσ, τομοσ ΙΓ', Αθηνα, 1977*
- Ιστορια του νεου ελληνισμου 1700-2000, τ. 5, Ελληνικα γραμματα, Αθηνα, 2005*
- Ιωαννου Καλοστηπη, *Μακεδονια, ητοι μελετη οικονομολογικη, γεωγραφικη και εθνολογικη της Μακεδονιασ, εν Αθηνισ, 1886*
- Σπυροσ Καραβασ, *Ο Κωνσταντινοσ Παπαρρηγοπουλοσ και οι εθνικεσ διεκδικησεισ (1877-1885), Ιστοριογραφια της νεοτερησ και συγχρονησ Ελλαδοσ 1833 - 2002*, ΚΝΕ, Αθηνα, 2004
- Χρηστοσ Καρδαρασ, *Το οικουμενικο πατριαρχειο και ο αλυτρωτοσ ελληνισμοσ. Μετα το Συνεδριο του Βερολινου (1878)*, Αθηνα, 1996
- Πασχαλησ Κιτρομηλιδησ, *Το ελληνικο κρατοσ ωσ εθνικο κεντρο, Συγχρονα θεματα, τ. 13*, 1981
- Ιωαννι Κολιοπουλου, *Ιστορια της Ελλαδοσ απο το 1800, τ. Α*, Βανια, Θεσσαλονικη, 2000
- Μαρια Κοτζαμπαση, *Εθνικη ταυτοτητα και εκπαιδευση στην Ανατολικη Μακεδονια στα τελη του 19^{ου} αιωνα – η δραση του Σουλλογου προσ Διαδοσιν των ελληνικων γραμματων*, Κωνσταντινοσ Α. Δημαδης, *Ταυτοτητες στον ελληνικο κοσμο (απο το 1204 εως σημερα) τ. Ε*, ΕΕΝΣ, Αθηνα, 2011
- Χριστινα Κουλουρη, *Ιστορια και γεωγραφια στα ελληνικα σχολια 1831-1914*, Αθηνα, 1988
- Μανολησ Κουμασ, *Η παραδοση της ελληνικησ εξωτερικησ πολιτικησ, Η Ελλαδα στον κοσμο της*, Εκδοσησ Πατακη, 2016

- Γιαννης Κουμπουρλης, Η ιδέα της ιστορικής του ελληνικού εθνους στους εκπροσωπο του ελληνικού Διαφωτισμου-η διαμαχη για το ονομα του εθνους και οι αποψεις τους αρχαιους Μακεδονες και τους Βυζαντινους, *Δοκιμες*, τ. 13-14, *Ανοιξη*, 2005
- Φειδας Κωστα Κυπρης, *Η Ελλάδα 1821-2004. Ιστορική διαδρομή και οικονομική-τεχνολογική εξέλιξη*, Μιχαλή Σιδεση, Αθήνα, 2007
- Τασος Κωστοπουλος, *Εθνικά κομμάτια και πρωίμος μακεδονισμος. Η πολιτική και κοινωνική διασπαση της εθνικής διαπλάσης στην υστερη οθωμανική Μακεδονια*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη, 2018
- Κωστας Λαππας, *Πανεπιστήμιο και φοιτητες στην Ελλάδα κατα των 19^ο αιωνα*, ΙΑΕΝ, Αθήνα, 2004
- Ευαγγελος Λιβιερατος, "Εθνογραφικές" απεικονισεις της Μακεδονιας του 19ου αι. - Θύματα η θητες της χαρτογραφιας;, *Χαρτογραφοντας τη Μακεδονια 1870-1930*, ΜΜΑ, Θεσσαλονικη, 2004
- Μακεδονια-4000 χρονια ελληνικής ιστορια και πολιτισμου*, Αθήνα, 1982
- Σπ. Β. Μαρκεζινη, *Πολιτική ιστορια της Νεοτερης Ελλάδος*, τ. 2, Αθήνα, 1966
- Νικη Μαρωνιτη, *Πολιτική εξουσια και εθνικο ζήτημα στην Ελλάδα 1880 - 1910*, Αλεξανδρεια, Αθήνα, 2009
- Ευθυμια Μαυρομιχαλη, Εθνική ιδεολογία και νεοελληνική γλυπτική Η περιπτωση των απεικονισεων των Φιλελλήνων, in: E. Close, G. Couvalis, G. Frazis, M. Palakatsoglou and M. Tsianikas (eds.) *Greek Research in Australia: Proceedings of the Biennial International Conference of Greek Studies*, Flinders University, Adelaide, 2007
- Χαριλαου Μελετοπουλου, *Η Ευρωπαϊκή διπλωματια εν Ελλάδα*, Αθήναις, 1888
- Ιακωβος Μιχαηλιδης, *Χαρτογραφοντας τη Μακεδονια (1870-1930), Χαρτογραφοντας τη Μακεδονια 1870-1930*, ΜΜΑ, Θεσσαλονικη, 2004
- Γεωργιου Μοδη, *Ο Μακεδονικός αγων και η νεοτερη μακεδονική ιστορια*, Θεσσαλονικη, 1967
- Αθανασια Μπαλτα, Ελπίδα Βογλη, Χρηστος Χρησιτιδης, *Θεματα ελληνικής ιστοριας (19^ο-20^ο αιωνα)*, Ebook, 2016

- Ελενη Μπελια, *Εκπαίδευση και αλυτρωτική πολιτική. Η περιπτώση της Θρακής 1856-1912*, Θεσσαλονίκη
- Ελενη Μπελια, *Η εκπαίδευση πολιτική του ελληνικού κράτους προς την Μακεδονία και Μακεδονικός αγών, Ο Μακεδονικός αγών*, Θεσσαλονίκη, 1983
- Χριστοφορου Ναλτσα, *Ανατολική Ρωμυλία. Η καταληψις αυτής υπο των Βουλγαρων και ο ναυτικός αποκλεισμός της Ελλάδος 1885-1886*, Θεσσαλονίκη, 1963
- Ανδρεας Νανακης, *Εκκλησία, γένος, ελληνισμός*, Τερίος, Αθήνα, 1993
- Παντελης Ν. Νιγδελης, *Οι αρχαιολογικοί περιεχομένου δραστηριοτήτες του προξενίου της Θεσσαλονίκης τον τελευταίο αιώνα της τουρκοκρατίας, Γνωριμία με τη γη του Αλεξάνδρου, Πρακτικά επιστημονικής διημερίδας 15 – 16 Ιουνίου 2002*, Θεσσαλονίκη, 2003
- Δεσποίνα Π. Παπαδοπούλου, *Ο ελληνικός περιοδικός τύπος στο Παρίσι 1860-1912*, *Μνημών*, τ. 27, 2005
- Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, Αθήναι, 1853
- Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, *Ατλας γεωγραφικός, τοπογραφικός και εικονο-γραφικός της ιστορίας του ελληνικού έθνους, Καταστήματα Ανέστη Κωνσταντινίδου, εν Αθηναις*, 1887
- Βασίλειος Ν. Παππας, *Ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία στο Άγιο Όρος και την ευρύτερη περιοχή –η δράση μοναχών και λαϊκών κατά τον Μακεδονικό αγώνα και τους βαλκανικούς πολέμους*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2014
- Βασίλειος Αθ. Πλάτης, *Ιστορική γεωγραφία και εθνικές διεκδικήσεις των Ελλήνων τον 19^ο αιώνα*, Διδακτορική διατριβή, Φιλοσοφική Σχολή, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 2008
- Ε. Πουλάκου - Ρεμπελάκου, *Υπαρκτοί και μυθιστορηματικοί φοιτητές της Ιατρικής στις σελίδες της αστικής λογοτεχνίας (1850-1910)*, *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής*, 25(5), 2008
- Βαγια Σερετή, *Ο αποηχος της προσαρτήσης της Ανατολικής Ρωμυλίας από τη Βουλγαρία στον αθηναϊκό τυπο, Οψεις της ιστορίας και το πολιτισμό της Θρακής*, Δημοκρατικού Πανεπιστημίου Θρακής, Κομοτηνή, 2015

- Ελλη Σκοπετεα, *Οι Ελληνες και οι εχθροι τους, Ιστορια της Ελλαδας του 20^{ου} αιωνα, τ. 2*, Βιβλιοραμα, Αθηνα, 1999
- Ερη Σταυροπουλου, *Η Ελλαδα και η «Ανατολικη ομοσπονδια». Οι περιπετειες εως οραματος του 19^{ου} αιωνα, Ουτοπια, τ.3 (σεπτ.-οκτ 1992)*
- Σπυριδων Σφετας, *Ελληνο-βουλγαρικες αναταραξεις 1880-1908*, Επικεντρο, Θεσσαλονικη, 2008
- Σπυριδων Σφετας, *Οψεις των ελληνο-βουλγαρικων πολιτικων σχεσεων μετα το συνεδριο του Βερολινου-Η αποτυχια μιας ελληνο-βουλγαρικης προσεγγισης (1878-1900)*, Μακεδονικα, Θεσσαλονικη, 2007
- Σπυρος Τζοκας, *Ο Χαριλαος Τρικουπης και η συγκροτηση του ελληνικου κρατους*, Θεμελιο, Αθηνα, 1997
- Γεωργιου Ν. Φιλαρετου, *Σημιωσεις απο τον 75^ο υψωματος. 1848-1923*, τευχος Α, Αθηνα, 1924
- Ζησης Φωτακης, *Η πολιτικη ασφαλειας των κυβερνησεων Τρικουπη και πολεμικο ναυτικο*, Τετραδια πολιτικου διαλογου ερευνας και κριτικης, 57-58, 2010
- Λουκιανος Χασιωτης, *Η Ανατολικη Ομοσπονδια-δυο ελληνικες φεντεραλιστικες κινησεις του 19^{ου}*, Βανιας, 2001
- Μαριαννα Δ. Χριστοπουλου, *Ο Ιωαννης Γενναδιος και η διαμορφωση της εθνικης πολιτικης της Ελλαδας (1871-1918)*, Διδακτορικη διατριβη, ΑΠΘ, Θεσσαλονικη, 2012
- Μαριαννα Λ. Χριστοπουλου, *Ο Ιωαννης Γενναδιος και ο εθνογραφικος χαρτης του Edward Stanford*, Βασιλης Γουναρης (επ.) *Η φυλη, το εθνος, το κρατος - Μελετηματα αφιερομενα στον Γιαννη Κολιπουλου*, Θεσσαλονικη, 2009
- Μ. Χρυσοχου, *Ο Ελληνισμος. Εθνολογικως και τοπογραφικως. Μακεδονια, εν Αθηναις*, 1904
- Μιχαλης Ψαλιδοπουλος, *Η σχεση πολιτικος και οικονομικος θεωριας στην Ελλαδα 1870-1940*, Πασχαλης Κιτρομηλιδης – Μαριος Χατζοπουλος (επιμελια), *Διακυμανσεις του νεοελληνικου πολιτικου στοχασμου απο τον 19^ο στον 20^ο αιωνα*, Τετραδια εργασιας 35, ΠΕ, Αθηνα, 2014
- Ι. Ψυχαρης, *Το ταξιδι μου*, Σ.Κ.Βλαστου, Αθηνα, 1888
- A Greek statesman, "The position of Greece in the present Crisis" in: *The Contemporary review*, v. XLVIII, July -December, 1885, London, 1885

- Douglas Ainslie, *Adventures social and literary*, E.P. Dutton and company, New York, 1922
- Alexia Altouva, Charilaos Trikoupis and the emerging of major leading actors in the 19th century Greek theatre, *Modern Greek studies online*, 2, 2016
- Irene Anastasiadou, *Constructing Iron Europe: Transnationalism and Railways in the Interbellum*, Amsterdam University Press, 2011
- Frank Anderson, Amos Hershey, *Handbook for the diplomatic history of Europe, Asia and Africa 1870-1914*, Government printing Office, Washington, 1918
- George Andreopoulos, State and Irredentism: Some reflections on the case of Greece, *The Historical Journal*, v. 24/4 (Dec. 1981)
- Athanasios Angelopoulos, Religious educational and national symbiosis of Greeks and Serbs in southern Serbia under the jurisdiction of the Ecumenical Patriarchate (second half of 19th century), in: *Greek-Serbian cooperation 1830-1908*, Belgrade, 1982
- Gerasimos Augustinos, *Consciousness and history: Nationalist critics of Greek society 1897-1914*, Columbia University Press, New York, 1977
- Gerasimos Augustinos, Hellenism and the Modern Greeks, in: Peter Sugar (ed.), *Eastern European Nationalism in the Twentieth century*, The American University Press, Washington, 1995
- Helene Belia, La contribution du "Syllogue pour la propagation des lettres Grecques" a l'encouragement de l'Hellinisme de macedoine 1869-1886. *Communications grecques au VI-e congres international des etudes du sud-europeen*, Athenes, 1990
- Victor Berard, *La Turquie et l'Hellinisme contemporain*, Paris, 1893
- Ioannis Betsas, The objectives of the Greek foreign ministry for Greek education within the Ottoman state (1871-1912): The setting of objectives and the fundamental axes of activity in: Nikos Terzis (ed.), *Education in the Balkans: From the Enlightenment to the Founding of the Nation states*, Kyriakidis Brothers, Thessaloniki, 2000
- R.A.H. Bickford-Smith, *Greece under King George*, Richard Bentley and son, London, 1893
- Ebru Boyar, *Ottoman Turks and the Balkans*, Tauris, London-New York, 2007

- Maria Christina Chatziioannou, Relations between state and the private sphere: Speculation and corruption in nineteenth Greece, *Mediterranean historical review*, v. 23/1, 2008
- Contemporary life and thought in Turkey, *Contemporary review*, v. LIII, January -June, London, 1888
- Douglas Dakin, The formation of the Greek state: Political developments until 1923, in: *John T.A.Koumoulides (ed.) Greece in transition*, Zeno, London, 1977
- Douglas Dakin, The unification of Greece, London, 1972
- Alexander N. Damianakos, *Charilaos Trikoupes and modernization of Greece 1874-1894*, PhD dissertation, New York University, 1977
- Nadja Danova, Le voyage en Grèce de Marko Balabanov, en 1891, et son journal, *Balkan Studies*, v.25/2, Thessaloniki, 1984
- G. Demeter, Zs. Bottlik, Kr. Csaplar-Degovics, Ethnic mapping on the Balkans (1840-1925): a Brief comparative summary of concepts and methods of visualization, in: ed. Demeter G. – Peykovska P., *(Re)Discovering the sources of Bulgarian and Hungarian history*, Sofia – Budapest, 2015
- Kyriakos N. Demetriou, Historians on Macedonian imperialism and Alexander the Great, *Journal of Modern Greek Studies*, v. 19, 2001
- John Dimakis, The Greek press, in: *John T.A.Koumoulides (ed.) Greece in transition*, Zeno, London, 1977
- Dimitrije Djordjević, La societe "L'Aliance des peuples des Balkans" en Servie en 1890-1891, *Balkan Studies*, , 4/2, Thessaloniki, 1963
- Dimitrije Djordjević, *Revolutions nationales des peuples balkaniques 1804-1914*, Beograd, 1965
- Edouard Driault et Michel Lheritier, *Histoire diplomatique de la Grece de 1821 a nos jours*, t. IV, Paris, 1926
- Margarita Dritsas, Foreign capital and Greek development in a historical perspective, *Uppsala papers in economic history, working paper n. 10*, 1993
- Stephen L. Dyson, *In pursuit of Ancient past. A History of classical archaeology in the nineteenth and twentieth centuries*, Yale University Press, 2006
- K.E. Fleming, Athens, Constantinople, "Istambol": Urban paradigms and nineteenth - century Greek national identity, *New perspective on Turkey*, spring, v. 22, 2000

- Robin Fletcher, Cultural and intellectual development 1821-1911, in: *John T. A. Koumoulides (ed.) Greece in transition, Zeno, London, 1977*
- Zisis Fotakis, *Greek naval strategy and policy 1910-1919*, Routledge, London, 2005
- Charles Frazee, Church and state in Greece in: *John T.A.Koumoulides (ed.) Greece in transition, Zeno, London, 1977*
- Tomas Gallant, *Modern Greece*, Arnold, London 2001
- Efi Gazi, Constructing of science of language: Linguistics and politics in twentieth century Greece in: *Standard languages and language standards*, ed. Alexandra Georgakopoulou and Michael Silk, Ashgate publishing ltd., Aldershot, 2009
- Lora GERD, *Russian policy in the Orthodox East: The Patriarchate of Constantinople (1878-1914)*, De Gruyter, 2014
- Basil C. Gounaris, "A Mysterious Bond forged by History": The Making of Greek – Serbian Traditional Friendship in 19th Century Greece, *Balkan Studies*, 4,5 (1-2), Thessaloniki, 2004
- Basil Gounaris, Social cleavages and national awakening in Ottoman Macedonia, *East European Quarterly*, vol. XXXIX, n.4, Boulder, 1996
- Lady Gwendolen Cecil, *Life of Robert Marquis of Salisbury, v.3*, Hodder and Stoughton Ltd., London, 1921
- Lady Gwendolen Cecil, *Life of Robert Marquis of Salisbury, v.4*, Hodder and Stoughton Ltd., London, 1921
- Yannis Hamilakis, *The nation and its ruins. Antiquity, archeology and national imagination in Greece*, Oxford University Press, 2007
- Michael Herzfeld, *Ours Once More-Folklore, Ideology and the making of Modern Greece*, Pella, New York, 1986
- Historicus, *Bulgaria and her neighbors*, The Mail and Express Job print inc., New York, 1917
- Robert Holland and Diana Markides, *The British and the Hellenes: Struggle for Mastery in the Eastern Mediterranean 1850-1960*, Oxford University Press, 2008
- Jeremiah W. Jenks, A Greek Prime Minister: Charilaos Tricoupis, *Atlantic Monthly*, v. 73, issue 437 (March 1894)
- Edgar William Joseph, The politics of westernization, Eleftherios Venizelos third administration of Greece, June 1917-November 1920, PhD dissertation, University of Pennsylvania, 1980

- Dalibor Jovanovski, Science and politics – the creation and promotion of the northern line of the Greek aspiration in Ottoman Macedonia, *The name issue revisited*, MIC, Skopje, 2012
- Dalibor Jovanovski, Nikola Minov, Ioannis Kolettis. The Vlach from the ruling elite of Greece, In: *Balkanica Posnaniensia, Acta et Studia*, XXIV, Poznan 2017
- Stathis N. Kalyvas, *Modern Greece. What everyone needs to know*, Oxford University Press, 2015
- A.L. Kennedy, *Old diplomacy and new 1876-1922. From Salisbury to Lloyd – George*, John Murray, London, 1922
- Paschalis Kitromilides, On the intellectual content of Greek nationalism: Paparrigopoulos, Byzantium and the Great idea in: D. Ricks and P. Magdalino (ed.) *Byzantium and the Modern Greek identity*, Ashgate Publishing, 1998
- Paschalis Kitromilides, The Ecumenical Patriarchate and the “National Centre” in: *Phanari 400 years Ecumenical Patriarchate of Constantinople*, Istanbul, 2006
- Evangelos Kofos, Patriarch Joachim III (1878-1884) and the Irredentist Policy of the Greek State, *Journal of Modern Greek Studies*, v.4, n.2, October 1986, John Hopkins University press
- Evangelos Kofos, Attempts at mending the Greek-Bulgarian ecclesiastical schism (1875-1902), *Balkan Studies*, V. 25, N.2, Thessaloniki, 1984
- Evangelos Kofos, Dilemmas and orientations of Greek policy in Macedonia 1878-1896, *Balkan Studies*, 21, Institute for Balkan studies, Thessaloniki, 1980
- Evangelos Kofos, Greek-Serbian relations and the question of Macedonia 1879-1896, in: *Greek-Serbian cooperation 1830-1908*, Belgrade, 1982
- Evangelos Kofos, Nationalism and communism in Macedonia, Thessaloniki, 1964
- John S. Koliopoulos, *Brigands with a cause. Brigandage and Irredentism in Modern Greece 1821-1911*, Clarendon Press, Oxford, 1987
- John S. Koliopoulos, The war over the identity and numbers of Greece’s Slav Macedonians, in: Peter Mackridge and Eleni Yannakakis (ed.) *Ourselves and others, The development of a Greek Macedonian cultural identity since 1912*, Oxford, 1997

- John S. Koliopoulos and Thanos Veremis, *Modern Greece- A History since 1821*, Wiley-Blackwell, London, 2010
- Yura Konstantinova, Some aspects of the Greek-Bulgarian diplomatic relations from the unification to the first berats for Bulgarian Bishops i Macedonia, *Etude Balkaniques*, 41/4, Institut d'etudes Balkanique, Sofia, 2005
- Yura Konstantinova, The Greek diaspora in the Balkans in the light of the Greek Kingdom's policy at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, *Etudes Balkaniques*, 43/3, Sofia, 2007
- Yura Konstantinova, The Greek-Bulgarian schism and the conflict between Charilaos Tricoupis and Joakim III, *Etude Balkanique*, 42/1, Sofia, 2006
- Marianthi Kotea, The Rise and Fall of Mayoral Power in Greece 1833-1936, *International Journal of Humanities and Social Science*, v. 1, n. 20 (December 2011)
- Ioannis Koubirilis, European historiographical influences upon the young Konstantinos Paparrigopoulos in: *The making of modern Greece: Nationalism, Romanticism and the uses of the pas (1797-1896)*, Ashgate, London, 2009
- Konstantinos Lalenis, The evolution of local administration in Greece: how using transplants from France became a historical tradition in: *Discussion Paper Series*, 9(14)
- William L. Langer, *European alliances and alignments 1871-1890*, Alfred A. Knopf, New York 1931
- John R. Lampe, Varieties of unsuccessful industrialization: The Balkan states before 1914; *The Journal of economic History*, v. 35/1, (Mar.1975)
- M. Lascaris, Greece and Serbia during the War of 1885, *Slavonic and East European Review*, Vol.11, No. 31 (Jul., 1932)
- G. Shaw Lefevre, Athens revisited, *The Contemporary Review*, v. LIX, january-june 1891
- Keith R. Legg, The nature of the Modern Greek state in: *John T.A. Koumoulides (ed.) Greece in transition*, Zeno, London, 1977
- Dimitris Livanios, *Macedonian question. Britain and the southern Balkans*, Oxford University Press, 2008

- Peter Mackridge, Katharevousa (c. 1800-1974). An Obituary for an official language, in : *Background to Contemporary Greece*, v. 1, Merlin Press, London - Barnes & Noble Books, Savage Maryland, 1990
- Peter Mackridge, *Language and national identity in Greece 1766-1976*, Oxford university press, 2009
- George A. Macmillan, *An outline of the history of the Society for the promotion of Hellenic studies 1879,-1904*, London, 1904
- Gordon Martel, Liberalism and nationalism in the Middle East: Britain and the Balkan crisis of 1886, *Middle Eastern Studies*, v. 21, n. 2, 1985
- John Mavrogordato, *Modern Greece, a Chronicle and a survey 1800-1931*, Macmillan and Co. ltd, London, 1931
- George Th. Mavrogordatos, *Stillborn Republic. Social coalitions and party strategies in Greece 1922-1936*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1983
- Georgios Michalopoulos, *Greece and Macedonia: 1878-1910. Political parties, irredentism and the Foreign Ministry*, PhD thesis, University of Oxford, 2013
- Margarita Miliori, Ambigouous partisanships; Philhellenism, turkophilia and balkanology in XIXth century Britain, *Balkanologie VI (1-2)*, decembre 2002
- William Miller, *A History of the Greek people 1821-1921*, London, 1922
- William Miller, *Greece*, Ernest Benn Limited, London, 1928
- William Miller, *Greek life in town & country*, George Newnes ltd., London, 1905
- J. Saxon Mills, *Sir Edward Cook. A biography*, Constable and co. ltd., London, 1921
- Dr. Cleanthes Nicolaidis, *La Macedoine, la questioin macedonienne dans l'antique, au moyen-age et dans la politique actuelle*, Johannes Ræde, Berlin, 1899
- Harold Nicolson, *Sir Arthur Nicolson, Bart. A study in the old diplomacy*, Constable and co. ltd., London, 1937
- John A. Paravantis, Past, Present and Future of railway transportation in Greece, *Archives of Economic History*, v. XII, n. 1-2, Athens, 2001

- Robert Shannan Peckham, *National histories, natural states. Nationism and politics of place in Greece*, I.B. Taurus Publishers, London, New York, 2001
- Duncan M. Perry, *The politics of terror. The Macedonian Liberation Movements 1893-1903*, Durham, 1988
- P.E. Petrakis, H. Panorios, Economic fluctuation in Greece: 1844-1913, *Journal of European economic history*, vol. 21/1, 1992
- Olga Petrunina, Byzantinian dream of Athenian politicians (XIX-XX centuries), *The Journal of South-eastern European Studies*, issue 31/2017, Istanbul, 2019
- Politics and parties in Greece, *The review of reviews*, v. 5, april, 1892
- Victor Roudometof, Invented traditions, symbolic boundaries and national identity in Southeastern Europe: Greece and Serbia in comparative historical perspective (1830-1880), *East European Quarterly*, XXXII, n.4, January 1999
- Victor Roudometof, *Nationalism and Statecraft in Southeastern Europe (1750-1923)*, PhD dissertation, University of Pittsburgh, 1996
- Victor Roudometof, *Nationalism, globalization and orthodoxy. The social origins of ethnic conflict in the Balkans*, Westport, 2001
- Goran Sekulovski, Le géographe Kiepert et les Balkans à Berlin (1878): les archives diplomatiques mises en perspective, *Cartographie et traités de paix (XVe-XXe siècle)*, CFC, 228(6), 2016
- Lewis Sergeant, *Greece in nineteenth century*, London, 1897
- S. Sfetas, Aspects of Greek-Bulgarian political relations after the Congress of Berlin – The failure of the Greek-Bulgarian rapprochement (1878-1900), *Etudes Balkaniques*, 2, 2005
- Eli Skopetea, "Uzor-Kraljevina" i Velika ideja, Filip Višnjić, Službeni glasnik, Beograd, 2005
- Adamantios Theodor Skordos, From Russian "Pan-Slavism" to Soviet "Slavo-communism". Slaviness as an enemy concept in nineteenth and twentieth century Greece, *Memoria e Ricerche*, Anno XXVI, n. 59, settembre – dicembre, 2018
- Adamantios Theodor Skordos, *Griechenland im Kontext des östlichen Europa*, Leipziger Universitätverlage, Leipzig, 2016
- Anthony Smith, *The cultural foundations of nations: hierarchy, covenant and republic*. Blackwell Publishing, 2008

- Dimitri A. Sotiropoulos and Dimitris Bourikos, Ministerial Elites in Greece, 1843-2001: A Synthesis of old sources and new data in: *Pedro Tavares de Almeida, Antonio Costa Pinto and Nancy Bermeo (ed.), Who governs Southern Europe? Regime change and ministerial recruitment 1850-2000*, Frank Cass, London, Portland, 2005
- Dimitrios Stamatopoulos, From Millets to minorities in the 19th century Ottoman Empire: an ambiguous modernization in: *Citizenship in Historical perspectives*, ed. by Steven G. Ellis et al. Pisa University Press, 2006
- Maria A. Stassinopoulou, Diplomatischer Alltag im 19. Jahrhundert: Markos Dragoumis und Joannis Gennadios in Wien, *Byzantina Mediterranea*, Böhlau Verlag Wien, Köln, Weimar, 2007
- L. S. Stavrianos, *Balkan Federation. A History of the movement towards Balkan unity in modern times*, Northampton, Mass., 1944
- L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York, 1959
- Paul Stephenson, *The legend of Basil the Bulgar Slayer*, Cambridge University Press, 2003
- Anastasia Stouraiti, Alexander Kazamias, The imaginary topographies of the Megali idea: National Territory as utopia in: *Spatial conception of the Nation. Modernizing Geographies in Greece and Turkey*, I.B. Tauris, London, New York, 2010
- Constantinos Svolopoulos, Charilaos Tricoupis et l'entente balkanique: realites et hypotheses formulées a l'occasion de sa visite a Belgrade (juin 1891), in: *Greek-Serbian cooperation 1830-1908*, Belgrade, 1982
- Ioannis A. Tassopoulos, Constitutionalism and the ideological conversion to national unity under the Greek constitution of 1864, in: Anna Frangoudaki and Caglar Keyder (ed.), *Ways to modernity in Greece and Turkey. Encounters with Europe 1850-1950*, I.B. Tauris, London – New York, 2007
- The author of "Greater Britain", *The present position of European politics or Europe in 1887*, Chapman and Hall Ltd., London 1887
- The autobiography of Alfred Austin, 1835-1910*, v. II, Macmillan and co. Ltd, London, 1911
- Varban N. Todorov, *Greek federalism during the nineteenth century. Ideas and projects*, East European Quarterly, Boulder, 1995

- Varban Todorov, The society "Oriental Confederation" and its activities during the 80-ties and 90-ties of the 19th century, *Balkan Studies*, 25/2, Thessaloniki, 1984
- Angeliki Tsorlini, Miltiadis Daniil, Myron Myridis, Chryssoula Boutoura, An example of studying the evolution of a local geographic milieu in early 20th century Greece: Generalkarte (1900-1904) vs National mapping (1917) representations, *5th International Workshop on digital approaches in cartographic heritage*, Vienna, 2010
- Constantine Tsoukalas, On the problem of political clientism in Greece in nineteenth century, *Journal of the Hellenic Diaspora*
- Demetra Tzanaki, *Women and Nationalism in the Making of Modern Greece*, Palgrave Macmillan, 2009
- Constantinos Vacalopoulos, Temoignages historiques sur l'etat politique au Mont Athos (1880-1884), *Balkan Studies*, 23/2, Thessalonique, 1982
- Konstandinos Vacalopoulos, *Modern history of Macedonia 1830-1912*, Thessaloniki, 1988
- Thanos Veremis, The Hellenic kingdom and the Ottoman Greeks: The experiment of the "Society of Constantinople" in; *Ottoman Greeks in the ages of nationalism: Politics, economy and the society in the Nineteenth century*, ed. by Dimitri Gondicas and Charles Issawi, The Darwin press inc. Princeton, 1999
- Thanos Veremis, *The military in Greek politics*, Hurst & Company, London, 1997
- Thanos Veremis, *The Modern Balkans: A concise guide to nationalism and politics. The rise and decline of the Nation states*, LSE, London, 2017
- Demetrios Vikelas, *La Grece Byzantine et moderne: Essais historique*, Paris, 1893
- Denis Vovchenko, A triumph of Orthodoxy in the age of nationalism: The Ecumenical Patriarchate, the Sublime Porte and Greece (1856 -1890), *Modern Greek studies yearbook*, vol. 28/29, 2012/2013
- Denis Vladimirovich Vovchenko, *Containing Balkan nationalism: Imperial Russia and Ottoman Christians (1856 - 1912)*, PhD dissertation, University of Minnesota, 2008
- Albert H. Washburn, The legality of the Pacific Blockade III, *Columbia Law Review*, v. 21, n. 5, 1921

Ipek Yosmaoğlu, *Blood ties. Religion, Violence and the Politics of Nationhood in Ottoman Macedonia 1878-1908*, Cornell University Press, 2014

Ipek Yosmaoğlu-Turner, *The priest's robe and the rebel's rifle: Communal conflict and construction of national identity in Ottoman Macedonia 1878-1908*, PhD dissertation, Princeton University, November 2005

V.V. Zajcev, Rusija i balkanski savez: javno mnijenje I diplomacija (1878-1896), *Časopis za suvremenu povijest*, god. 31, Zagreb, 1999

Theodore G. Zervas, From Ottoman colonial rule to nation statehood: Schooling and national identity in the early Greek school, *Espacio, Tiempo y Educacion*, v. 4, n. 1, January-June, 2017

4. ВЕСНИЦИ

Балканска зора

Свобода

Ακροπολις

Ασμοδαιος

Ημερα

Καιροι

Περι Χαριλαου Τρικουπη, Α', εν Αθηναις, 1907

Περι Χαριλαου Τρικουπη, Β, εν Αθηναις, 1908

Στοα

Le Temps

New York Herald

Radical

Рецензенти:

проф. д-р Ванчо Ѓорѓиев
проф. д-р Никола Минов

Лектура:

Лидјана Пандева

Техничка обработка:

Никола Минов

Дизајн на корица:

Војислав Сараќински

Печати:

????????????

Тираж:

????????????

ТУКА ЦИП

Ниту еден дел од оваа публикација не смее да биде
репродуциран на кој било начин без претходна писмена
согласност од авторот